

2

1982

létünk

**társadalom
tudomány
kultúra**

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XII. évfolyam, 2. szám, 1982. március—április

*„Nem az emberek tudata az, amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza.”*

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatahoz
Előszó, 1859.

Forum Könyvkiadó, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Arokszállási Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Gabrić-Molnár Irén magiszter
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav Martin magiszter
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád György magiszter
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav Martin magiszter
Dr. Mirnic József
Vladimir Popin
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

Szerkesztőségi titkár

Terényi Zsófia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum nyomdájában, Újvidéken

A szám kéziratának leadási ideje 1982. február 15.

Megjelent 1982. április 15.

YU ISSN 0350-4158

TARTALOM

<i>Kövesdi Illés</i>	Az adatbázisokon alapuló társadalmi információrendszerek felépítése Vajdaságban 235
<i>Radmilo Todosijević</i>	A társultmunka-alapszervezetek szerepe a kutatásfejlesztésben 247
<i>Somogyi Sándor</i> <i>Molnár S. Verona</i>	Takarmányipari optimalizálás termelési modellel 255
<i>Szalma József</i>	A sorbarendezési problémák néhány megoldási módszere és összehasonlítása 266
<i>Letsch Endre</i>	Az öngazgatási megegyezés és a szerződés tilos ellentétének szabályozása 288
<i>Cservenák Róbert</i> <i>Beszédes Valéria</i>	Szótárkritika 305
	Rádióállomásaink programkultúrája 335
	Adatok a szabadkai tanyák kialakulásához 352
	<i>Hozzászólások a Létünk tízéves jublieuma alkalmából szervezett kerekasztal-beszélgetéshez 363</i>
	Dokumentum
<i>Stevan Doronjski</i>	A JKISZ és az ifjúsági mozgalom Vajdaságban az 1941—1945-ös forradalomban 371
	Szimpozium
<i>Gligor Popi</i>	A XVI. nemzetközi tudománytörténeti kongresszus 393
<i>Kovács Teréz</i>	Szociológia a jugoszláv öngazgatású társadalomban 397
	Nemzetközi szemle
<i>Tóth László</i>	Hírosimától Genfig — A leszerelési tárgyalások vázlatos története 407
<i>Dujmovics György</i>	Naiv pacifizmus — vagy valami más? — A nyugat-európai békemozgalmakról néhány szempontból 418
	Könyv- és folyóiratszemle
<i>Beszédes Valéria</i>	Két könyv Topolya néprajzáról 431
<i>Cservenák Róbert</i>	Darko Glavan: Punk 434
<i>Szöllősy Vágó László</i>	Lelki életünk rejtelsei 441
<i>Terhes László</i>	Reform után reform 447
<i>Szöllősy Vágó László</i>	Munkaélettan, munkalélektan, munkaszociológia 449
<i>Holló Verona</i>	Könyvújdonságok — a Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója 453

AZ ADATBÁZISOKON ALAPULÓ TÁRSADALMI INFORMÁCIÓRENDSZEREK FELÉPÍTÉSE VAJDASÁGBAN

Az információrendszerek, de különösen az adatbázisok szerkezetének, felépítésének és működésének elméleti kérdéseivel számos szakirodalom foglalkozik. Ezek részletesen tárgyalják azokat az eljárásokat, módszereket, a rendszerben végbemenő folyamatokat és követelményeket, melyek az információrendszer kialakításához szükségesek. Jelen írásunkkal a társadalmi tevékenységek munkájával kapcsolatos és ezen a területen jelentkező rendszermodellezés gyakorlati problémáinak megoldásához szeretnénk hozzájárulni.

Ismeretes, hogy Vajdaságban 1972 óta intenzív munka folyik abban az irányban, hogy a társadalmi szolgálatok és a közigazgatás számára megvalósuljon az egységes információrendszer. Ez a tevékenység nálunk társadalmilag irányított, ami abban nyilvánul meg, hogy az alkalmazott informatika területére vonatkozó fejlesztési programok alapjait több társadalmi megállapodás és öngazgatási egyezmény képezi. Ennek eredményeként 1975-ben tartományunkban törvényesítették az informatikával kapcsolatos tevékenységeket, 1979-ben pedig a Szövetségi Képviselőház határozatban intézkedett a tájékoztatás társadalmi rendszeréről: megadta társadalmi kereteit, meghatározta funkcióit.

Mindezek az előkészületek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Vajdaságban már 1976-ban kialakuljanak a község és a tartomány általános információrendszerének körvonalai, alapkoncepciója. Az ezen okmányokban megfogalmazott követelmények és tapasztalatok alapján került sor a következő évek során az egységes információrendszer modellezésére és továbbfejlesztésére. A gyakorlati munka alapját azonban csak a tájékoztatás társadalmi rendszerének a meghatározása és a lakosság adatbázisának megfelelő modellezése biztosította.

Itt meg kell említeni, hogy a társadalmi-politikai közösségek és a társadalmi szolgálatok összetett, dinamikus rendszert alkotnak. Tanulmányozásukra a klasszikus módszerek, amelyek ok és okozati összefüggéseket vizsgálnak, egyre kevésbé alkalmasak. A rendszerelméleti megkö-

zelítés — ami tulajdonképpen szemléleti mód kérdése — teszi lehetővé a bonyolult társadalmi rendszerben végbemenő folyamatok, állapotváltozások jobb, racionálisabb feltárását. Figyelembe véve ezeket a szempontokat, a témával kapcsolatos problémák megoldását, egy-egy konkrét szervezési helyre vonatkozóan, kizárólag csak gyakorlati vezérfonalként kívánunk hozzászólni.

A problémakör meghatározása

A társadalmi-politikai közösségek irányítása napról napra mind összetettebb és nehezebb feladattá válik, különösen a polgárok szükségleteinek, a dolgozók munkájának emberibb és jobb feltételei biztosítása körül. A problémák egy része onnan ered, hogy ezek a közösségek rendkívül összetett rendszereket alkotnak és dinamikus fejlődésünk során feladatkörük állandóan bővül, változik. Ezen feladatkörök főbb területei a következők:

— A társadalmi-politikai közösségek olyan rendszereket alkotnak, melyek több önálló alrendszerből, elemi rendszerből tevődnek össze (társultmunka, közszolgálatok, közösségek szervezetei). Az alrendszerek (elemi rendszerek) között, működésük során, sok kapcsolat jön létre, szükség van tehát ezeknek a kapcsolatoknak a szabályozására és nem utolsósorban szerteágazó tevékenységükhöz a feltételek biztosítására.

— Olyan gazdasági eredményeket kell elérni, melyek a társadalmi-politikai közösségek számára is juttatnak megfelelő anyagi és pénzügyi eszközöket.

— A legfontosabb feladatok közé azonban a lakosság egészségügyi, oktatásügyi, kulturális, szociális, társadalmi önvédelmi szükségleteinek ellátása tartozik.

Mindezeknek a megvalósításához, az alrendszerekben végbemenő folyamatok tervszerű irányításához szükség van egy egységes és korszerű információrendszerre, amely ezeknek a szervezeteknek képes lesz idejében pontos, megbízható és aktuális adatokat és információkat szolgáltatni.

Az utóbbi években, társadalmi és gazdasági fejlődésünk során érezhető lemaradás jelentkezett az információrendszerek kapacitása és minősége terén. Különösképpen vonatkozik ez a társadalmi-politikai közösségek információrendszerére. A közeljövőben tehát ezeket az információrendszereket gyökeresen át kell szervezni és korszerűsíteni. E nélkül ugyanis az elfogadott megállapodásokban és egyezményekben megfogalmazott törekvések csak pusztába kiáltott szavak maradnak.

A társadalmi-politikai közösségek információrendszereinek elemzése során még a következő szükségességek jelentkeznek:

- az adatok korszerű eszközökkel történő széles körű feldolgozása,
- az információrendszerek adatbázisainak egységes megszervezése.

Ezen hiányosságok pótlása végett célszerűnek találunk minden olyan munkát és aktivitást, mely ezeknek a feladatoknak az ellátását szorgalmazza.

Az adatbázisokon alapuló információrendszer kiépítése, különösen a mi öngazgatási rendszerünkben, rendkívül összetett, hosszan tartó és nehéz feladat. Megvalósításához a megfelelő anyagi eszközökön kívül, szükség van hozzáértő szakkkáderre is. Egy ilyen nagy feladat megvalósítását pedig csak községközi és tartományi szinten történő egyesített erővel lehet sikeresen véghezvinni.

Az eddig felépített és közhasználatban levő információrendszereket a következők jellemzik:

— szerkezetük és szintjük egyenetlen, egységesítésük rendkívül sok munkát és pénzt igényelne,

— a közhasználatban levő információrendszerek nincsenek összhangban a tájékoztatás társadalmi rendszerének követelményeivel,

— egymástól független koncepciókon épültek fel. (A szakintézetek, melyek ezeken dolgoztak, nem tartották szükségesnek ezek egybehangolását.)

— A számítástechnikai eszközöknek a beszerzése, kellő koordináció hiányában, alapján véve nem kompatibilis hálózat kiépítését eredményezte Vajdaságban.

A társadalmi-politikai közösségek funkcióinak rendszer szemléleti vizsgálata és elemzése

Már előljáróban említettük, hogy a társadalmi-politikai közösségek mint rendszerek rendkívül összetettek és az elfogadott rendszerklasszifikáció szerint a társadalmi rendszerek csoportjába tartoznak. Úgy tűnik ugyanis, hogy ezeknek a rendszereknek a tanulmányozására, alkalmazás és hasznosság szempontjából a rendszerelméleti megközelítési mód a legcélszerűbb. A község, a községek közössége és a tartomány funkciójuk betöltése során olyan szervezeteket képeznek, melyek tanulmányozására a klasszikus módszerek nem elegendőek. A klasszikus tudományok figyelmen kívül hagyják a szervezet, a dinamikus célkereső viselkedés stb. tárgyalását, ami nélkül a társadalmi rendszerek tanulmányozása kevésbé eredményes.

Ismeretes ezenkívül az is, hogy maga a rendszer struktúrája, fogalma, definíciója körül is még elég sok a vita. Így a rendszer szemlélet alkalmazásával — legalábbis elvileg — ez a kérdés módszertani gyakorlattá egyszerűsödik.

A társadalmi rendszerek, melyeket K. E. BOULDING a legmagasabb, 8. fokon szerveződött rendszerekbe csoportosított, mai gyakorlati modellezése aligha éri el a 4. szinten levő rendszerek modellezési formáit. Ez korántsem jelenti azt, hogy a társadalmi rendszerek nem mo-

dellezhető, legalábbis egyszerű formában. A kiindulópont a rendszer statikai és dinamikai struktúrájának meghatározása és körülírása.

A társadalmi-politikai közösségeket a következő három elem alkotja. A lakosság, mely szervezett formában végzi tevékenységét, egy meghatározott területen működő munkaszervezetekben és közösségekben. Tehát a társadalmi rendszer elemeit a lakosság, a területi egység és a munkaszervezetek képezik. A legfontosabb eleme az egyén, aki aktivitásával jelen van minden alrendszerben, de maga nem képezhet külön alrendszert.

Igy például a község területén működő munkaszervezetek és közösségek a következő alrendszer-csoportokat képezik:

- a társultmunka-alapszervezetek és társulásai,
- a földművelésszervezetek és más szövetkezeti formák,
- bankok, biztosító intézetek és más pénzügyintézetek,
- öngazgatási érdekközösségek (községi, tartományi),
- társadalmi-politikai szervezetek,
- polgári társulások (kisipar, egyéb szolgáltatás) stb.

Mindezeknek az alrendszereknek a működését mind a község, mind a tartomány területén különböző tervekkel, programokkal, törvényekkel, társadalmi megállapodásokkal, egyezményekkel rendezzük. A társadalmi-politikai közösségek dinamikáját az alrendszerekben végbemenő transzformációk képezik. Ilyen transzformációs folyamatok lehetnek:

- a termelő- és nem termelő munka számára az anyag- és energia-ellátás folyamata,
- a munka és a munkaerő folyamata,
- a tervezett feladatok és kitűzött célok eléréséhez szükséges pénzeszközök körforgása,
- az adat és információ áramlása.

Mindezeknek a folyamatoknak a célszerű egybehangolása teszi lehetővé a társadalmi-politikai közösségek hathatós szerepének növelését és betöltését.

Habár a község és tartomány osztályozási és viszonystruktúrájának leképezése egyszerűnek tűnik, ez a munka rendkívül bonyolult. Ezt a bonyolultságot a transzformációk sokasága és dinamikája, valamint az alrendszerekre ható külső tényezők sokfélesége képezi. Ha pontosan akarnánk modellezni őket, modelljeink olyan áttekinthetetlenül bonyolultak lennének, mint maga a valóság, amit leképezünk. Minden részletre kiterjedő pontosságra azonban rendszerint nincs is szükség.

A viszonystruktúrák leképezése az egyes alrendszerek kapcsolatát és hovatartozását tükrözi. A rendszermodell elkészítésénél szükség van tehát a teljes kép részletes körülírására, ami a következőképpen történhet:

a) a társadalmi-politikai közösségek alrendszereinek (elemi rendszerének) meghatározása, valamint ezek statikai és dinamikai struktúrájának részletes leírása,

b) a társadalmi-politikai közösségek környezetének identifikálása és a környezet hatótényezőinek elemzése,

- c) a célok és a feladatok meghatározása,
- d) a transzformációk együttes hatásának értékelése a társadalmi-politikai közösségek munkájára nézve.

A tájékoztatás társadalmi rendszerének meghatározása

A szövetségi és a tartományi alkotmány részletesen foglalkozik a dolgozók és a polgárok tájékoztatásával. Az alkotmányban foglalt elvek alapján a Szövetségi Képviselőház meghatározta a tájékoztatási rendszer társadalmi kereteit, körülírta funkcióit, de magát a rendszert nem definiálta. A határozat kimondja, hogy az egységes tájékoztatás társadalmi rendszere felöleli a társult munka és a társadalmi-politikai közösségek tájékoztatási rendszerét, valamint a statisztika és az egyéb állami szervek és szervezetek által vezetett nyilvántartásokat. Habár a felsorolt szervek és szervezetek ezeket a társadalmi nyilvántartásokat a törvény és más előírások alapján vezetik, felhasználásuk sokkal szélesebb érdekű, tehát kívánatos volna ezeknek a nyilvántartásoknak a decentralizált vezetése és felhasználása. A határozat kimondja, hogy a rendszer elsősorban a társult munka szervezeteinek öngazgatására, a társadalmi-politikai közösségek és más szervezetek számára kell hogy biztosítsa az adatokat és az információkat. Elemezve a tájékoztatás társadalmi rendszerének a többi funkcióit, arra a megállapodásra jutunk, hogy itt három összetevőről van szó. Az információrendszerről, információs-dokumentációs rendszerről és magáról a tájékoztatás rendszeréről. Itt meg kell említeni, hogy több szerző az első két rendszert azonosítja, habár közöttük lényeges különbség van, ami a következőkből is kiderül:

— az információrendszer naprakész aktuális élő adatokat és információkat tartalmaz a rendszer tényleges helyzetéről és arra szolgál, hogy a rendszer funkcióit állandóan kísérje és javítsa,

— az információs-dokumentációs rendszer tényeket, dokumentumokat, bibliográfiai tárgyú anyagot gyűjt össze.

Célja a múlt felmérése, tehát fontos szerepe van a döntéshozatalban. A legtöbb félreértést a tájékoztatás funkciója okozza. Mivel a határozat itt érdemleges magyarázatot nem nyújt, sokan ennek a funkciónak a betöltését a tömegtájékoztatás rendszerében látják, pedig ez a rendszer teljesen különálló szerepet kell hogy betöltsön. Kérdés tehát: miben különbözzön az öngazgatás számára készített információ, és milyen tartalmú legyen — ugyanarról a témakörrel a nyilvánosság számára elkészített anyag. Nyilvánvaló, hogy az öngazgatók számára részleteiben dokumentált információra van szükség, míg a nyilvánosság számára elégséges a tárgyi helyzet bemutatása és magyarázata.

Az alapszervezet (társultmunka-alapszervezetek, alapközösségek) tájékoztatási rendszere az adatokat és az információkat a következő forrásokból meríti:

— Az alapszervezet információrendszere. Így például a társultmunka-

alapszervezet információrendszere folyamatos adatokat és információkat szolgáltat a termeléssel és az ügyvitellel kapcsolatosan.

— Az alapszervezet dokumentációs rendszere pedig felöleli az alapszervezet munkájával kapcsolatos terveket, programokat, szabályzatokat, társadalmi megállapodásokat, egyezményeket, határozatokat és egyéb dokumentum jellegű iratokat.

Mivel ezeknek az adatoknak a közvetlen felhasználói maguk a dolgozók, az alapszervezet vezetésével megbízott szervek, az öngazgatási szervek és a társadalmi-politikai közösségek, így szükség van arra, hogy ezek az adatok és információk megfelelő időben és formában hozzáférhetők legyenek mindezeknek a struktúráknak. Igaz, nemcsak az adatok hozzáférhetőségéről kell gondoskodni, hanem a felhasználók egyes struktúrájának a kiképzéséről is. Mindezeket a feladatokat az alapszervezet erre a célra alakított szolgálata (rendszere) kell hogy végezze.

A község tájékoztatási rendszerét a községi általános információrendszer és a község területére alakított információs-dokumentációs rendszer képezi. Mivel a dokumentációs rendszer felöleli az alapszervezetek dokumentációjának egy részét, így ajánlatos ezt a rendszert a község területén intézményesíteni. A tartományi társadalmi rendszer felöleli a tájékoztatás községi rendszerének egyes részeit, a tartományi információrendszert és az intézményesített tartományi információs-dokumentációs rendszert.

A társadalmi információrendszerek felépítése

A bevezetendő társadalmi információrendszerek elsődleges feladata, hogy a községet és a tartományt ellássa a működésre vonatkozó és a társadalmi-politikai közösség irányításához szükséges információkkal. Vajdaságban ezek az információrendszerek a társadalmi megállapodás elvei alapján egységes alapkoncepción és programon épülnek fel.

A község általános információrendszerének adatállománya két részre osztható:

a) A funkcionális adattömeg, mely viszonylag általános adatokat tartalmaz: a polgárról, a területi egységekről és a munkaszervezetekről. Ezekhez az adatokhoz kapcsolódnak a többi adatállományok.

b) Különböző területekre vonatkozó változó adatállomány, tevékenységi moduláris rendszer, mely specifikus adatokat tartalmaz.

A községi információrendszer adatforrása tehát: a polgár, a területi egység és az alapszervezet.

A társultmunka-alapszervezet, az öngazgatási alapközösségek, a helyi közösségek információrendszerei forrásinformáció-rendszert képeznek. Adataik alapján épül fel a felsőbb szintű társulási, illetve a társadalmi-politikai közösségek (községi, tartományi) információrendszere. Természetesen a felsőbb szervezeti egységek a forrásinformáció-rendszer adatainak csak azt a részét vehetik át, amelyre illetékesek. Az illetékesség

tárgykörét a törvényerejű rendelkezések, társadalmi megállapodások határozzák meg. Habár az alapszervezet információrendszere célszerűen épül fel, eleget kell tennie a következő követelményeknek:

— szükségszerűen felöleli az összes tevékenységet, mert csak így biztosíthatók az adatok a felsőbb szintű vezetéshez,

— mivel ezek az adatok több helyen is felhasználásra kerülnek, egységes kulcsrendszerek bevezetése szükséges,

— a tájékoztatás társadalmi rendszerének irányelvei alapján kell felépülniük.

A felsőbb szervezési szintű információrendszer eredményes működése elsősorban attól függ, hogy a rendszer felhasználói mennyire teszik magukévá az integrációs folyamatok szükségszerűségét.

Számos példa ennek az ellenkezőjét igazolja. Így például sok esetben a munkaszervezetek információrendszerei elsősorban a munkaszervezetek funkcióit, szükségleteit elégítik ki, nem törődve a társultmunka-alapszervezetek információszükségleteivel.

A társadalmi-politikai közösségek tartományi információrendszerei közül az egyedi információrendszerek egységesen dolgozzák fel a tartomány területén levő, munkakörükbe tartozó összes adatokat (tartományi öngazgatási közösségek stb.). Jelenleg a község területén működő alapközségek az információrendszer operatív jellegű feladatait végzik. Célszerű volna tehát egy egységes információrendszer kidolgozása a községi közösségek számára és ebben az esetben a tartományi szervek integrált adatokat használnak fel. Ugyanez a helyzet a helyi közösségeknél is. A helyi község számára az információkat a községi általános információrendszer biztosítja. Kérdés, mennyire lehetséges egy általános információrendszeren belül olyan részegységeket feldolgozni, melyek mindenben kielégítőek az alkotmány által biztosított feladatkörök elvégzéséhez.

A tartományi információrendszer összetevői a községek információrendszere és a szűkebb értelemben vett tartományi információrendszer.

A szűkebb értelemben vett tartományi információrendszer a következő információrendszerekből áll:

a) a tartományi egyedi információrendszerek. Ide tartoznak: a társadalmi könyvviteli szolgálat, belügyi titkárság, tartományi érdekközösségek, vagyis azok az információrendszerek, amelyek szervezeti felépítése kiterjed a község területére is. Ebbe a csoportba sorolhatók még: a Tartományi Gazdasági Kamara, a Népbank, a társadalmi-politikai szervezetek és más információrendszerek, habár ezeknek nincs szervezeti egységük az egyes községek területén,

b) a tartományi általános információrendszer, mely felöleli a statisztikai információrendszert és a tartományi szervek, szervezetek, közösségek információrendszereit.

A legfontosabb szerepe itt a statisztikai információrendszernek van. Ez statisztikai adatbázisból és statisztikai felépítményből áll. A statisztikai

adatbázis homomorf módon öleli fel a községi adattömeg általános adatait.

A statisztikai felépítmény pedig a statisztikai kutatások programjának információrendszere. A tartományi szervek és szervezetek részére, kevés dolog kivételével, az adatokat közvetlenül a statisztikai információrendszer biztosítja.

A társadalmi információrendszerek adatbázisának általános modellje

Közismert, hogy manapság az „információrobbanás” időszakát éljük. A számítógépes információrendszer alkalmazása gazdasági és társadalmi életünkben bizonyára nagy hatással van a lakosság mindennapi munkájára, növekvő igényeinek a technika által nyújtott lehetőségek megvalósítására. Az elkövetkező években ez a hatás csak fokozódik, főleg az adatbázis-kezelőrendszerek látványos, de egyre sikeresebb és mind szélesebb körű alkalmazása során.

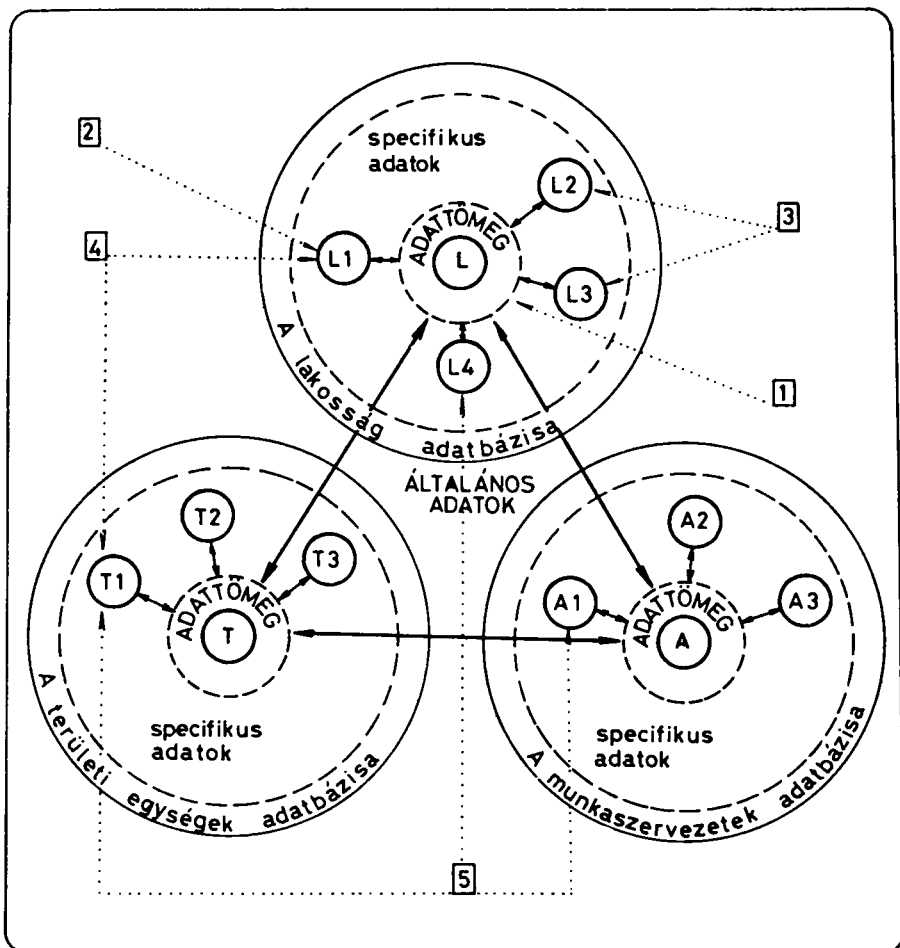
A társadalmi-politikai közösségek meghatározott céljainak megvalósítása érdekében bonyolítják le tevékenységüket. Munkájukat elemezve rá kellett döbbernünk arra, hogy a mennyiségileg megnövekedett feladatok minőségileg is új követelményeket támasztanak a munkájuk iránt. Az információrendszer számítógépes adatfeldolgozása, az adatok rögzítése, átvitele, feldolgozása és tárolása jelentős költségekkel jár. Másrészt pedig egyre többen igénylik az adatok elérhetőségét minden olyan társadalmi tevékenység és funkció számára, amelyeknek szükségük van az adatokra célkitűzésük hatékony megvalósítása érdekében.

A jelentős költségek és a korszerű számítástechnikai lehetőségek arra utalnak, hogy a társadalmi információrendszereket több felhasználási célra csak integrálisan érdemes tervezni. Mivel a hagyományos adatkezelési módszerekkel ez az integráció nem valósulhat meg, így a legcélszerűbbnek mutatkozik az adatbázis kezelőrendszerek fokozatos bevezetése. A társadalmi információrendszerek adatbázis szerkezete ezt lehetővé is teszi.

Az új adatkezelési technika sok új lehetőséget kínál. Egyik ilyen a felhasználókhöz közelálló, a természetes nyelvhez hasonló adat és információ lekérdező nyelv. Ily módon nemcsak, hogy gyorsan jutunk a megfelelő adatokhoz, hanem maga a felhasználó is végrehajthat adatkezelési műveleteket.

Az adatbázison alapuló integráció esetében a társadalmi szolgálatok információs alrendszerei nincsenek funkcionálisan, egymáshoz kötve, így az alrendszerek felépítése párhuzamosan és egymás mellett történhet, természetesen figyelembe véve az egységesen használt logikai adatszerkezeteket.

A mellékelt ábrán láthatók a Vajdaságban elfogadott adatbázis elemei, melyek a társadalmi-politikai közösségek információrendszerének alapját képezik.

Általános adatok a:
 L - polgárról T - területről A - munkaszervezetről

A TÁRSADALMI INFORMÁCIÓRENDSZEREK ADATBÁZISA

Így a községi általános információrendszer integrált adatbázisát a lakosság, a területi egységek és a munkaszervezetek részadatbázisa képezi. A lakosság adatbázisának központi modulját (adattömeget) pedig a polgár törzsadatainak viszonylag állandó jellegű adatai adják, ez tulajdonképpen a lakosság regisztere. Ez a nyilvántartás Vajdaságban a polgár nevének és lakcímén kívül még általános adatot tartalmaz.

Az adatbázison belül a polgárral kapcsolatos specifikus adatokat pedig a különböző társadalmi szervezetek nyilvántartásainak részadatbázisai képezik. Mindezeket a részadatbázisokat a polgár törzsszáma köti össze.

A területi egységek adatbázisának adattömege felöleli a község, település, helyi közösség, kataszteri község, utca megnevezését és törzsszámát (kataszteri község, parcella, lakóépület stb. száma). A specifikus adatokat egy-egy területi egységre vonatkozóan külön részadatbázisok tartalmazzák.

Ugyanezen elvek alapján épül fel a munkaközösségek adatbázisa is. Az adatbázis adattömege felöleli a szervezetek (közösségek) általános adatait, míg a változó adatok, funkciók és aktivitások szerint a részadatbázisokban található meg.

Talán néhány gyakorlati példán szemléletesebb és áttekinthetőbb lesz az integrált adatbázisok felhasználási módja (amint azt az ábrán feltüntetett számok (1—5-ig) jelzik is):

A példák a következő esetekre vonatkoznak:

1) A választásokkal kapcsolatos nyilvántartások és információk (választói névjegyzék, értesítés, statisztikai adatok) elkészíthetők a polgárok általános (L) adatai alapján.

2) A polgár adókötelezettsége (megterhelések, befizetések, esedékes tartozás) a részadatbázis (L1) adatai alapján készíthető el.

3) Az aktív sportoló egészségügyi állapota már több (L2, L3) részadatbázis adatai alapján állapítható meg.

4) A földművesek egészségvédelmi járulékanak meghatározásához szükséges adatok (vagyon helyzet, kataszteri jövedelem, családtagok száma, adókötelezettség) két adatbázis együttes használatát igénylik (L1, T1).

5) A családi pótlék megállapítása, állandó felértékelése, már három adatbázis adatainak alapján történhet (L4 — adatok a családtagokról, A1 — a dolgozó személyi jövedelme, T1 — vagyoni helyzete).

Már ezekből az egyszerű példákból is látható, hogy az adatbázisok, mint komplex adatsruktúrák együttes használata biztosítja a jövőben a társadalmi információrendszerek korszerű felépítését. Természetesen, mindez körültekintő munkát és jelentős befektetést igényel.

Valóra váltásukhoz a következő előfeltételek szükségesek:

— Mivel a társadalmi információs rendszerek adatai közvetlenül az alapszervezetek információrendszereiből erednek, szükség van ezek összehangolására és egységesítésére.

— Az adatok begyűjtése (elsődleges feldolgozása) a községi általános információrendszer keretén belül történik.

Mindezek a feltételek szükségszerűen megkövetelik, hogy a feladatok elvégzése egy előre elfogadott munkamódszer, szervezési forma és megfelelő munkamegosztás alapján történjen Vajdaságban.

Izgradnja društvenih informacionih sistema u Vojvodini zasnovanih na korišćenju baza podataka

Pri izgradnji informacionih sistema opština i Pokrajine je značajno da primena klasičnih IS u sve složenijim uslovima rada društveno-političkih zajednica, ne može da udovolji zahtevima koji se postavljaju. Zapravo smo svedoci evolutivnog rasta automatske obrade podataka sa korišćenjem baza podataka. U Vojvodini se na ovim poslovima intenzivno radi počev od 1972. godine.

Polazeći od mesta i uloge koje društveno-političke zajednice imaju u našem društvu, rad konstatuje da u pogledu složenosti one spadaju u red kompleksnih sistema, pre svega zbog postojanja velikog broja interakcija u samom sistemu i u komunikaciji sa okolinom. Za istraživanje takvih složenih sistema korišćena je metodika sistemskog pristupa.

U identifikaciji problema ističe se, da postoji nesrazmera između razvijenosti naših društveno-ekonomskih odnosa s jedne, a kvaliteta informacionih sistema s druge strane. Razvoj informacionih sistema društveno-političkih zajednica tu osetno zaostaje, te predstoji njihovo potpuno reorganizovanje i osavremenjavanje.

Izgradnja integralnog, opšteg informacionog sistema opština i Pokrajine je izuzetno složen, težak, dugotrajan i skup poduhvat. Polaznu osnovu čini definisanje društvenog sistema informisanja i izgradnja adekvatnih baza podataka. Rad dolazi do zaključka da jedinstveni društveni sistem informisanja u nas čine: informacioni sistemi, informaciono-dokumentacioni sistemi i sistemi za pripremu i sprovođenje informisanja kako u osnovnim organizacijama, tako u opštini i Pokrajini.

Informacioni sistemi osnovnih organizacija i zajednica su izvorni informacioni sistemi koji čine osnovu za izgradnju širih IS. Oni treba da udovolje zahtevima kao što su: sveobuhvatnost, međusobna povezanost i samoupravna orijentisanost.

Bazu podataka IS opštine čine funkcionalno jezgro (koje obuhvata osnovna obeležja o stanovniku, prostoru i organizacijama) i moduli koji obuhvataju specifične podatke sa tih područja. IS Pokrajine u užem smislu čini statistički IS koji obuhvata statističku bazu podataka i statističku nadgradnju kao i posebne informacione sisteme i IS pokrajinskih organa i organizacija. U radu su dati primeri za integralno korišćenje baza podataka u okviru OIS opštine.

Obzirom na to da su osnovni izvori podataka za ažuriranje baza podataka podaci IS osnovnih organizacija i zajednica, to prikupljanje značajnog dela podataka treba obaviti u okviru opštih IS opština. Ovakav prilaz traži obezbeđenje neophodnih preduslova zasnovanim na podeli rada i zajednički utvrđenim metodološkim i organizaciono-tehničkim osnovama.

Summary

Development of the Social Information System in Vojvodina Based on the Data-base

When developing the information system of the communes and the province, it's important to know that the classical IS can not be applied in these complex circumstances of functioning of socio-political communes. We are witnesses of the evolution of automatic data processing, by using data-base. Vojvodina has worked on this problem since 1972.

According to the position and role of socio-political communities in our society, this work tries to picture the complexity of the system, owing to the fact that there are many interactions within the system and in the communication with the environment. The research of this field has to use the methods of system approachment.

When identifying the problems, the author points out: the unproportional development of socio-economical relations and the information system. Development of the information system of socio-political communities is far behind the development of relations, so it's necessary to reorganize and modernize it.

The constitution of an integral information system of the communes and the province is a very difficult, longterm and expensive undertaking. The first step is the determination of social information system and construction of data-base. As a conclusion of this work the author determines the three major elements of the social information system: information systems, informational-documentational systems and the system of information preparing in the Basic organizations of Associated Labour, communes and province.

The information system of the BOAL is the source of information in constituting wider information systems. They have to correspond to some requirements, such as: complexity, interconnection and selfmanagement orientation.

The data-base of the commune is the functional substance (which contents: information on the population, territory and organizations) and modules which carry the specific datas about the territory. IS of the province, in a narrower sense means: statistical IS — with it's statistical data-base and statistical built-up as well as special information systems of the organs and organizations of the province. This work provides examples for integral exploitation of data-base within General IS of the commune.

According to the fact that the major sources of datas come from the IS of the BOAL and communities, the collection of datas has to be organized generally.

This way of approaching has to be enabled by the distribution of work and coordinate methodological and organizational technological basis.

A TÁRSULTMUNKA-ALAPSZERVEZETEK SZEREPE A KUTATÁSFEJLESZTÉSSEN

A fejlett gazdasági körülmények következtében egyre dinamikusabban csökken a termékek forgalmazásáig terjedő idő, s ez egyre összetettebb termékfejlesztési, technológiai és forgalmazási követelményeket támaszt. Ezzel egyidőben válik szükségessé az új és vonzó termékek kialakítási, gazdaságosabb előállításai és forgalmazási idejének a lerövidítése.

A jövőbeli gazdálkodási körülmények között ezért mind nagyobb szükség lesz a termelés anyagi szférájának, valamint a kutatási és fejlesztési területnek a szakosítására, különösen a termékfejlesztéssel foglalkozó szakemberek továbbképzését és szakosítását illetően.

Csakis egy ilyen irányvétel eredményezheti a termékek kifejlesztési idejének a lerövidülését és vezethet a tervezés hatékonyságának fokozásához.

Ezzel párhuzamosan a fokozott és célirányú szakosítás eredményeképpen terjednek majd ki az interdiszciplináris és multidiszciplináris kutatások, hogy a szakemberek minél hatékonyabban együttműködhesenek a komplex fejlesztési problémák megoldásában.

A szűk területre szakosított szakemberek és kutatók egyre jobban eltávolodnak egymástól, s ezért mind nehezebb eredményes együttműködést kialakítani közöttük. Ezért a közös fejlesztési eredmények érdekében mindenképpen kapcsolatokat kell teremteni.

A tudományos kutatók és a szakemberek széles körű együttműködésének kialakítása tehát a korszerű ipari társadalom követelményévé vált, különösen az iparban dolgozókat illetően, akik a világ tudományos, technikai, társadalmi és gazdasági fejlődésének hordozói. Az új tudományos felismerések nagy része nemcsak az ipar és az ipari termelés által materializálódik, hanem annak eredményeként is jön létre. Az általános haladásnak hozzá kell járulnia a tudományos fejlődéshez és a tudományos ismeretek legkedvezőbb felhasználása érdekében a műszaki akadályok leküzdése mellett a társadalmi-gazdasági lehetőségek kibővítéséhez is.

Ha figyelembe vesszük az ösztársadalmi törekvéseket, akkor arra a felismerésre jutunk, hogy növekszik az érdeklődés a társultmunka-szervezetek fejlesztési problematikájának a tanulmányozása iránt. Ezt a fejlődést egy mind összefüggőbbé váló egész keretében kell vizsgálnunk. Annál is inkább, mert nemcsak a termékfejlesztés és a fogyasztók igényeihez való minél eredményesebb alkalmazkodás, hanem az egyre magasabb szintű termelés és a gazdasági hatékonyság is szükségessé teszi a tudomány adta lehetőségek fokozott mérvű kihasználását.

A termékfejlesztés és a technológia fejlesztése egyre szükségsezerűbbé teszi a tudomány alkalmazását, a termelés és a termelési viszonyok társadalmi-gazdasági keretének, s ezentúl a termelőerők és a szocialista öngazgatáson alapuló társadalmi viszonyok fejlődési tényezőjének, a tudománynak a fejlesztését.

A társultmunka-szervezetek jövedelmen alapuló hosszú távú kapcsolatteremtésén alapuló és magas szinten szervezett gazdasági élet csak a rendelkezésre álló nyersanyagforrások jobb kihasználásának és újabb piacok felkutatásának lehet az eredménye. Ezáltal csökken a gazdasági nyersanyagforrásoknak a rendelkezésre álló tudományos eredmények megvalósítási folyamatára gyakorolt korlátozó hatása, s ez mindenképpen hozzájárul a társadalmi munka termelékenységének és gazdasági hatékonyságának a növekedéséhez, de a humánusabb termelési viszonyok kialakulásához is.

A termelés, a tudomány és az oktatás egész fejlődésének hatékony egyesítésétől függ mind az ésszerű nyersanyagfelhasználás, mind pedig az optimális munkaidő-gazdálkodás és az emberi tényező hasznosítása. Ez a hatékonyság hozzájárul a tudományos és tapasztalati ismeretek magas szintű valóra váltásához, s ugyanakkor a termelési és a gazdasági hatékonyság magas színvonalában, valamint egyéb, nem anyagi természetű kedvező eredményekben jut kifejezésre, amelyek összessége alapvetően meghatározza az adott országnak a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helyét és a nemzetközi piaci versenyképességét.

Ezekből a tényekből kiindulva a tudomány, az oktatás, a termelés és a többi tevékenységi szféra fejlődésének egyesítésével kapcsolatos feladatok a folyamatos interdiszciplináris kutatások területét képezik, amely rendkívül nagy jelentőséggel bír az öngazgatású társadalom fejlődését illetően. A társultmunka-szervezetek fejlődésének előrejelzése és programozása lehetőséget nyújt arra, hogy gyakorlatilag befolyásoljuk a jövőt és csökkentjük a bizonytalanságot. Ugyanakkor az előrejelzés, a programozás és a tervezés előzetes információinak az a feladata, hogy megelőzzék mindazokat a konfliktusokat, amelyek a tervezett jövővel kapcsolatban felmerülhetnek.

A tudomány és az oktatás egyre hatékonyabb tényezőjévé válik az anyagi és a társadalmi fejlődésnek, s ezért az öngazgatású társadalom munkáosztálya fokozottan érdekelt a tudományos alkotótevékenység és az oktatás aktívabb birtokbavételében. Ennek az a célja, hogy hatást gyakoroljon az öngazgatású társadalom fejlődésének egyik legfontosabb

tényezőjére, a tudományra, s a vele szoros kapcsolatban álló termelésre és oktatásra. Kölcsönviszonyukat össze kell egyeztetni az öngazgatású társadalom és általában véve a társult munka céljainak rendszerével és azok pontossági rendszerével.

A mi társadalmi és gazdasági körülményeink között a társadalom szervezethez és a munkának az objektív lehetőségek mögötti lemaradása kihatással van a már meglévő tudományos eredmények társadalmi alkalmazásának a hatékonyságára, a gazdaság forrásainak fokozottan felszínre jutó korlátozó jellegére és a műszaki haladás intenzitására. Ez a lemaradás közvetlenül kihatással van öngazgatású közösségünk társadalmi jólétére is. Ezek szerint a munkatermelékenység növekedését a gazdaság forrásai és azok kihasználásának a hatékonysága határozza meg.

A nyersanyagforrások korlátozó hatásának a kiküszöbölésére és a munkatermelékenység fokozására leginkább az iparban van lehetőség, ahol a tudományos és a műszaki haladás a legdinamikusabb. Az iparban rendkívül kifejezett az a törekvés, hogy az embert ki kell vonni a közvetlen gyártási folyamatból, mindenekelőtt azokról a munkahelyekről, amelyek rutinmunkát igényelnek, amelyek a legnagyobb fizikai és pszichikai erőfeszítést követelik, s ugyanakkor egyre nagyobb szükség mutatkozik az embernek a termelés előkészítésébe, fejlesztésébe és a forgalmazásba való bevonására. Ez oda vezet, hogy az ember egyre jobban megszűnik a gép közvetlen szolgálója lenni, s bekapcsolódik azokba a munkafolyamatokba, amelyekben alkotóan járulhat hozzá a termékfejlesztéshez, a munkaeszközök fejlesztéséhez, a technológia és a szervezés hatékonyabbá tételéhez, valamint a szocialista társadalmi viszonyok emberibbé tételéhez.

Arcnyiben lemaradás tapasztalható a tudományos kutatóeszközök színvonalában és az elvont módszereknek a társadalomtudományokban, mindenekelőtt a gazdasági tudományágakban való alkalmazásában, s ezenkívül a gazdasági gyakorlatban, akkor a munkatermelékenység növekedésének üteme és az embernek a rutinszerű műveletektől való megszabadulása lassabban megy végbe, mint az a termelőerők adott színvonalának és az öngazgatási termelési viszonyok jobb kihasználási lehetőségeinek következtében lehetséges volna.

Az újratermelési folyamat társadalmi megszervezésének színvonalában végbemenő fejlődés következtében magasabb szinten materializálódnak a tudományos eredmények, ugyanis az öngazgatású társadalom egész rendszerében hatékonyabbá és optimálisabbá válik a nyersanyagforrások kihasználása.

A társultmunka-alapszervezetek helyzetéből nézve a dolgozóknak a saját munkahelyük nyújtotta lehetőségeken belül, öngazgatókként és a fejlesztési politika lehetőségeinek megválasztásával kell közvetlenül befolyásolniuk saját alapszervezetük társadalmi és gazdasági hatékonyságának a növelését.

A fejlesztésre fordított tevékenység tulajdonképpen abban nyilvánul

meg, hogy a társultmunka-szervezetek tevékenységét folyamatosan a vásárlóknak a minél jobb minőségű termékek iránti igényéhez alkalmaz-
zák, s ennek az alkalmazkodó készségnek a következtében hatáskörük-
be vonhatják a kisebb vásárlóképeségű rétegeket is. Ehhez a követel-
ményhez csatlakozik még az is, hogy folyamatosan magasabb szintre
kell emelni a gazdaságosságot és olyan piacokon kell feltételeket terem-
teni a termékek értékesítéséhez, amelyek a legkedvezőbb lehetőségeket
biztosítják és olyan forrásokból teszik lehetővé az anyagbeszerzést, ame-
lyek mindkét részről hozzájárulnak a biztonságos fejlődéshez. Ezeknek a
feltételeknek a különböző kapcsolatok alapján és a termékek, valamint
a termelés jellegétől függően kell eleget tenni. A termékfejlesztést ille-
tően a feldolgozás kezdeti szakaszában levő termékek, amelyek a szab-
ványosított újratermelési anyagok, alkatrészek, vagy beépítésre szánt
adalékanyagok csoportjába tartoznak, nem kerülnek majd a fejlesztési
tevékenység középpontjába, bár ezek a szervezetek is igyekeznek majd
bővíteni azoknak a termékeknek az előállítását, amelyek tulajdonságaik-
nál fogva megfelelnek az előállítási, az országos, sőt a nemzetközi kö-
vetelményeknek.

Ezeknek a társultmunka-szervezeteknek a fejlesztési tevékenysége
majd az előállítás gazdaságosságának fokozására, a kidolgozás és a
forgalmazás hatékonyságának növelésére fog irányulni, s ennek érdeké-
ben széles körű tevékenységet fejtenek ki a társadalmi munkamegosztás
fejlesztése érdekében. A társultmunka-szervezetek fejlesztési tevékenysé-
gének jelentős területét képezte és képezi a szakosított fejlesztés, amivel
egyidőben a kapacitást is növelik.

A tudományos és technikai haladás szempontjából intenzíven fejlesz-
tett termékek előállításához szükséges kapacitásokat illetően vetődik fel
a termékfejlesztés fokozása, a technológia és a termelés-szervezés fejlő-
dését illetően pedig a termelés összetettségének és tömegességének a fo-
kától függően válik intenzívebbé ez a tevékenység.

Annak érdekében, hogy a társultmunka-szervezeteknek módjukban
álljon idejékorán áttekinteni a helyzetet és a legmegfelelőbb pillanatban
hatékony tevékenységet kifejteniük az előkészítés és a kivitelezés hosszú
időszakában felmerülő problémák megvalósítása érdekében — amelyek-
nek a valóra váltása a fennmaradás és a hatékony fejlődés alapvető biz-
tosítóka — szükségessé válik a társultmunka-szervezetek szakosított
kutatási és fejlesztési egységeinek a megalakítása, amelyek majd mente-
sülnek a folyó termelés és a forgalmazás feladataitól. Az ilyen kutatási
és fejlesztési egységek feladatai a következők lennének:

— a hatékony fejlesztés kulcsfontosságú tényezőinek a megismerése
és a kölcsönös összefüggések felismerése;

— ezeknek a tényezőknél az áttekintése és változásaik meghatározása
a társultmunka-szervezetek fejlődésére gyakorolt hatásuk felfedése ér-
dekében és

— kivizsgálni befolyásolásuk módját és annak lehetőségét.

A társultmunka-szervezetek fejlesztési tevékenységének kialakítása során figyelembe kell venni a jövedelemszerzés vonalán egymással kapcsolatban álló szervezetek horizontális és vertikális összefüggésrendszerét, hogy öngazgatási megegyezésekre lehessen helyezni a hosszú távú egymás közötti viszonyok tudományosan meghatározott alapját, és ennek következtében leszűküljön a piac elemi erejének hatása. Ez még szélesebb teret biztosít a termeléssel és az oktatással kölcsönös összefüggésben álló, az öngazgatású szocialista társadalmi viszonyok újra-termelődését szolgáló tudomány intenzív fejlődése számára.

A differenciálódási folyamat és eredménye, a szakosodás a vele párhuzamosan integrálódó tudománnyal együtt a tudományos fejlődés törvényszerűségei közé tartozik. Ez a fejlődés nem azonos intenzitású a tudományos alkotótevékenység minden területén.

A tudományos szakosodási folyamatot az a törekvés ösztönzi, hogy minél hatékonyabban valósuljanak meg bizonyos tudományos eredmények, de olyan vágyak is közrejátszanak, amelyek nagyobb lehetőséget kívánnak teremteni a tudományos szakosodás további elmélyítéséhez. Mindennek az a törekvés az indítéka, hogy le kell rövidíteni a kutatási időt és a kutatástól az eredmények megvalósításáig terjedő időszakot. Ha elfogadjuk korunk gazdaságának, különösen pedig iparának ezt a parancsoló szükségességét, akkor az alkotótevékenység folyamatába minél több specialistát kell bevonnunk. Ugyanez vonatkozik a koordinálás egyre bonyolultabb viszonyaira is, ahol szintén a szakosodás által egymástól eltávolodó és egymással mind nehezebben szót értő ágazati kutatók együttműködésére van szükség. Ezeknek a nehézségeknek a túlhaladása a sokoldalú elméleti felkészültségtől, a rendelkezésre álló korszerű eszköztár, illetve a tudományos kutatómunka vívmányainak alkalmazásától függ.

Arra a megállapításra kell jutnunk, hogy egyetlen társultmunka-szervezetben, a különböző szakterületekkel foglalkozó kutatók együttműködésén alapuló interdiszciplináris tevékenység nélkül a fejlesztés területén egyre kevésbé lehetséges kielégítő eredményeket elérni. A közös célok és érdekek megvalósítását szem előtt tartva — a társultmunka-alapszervezetek programjának irányvétele alapján — feltétlenül sor kell hogy kerüljön a munka és az ismeretek társítására. A feladatok teljesítése a hasonló tevékenységgel foglalkozó társultmunka-szervezetek azon szakembereinek kölcsönös és állandó véleménycseréjétől függ, akik a különböző tudományos területek ismereteit, módszereit és eszközeit használják fel komplex fejlesztési elképzeléseik valóra váltásában. A tudománynak az érdekelt társultmunka-szervezetek eszköztársítása útján végbe-menő integrálódása azért szükséges, mert a tudományba való befektetés folyamatos, amire csak az erős vagy a társult alapszervezetek képesek. Minőségi tudományos munkák megírásához elsősorú információkra van szükség, amelyek felkutatását megbízható szakemberek kell hogy végezzék. Hazánkban éppen az információkból mint megismerési formából és az azokat felhasználó szakemberekből érezhető legnagyobb hiány.

Sokkal nagyobb mértékben kell tehát koncentrálnunk a kutatási és fejlesztési kapacitásokat, a szakembereket és az eszközöket, mint az ipari termelés anyagi szférájában. Ezt világszerte számtalan példa igazolja.

A tudomány és a kutatási-fejlesztési tevékenység hatékonysága az alábbi tényezőktől függ: 1) Az anyagi termelés fejlettségi fokától és szerkezetétől, különösen vonatkozik ez az iparra; b) a társadalmi viszonyoktól és a tudomány társadalmi támogatásának hatékonyságától; c) a termelés-fejlesztés távlati elgondolásainak a minőségétől; e) a kutatóknak és a termelésben dolgozóknak a termelésben és a forgalmazásban bevezetett újítások iránti érdeklődésétől.

A társultmunka-szervezetek fejlesztési tevékenységének súlypontját a következő komplexumokra helyezhetjük:

— a társultmunka-szervezetek termelési irányvételének a meghatározásában szerepet játszó feltételek és a forgalmazási körülmények feltárása;

— a komplementer kapacitásoknak a jövedelmi összekapcsolódáson alapuló, hosszú távú növelési lehetőségének a felmérése;

— a termékkiválasztás és a termelési mennyiség mércéjének kialakítása és érvényesítése;

— a kidolgozási technológia meghatározásának a mércéi;

— a termelési és ügyviteli együttműködés terjedelmének meghatározása;

— a beruházási mércékkel és módszerekkel kapcsolatos kutatások;

— a szakemberképzés és a szakmai továbbképzés folyamatos programozása;

— a tudományos és szakmai információs és dokumentációs szolgálat megszervezése.

A társultmunka-szervezetek fejlesztési tevékenységének alakulásában jelentős szerepet játszik a tudományos előrejelzés, amely lehetővé teszi a termékfejlesztéssel, a kapacitások fejlesztésével a szükséges képzettségi szint és összetétel kialakításával kapcsolatos programozást és kutatási-fejlesztési tevékenységet. A termék és a termelés fejlesztési eredményei információkat szolgáltatnak a beruházási dokumentációk előkészítéséhez, a beruházások ésszerűségének és hatékonyságának a megállapításához.

A társultmunka-szervezetek szakembereinek, kapacitásainak és eszközeinek a társítási igénye és a fejlesztési problémák megoldására való felhasználása szükségessé teszi a koordinációs problémák megoldását. Az intellektuális alkotótevékenység sajátosságaiból kiindulva elmondhatjuk, hogy a tudományos kutatómunka összehangolása egyre nagyobb gondná válik. Félelmetes gyorsasággal növekszik az információáradat, s ez megehezíti a követésüket és az eligazodást. A fejlesztési határozatok meghozatalához elengedhetetlenül szükséges növekvő információáradat mellett egyre jobban kifejezésre jut az egyetemes elvek megismerése iránti törekvés, mert ezek könnyíthetik meg a szakemberek közötti kommunikációt.

A tudományos kutatómunka megszervezésében mind jobban előtérbe

kerül a komplex fejlődési feladatok megoldásának az a változata, amely az alábbi két komplementer szervezési elv kombinációján alapul:

1. A horizontálisan, azaz funkcionális elv szerint megszervezett osztályok biztosítják meghatározott szakterületek folyamatos művelését, mégpedig megfelelő számú szakember összpontosításával és a szükséges felszerelés és segédszemélyzet biztosításával.

2. A vertikálisan kialakított tárgykörök, projektumok kidolgozására kutatócsoportokat hoznak létre, akik funkcionálisan megszervezett egységekbe (laboratóriumokba, szakosított irodákba stb.) vannak beosztva, ahonnan szerződéses alapon veszik igénybe munkájukat a komplex tervek vezetői, mégpedig a projektum természetétől és határidejétől függően.

Hozzá kell azonban tennünk, hogy a projektumoknak a fenti elv szerinti irányítása nem valami látványos dolog, de az eredmények bőven kárpótolnak a fáradozásért.

Azokban a társultmunka-szervezetekben, amelyekben még nem hoztak létre különálló fejlesztési szolgálatot, az a legrealisabb, ha fokozatosan hozzálátanak ennek a szolgálatnak a kialakításához és bővítéséhez.

A fejlesztési szolgálatnak eleinte csak kisszámú állandó személyzete lenne, vezetőjük lenne a távlati fejlesztéssel foglalkozó szakbizottság tevékenységének összehangolója és a határozatok kidolgozásának megszervezője. Ez a bizottság vezetőkből, vagy a műszaki fejlesztési szolgálat, a távlati tervezési szolgálat, a piackutatási és forgalmazási szolgálat, a pénzügyi és személyzeti osztály képviselőiből áll.

A második fejlesztési szakaszban egy széles körű szakembercsoportot lehetne létrehozni, amely teljes egészében a fejlesztési gondokra összpontosítaná a figyelmét.

A harmadik szakaszban kerülhetne sor a munkaszervezet saját fejlesztési intézetének a kialakítására, amelyhez kutatásvezetőket kell biztosítani. A társultmunka-szervezetek fejlesztési célból létrehozott kutatószolgálatáiban azokkal a szakterületekkel kell foglalkozni, amelyek az adott terv termelési rendszeréből következnek, ugyanakkor hangsúlyozni kell a kutatási és fejlesztési tevékenység társításának szükségességét, mégpedig olyan társultmunka-szervezetekkel, amelyeket közös célok és érdekek fűznek össze.

Fordította *Garai László*

Rezime

Sadržina razvojne funkcije u osnovnim organizacijama udruženog rada

Imajući u vidu ukupna društvena stremljenja, dolazimo do saznanja da se povećava interes za proučavanje razvojne problematike organizacija udruženog rada. Razvoj proizvoda i razvoj tehnologije nametaju sve veću potrebu formiranja specijalizovanih istraživačko-razvojnih jedinica u organizacijama

udruženog rada. Zadaci istraživačko-razvojnih jedinica bili bi da: ovladavaju saznanjima o ponašanju ključnih uticajnih faktora perspektivnog razvoja i njihovim odnosima zavisnosti, sagledavaju i utvrđuju pravac i dinamiku kretanja tih faktora, ispituju mogućnosti i načine delovanja na njih.

U organizacijama udruženog rada u kojima nije formirana razvojna služba mnogo je realniji put postupnog formiranja i širenja ove službe. U početku razvojna služba bi mogla da se oslanja na minimalni broj stalnog osoblja. Druga etapa bi mogla biti stvaranje šireg jezgra stalnih kadrova. Treća etapa bi se mogla predstaviti kao izgrađivanje sopstvenih zavoda, a eventualno, u daljoj fazi, i instituta za razvoj, uz naglasak na potrebu udruživanja istraživačko-razvojnih napora.

Kurzfassung

Der Inhalt der entwickelten Funktion in den grundlegenden Organisationen der vereinten Arbeit

Wenn wir das ganze gesellschaftliche Streben betrachten, kommen wir zur Erkenntnis, daß das Interesse für die Erforschung der Entwicklungsproblematik sich erhöhte in den Organisationen der vereinten Arbeit. Die Entwicklung der Produktion und die Entwicklung der Technologie wirkt immer größere Bedürfnisse an Bildung von speziellen Forschungen — entwickelten Einheiten in der Organisationen der vereinten Arbeit an. Die Aufgaben der Forschungen — entwickelten Einheiten bestehen aus folgendem: die Bewältigung der Erkenntnis von dem Bestehen entscheidender — einflußreicher Faktoren der perspektiven Entwicklung und seinen Beziehungen der Abhängigkeit, erblicken und befestigen die Richtung — und Dynamikbewegung diesen Faktoren, untersuchen die Möglichkeiten und Weisenwirkungen auf ihnen. In den Organisationen der Vereinten Arbeit in denen der Dienst für die Entwicklung nicht gegründet ist, ist der Weg der stufenweisen Bildung und Ausbreiten diesen Dienst viel realer.

Am Anfang könnte sich der Dienst für die Entwicklung auf die minimale Zahl der ständigen Belegschaft verlassen.

Die zweite Etappe könnte das Schaffen der breiteren Kern ständigen Kader sein.

Die dritte Etappe könnte man als Aufbau der eigenen Anstalten vorstellen, und eventuell, in weiterer Phase auch Anstalt für die Entwicklung mit dem Akzent auf das Bedürfnis der Vereinigung der forschungs — entwickelten Anstrengungen.

TAKARMÁNYIPARI OPTIMALIZÁLÁS TERMELÉSI MODELLEL

Bevezető

Ha a takarmánykeverékek összetételét kívánjuk optimalizálni lineáris programozási módszerrel, abból kell kiindulni, hogy a keveréket minimális nyersanyagköltséggel kívánjuk előállítani a rendelkezésre álló takarmányokból, azzal a kikötéssel, hogy a háziállatok szükségletei ki legyenek elégítve.

A takarmánykeverékek ilyen optimalizálását mint a lineáris programozás tipikus minimalizálási feladatát lehet megfogalmazni.

Mai ismereteink és számítógépes lehetőségeink mellett a lineáris programozási feladatok felállítása, megoldása, a kapott eredmények értelmezése nem okoz gondot. Tapasztalt takarmányozási szakértő számára a keverékmódellek felállítása nem jelent problémát. Ha rendelkezik adatokkal a háziállatok tápanyag-szükségletéről, a takarmányok összetételéről és áráról, akkor különösebb matematikai tudás nélkül is felállíthatja a lineáris programozási feladatokat.

Egy széles termékskálájú takarmánykeverő üzem esetében azonban néhány fontos probléma vetődik fel:

1. Mint jelent a gyár össztermelése szempontjából, ha egyes keverékek összetétele optimalizálva van?
2. Optimális-e az össztermelés nyersanyagfogyasztása, ha az egyes termékek összetétele külön-külön van optimalizálva?
3. Az előzőekből adódik a következő kérdés is: Lehet-e egyetlen nagyobb méretű modellel optimalizálni a termelésben levő összes keverék összetételét, úgy hogy az össztermelés nyersanyagfogyasztása optimális legyen?

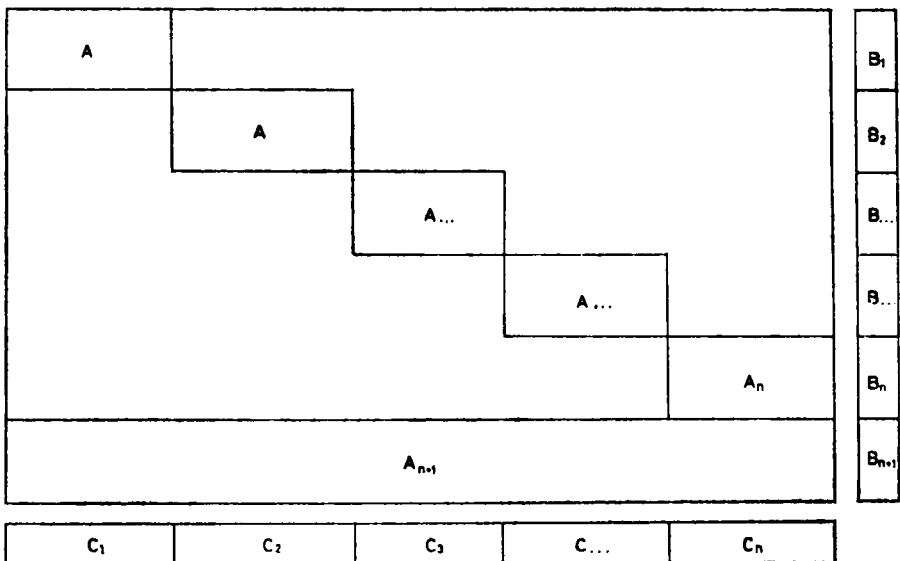
Ezen munka feladata az, hogy bemutassa a lineáris programozás egy olyan felhasználási változatát, amely biztosítani tudja nagyobb számú keverék optimális összetételét és az össztermelés optimális nyersanyagfogyasztását is egyidőben.

A termelési modell alapelvei

Korábbi munkáinkban felvetettük, hogy az egyes keverékek modelljeit egy nagyméretű modellbe építsük be a maximális és minimális takarmányfogyasztás meghatározásával. Az ily módon felállított feladat megoldásával meg lehet próbálni az egész termelést a rendelkezésre álló takarmányok mennyiségi korlátai mellett optimalizálni (2).

Ilyen lehetőségeket más szerzők is felvetnek (4). Ismereteink szerint azonban nincsenek gyakorlati tapasztalatok az ilyen feladatok megoldását illetően a takarmányiparban. Az ilyen modell elvi felépítését mutatja be az 1. sz. ábra.

A TERMELÉSI MODELL ELVI SZERKEZETE

1. SZ. ÁBRA

Az ily módon felépített modellt termelési modellnek neveztük el.

Az ábráról megállapítható, hogy az egyes keverékek mátrixai (a_1 — a_n) be vannak építve a termelési modell A mátrixának átlójára, mint almátrixok. A pótlólagos — közös kikötéseket, amelyek a minimálisan elfogyasztandó, vagy maximálisan elfogyasztható takarmánymennyiségekre vonatkoznak, az a_{n+1} almátrix tartalmazza. A keverékek követelményvektorai (b_1 — b_n), valamint a pótlólagos követelmények vektora (b_{n+1}) a termelési modell B vektorát képezik. Hasonlóan az egyes keverékmodellek célfüggvényei (c_1 — c_n) képezik a termelési modell célfüggvényét.

Az ily módon felépített modell nagyméretű. Oszlopainak száma egyenlő a termékmodellek oszlopainak számával, korlátozó feltételeinek (sorainak) száma, ugyancsak az almátrixok korlátozó feltételeinek számával. Természetesen az így felépített A mátrix feltöltöttsége nullától eltérő értékű koefficienssekkel igen alacsony. (Tapasztalataink szerint alig több 10%-nál.) Ugyanígy megállapítható az is, hogy sok oszlop, illetve takarmány, többször fog megjelenni a modellben. Tudniillik nagyon sok takarmány szinte minden keverék nyersanyagaként megjelenhet. Hasonló a helyzet a sorokkal, illetve korlátozó feltételekkel is, habár itt nagyobb eltérések vannak az egyes almátrixok között. Ezek a jelenségek azonban nem képeznek lényegi problémát.

Feltételezhető (mint ahogyan kutatásaink kezdetén mi is tettük), hogy az ilyen módon meghatározott modell megoldásával más eredményeket kapunk, mint az egyes keverékek modelljeinek megoldásával.

A termelési modell szerkesztése

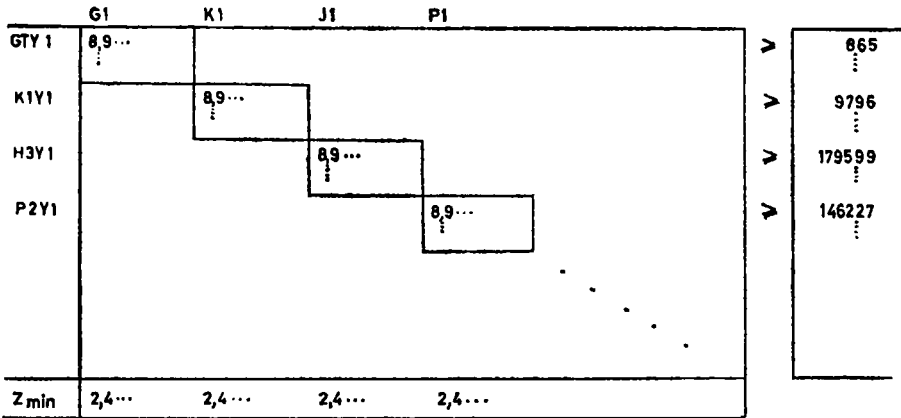
A termelési modellel kapcsolatos módszertani problémák tanulmányozására 16 sertés, szarvasmarha és baromfikeveréket választottunk ki. Ezeket beépítettük egy termelési modellbe az előzőekben leírt módon. Természetesen a termelési modell A mátrixában és B vektorában tizenhetedik almátrix, illetve alvektorként megjelentek azok a kikötésekkel kapcsolatos adatok, amelyek meghatározzák a rendelkezésre álló takarmányok maximális mennyiségét.

Az így felállított modellben nagyon sok takarmány (oszlop) többször jelent meg, más és más extern jelöléssel.¹ Ugyanígy több kikötés is többször jelenik meg. Például, a nyersprotein korlátozó feltétel megjelenik minden takarmánykeverékben, megfelelően megváltoztatott extern jelöléssel.

Az oszlopok és sorok ismétlődéséből következik, hogy az A mátrix koefficiensai is ismétlődnek. Például a kukorica nyersprotein mutatója megjelenik minden almátrix megfelelő oszlopában és sorában.

A B vektor mutatói ettől eltérően változnak. A változásokat az okozza, hogy az egyes háziállatcsoportok tápanyagkövetelményei egymástól eltérőek. A célfüggvény mutatói, azaz a takarmányok ára annyiszor ismétlődik, ahányszor a takarmány megjelenik az almátrixokban. Példaként ismét a kukoricát említjük. Mivel minden almátrixban jelentkezik mint takarmány, a célfüggvényben is tizenhatszor jelentkezik az ára. A modell méretei miatt csak a takarmányok, követelmények technikai koefficiensok, célfüggvény-koefficiensok ismétlődését mutatjuk be a 2. sz. ábrán.

**AZ EXTERN JELÖLÉSEK ÉS A KÜLÖNBŐZŐ Koefficiensek
ISMÉTLŐDÉSE**

G1, K1, J1, P1 - A KUKORICA EXTERN JELÖLÉSE
 GTY1, K1Y1, H3Y1, P2Y1 - A NYERSPROTEIN KORLÁTOK EXTERN JELÖLÉSEI
 8,9 - A KUKORICA NYERSPROTEIN TARTALMA
 2,4 - A KUKORICA ÁRA
 865, 9796, 179599, 146227 - A NYERSPROTEIN KIÖTÉSEK MUTATÓI

2. SZ. ÁBRA

A termelési modell számítógépes megoldása

Az előzőekben felállított feladatot a Szabadkai Ügyvitelszervezési Intézet 1100/20-as UNIVAC számítógépén oldottuk meg. Lehetséges megoldást 59, optimálist 216 iteráció után kaptunk, alig 7 perc alatt. Az optimális megoldás adatait helyszűke miatt nem tudjuk bemutatni, mert a posztoptimális elemzéssel több mint 64 számítógépes nagyformátumú oldalt tesz ki.

A termelési modell megoldásával kapott eredmények felhasználási lehetőségei

A termelési modellel kapcsolatos módszertani vizsgálatok megmutatták, hogy az ilyen nagyméretű modellek szerkesztése, megoldása, értelmezése, sem jelent különösebb problémát. Az almátrixok szerkesztése identikus a kisméretű keverékproblémák összeállításával.

A pótlólagos almátrix a takarmánykorlátokkal ezt a modellt realiztikusabbá teszi a takarmánykeverékek egyes modelljeinél. A rendelkezésre álló takarmánymennyiségek pontos meghatározása olyan optimális megoldást (optimális recepteket) biztosít, ami gyakorlatilag is megvalósítható. Ettől eltérően az egyes keverékek külön-külön történő optimalizálása esetén nem lehet pontos mennyiségi korlátokat meghatározni.

Ezért megtörténhet, hogy a kapott optimális receptek gyakorlatilag megvalósíthatatlanok, mert nincs minden takarmányból elegendő.

A termelési modell összeállítás, értelmezése nagyobb intellektuális erőfeszítést, többszöri számítógépes futtatást igényel, de már az első elfogadható megoldással olyan gazdagon informál, hogy megtérül a ráfordítás.

Az ilyen nagyméretű modellek megoldása nem jelent problémát a ma használatban lévő nagykapacitású számítógépek számára. A költségek sem okoznak gondot, mivel tapasztalataink szerint az ilyen feladatok megoldása nem tart tovább 7 percnél.

A modellek szerkesztésével, megoldásával és az eredmények értelmezésével szerzett tapasztalataink alapján megállapítottuk, hogy a takarmánykeverő üzemek a termelési modellek megoldásából a következő információkat használhatnák:

1. A kapott megoldást, amely optimális a megadott követelmények, árak és tápanyagtartalmak mellett.

A takarmánykeverék feladat megoldásán túl ez az optimális megoldás több információt is biztosít. Meg lehet állapítani az egész termelés nyersanyag-szükségletét, az almátrixok megoldásából vett takarmánymennyiségek összeadásával és minden keverék receptúrája is kiolvasható a megoldásból.

2. A célfüggvény optimális értékét, amely az optimális nyersanyag-fogyasztás összértékét mutatja.

Emellett az egyes keverékek optimális nyersanyag-fogyasztásának értékét is meg lehet kapni a receptúrák optimális összetételének és a célfüggvény-koefficiensek szorzatából.

3. Az almátrixok szerinti tápanyagtartalmát.

Ezeket az információkat fel lehet használni az esetleges újraoptimalás megállapításának szükségességére abban az esetben, ha a takarmányok minősége és összetétele lényegesebben változik.

4. A kapott duális megoldás a korlátozó feltételek duális értékéről és az optimális megoldásba be nem került takarmányok marginális áráról informál.

Ezek az adatok nagyon fontosak a takarmánybeszerzési döntések meghozatalában.

Tudni kell azonban, hogy a különböző almátrixok duális megoldásában a korlátok és takarmányok duális, illetve marginális ára különböző lehet. Ezért felvetődik a kérdés, hogy melyik duális és marginális értékeket használjuk fel a takarmánybeszerzési döntések megfogalmazásában?

Tekintettel az előzőekre, minden takarmánykeverékre, illetve almátrixra külön kell meghatározni az új, vagy megváltozott összetételű takarmányok marginális árát. Az így meghatározott marginális árak és a felkínált beszerzési árak összehasonlításával tudjuk megállapítani, hogy az adott takarmány a felkínált áron konkurrens-e az optimális megoldásban lévő takarmányokkal vagy sem. Ugyanígy az almátrixok optimális megoldásába be nem került takarmányok marginális árai is kü-

lönbözőek lehetnek. Például a már említett 16 almátrixból álló modell megoldásában az árpa nem került be 2,5 dináros kilónkénti áron egyetlen almátrix megoldásába sem. Az árpa marginális ára egyes almátrixok duális megoldásában 1,7646 és 0,1635 dinár között mozog.

Ennek alapján állapítottuk meg, hogy az adott esetben az árpa felhasználása vagy beszerzése csak akkor lenne indokolt, ha ára a legmagasabb marginális árnál — 1,7646 dinárnál alacsonyabb lenne.

Magától értetődő, hogy ezen a marginális áron csak annyi árpa beszerzése lenne igazolt, amennyi az az egy keverék termeléséhez szükséges. Hogy mekkora ez a mennyiség, arra csak az árpa árelaszticitásának posztóptimális elemzése ad választ. A felajánlott takarmányár lehet azonban a marginális árnál alacsonyabb is. Felvetődik a kérdés, hogy abban az esetben mennyi takarmány vehető meg egy adott termelési program megvalósításához. Ebben az esetben parametrikus programozással vizsgálhatjuk a csökkenő takarmányár hatását az optimális megoldásra, ami hozzávetőlegesen jó választ ad a takarmánybeszerzési döntés kérdésére is.

Tény az, hogy az egyes keverékek modelljeinek megoldásánál is kapunk duális és marginális árakat. Azok ugyancsak felhasználhatók a beszerzési döntések kialakításánál, de kétségtelen, hogy a termelési modellel kapott mutatók realisabbak, mert több optimalitási kritérium hatása alatt keletkeztek.

5. A B vektor koefфициenseinek elaszticitási határait.

Ezeknek az adatoknak rendkívüli analitikai értéke van a takarmányozás nyílt kérdéseinek megoldásában. Tudniillik a keverékek szükséges tápanyagtartalma, illetve a takarmányozás belterjességi szintje állandóan probléma.²

6. A célfüggvény koefфициenseinek elaszticitási határait.

Ezek az információk azért jelentősek, mert megmutatják, hogy milyen áremelkedés, illetve csökkenés esetében kell elvégezni az újraoptimalást.

Ezzel kapcsolatban ismét meg kell említenünk, hogy ugyanannak a takarmánynak különböző almátrixok esetében különböző elaszticitási határai jelentkeznek. Könnyen belátható azonban, hogy csak a célfüggvényben levő koefфициenshez a legközelebb levő alsó és felső elaszticitási értékek érdekesek. Tudniillik, ha az ár csökken, vagy növekszik, a legközelebb levő értékhatárokon már változni fog az optimális megoldás.

Az elaszticitási határok felhasználásával kapcsolatban megjegyzendő; gyakori jelenség, hogy egy adott takarmány benne van az egyes almátrixok optimális megoldásában, s a célfüggvény-koefфициenseknek vannak elaszticitási határai. Ugyanakkor egyes almátrixok optimális megoldásában nincsen benne az adott takarmány és a duális megoldásokban marginális ára van.

Ez a lehetőség is mutatja, hogy a termelési modell megoldásának elemzése differenciáltabb megközelítést kíván. Eltérően a takarmánykeverék modell megoldásától, ebben az esetben ugyanannak a takarmánynak lehet árelaszticitási határa és marginális ára is.

7. A takarmányok mennyiségi korlátainak hatását a termelési modell optimális megoldásának értékére.

Az ilyen korlát duális értéke ugyanis azt mutatja, hogy a korlátozottan rendelkezésre álló takarmány péctőltagos beszerzése és a mennyiségi korlát feloldása mekkora eredményjavulást ad. A posztoptimális elemzés választ ad arra a kérdésre is, hogy melyik határig érvényes az ilyen hatás, illetve, hogy mennyit kellene az adott takarmányból beszerezni.

A keverék és termelési modell megoldásával kapott eredmények összehasonlítása

Amennyiben összehasonlítjuk a takarmánykeverék-modellek megoldásával és a termelési modellt, amely több keverékmodellt tartalmaz, megoldásaival kapott eredményeket, feltüntethetjük a következő lényeges eltéréseket.³

1. A termelési modell szerkesztése, megoldása, finomítása nagyobb intellektuális erőfeszítést és a paraméterek komplettebb felölését követeli.

2. A nagyszámú apró modell helyett az optimalizálást egyetlen nagy modellel végezzük.

3. A termelési modell realisztikusabban tükrözi a valós helyzetet, tekintettel a takarmánymennyiség reális korlátaira.

4. A kapott eredmények — információk — gazdagabbak és szélesebb alapot biztosítanak a receptúrák összetételével kapcsolatos döntéshozatalhoz.

5. A termelési modell megoldása nemcsak egyes keverékek összetételének problémáját kezeli, hanem az egész termelését. Ez lehetővé teszi az egész termelés problémáinak szisztematikus megoldását.

6. A termelési modell nem növeli a nutriceptikai szolgálat információs szükségleteit, csak megköveteli az információk differenciáltabb felhasználását.

A termelési modell használatának eredményei

A termelési modell alkalmazásának vizsgálata érdekében egy takarmánykeverő üzem egyévi termelését mértük fel részletesen. Az üzem 16 féle keveréket gyártott 87 220 173 dináros nyersanyagfogyasztással. A felméréssel kapott adatokat elemezve megállapítottuk, hogy az optimális megoldást determináló paraméterek nagyon változóak voltak, ami az optimális megoldás többszöri újrakeresését követelte volna meg. A felmért év kezdő adatai alapján megszerkesztettük a kezdő termelési modellt. Elvégeztük az optimalizálást. A kapott megoldás elaszticitási határait összehasonlítva a felmért adatokkal megállapítottuk, hogy mikor történtek olyan paraméter-változások, amelyek újraoptimalizálást kívánnak. A megváltozott adatokkal újraoptimalizáltunk. Ezt az iteratív eljárást

természetesen az egész évre kiterjesztettük. A termelési modell alkalmazásával párhuzamosan elvégeztük hasonló iteratív alapon az egyes keverékek többszöri optimalizálását is a beszerzési árak és egyéb mutatók változásától függően.

Jegyzetek

- ¹ Az „extern jelölés” terminus az automatikus adatfeldolgozásból kölcsönözött, ahol ez az oszlopok és sorok elnevezését jelenti.
- ² A kutatások azt mutatják, hogy a gyakorlati takarmányozás belterjességi szintje nagyon sok esetben magasabb az indokoltnál az adott gazdasági feltételek mellett. Ennek alapján feltehető a kérdés, hogy a takarmányozás gazdaságosságának javítása nem lehetséges-e az abrakok tápanyag-koncentrációjának csökkentésével? Erre azonban, csak olyan kísérletekkel lehet választ adni, amelyek a tápanyag-koncentráció és termelés összefüggései mellett, arra is választ adnak, hogy a takarmányozás belterjességi szintjének csökkenésével a költségek vagy a termelés értékének csökkenése nagyobb ütemű-e. (3)
- ³ Nem térünk ki részletesen néhány olyan problémára, amelyek jelen vannak mint termelési modell mint receptúra modellek alkalmazása esetén a termelésirányításban. Tekintettel a fontosságukra azonban megemlítjük:

— Mindkét esetben elkerülhetetlen az optimumot meghatározó összes paraméter állandó ellenőrzése (árak kísérése, háziállatok szükségleteinek ellenőrzése, takarmányok vegyi összetételének elemzése).

— Amennyiben az ellenőrzés azt mutatja, hogy valamely mutató az elaszticitási határon kívül került, újraoptimalás esedékes.

Tehát a módszer rendszeres alkalmazása megfelelő szervezettséget, információs rendszert, fegyelmet, állandó munkát kíván, mert változnak a paraméterek, az optimális megoldás, s ezt mindig idejekorán figyelembe kell venni.

A kapott adatok elemzésével és statisztikai tesztelésével megállapítottuk, hogy magasan szignifikáns eltérések jelentkeznének a termelési folyamat levezetésében és a nyersanyagfogyasztásban a lineáris programok alkalmazása esetében.

A receptúrák egyenkénti optimalása jobb eredményt mutatott, mint a termelési modell alkalmazása. Míg a termelési modell alkalmazása csak 6,06%-os nyersanyag érték megtakarítást, addig az egyes receptúrák optimalása 12,14%-os nyersanyag érték megtakarítást mutatott.

A részletesebb elemzés azonban megmutatta, hogy az egyes receptúrák optimalizálásával kapott eredmények nem használhatók. Tudniillik, a mennyiségi korlátok beállítási problémái miatt az ilyen matematikailag optimális receptúrák gyakorlati alkalmazása nehézségekbe ütközne a takarmányhiány miatt. A termelési modell alkalmazásával kapott mérsékelt eredmények azonban elérhetőek lettek volna, mivel a beállított takarmánykorlátok tiszteletben tartásával állapítottuk meg őket.

Összefoglalás

A lineáris programozás alkalmazása optimális takarmánykeverékek meghatározására jól ismert. Azonban a nagy termékválasztékú keverőüzemek esetében néhány fontos kérdés vetődik fel:

1. Mit jelent az üzem össztermelésére nézve, ha csak egyes keverékek receptúrája van optimalizálva?

2. Optimális-e az össztermelés takarmányfogyasztása, ha egyes keverékeket optimális receptúrák szerint gyártanak?

3. Ezen problémák alapján vetődött fel a kérdés, hogy lehet-e egyetlen nagyméretű modellel optimalizálni az összes receptúrát és milyen problémákat vet fel egy ilyen próbálkozás?

Ebben a munkában igyekeztünk bemutatni az ilyen jellegű termelési modell felállítását, megoldását és felhasználását.

A modell gyakorlati lehetőségeinek ellenőrzésére egy nagyobb termékválasztékú takarmánykeverő üzem adatait használtuk fel és egy teljes termelési év adatait mértük fel. Az üzem 16 terméket gyártott 87 220 173 dináros nyersanyagfogyasztással. Elvégeztük a keverékek folyamatos optimalizálását, keverék és termelési modell alkalmazásával is, attól függően, hogy a beszerzési árak és egyéb paraméterek változtak. Az elemzés azt mutatta, hogy 6,07—12,14% takarmányérték megtakarítás érhető el. Jobb eredményt — nagyobb megtakarítást — mutat a keverékek egyenkénti optimalizálása, mégis a termelési modell alkalmazása ajánlható gyakorlati alkalmazásra, mert az, a tényleges mennyiségi korlátok tiszteletben tartását teszi lehetővé, míg ugyanez nem mondható el a takarmánykeverékek egyenkénti optimalizálásáról.

A termelési modell alkalmazása mérsékeltbb eredményt ad, de elegendőt, hogy igazolja alkalmazását.

A kapott eredmények statisztikai elemzése 99%-os megbízhatóság mellett is magasabb szignifikáns eltérést mutattak a takarmányfelhasználás értékében, ami azt bizonyítja, hogy a termelési modell gyakorlati alkalmazása joggal ajánlható a nagy termékválasztékú üzemek termelésirányítására.

Irodalom

1. Kamenečki F.: Pojam, značenje i primena linearnog programiranja u poljoprivredi, Savremena poljoprivreda, Novi Sad, 1963., 1. szám.
2. Šomodi Šandor: Upotreba elektronskog računara za rešavanje problema krmnih smeša u uslovima njihove industrijske proizvodnje, magiszteri munka, Szabadka, 1970.
3. Šomodi Šandor: Optimiranje industrijske proizvodnje krmnih smeša, doktori értekezés, Szabadka, 1979.
4. Waldroup P. W.—Johnson Z. B.: Multiple blending of diets as a means of allocating searse ingredients on a least-cost basis, Feedstuffs, 1973, 45. kötet, 36. szám.

Rezime

Optimiranje u industriji stočne hrane sa proizvodnim modelom

Poznato je da se linearno programiranje koristi za određivanje optimalnih smeša stočne hrane. Postavljaju se međutim neka pitanja koja se odnose na pogone sa velikim asortimanom:

1. Da li optimiranje nekih receptura povoljno utiče na ukupnu proizvodnju?
2. Da li je optimalna potrošnja stočne hrane ako se neke recepture optimiraju?
3. Da li je moguće upotrebom jednog jedinog modela optimirati sve recepture?

Ovim radom smo hteli ukazati na mogućnost sastavljanja ovakvog modela kao i na njegovu primenu.

Za proveravanje mogućnosti ovog modela upotrebili smo podatke jednog većeg pogona sa velikim asortimanom. Uzeli smo u obzir podatke jedne čitave godine. Pogon je proizvela 16 proizvoda sa potrošnjom sirovine u vrednosti od 87,220.173. Izradili smo i pojedinačni model svake smeše, kao i model proizvodnje u zavisnosti od promena indikatora. Analiza je ukazala na uštedu vrednosti stočne hrane 6,07—12,14%. Pojedinačno optimiranje ima veće efekte ipak preporučujemo upotrebu proizvodnog modela zbog mogućnosti praćenja granica volumena.

Rezultati upotrebe proizvodnog modela su umereniji ali dovoljni da opravdaju njegovu primenu.

Statistička analiza je takođe pokazala svrsishodnost primene ovog modela u pogonima sa velikim asortimanom.

Summary

Optimization in Fodder Industry with a Production Model

It's known that linear programming can be applied at the determination of fodder blend. There are some questions that appear in those mixing units (industries) which produce a big assortment.

1. Does the existence of few optimal recipes mean anything to the total production?
2. Is the total fodder consumption of the industry optimal when only some of the fodder mixtures is optimal?
3. Is it possible to apply a big model to optimise every recipe?

This work is to show the structure of a model and its application. To control the possibility of application the author used the data of an industry with a wide assortment. The industry produces 16 products consuming 87,220.173 dinars worth of raw material. We completed the fluent optimization, — both by mixing and production models according to the changes of the indicators. The analysis shows that 6,07—12,14 percent saving of fodder value can be achieved. The one by one optimization of the blends shows even better results but we still advise the production model because it enables fluent following of the volume limits.

The production model gives smaller results but still big enough to prove the worthyness of it's application.

According to the statistical analysis of the results this production model is advised to those industries which produce wide assortments.

A SORBARENDEZÉSI PROBLÉMÁK NÉHÁNY MEGOLDÁSI MÓDSZERE ÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSA

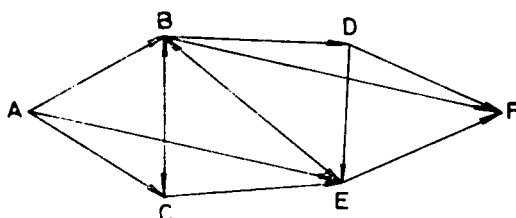
Bevezető

A mindennapi életben, bizonyos szervezési problémák megoldásakor gyakran jelentkeznek sorbarendezeési, illetve ütemezési feladatok. Ezekre a feladatokra jellemző, hogy olyan tevékenységek szerepelnek bennük, amelyek különböző sorrendben valósulhatnak meg. Az ilyen probléma pl. a közgazdaságban ismert termelési műveletek sorbarendezeése minimális gépterhelés, minimális átállítási költség, vagy legrövidebb várakozási idő elérésére. A gyakorlatban felmerülő sorbarendezeési feladatok megoldásánál jelentkezik az a probléma, hogy a különböző módszereket alkalmazó szakemberek nem ismerik eléggé az egyes módszerek hatókörét, s ezeknek viszonylagos értékeit. Tehát mondhatjuk, hogy a gyakorlat tette fel azt a kérdést, amelyre munkánkban válaszolni szeretnénk. Ebből adódóan munkánk célja nemcsak az egyes módszerek általánosítása és leírása, hanem viszonylagos értékelésük, összehasonlításuk, rendszerezésük, illetve klasszifikációjuk.

Munkánk első részében a gyakorlatban jelentkező sorbarendezeési problémák megoldásának néhány módszerét mutatjuk be. E módszerek közös tulajdonsága, hogy alkalmazásuk igen egyszerű, nem igényel különösebb matematikai-szakmai tudást. A munka második része tartalmazza az összehasonlító kritériumokat, az összehasonlító táblázatot, illetve az összehasonlító értékelést. Az összehasonlító táblázatban az algoritmusokat bizonyos előre megállapított kritériumok szerint jellemeztük, s így ki tudtuk emelni a módszereknek egyes előnyeit másokkal szemben. A gazdasági és műszaki szakemberek feladata ezek után a gyakorlati probléma meghatározására és leírására szorítkozik. Ugyanis a megfelelő sorbarendezeési algoritmus kiválasztása már nem bonyolult feladat.

1. Foulkes algoritmus

Az algoritmus alkalmazásának menetét egy feladaton szeretnénk bemutatni. Hat tevékenységet kell sorbarendezni, ezek az A, B, C, D, E és F tevékenységek. A probléma elképzelhető, mint valamilyen műveletek sorozata egy termék összeállításakor (szerelésekor), ahol ismertek a tevékenységek közötti összefüggések, vagyis az, hogy mely tevékenység melyiket előzi meg, s melyik után következik. Az ismert összefüggések alapján a tevékenységeket gráf formájában ábrázoljuk, mégpedig úgy, hogy a hat tevékenység jelenti a gráf csúcsait, az összefüggéseket pedig a gráf ívei jelzik. Az íven lévő nyíl az összefüggés irányát mutatja.

Az egyes ívekben levő kettős nyíl azt jelenti, hogy a két csúcs (tevékenység) sorrendje nem lényeges, vagyis, hogy pl. a B lebonyolódhat a C előtt, de következhet a C után is.

Feladatunk az, hogy megkeressük, ha létezik, azt a hamiltoni utat, amely a belépő és kilépő, esetünkben az A és F között van. Ugyanis a hamiltoni út csak egyszer halad át az egyes csúcsokon s ugyanakkor kielégíti az adott összefüggéseket. A feladat értelmében az A, B, C, D, E és F tevékenységeket bizonyos sorrendben kell elvégezni, de egyiket sem szabad kihagyni. A gráfban annyi hamiltoni út van, ahányféleképp sorba rakhatók a csúcsok. Az össz lehetőségek száma 6 csúcs esetén $6! = 720$. Szerencsére arra nincs szükség, hogy az össz lehetőséget sorra kipróbáljuk, azért, hogy ezáltal megállapítsuk, mely kombinációk elégítik ki az össz feltételeket és követelményeket. Ugyanis a valóságban az össz sorbarendezési lehetőségek jó része kiesik, mert azok eleve nem elégítik ki az össz követelményeket. A hamiltoni út hossza n -ed rendű gráfban egyenlő $(n-1)!$ -el, ahol n a csúcsok száma. Esetünkben a gráf 6-od rendű, mert 6 csúcs van, a hamiltoni út hossza pedig 5. Az a teendő tehát, hogy megkeressük a gráfban levő 5 hosszúságú utat, s ezek közül kiválasszuk azt, vagy azokat, amelyek minden feltételnek eleget tesznek.

A probléma megoldásához a Foulkes algoritmust alkalmazzuk.¹ A Foulkes módszer lehetővé teszi, hogy megkeressük a gráfban szereplő 1, 2, ..., $n-1$ hosszúságú utakat, mégpedig úgy, hogy a gráfot reprezentáló M mátrixot önmagával annyiszor szorozzuk, amilyen hosszúságú utat keresünk. A szorzás elvégzésekor azonban, a Boole-féle szorzást kell alkalmaznunk. Ha a csúcsok száma n , és ha meghatározzuk a

$$([1] \cdot [M])^{n-1}$$

2. ábra mátrixot, akkor megkapjuk az $(n-1)$ vagy attól rövidebb hosszúságú utakat. Mint tudjuk, a Boole-féle összeadásnál a következő szabály érvényes: $1+0=1$, $0+1=1$, $1+1=1$, $0+0=0$, míg a szorzásnál: $1 \cdot 0=0$, $0 \cdot 1=1$, $1 \cdot 1=1$, $0 \cdot 0=0$.

Az összefüggéseket jelző gráfnak most felírjuk a mátrix reprezentációját. A kapott M mátrixnak annyi sora és oszlopa van, amennyi csúcsa a gráfnak, illetve ahány tevékenység vagy művelet. Az M mátrixnak csak azon sorába és oszlopába írunk egyet, amely élek között létezik irányított út. A mátrix fő átlóján szintén egyeseket írunk.

	A	B	C	D	E	F
$M =$	1	1	1	0	1	0
A	0	1	1	1	1	1
B	0	1	1	0	1	0
C	0	0	0	1	1	1
D	0	1	0	0	1	1
E	0	0	0	0	0	1
F	0	0	0	0	0	1

Az M mátrixnak önmagával történő szorzását a következőképpen végezzük el. Minden egyes új elem kiszámításához az elemhez tartozó sort és oszlopot összeszorozzuk a Boole-féle szorzatot alkalmazva. Pl. vegyük a B sort és C oszlopát.

$$\begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ \hline \end{array} \cdot \begin{array}{|c|} \hline 1 \\ 1 \\ 1 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \\ \hline \end{array} = 0 \cdot 1 + 1 \cdot 1 + 1 \cdot 1 + 1 \cdot 1 + 1 \cdot 1 + 0 \cdot 1 + 0 \cdot 1 + 0 \cdot 1 + 0 \cdot 0 = 0 + 1 + 1 + 0 + 0 + 0 = 2$$

Az egész mátrix szorzása így néz ki:

$$\begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ \hline \end{array} \cdot \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ \hline \end{array} = \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 4 & 3 & 1 & 4 & 2 \\ 0 & 1 & 2 & 2 & 4 & 4 \\ 0 & 3 & 1 & 2 & 3 & 2 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 2 & 3 \\ 0 & 2 & 1 & 1 & 1 & 3 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ \hline \end{array}$$

A most kapott szorzatokon el kell végezni a helyettesítéseket, mégpedig úgy, hogy a főátlóra 1-eseket írunk, az 1-nél nagyobb számokat 1-gyel helyettesítjük, a 0-t változatlanul hagyjuk. A helyettesítések után a következő mátrixot kapjuk, melyet M^2 -vel jelölünk:

$$M^{(2)} = \begin{array}{c|cccccc} & A & B & C & D & E & F \\ \hline A & 1 & 1 & 1 & (1) & 1 & (1) \\ B & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ C & 0 & 1 & 1 & (1) & 1 & (1) \\ D & 0 & (1) & 0 & 1 & 1 & 1 \\ E & 0 & 1 & (1) & (1) & 1 & 1 \\ F & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{array}$$

Zárójelbe tettük azokat az 1-eseket, amelyek az eredeti M mátrixban nem szerepeltek. Ez mutatja meg, hogy mely csúcsok között van 2 hosszúságú út, de nincs 1 hosszúságú. Az M^2 mátrixot újból önmagával szorozzuk, mégpedig azért, hogy megkapjuk, mely csúcsokat köt össze 4, vagy 4-nél rövidebb hosszúságú út. Az M^2 önmagával történő szorzata az előző szabályok szerint történik (a Boole szorzás alkalmazásával). Az eredmény a helyettesítés után a következő:

$$M^{(4)} = \begin{array}{c|cccccc} & A & B & C & D & E & F \\ \hline A & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ B & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ C & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ D & 0 & 1 & (1) & 1 & 1 & 1 \\ E & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ F & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{array}$$

A mátrixban még szerepel olyan új egyes (zárójelben megjelölve) amely az előzőekben nem szerepelt. Ez azt jelenti, hogy a sorban szereplő csúcstól az oszlopban szereplő csúcsig (tehát D-től C-ig) található 4, vagy ennél rövidebb út. Minthogy mi az 5 hosszúságú utakat keressük, ezért folytassuk a mátrixnak önmagával történő szorzását. Most megszorozzuk az M^4 mátrixot az M mátrixszal, hogy megkapjuk az M^5 -öt, ami megmutatja, mely csúcsokat köt össze 5 és ennél rövidebb hosszúságú út. A szorzás és helyettesítés után a következő mátrixot kapjuk:

$$M^{(5)} = \begin{array}{c|cccccc} & A & B & C & D & E & F \\ \hline A & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ B & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ C & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ D & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ E & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ F & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \end{array}$$

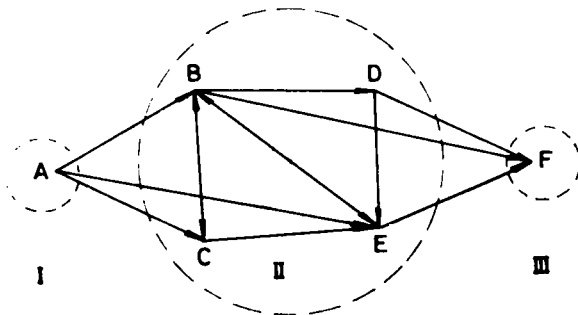
A kapott mátrix nem tartalmaz új 1-est, ugyanaz, mint az előző M^4 mátrix. Itt abba kell hagyni a szorzást. Meg kell keresni a halmaz hamiltoni útját. Ez úgy történik, hogy a mátrixnak azon sorát töröljük, amelyben csupa 1-esek vannak, s töröljük a csúcshoz tartozó oszlopot

is. Ez annyit jelent, hogy az A csúcs mindegyik rákövetkező tevékenységet megelőz, ez képezi az I. osztályt. Az A sorának és oszlopának törlése után a következő mátrixot kapjuk:

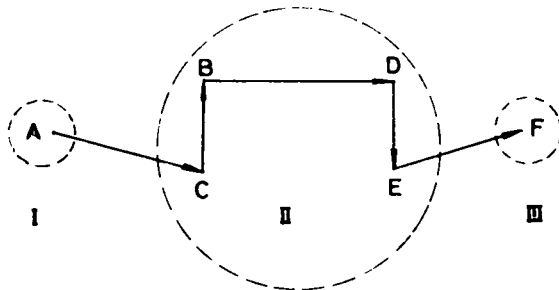
	B	C	D	E	F
B	1	1	1	1	1
C	1	1	1	1	1
D	1	1	1	1	1
E	1	1	1	1	1
F	0	0	0	0	1

Itt szintén töröljük az 1-eseket tartalmazó sorokat és a hozzájuk tartozó oszlopokat. Ezek a B, C, D és E sorok. Ezek alkotják a II. osztályt. A megmaradt táblázatban nincsenek 0-k. Az F képezi a III. osztályt.

Az osztályokon belül meg kell keresni a hamiltoni utakat. Az az M^5 mátrix sorainak és oszlopainak átrendezésével történik, amely e munka keretén belül nincs letisztázva. Alkalmasabbnak látszik az osztályokra bontás elvégzése magán a gráfon. Az osztályok ugyanis össze vannak kötve. A csoportok között most meg kell keresni azokat az utakat, amelyek összekötik az osztályok hamiltoni útjait. Az I. osztályt csak az A képezi, a II. osztályban a C, B, D és E képezi a hamiltoni utat, a III. osztályban csak az F van.

Ez azt jelenti, hogy a gráfról most leolvasható, hogy a feltételeket csak a következő sorrendben rakott tevékenységek elégítik ki: A, C, B, D, E és F.

A gyakorlatban sokszor jelentkezik olyan probléma, amelynél valamilyen gépen bizonyos átállítási költséggel vagy várakozással több terméket lehet előállítani. Ilyen esetben a termékek megmunkálásának olyan sorrendjét keressük, amely a legkevesebb átállítási költséggel, vagy várakozással jár. Ilyen esetben szintén alkalmazható Foulkes módszere.

Induljunk ki egy példából. Ismert 6 terméknek egy adott gépen történő átállítási költsége, egy mátrix alakjában. Meg kell keresni a termékek feldolgozásának sorrendjét, úgy, hogy az átállítási költség a legkisebb legyen. A következő mátrix a c_{ij} ($i, j=1, 2, \dots, 6$) átállítási költségeket tartalmazza:

	A	B	C	D	E	F
A	0	2	3	3	1	4
B	3	0	4	1	2	1
C	1	2	0	2	2	4
D	3	1	2	0	3	2
E	4	5	3	1	0	1
F	2	1	2	3	4	0

Ebből a táblázatból egy új táblázatot kell szerkeszteni, amelyre a következő szabályt alkalmazzuk:

- ha $c_{ij} = c_{ji}$, az egyik költség helyébe 0-t, a másik helyébe pedig 1-et írunk,
- ha $c_{ij} > c_{ji}$, a c_{ji} helyébe írunk 1-est, c_{ij} helyébe 0-t,
- ha $c_{ij} < c_{ji}$, akkor c_{ij} helyébe írunk 1-est, c_{ji} helyébe pedig nullát,
- a fő átlóra 1-eseket írunk.

A szabály alkalmazása után a következő mátrixot kapjuk:

	A	B	C	D	E	F
A	1	1	0	1	1	0
B	0	1	0	0	1	0
C	1	1	1	1	1	0
D	0	1	0	1	0	1
E	0	0	0	1	1	1
F	1	1	1	0	0	1

Ezt a mátrixot a továbbiakban ugyanúgy kezeljük, mint az előző esetben a gráfot reprezentáló mátrixot, tehát a Foulkes módszer szerint megkeressük a gráfon levő osztályokat.

Most lépésekbe foglaljuk a sorbarendezési problémára alkalmazható Foulkes módszert:

- 1. lépés:* A probléma tevékenységeit és azoknak összefüggéseit gráf alakjában ábrázoljuk.
- 2. lépés:* A gráfot egy olyan M mátrix segítségével írjuk fel, amelynek csak 0 és 1 elemei vannak, valamint annyi sora és oszlopa,

- amennyi csúcsa a gráfnak. A mátrixnak csak azon eleme lesz 1, amely két csúcs közötti kapcsolatot, illetve út létezését jelzi.
3. lépés: A bizonyos M mátrixot megszorozzuk önmagával úgy, hogy a Boole-féle szorzatot alkalmazzuk.
 4. lépés: Az 1 és 1-nél nagyobb elemeket 1-gyel helyettesítjük s így megkapjuk az M^2 mátrixot.
 5. lépés: A mátrix önmagával való szorzását legalább $(n-1)$ -szer végezzük el. Ahol az n a csúcsok száma, alkalmazva a 3. és 4. lépést. A mátrix önmagával történő szorzását akkor hagyjuk abba, amikor a szorzás után ugyanazt a mátrixot kapjuk, mint a szorzás előtt.
 6. lépés: Meghatározzuk a gráf osztályait. Az osztályokra bontás a következőképpen történik: az I. osztályt azok a csúcsok alkotják, amelyeknek sorában csupa egyes található. A csúcshoz tartozó sort és oszlopot töröljük. A II. osztályba azon csúcsok tartoznak, amelyek sorában a megmaradt mátrixban csupa 1-esek vannak. A csúcshoz tartozó sort és oszlopot töröljük. A következő osztályokat is az előző módon határozzuk meg. A műveletet akkor fejezzük be, amikor a megmaradt mátrix csupa 1-eseket tartalmaz. A sorokhoz tartozó csúcsok alkotják az utolsó osztályt.
 7. lépés: Az osztályokon belül megkeressük a hamiltoni utakat. Azt az utat, amely minden csúcson csak egyszer halad keresztül, az osztályonkénti hamiltoni utak összegezése után kapjuk. A kapott hamiltoni út adja a tevékenységek keresett sorrendjét.
 8. lépés: A hamiltoni út és az eredeti mátrix alapján kiszámítható az össz átállítási költség nagysága.

2. Oszlopvektoros eljárás

Az előző pontban ismertetett sorbarendezi problémát oszlopvektoros eljárással is megoldhatjuk.² A tevékenységek összefüggéseit itt is gráf alakjában ábrázoljuk, amelynek felírjuk a mátrix reprezentációját az előzőekben ismertetett módon. A kapott mátrixon végezzük el a számításokat. Az eredetihez viszonyítva az eljárást bizonyos szempontból módosítottuk. A módosítást azért vezettük be, mert megítélésünk szerint nem alkalmazható minden gyakorlati példára. A módosítás után véleményünk szerint ez lehetővé vált. Mindenesetre ennek bővebb és részletesebb igazolása további kutatás célja marad. A módosításokat a megfelelő helyen fel is tüntettük.

A gráf mátrixreprezentációjának oszlopvektorait $\overline{V}_A, \overline{V}_B, \overline{V}_C, \overline{V}_D, \overline{V}_E$ és \overline{V}_F -fel jelöljük. A mátrix fő átlójára az eredeti oszlopvektoros eljárástól eltérően 1-eseket írunk.

	\bar{v}_A	\bar{v}_B	\bar{v}_C	\bar{v}_D	\bar{v}_E	\bar{v}_F	\bar{v}_0	\bar{v}_1	\bar{v}_2	\bar{v}_3
A	1	1	1	0	1	0	4	4	3	①
B	0	1	1	1	1	1	5	4	②	0
C	0	1	1	0	1	0	3	3	②	0
D	0	0	0	1	1	1	3	②	0	0
E	0	1	0	0	1	1	3	②	0	0
F	0	0	0	0	0	1	①	0	0	0
	szint :						0	1	2	3
	csúcsok :						F	D E	C B	A

Most meg kell határozni a \bar{v}_0 vektor értékét, mégpedig a következő összeadással:

$$\bar{v}_0 = \bar{v}_A + \bar{v}_B + \bar{v}_C + \bar{v}_D + \bar{v}_E + \bar{v}_F$$

Az összeadás eredményét a mátrix folytatásában levő táblázatban adjuk meg. A kapott \bar{v}_0 vektorban megkeressük a legkisebb számot. Esetünkben ez az 1-es, amely az F sorában van. Tehát az F tartozik a 0 szinthez, ami annyit jelent, hogy nincs leszámazottja, tehát utolsó, befejező tevékenység. A táblázatban a megfelelő sorban bekarikáztuk az 1-est. Töröljük a csúcshoz tartozó sort és oszlopot, majd az 1. szint megkeresésére kiszámítjuk a \bar{v}_1 -et, úgy, hogy összeadjuk a megmaradt oszlopvektorokat:

$$\bar{v}_1 = \bar{v}_A + \bar{v}_B + \bar{v}_C + \bar{v}_D + \bar{v}_E$$

Az eredeti oszlopvektoros eljárás szerint a \bar{v}_1 vektort a következőképpen kaphatjuk meg:

$$\bar{v}_1 = \bar{v}_0 - \bar{v}_F$$

Ez a különbség egyébként megegyezik az előzőekben kiszámított összeggel.

Az összeadás eredményét feltüntetjük a táblázatban, s megkeressük a legkisebb számokat. Ezek a D és E oszlopban vannak. Az 1. szintet a D és E csúcsok alkotják. Töröljük a hozzájuk tartozó sort és oszlopot, majd meghatározzuk a \bar{v}_2 vektort, úgy mint a megmaradt oszlopvektorok összegét:

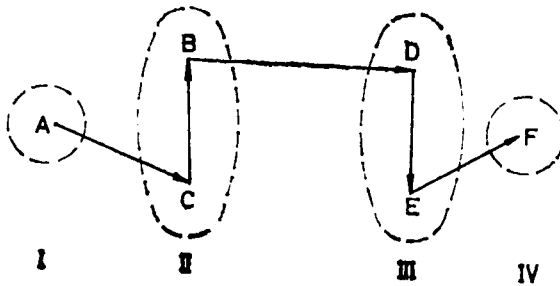
$$\bar{v}_2 = \bar{v}_A + \bar{v}_B + \bar{v}_C$$

vagyis az eredeti eljárás alapján a \bar{v}_1 és az 1. szinthez tartozó oszlopvektorok különbségét. A legkisebb számok a B és C sorában vannak,

ezért ezek a csúcsok alkotják a 2. szintet. A csúcsokhoz tartozó sorokat és oszlopokat töröljük, s meghatározzuk a 3. szintet:

$$\overline{V_3} = \overline{V_A}$$

A kapott szinteket fordított sorrendben számozva megkapjuk az I., II., a III. és a IV. osztályokat illetve szinteket. Ezeket most a gráfon is feltüntetjük, s meg is határozzuk a hamiltoni utat.

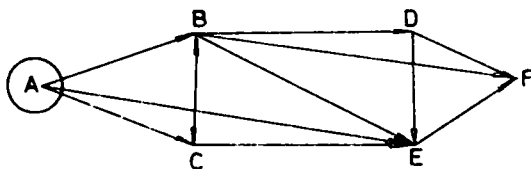
Mint látjuk az osztályokra bontás nem adott azonos eredményt a Foulkes eljárással kapott osztályokra bontással. Ez viszont nem akadályozza annak, hogy azonos hamiltoni utakat állapítsunk meg. Vagyis a tevékenységekre azonos sorbarendezést kaptunk. A termékeket a következő sorrendben kell feldolgozni: A, C, B, D, E, F. A módszert most lépésekbe foglaljuk:

1. lépés: A probléma tevékenységeit és azoknak összefüggéseit gráf alakjában ábrázoljuk.
2. lépés: A gráfot egy olyan M mátrixszal reprezentáljuk, amelynek csak 0 és 1 elemei vannak, valamint annyi sora és oszlopa, amennyi csúcsa a gráfnak. A mátrixnak azon eleme lesz 1, amely két csúcs közötti kapcsolat, illetve út létezését jelzi.
3. lépés: Az M mátrix oszlopvektoraiból megalkotjuk a $\overline{V_0}, \overline{V_1}, \overline{V_2}, \dots, \overline{V_n}$ vektorokat, amelyeket az oszlopvektorok összegéből kapunk meg.
4. lépés: A $\overline{V_0}$ oszlopvektor legkisebb eleméhez tartozó csúcs alkotja a 0 szintet.
5. lépés: A 4. lépésben meghatározott csúcs sorát és oszlopát töröljük. A megmaradt mátrix alapján, áttérve a 3. és 4. lépésre, meghatározzuk a következő szinteket.
6. lépés: A $\overline{V_1}, \overline{V_2}, \overline{V_3}, \dots, \overline{V_n}$ vektorok meghatározását addig végezzük, míg van szabad oszlopvektor. Ha nincs, akkor a szinteket fordított sorrendben számozva megkapjuk a gráf osztályait.

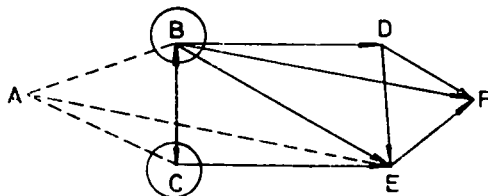
7. lépés: Az osztályokon belül megkeressük a hamiltoni utakat. Az egész gráfra vonatkozó hamiltoni utat az egyes osztályok hamiltoni útjainak összegeként kapjuk, amely megmutatja a tevékenységek keresett sorrendjét.

3. Grafikus eljárás

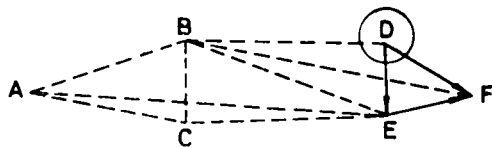
Az osztályokra bontás egy adott tevékenységi hálón (gráfon) közvetlenül is elvégezhető.³ Néha igen kényelmes megoldás, de az a gráf elrendezésétől és tulajdonságától függ. Induljunk ki az előzőekben ismertetett problémából:

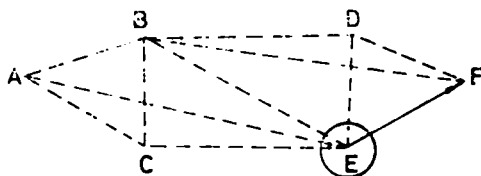
Nem kell mást tenni, mint lépésenként meghatározni az ős nélküli csúcsokat. Esetünkben ez a csúcs A. Ez alkotja az I. osztályt. Ezt a csúcsot, valamint a belőle kifutó éleket elhagyva egy új gráfot kapunk:

Itt is megkeressük az ős nélküli csúcsokat, ezek a B és C. Ezek alkotják a II. osztályt. Elhagyjuk a csúcsot és a hozzá tartozó íveket, s a következő gráfot kapjuk:

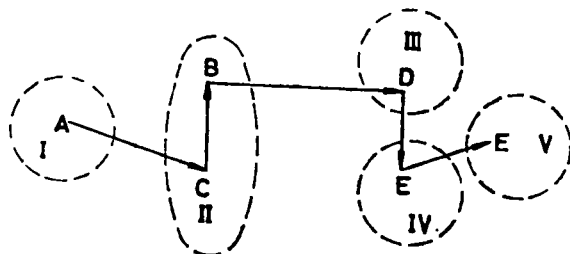

Az ős nélküli csúcs itt a D, ez alkotja a III. osztályt. A csúcs és a hozzá tartozó élek elhagyása után a következő gráfot kapjuk:

Itt az E az ős nélküli csúcs, s a IV. osztályt alkotja. A csúcs és élek elhagyásával csak az F csúcs marad, amelynek már nincs leszármazottja. Ez alkotja az V. osztályt.

Mint láttuk, az előzőekhez viszonyítva itt öt osztályt határoztunk meg. Ezek alapján könnyen megállapítható az a hamiltoni út, amely minden csúcson csak egyszer, de keresztülhalad. A hamiltoni út ugyanaz, mint amit az előző pontokban határoztunk meg:

Most határozzuk meg a módszer lépéseit:

1. lépés: A probléma tevékenységeit és azon összefüggéseit gráf alakjában ábrázoljuk.
2. lépés: Meghatározzuk az ős nélküli csúcsokat. Ezek alkotják az első, második stb. osztályokat.
3. lépés: A gráfban töröljük a 2. pontban kiválasztott ős nélküli csúcsokat és a hozzájuk tartozó össz íveket. Visszatérünk a 2. és 3. lépésre, s addig ismételjük, míg el nem fogynak az ős nélküli csúcsok, illetve míg olyan csúcsokhoz jutunk, melynek már nincsenek leszármazottjai.
4. lépés: A 2. lépésben meghatározott ős nélküli csúcsok alkotta osztályokban meghatározzuk a hamiltoni utakat. Az össz gráf hamiltoni útjai, az egyes hamiltoni utak összege lesz.

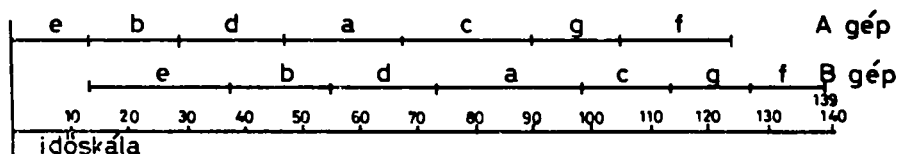
4. Johnson algoritmus⁴

Johnson algoritmus⁴ olyan problémák megoldására alkalmas, amelyeknél a feladatot kell két egymást követő munkahelyen, művelethez, vagy tevékenységhez hozzárendelni. Munkánkban a módszer matematikai indoklását nem tartottuk elsősorban feladatnak.

A módszert egy gyakorlati példán szeretnénk bemutatni. Legyen adott A és B gép, i darab alkatrész, melyeket a gépeken kell megmunkálni A_i és B_i idő alatt. A feladat az, hogy meghatározzuk, milyen sorrendben dolgozzuk fel a munkadarabokat, hogy a várakozási idő minimális legyen.

műveletek	idő (percekben)	
	A gépen	B gépen
a	20	25
b	15	17
c	22	15
d	18	18
e	13	24
f	19	13
g	15	14

A megoldás menete a következő: megvizsgáljuk a két művelethez szükséges idők táblázatát és kiválasztjuk a legkisebb értéket. Ha ez az érték az első gépen történő művelethez tartozik, akkor ezzel kezdünk, ha második gépen levő művelethez, akkor ezzel fejezzük a műveleteket. Esetünkben az f műveletet a B gépen lehet a legrövidebb idő alatt elvégezni, tehát f-fel végzünk. Az f sorát töröljük a táblázatból. Az e művelethez tartozó idő szintén a legrövidebb, 13 de az A gépen, tehát e-vel kezdünk, s töröljük sorát. A következő legkisebb érték a 14, ami a g műveletnek a B gépen való elvégzéséhez szükséges, tehát a g az f-et előzi meg. Ezen szabály szerint a következő sorrendet kapjuk: e, b, d, a, c, g, f. Az ábrán látható a műveletek elrendezése és tartama. Az össz időtartam 139 perc.

Jhonson módszerét a következő lépésekbe foglalhatjuk össze:

- 1. lépés:* Megvizsgáljuk a két műveletre, illetve a két gépen szükséges időtartamokat, és az össz értékekből kiválasztjuk a legkisebbet.
- 2. lépés:* Ha a legkisebb érték az első művelethez tartozik (ill. az első gépen történik), akkor ezzel kezdünk, ha viszont a második művelethez, akkor ezzel fejezzük a műveleteket.
- 3. lépés:* Ezen művelethez tartozó sort töröljük, és újból áttérünk az 1., 2. és 3. lépésre. Mindezt addig folytatjuk, míg el nem fogynak a műveletek.
- 4. lépés:* A kapott sorrend alapján könnyen ki lehet számolni azt a legrövidebb időt, amely elegendő az össz műveleteknek mindkét gépen való elvégzéséhez, illetve az átfutási időt.

A Johnson algoritmus kiterjeszhető olyan problémák megoldására, melyeknél 3 gépen, munkahelyen, kell elvégezni bizonyos műveleteket minden munkadarabon. Erre az esetre most nem térünk ki.

5. Index módszer⁵

Több gép közötti terhelés megosztására alkalmazható közelítő eljárás az index módszer is, amellyel elérhető a termékek gyártásának olyan sorrendje, hogy a gyártás össz időtartama a legkisebb legyen.

A módszert egy példán szeretnénk bemutatni. Legyen adott három gép, mégpedig az I., a II. és a III. gép, s azoknak rendelkezésre álló kapacitása, valamint mindegyiken az A, B, C, D, E és F termékeknek a gyártásához szükséges idő.

termékek	gépek		
	I	II	III
A	3	4	5
B	3	3	4
C	1	2	5
D	2	5	2
E	1	2	5
F	3	3	4
rendelkez. álló idő	5	6	7

Ha a termékek adott sorrendben kerülnek feldolgozásra, akkor az egyes gépeket addig terhelik, míg teljesen ki nem használják a kapacitásukat, s utána áttérnek másik gépre, s ott is ugyanezt teszik. A rendelkezésre álló gépidőt természetesen nem lehet túllépni. A gépek össz terhelési ideje javítható, ha összehasonlítjuk az egyes termékeknek az egyes gépeken történő feldolgozási idejét. Ez az összehasonlítás arányok kiszámítása segítségével történik. Mindegyik gyártási időt összehasonlítjuk a legjobb gép terhelési idejével. A következő formula szerint:

$$\text{index} = \frac{\text{bármely feldolgozási idő}}{\text{legjobb feldolgozási idő}}$$

Új táblázatot nyerünk, ahol az I. gépen szükséges gyártási időket vettük alapul, mert az a legjobb gyártási idejű gép.

Az I. gép a legalkalmasabb mindegyik termék termelésére, éppen azért, mert azon vannak a legkisebb termelési idők. A módszer alkalmazásakor a többi gépen, esetünkben a II. és a III. gépen, megkeressük a legkisebb indexeket, és az indexekhez tartozó termékekkel nem terheljük az I. gépet, hanem csakis a II. vagy a III. gépet. Egyforma index esetén a rosszabbik gépet terheljük. Ellenőrizzük a legjobb gépen megmaradt termékek össz gyártási idejét, ami kisebb, vagy egyenlő kell hogy

termékek	gépek		
	I	II	III
A	3	4 (1.33)	⑤ (1.66)
B	3	③ (1.00)	4 (1.33)
C	①	2 (2.00)	5 (5.00)
D	2	5 (2.50)	② (1.00)
E	①	2 (2.00)	5 (5.00)
F	3	③ (1.00)	4 (1.33)
rendelk. álló idő	5	6	7
felhaszn. idő	2	6	7

legyen az össz rendelkezésre álló időnél. Ha ez nem teljesül, akkor az I. gépről továbbra is átvisszük az egyes termékek termelését arra a gépre, melyen kisebb a megfelelő index. A termelési összidő itt 15 óra, a rendelkezésre álló összidő pedig 18 óra. A módszer azonban csak szuboptimális megoldást ad. Ugyanis a kapott megoldás, bizonyos megfontolás után még mindig javítható. Esetünkben, ha az A terméket nem a III., hanem az I. gépen, az F terméket pedig nem a II., hanem a III. gépen gyártjuk, akkor még jobb össz időt érhetünk el. Ezt mutatja a következő táblázat:

termékek	gépek		
	I	II	III
A	③	4	5
B	3	③	4
C	①	2	5
D	2	5	②
E	①	2	5
F	3	3	④
rendelkez. álló idő	5	6	7
felhaszn. idő	5	3	6

Az össz felhasználási idő most 14 óra.

Azzal, hogy figyelembe vesszük, hogy a módszer csak szuboptimális megoldást ad, el kell ismernünk korlátolt lehetőségét. Azonban azáltal, hogy több gépen, több munkának (terméknek) sorbarendezését meg lehet oldani, leszögezhetjük, hogy a módszer e szempontból igen előnyös

tulajdonsággal rendelkeznek. A módszer lépései az elmondottak alapján a következők:

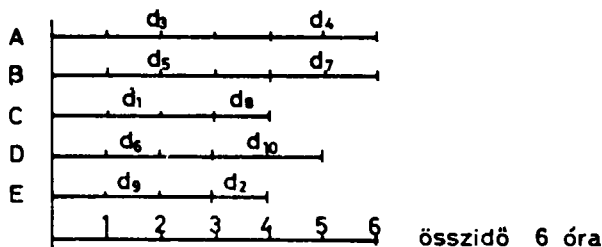
1. lépés: Az egyes gépeken megadott gyártási idők alapján, a legjobb gép gyártási idejét véve alapul kiszámoljuk a gyártási idők indexeit, úgy, hogy az egyes feldolgozási időket elosztjuk a legjobb gép feldolgozási idejével.
2. lépés: A legjobb gép kivételével a következő gépeken megkeressük a legkisebb indexeket.
3. lépés: A kijelölt termékeket a legjobb gépről a többi gépre visszük át, oda, ahol legkisebbek az indexek. Egyforma index esetén a terméket a rosszabb gépre visszük át.
4. lépés: A legjobb gép össz rendelkezésre álló ideje nem léphető át, ezért a 2. és 3. lépést addig ismételjük, amíg annak felhasználási ideje kisebb vagy egyenlő az össz idővel. Természetesen a 2. és 3. lépés ismétlésekor a már elrendezett termékek idejét nem vesszük figyelembe.

6. Graham algoritmus⁶

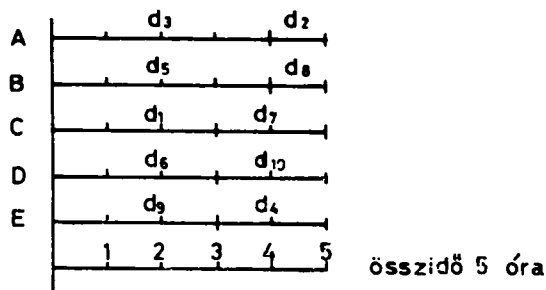
A Graham algoritmus olyan sorbarendezési problémák megoldására alkalmas, melyeknél m gépen n műveletet (munkadarabot) kell sorbarendezni úgy, hogy az össz munkadarab feldolgozása a legrövidebb idő alatt készüljön el. Legyen adott A, B, C, D és E gép, melyeknek különböző átfutási idejű műveleteket kell elvégezni. Mindegy, hogy melyik gépen végezzük el az egyes műveleteket. Az egyes műveleteket jelöljük d_i -vel ($i = 1, 2, \dots, n$), s értékük legyen:

$$d_1=3, d_2=1, d_3=4, d_4=2, d_5=4, d_6=3, d_7=2, d_8=1, d_9=3, d_{10}=2.$$

A feladat megoldásakor ki kell választani egy tetszőleges k értéket ($0 \leq k \leq n$) s az adott átfutási időkből az első k leghosszabbikát. Legyen a k adott esetben 6. Így most az első 6 leghosszabb átfutási idő: $d_3=4, d_5=4, d_1=3, d_6=3, d_9=3, d_4=2$. A kiválasztott k munkadarabot az n gépen sorbarendezzük, adott esetben az első 6 kiválasztott átfutási időt az A, B, C, D és E gépeken. A megmaradt $n-k$ munkadarabot, a d_2, d_7, d_8 , és d_{10} időket tetszőlegesen csoportosítjuk a gépeken. Arra azonban vigyázni kell, hogy ne legyen gép, amely nem dolgozik, és ne legyen olyan munkadarab, amely ne került volna feldolgozásra. A feladat megoldását a következő ábra mutatja:

A kapott össz átfutási idő szuboptimális eredmény. Ugyanis a módszer szuboptimális eredményt ad, amely bizonyos megfontolások alapján javítható, de optimumnak is elfogadható. A javításkor az előzőtől jobb megoldást kaphatunk:

A módszer előnyét messzemenően biztosítja azon tulajdonsága, hogy lehetőség van nagyszámú gépen nagyszámú munkadarab sorbarendezésére.

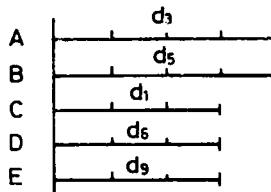
A módszer lépésekben összefoglalva a következők:

1. lépés: Tetszőleges k -ra ($0 \leq k \leq n$) kiválasztjuk a $\{d_i\}$ ($i=1, 2, \dots, n$) átfutási idejű halmazából az első k leghosszabb átfutási idejűket.
2. lépés: Az m gépen, a k munkadarabhoz kiválasztjuk az optimális csoportosítást, tetszőleges módszert alkalmazva.
3. lépés: A fennmaradó $n-k$ munkadarabot tetszőlegesen csoportosítjuk a gépen, egyedül csak arra vigyázva, hogy ne legyen gép, amely nem dolgozik, s ugyanakkor ne legyen olyan munkadarab, amely még nem került gépre.
4. lépés: A kapott megoldást, ha lehet, javítjuk vagy optimálisnak fogadjuk el.

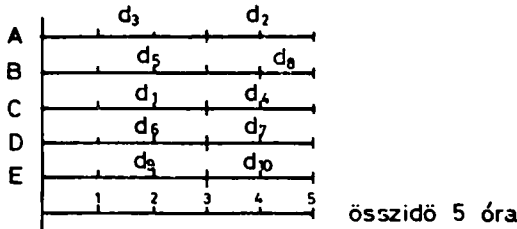
7. Egy új sorbarendezési algoritmus⁷

A módszer a Graham algoritmusra támaszkodik, azzal a különbséggel, hogy itt az egyes lépések szigorúbb követelményeknek tesznek eleget, s ezáltal végeredményként már nem javítható optimális megoldást kapunk. A módszer m gépen n művelet (munkadarab) sorbarendezésére alkalmas. A módszer különösen alkalmas olyan problémák megoldására, melyeknél az n az m -nél néhányszor nagyobb. Legyen szintén adott A, B, C, D és E gép, s 10 termék átfutási ideje: $d_1=3$, $d_2=1$, $d_3=4$, $d_4=2$, $d_5=4$, $d_6=3$, $d_7=2$, $d_8=1$, $d_9=3$, $d_{10}=2$. A feldolgozás sorrendje nem lényeges, az össz átfutási időt kell minimalizálni. A megoldási menet első lépéseként ki kell választani annyi munkadarabot, ahány gép van, esetünkben $m=5$, de a legnagyobb átfutási idővel. A kiválasztott munkadarabokat szétosztjuk, úgy, hogy minden gépre jusson egy. A megmaradt átfutási időkből szintén kiválasztjuk a következő m legnagyobb-

bikat. A gépekre történő szétosztás most a következő elv alapján történik: a legnagyobb átfutási idejű terméket arra a gépre irányítjuk, amelyen az előző termék (vagy termékek) befejezési ideje a legkisebb. Ezt addig végezzük, míg a második m munkadarabot is elrendeztük. A megmaradt munkadarabok átfutási idejéből most szintén kiválasztjuk a következő m legnagyobbat, s az előző elv alapján terheljük a gépeket. Esetünkben az első $m=5$ legnagyobb átfutási idők a következők: $d_3=4$, $d_5=4$, $d_1=3$, $d_8=3$, $d_9=3$.

A következő 5 átfutási idő: $d_2=1$, $d_4=2$, $d_7=2$, $d_6=1$, $d_{10}=2$. Ezen átfutási időket a következőképpen rendezzük el:

A kapott befejezési idő nem javítható. Az optimális befejezési idő egyébként megegyezik a Graham módszer alkalmazásával kapott optimális idővel.

Az algoritmus lépései a következők:

1. lépés: A $\{d_i\}$ ($i=1, 2, \dots, n$) átfutási idő halmazából kiválasztjuk az első m leghosszabb átfutási időket.
2. lépés: Az m gépen csoportosítjuk a kiválasztott m munkadarab átfutási idejét.
3. lépés: A fennmaradó $n-m$ munkadarab közül kiválasztjuk a következő m legnagyobb átfutási időket.
4. lépés: Ezen kiválasztott időket úgy csoportosítjuk az n gépen, hogy a legnagyobb átfutási időt arra a gépre irányítjuk, amelyen az eddigi termékek össz. ideje a legkisebb. A sorba rakott időt, valamint a gépet töröljük, s újból alkalmazzuk a csoportra a 4. lépés elvét.
5. lépés: A megmaradt $n-2m$, $n-3m$, ... munkadarab közül kiválasztjuk a következő m munkadarabot, majd áttérünk a 4. lépésre. Ezeket a lépéseket addig ismételjük, míg el nem fogynak a munkadarabok.
6. lépés: Az ábra alapján kiszámoljuk az össz. átfutási időt.

8. A sorbarendezési módszerek összehasonlítása és összehasonlítási kritériumai

A következőkben megadjuk a sorbarendezési módszerek összehasonlítására alkalmazott kritériumokat, s feltüntetjük a kritériumokon belüli intenzitásokat. Természetesen ezzel nem merítettük ki az összehasonlítási kritériumokat, mert ahhoz részletesebb kutatásra lett volna szükség.

1. Az adatgyűjtéskor szükséges befektetés szintje (idő, munka és egyéb befektetés)
 - csekély
 - közepes
 - sok
2. Az adatrendezés és modellezés igénye (előzetes tudás szempontjából)
 - előzetes tudást nem igényel
 - előzetes tudást igényel lineáris algebrából vagy gráfelméletből
 - részletes tudást igényel lineáris algebrából és gráfelméletből
3. A módszer alkalmazásának feltétele és követelménye
 - nem igényel tudást lineáris algebrából és gráfelméletből
 - közepes szintű tudást igényel lineáris algebrából és gráfelméletből
 - magas szintű tudást igényel lineáris algebrából és gráfelméletből
4. Alkalmazási lehetőség általánosság szempontjából
 - szűk (n termék 1 gépen történő sorbarendezése)
 - közepes (n termék 2 gépen történő sorbarendezése)
 - igen széles (n termék vagy művelet m gépen való sorbarendezése)
5. Alkalmazási lehetőség alkalmazási terület szempontjából (közgazdaság, gyártási sorok, munkaszervezés, szociológia, biológia, politika stb.)
 - szűk
 - közepes
 - igen széles
6. A feldolgozás jellege (gépi, kézi vagy mindkét feldolgozás számításba jöhet)
 - csak kézi
 - kézi és gépi
 - csak gépi
7. A számítás terjedelme az optimumhoz jutásig
 - kevés számítást igényel
 - közepesen sok számítást igényel
 - sok számítást igényel
8. Az eredmény pontossága
 - a megoldás csak közelítő, a következő lépésben javítható
 - az eredmény közelítő megoldás
 - megkapjuk a megbízható optimumot (pontosan meghatározott hibakorláttal)
9. Az eredmény struktúrája
 - kizárólag csak a sorbarendezés eredményét kapjuk meg

A SORBARENDEZÉSI MÓDSZEREK ÖSSZEHASONLÍTÓ TÁBLAZATA

	Foulkes algoritmus	Ozlopvektoros eljárás	Grafikus eljárás	Johnson algoritmus	Index módszer	Graham algoritmus	Új algoritmus
1. A befektetés szintje	közepes	közepes	közepes	közepes	közepes	csökkentő	csökkentő
2. Az adatrendezés és modellezés igénye	előzetes tudást igényel gráfelmél.	előzetes tudást igényel gráfelmél.	előzetes tudást igényel gráfelmél.	előzetes tudást igényel	előzetes tudást igényel	előzetes tudást igényel	előzetes tudást igényel
3. A módszer alkalmazásának feltétele és követelménye	közepes tudást igényel lin. alg.	közepes tudást igényel lin. alg.	közepes tudást igényel gráfelmél.	nem igényel előzetes tudást	nem igényel előzetes tudást	nem igényel előzetes tudást	nem igényel előzetes tudást
4. Alkalmazási lehetőség általánosság szempontjából	szűk (1 gép n term.)	szűk (1 gép n term.)	szűk (1 gép n term.)	közepes (2 gép n term.)	igen széles (m gép n term.)	igen széles (m gép n term.)	igen széles (m gép n term.)
5. Alk. lehet. alkalmazási terület szempontjából	közepes	közepes	közepes	közepes	igen széles	igen széles	igen széles
6. A feldolgozás jellege	gépi és kézi	gépi és kézi	csak kézi	gépi és kézi	gépi és kézi	gépi és kézi	gépi és kézi
7. A számítás terjedelme	sok számítást igényel	sok számítást igényel	közepesen sok számítást igényel	közepesen sok számítást igényel	közepesen sok számítást igényel	közepesen sok számítást igényel	közepesen sok számítást igényel

8. Az eredmény pontossága	közelítő megoldás	közelítő megoldás	közelítő megoldás	közelítő megoldás	közelítő megoldás	közelítő megoldás
	a sorrend mellett más inf. is levez.	csak a sorbaren-dezés eredménye	csak a sorbaren-dezés eredménye	a sorrend mellett más inf. is levez.	a sorrend mellett más inf. is levez.	a sorrend mellett más inf. is levez.
9. Az eredmény struktúrája						
	a sorrend mellett más inf. is levez.	csak a sorbaren-dezés eredménye	csak a sorbaren-dezés eredménye	a sorrend mellett más inf. is levez.	a sorrend mellett más inf. is levez.	a sorrend mellett más inf. is levez.
10. A megoldás mentének tulajdonsága	nincs szükség heurisz. döntésre	nincs szükség heurisz. döntésre	nincs szükség heurisz. döntésre	nincs szükség heurisz. döntésre	nincs szükség heurisz. döntésre	nincs szükség heurisz. döntésre

- az optimális sorrend mellett más információk is levezethetők
 - az optimális sorbarendezés mellett még más eredményt is kapunk
10. A megoldás menetének tulajdonsága
- a megoldás menete közben heurisztikus döntésre van szükség
 - a megoldás folyamán nincs szükség heurisztikus döntésre.

Zárószó

Munkánkban ismertettük a gyakorlatban jelentkező sorbarendezési problémákra viszonylag nehézség nélkül alkalmazható megoldási módszereket, illetve algoritmusokat. A módszereket úgy ismertettük, hogy a műszaki vagy gazdasági szakemberek azonnal alkalmazni is tudják őket. Ezért mellőztük a matematikai bizonyításokat és levezetéseket, ezeket megtaláljuk az irodalmi utalásokban. Természetesen nem merítettük ki az összes módszerek leírását. A szakirodalomban azonban erre a témára ritkán találunk megfelelő anyagot. Munkánkban minden módszer-nél megadtuk a lépéseket, amelyek folytán az alkalmazás bizonyos szempontból egyszerűbbé válik. A módszerek és algoritmusok bemutatása mellett a munka tartalmazza még a feldolgozott sorbarendezési módszerek összehasonlítását. Tekintettel arra, hogy a módszerek között alkalmazhatóság, számítási igény, előzetes tudás vagy egyszerűség szempontjából igen nagy különbség van, így az összehasonlító táblázat megszerkesztését igen fontosnak tartjuk. Az összehasonlító táblázat alapját azok a kritériumok képezik, amelyek szerint a módszerek összemérhetőek, s amelyeket a kritériumok elsősorban minőségi szempontból jellemeznek. Természetesen nem állítjuk, hogy a viszonylagos összehasonlítási kritériumoknak száma és tartalma nem változtatható. Sőt továbbfejlesztésük és bővítésük fontos és érdekes feladat.

Jegyzetek

- ¹ A Foulkes algoritmusról bővebben lásd: A. Kaufmann: Az operációkutatás módszerei és modelljei c. könyvének 20., valamint 220. oldalán. A könyvet a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó adta ki Budapesten, 1968-ban.
- ² Kaufmann, Deshazeille: A kritikus út módszerének matematikai alapjai. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1972., 20. oldal.
- ³ Kaufmann, Deshazeille: A kritikus út módszerének matematikai alapjai. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1972., 26. l.
- ⁴ Forgó Ferenc: Nemkonvex és diszkrét programozás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978., 387. l.
- ⁵ Robert W. Metzger: Elemi matematikai programozás. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1971., 160. l.

- ⁶ Lásd: Forgó Ferenc Nemkonvex és diszkrét programozás c. könyvét. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978., 383. 1.
- ⁷ A módszerrel eddig még nem találkoztunk. Értelmi szerzője Mészáros Katalin, az algoritmus részletesebb leírását Molnár S. Verona fogalmazta meg.

Rezime

Nekoliko metoda vremenskog raspoređivanja

U svakodnevnoj ekonomskoj praksi često se javljaju problemi vremenskog raspoređivanja aktivnosti. Za ove probleme je karakteristično da se aktivnosti mogu realizovati u različitom redosledu, ali koji treba da zadovolje unapred postavljene zahteve. Postoje različiti metodi za rešavanje problema ovakvih vrsta, ali nije svaki metod podjednako efikasan za svaki problem vremenskog raspoređivanja. U ovom radu je dat kratak prikaz, kao i kraći postupak rešavanja nekoliko algoritma. Za njihovu primenu nije potrebno detaljnije matematičko-stručno znanje. Zatim u jednoj tabeli obuhvaćeno je relativno vrednovanje metoda na bazi upoređivanja istih, kao i njihova klasifikacija.

Summary

Some Methods of Time Distribution

In economic practice, often appears the problem of time distribution. The major characteristic of this problem is that the activities can be realised in different order. There are few methods of putting the activities in order, each of them is equally satisfactory. This work gives a brief outline and short process description of algorithm solvation. Their application doesn't demand special mathematical and professional knowledge. There is a list of relation. valuation of methods, and their classification.

AZ ÖNIGAZGATÁSI MEGEGYEZÉS ÉS A SZERZŐDÉS TILOS ELLENTÉTÉNEK SZABÁLYOZÁSA¹

A társult munkáról szóló törvény és a kötelmi viszonyokról szóló törvény egy egész sor szabályozott kérdés tekintetében kiegészíti egymást. Ez a helyzet többek között a társadalmi eszközök forgalmának tárgykörével is. Van törvényes lehetőség e forgalom olyan lebonyolítására, hogy akár külön-külön, akár kumulatív, illetve szukcesszív módon, mind az öniszervezési megegyezés, mind a szerződés iustus titulusként jelenjék meg. Ebben az esetben *caedes materiae* kerülnek alkalmazásra a társult munkáról szóló törvény és a kötelmi viszonyokról szóló törvény vonatkozó szabályai.

Egy olyan problémára szeretnénk rámutatni, mely a forgalom két eszköze, az öniszervezési megegyezés és a szerződés lehetséges ellentétének jogi következményeivel kapcsolatos, abban a helyzetben, amikor azok a forgalom láncának közvetlenül összekapcsolt szegmentumai.

Az öniszervezési megegyezés sokoldalú, széles hatósugarú aktus.² Függetlenül attól, hogy jogi természetének vizsgálata még nincs kellően kikutatva, jogi rendszere szabályainak sokrétűsége olyan lehetőségekre és feltevésre enged következtetni, mely szerint az öniszervezési megegyezés a forgalmat szolgálja. Ez esetben két lehetőség áll fenn: az egyik, hogy ez az aktus a szerződés közvetítő szerepe nélkül a társadalmi tulajdonban levő eszközök átruházásának közvetlen alapjává váljon. A társadalmi tulajdonban levő eszközök egyik társadalmi szubjektumról a másikra történő térítésmentes átruházása az öniszervezési megegyezés alapján és alakjában szerződés közvetítése nélkül valósulhat meg. (Megjegyezzük azonban, hogy a társadalmi tulajdonban levő eszközök átruházásának alakjával, módjával kapcsolatos egész kérdéskomplexum külön probléma és széles körű vitának ad teret.) A másik esetben (amely valószínűleg gyakoribb) a forgalmi funkcióval felruházott öniszervezési megegyezés csak keretaktusként szerepel, s a forgalom megvalósítása végett szükség mutatkozik a szerződésre mint az öniszervezési megegyezés tartalma életre hívásának eszközére.

Ebben a viszonyban a két aktus komplementáris, azzal, hogy a szerződés az öngazgatási megegyezésből ered és az anyagi kötelezettségeket rögzítő öngazgatási megegyezést megvalósító aktusaként jelentkeznek.³ Ezt a feltevést A kötelmi viszonyokról szóló törvény és a társult munkáról szóló törvény is tartalmazza. A törvényi rendelkezések előírnyozzák, hogy a szerződő felek a szerződést az öngazgatási megegyezéssel összhangban kössék meg.

A másik hipotézis riókább, s ezt A társult munkáról szóló törvény egy esetétől eltekintve a törvény közvetlenül nem is szabályozza. (Ennek ellenére valószínű, hogy e kivételesen túlmenően a forgalmi gyakorlatban egyes esetekben minden bizonnyal megjelenik majd.) Ez arra a helyzetre vonatkozik, amikor a szerződés lesz a keret- vagy megelőző aktus, melyből az öngazgatási megegyezés megkötése iránti szükség következik. E két aktus egymás közötti viszonyának kérdése e relációban mindkét említett törvényben nyitva maradt.

Lehetséges tehát, hogy a társadalmi tulajdonban levő eszközök forgalmában az öngazgatási megegyezés és a szerződés egymásnak alapul és keretként szolgáljon. Amikor ugyanabban a forgalmi műveletben a forgalom lebonyolítását öngazgatási megegyezés és szerződés is szabályozza, a szabályozási specifikáció különböző kiterjedése ellenére is eltérés mutatkozhat a felek ezen aktusokkal létrehozott jogai és kötelezettségei tekintetében. Ez az eltérés a származtatott (derivált aktus) tartalmában mutatkozik meg.

A kérdés, melyre választ keresünk, abban nyilvánul meg, vajon engedélyezett-e az öngazgatási megegyezés és a szerződés közötti divergencia abban az esetben, ha egymásnak alapul és keretül szolgálnak a megegyezési és a szerződéskötési folyamat részvevői anyagi érdekeinek megvalósítása során. Az eltérés mértéke különböző intenzitású lehet. Bizonyos esetekben a származtatott aktus csak a származtató aktus általános rendelkezéseinek kiegészítő vagy konkretizáló aktusaként szerepel, s ilyenkor többnyire a komplementaritás, mintsem az ellentmondásosság esete forog fenn. Máskor a különbségek korrektív jelleget öltenek (a kötelezettség teljesítésének határideje, helye, időpontja, módja stb.). Egyes esetekben azonban a divergencia sokkal kifejezettebb, s a forgalmi műveletben részvevő felek lényeges kötelezettségeit érinti. Emellett lehetséges, hogy a két aktus rendelkezései közötti eltérés a társadalmi rendet és az erkölcsi szabályokat sérti.

Mindezen hipotézisekben felvetődik a két aktus ellentétére vonatkozó szankció jellegének kérdése. Némelykor olyan ellentétről beszélünk, mely a megengedettség határára belül marad, máskor pedig tilos divergenciáról lesz szó, miközben s esettől függően a szankciók egész sora jön számításba, kezdve a származtatott aktus megtámadhatóságától, annak semmisségéig. Sőt, olyan semmisség is számításba jön, amely a megtámadhatóság és a semmisség között helyezkedik el. A kötelmi viszonyokról szóló törvény szabályozza ezt az új intézményt. A törvény előír-

nyozza a szerződés egybehangolását az öngazgatási megegyezéssel akkor is, ha azt a szerződésben részt nem vevő felek indítványozzák.

A szerződés és az öngazgatási megegyezés egymás közötti ellentétére vonatkozó szankciók jogi rendszerének és jellegének részletes taglalásakor — olyan esetekben, amikor ugyanabban a forgalmi műveletben résztvevők jogait és kötelezettségeit kumulatív módon szabályozzák — először is a szerződés és a származtató öngazgatási megegyezés ellentétének a számbavételét kell megkísérelni. Elsősorban azért, mert ezt a feltevést mélyrehatóan szabályozza A kötelmi viszonyokról szóló törvény és a társult munkáról szóló törvény.

Ennek a helyzetnek a részletesebb bemutatását az a tény is indokolja, hogy a törvény előírásai a másik elemzésre kerülő eset (amikor a szerződés a származtató aktus) szankciónak kiválasztásához is irányadók lehetnek, melyekre nincsenek kifejezett előírások, s azért is, mert a törvény megfogalmazásaiból kétségek eredhetnek azon személyeknek a szerződés egybehangolására irányuló joga tekintetében, akik nem szerződő felek. Ezt követően meg kell vizsgálni, hogy egyáltalán lehetséges, illetve engedélyezett-e a második említett hipotézis, miszerint a szerződés az öngazgatási megegyezés alapja és kerete, s hogyha ez törvényileg lehetséges, miképpen lehetne megoldani az utóbbi aktusnak az előzővel szembeni ellentétét.

II.

Ha öngazgatási megegyezésből derivált szerződésről van szó, néhány általános és különös előírás az irányadó. A kötelmi viszonyokról szóló törvény 6. szakasza előírja a társadalmi-jogi személyek kötelezettségét, hogy minden kötelmi jogi viszonyuk létesítése alkalmával tiszteletben tartsák az öngazgatási megegyezéseket: a társadalmi-jogi személyek, melyek az egymás közötti megkötött öngazgatási megegyezések végrehajtása érdekében létesítenek kötelmi viszonyokat, kötelesek eme öngazgatási megegyezéssel összhangban cselekedni. Ezenkívül a társadalmi-jogi személyek a kötelmi viszonyok létesítése alkalmával kötelesek tiszteletben tartani a másokkal megkötött öngazgatási megegyezéseket és társadalmi megállapodásokat, és az illető öngazgatási megegyezésekkel és társadalmi megállapodásokkal vállalt kötelezettségek teljesítéséért is felelősek.

A vizsgált esethez viszonyítva, jogi implikációi és szabályozási hatóságát tekintve is valamivel konkrétabb előírás a kötelmi viszonyokról szóló törvény 22. szakaszának szabálya, mely a társadalmi-jogi és a polgári-jogi személyek számára kötelezővé teszi, hogy a kötelmi viszonyok létesítésében alapszabályukkal és egyéb általános aktusukkal összhangban járjanak el. Ugyanazon szakasz értelmében azonban, az illető aktusokkal ellentétben megkötött szerződés érvényben marad, kivéve, ha a másik fél erről tudott vagy tudnia kellett volna; vagy ha a törvény más-

képpen nem rendelkezik. Ez az előírás szemmel láthatólag elsősorban a szerződésnek az általános öngazgatási aktusokkal szembeni viszonyára vonatkozik, nem pedig bármely öngazgatási megegyezésre és az arra támaszkodó szerződésre is. Ennek a rendelkezésnek alkalmazása azonban számításba jöhetne néhány olyan esetben is, amikor az öngazgatási megegyezés és a szerződés összhangja forog fenn. Egyes esetekben az öngazgatási megegyezésnek csupán egyedi aktus hatása lesz. Más helyzetben viszont az öngazgatási megegyezés az általános öngazgatási aktus jegyeit is hordozhatja. Ez utóbbiról főként olyan öngazgatási megegyezések esetében lehet szó, melyek a társultmunka-szervezetek jogállását szabályozzák, vagy egyéb státuskérdést rendeznek, mint például a dolgozók jogai és kötelezettségei a társult munkában. Az ilyen jogállás-kérdéseket szabályozó öngazgatási megegyezésből néhány olyan anyagi kötelezettség is létrejöhet, melyek megvalósítása kötelmi szerződés megkötését is megköveteli. Az a szerződés, mely az ilyenfajta öngazgatási megegyezéssel ellentétben kerül megkötésre, elvben függetlenül az öngazgatási aktussal ellentétes tartalmától, joghatásokat vált ki. Pontosabban, az adott esetben, a szerződés érvényességi feltétele, hogy a másik szerződő fél jóhiszemű volt, azaz hogy nem tudott vagy nem volt köteles tudni a szerződést származtató öngazgatási megegyezésről (vagy más általános öngazgatási aktusról). A szerződés nem váltana ki joghatást akkor sem, ha a törvény az általános öngazgatási aktussal való ellentét másfajta jogi elbírálásban részesítette volna.

Feltehető a kérdés, milyen az öngazgatási általános aktusba illetve öngazgatási megegyezésbe ütköző szerződés érvénytelenségének természete abban az esetben, ha a szerződő fél tudott az általános aktus ellentétes tartalmáról, vagy ha a törvény tiltja annak további hatályát. A választ A kötelmi viszonyokról szóló törvény 118. szakaszának idevágó szabályaiban találjuk. A törvény ugyanis e rendelkezésben a szerződés és az öngazgatási megegyezés kötelező összhangjának egy sajátos hipotézisét szabályozza: azt az esetet, amikor az öngazgatási megegyezés résztvevői az illető megegyezés végrehajtása végett kötnek szerződést. Ekkor a törvény félreérthetetlenül kényszerítő fogalmazásmóddal határozza meg, hogy a szerződésnek az illető öngazgatási megegyezéssel kötelezően összhangban KELL LENNIE. Amennyiben azonban a szerződést mégsem az öngazgatási megegyezéssel összhangban kötötték, a törvény értelmében az öngazgatási megegyezés minden résztvevője, ÉS AZ IS, AKI NEM szerződő féi, követelheti az ilyen szerződés összhangolását az öngazgatási megegyezéssel, vagy ha ez lehetetlen, annak teljes vagy részleges semmissé nyilvánítását. Az összhangolás követelésére irányuló jog annak az egyéves szubjektív elévülési határidőnek a lejártával szűnik meg, mely az ellentét tényéről való tudomásszerzés pillanatában kezdődik.⁴ A törvény előírja még a visszaszolgáltatás és a térítés szabályait a szerződés semmissé nyilvánítása esetére, azt a helyzetet tehát, amikor a szerződés az öngazgatási megegyezéssel való összhangolás útján nem marad hatályban. A törvény előírja, hogy ameny-

nyiben a megsemmisített szerződés alapján valamit teljesítettek, azt vissza kell szolgáltatni, ha pedig ez lehetetlen, vagy ha a teljesített szolgáltatás természeténél fogva visszaszolgáltatásra nem ad lehetőséget, a visszaszolgáltatás, illetve a bírósági határozat meghozatalának időpontjában meglévő árakhoz viszonyítva megfelelő pénzbeli térítést kell adni.⁵ A szerződés és az öngazgatási megegyezés ellentétének ezen esetére (amikor a szerződés az öngazgatási megegyezés végrehajtó aktusa) vonatkozó szankcióval kapcsolatban leszögezhetjük, hogy a kötelmi viszonyokról szóló törvény eredeti, ésszerű és rugalmas megoldásával állunk szemben, mely a szerződés- és megegyezéskötés gyakorlata követelményeinek minden bizonnyal eleget fog tenni.

Részletekbe menő megfigyelést eszközölve azonban megállapítható, hogy amint az előző esetben is, vagyis a szerződés és a jogállást szabályozó öngazgatási aktus ellentéte esetében, nem teljesen világos a szerződés érvénytelenségének következményeit és jellegét illetően, de egyes jogkövetkezményei tekintetében sem, kezdve az összehangolási, illetve a megsemmisítési jogosultságtól egyéb részletkérdésig.

A vizsgált esetben tehát nem olyan bírósági szerződésmódosításról van szó, amelyet egyes polgári törvénykönyvek alkalmaztak a semmisségi, illetve megtámadhatósági területen (például az 1959-ben meghozott és 1977-ben módosított magyar Ptk-ban⁶), hanem olyan szabály forog fenn, mely állapot szolgáltat ahhoz, hogy a jogi következményeknek egy külön fajtájáról beszélhessünk.

Már a kötelmi viszonyokról szóló törvény 118. szakasza 1. és 2. bekezdésének hangsúlyából is látszik, hogy a semmisség és a megtámadhatóság jellegzetes képleteivel állunk szemben. Az e szakasz 1. bekezdése kimondja, hogy ha az öngazgatási megegyezés részvevői az illető megegyezés végrehajtása végett kötnek szerződést, a szerződésnek az illető öngazgatási megegyezéssel összhangban KELL LENNIE. A kell kifejezés a származtatott szerződés feleinek félrérthetetlen kötelezettségére utal, hogy a szerződés kikötéseit egybehangolják az öngazgatási megegyezéssel, tehát egy kényszerítő összhang iránti igényre mutat rá, a szerződés és az annak alapul és keretként szolgáló öngazgatási aktus között. Ez a hangsúly könnyen arra a következtetésre juttathatna (amennyiben nem léteznének egyéb irányadó szabályok), hogy a törvény a két aktus ellentétének esetére a szerződés semmisségét vélelmezte. Ugyanazon szakasz 2. bekezdése ellenben azonnal kétségbevonja e megállapítást. Meghatározza ugyanis, hogy ha a szerződés nincs összhangban az öngazgatási megegyezéssel, a megegyezés minden részvevője és az is, aki nem szerződő fél, KÖVETELHETI az egybehangolást, vagy a szerződés semmissé nyilvánítását. A „követelheti” sem a megegyezés részvevői, de harmadik személyek számára sem teszi kötelezővé az összehangolási vagy megsemmisítési kérelem benyújtását. Ezáltal a törvény az idézett 1. bekezdés által felkínált megállapítással ellentétes következtetésre juttat: a részvevőknek vagy harmadik személyeknek összehangolási beavatkozása megítélésüktől és az összehangolás iránti érdekelt-

ségüktől függ. Ez azt jelenti, hogy itt a törvény a megtámadhatóság elemeit is számba vette.

A dilemma szembeötlő: az egyik megfogalmazásban a törvény a divergens szerződés semmisségére (a „kell” szó) a másikban pedig („követelheti”) annak megtámadhatóságára enged következtetni. Milyen hát végző soron az itt sugallt semmisség jellege?

E kétséget még egy tény erősíti. Az összehangolásra vagy a szerződés megsemmisítésére irányuló joggal nem csupán az öngazgatási megegyezés résztvevői rendelkeznek, hanem „az is, aki nem szerződő fél”.⁷ A harmadik személyeknek az összehangolási és megsemmisítési joggal való felruházása könnyen a semmisség következményét hozhatja előtérbe, de egyéb ennél szűkebb következtetést is enged levonni.

A semmisség területén a szerződés megtámadására való jog szokásos megfogalmazását általában a „minden érdekelt, illetve harmadik személy” kifejezés jelentéstartalma nyújtja, beleértve természetesen a megfelelő állami szervet is. Ez utóbbi szerepét törvényeink korábbi megfogalmazásaiban gyakran az ügyész, újabban pedig a társadalmi öngazgatási ügyész, vagy egyéb általános társadalmi érdekeket képviselő szerv vette fel. Az „A nem szerződő fél” kifejezés kétségtelenül eléggé tág ahhoz, hogy felölelje az összes általános társadalmi érdekeket képviselő alanyt. Ugyanakkor a fogalmazásmód eléggé rugalmas ahhoz, hogy a többi érdekelt személyt is felölelje. Ám a semmisségre vonatkozó szabályok nézőpontjából a kifejezés pontatlannak is minősíthető. Főként ha egyúttal azt a fogalmazásmódot is szem előtt tartjuk, mely a szerződés megtámadhatóságára utal. A gyakorlatban úgy látszik, nem csupán az érdekeltek, de minden személy, ide értve az általános érdekeket képviselő társadalmi szerveket is, beterjesztheti a szerződés összehangolása vagy megsemmisítése iránti kérelmét. A megsemmisítésre jogosult személyek körének ilyen szélessége érthető és szükségszerű is, hiszen az általános érdekek oltalmáról van szó. Érthetetlen viszont, miért nem tette a törvény kötelezővé az összehangolási vagy a megsemmisítési eljárás megindítását, különösen akkor, ha az általános érdek nyilvánvaló megsértésének esete forog fenn. Kétségtelen: nem mindig szükséges az említett személyek mindegyikének beavatkozása, mert némikor a szerződés a megegyezéstől lényegtelen mértékben, vagy jogi szempontból irreleváns módon tér el. Úgy tűnik azonban, hogy legalább a társadalmi öngazgatási ügyész számára elő kellene irányozni a semmisítési eljárás megindításának kötelezettségét arra az esetre, ha a társadalmi érdek sértéséről van szó. Ő ebben az esetben, külön, erre vonatkozó kifejezett rendelkezés hiányában is kétségtelenül köteles közbelépni, mégpedig a kötelemi viszonyokról szóló törvény 10. szakasza alapján (a társadalmi rend és erkölcs megsértéséről szóló általános szabály). Úgy tűnik azonban, hogy a megtámadást és összehangolást „az is, amely nem szerződő fél” kifejezéssel felölelt személyek legalább egyikének kötelelességként konkretizálni kellett volna, s nem csupán lehetőségként hagyni.

Ezenkívül a túlságosan tág megfogalmazás, mely gyakorlatilag min-

den érdekeltet, sőt nem érdekelt személyt is felölel, s a szerződés összehangolatlanságával kapcsolatos jogvita esetére ügyfélképességgel is felruház — már önmagában is a semmisség legszigorúbb változatára utal. Ez érvekkel is alátámasztható. Legszigorúbb semmisségi változat forog fenn azért, mert a semmisség terén a támadásra való joggal rendszerint a megfelelő társadalmi szerv és minden érdekelt személy rendelkezik. Itt azok a személyek is szerepelnek, akiknek nincs közvetlen érdekeltségük. A fogalmazásmód szigorúságát azonban rendkívüli módon enyhíti, hogy éppen mindegyik a szerződés megtámadhatóságára felhatalmazott alanynak a szerződés összehangolására és megsemmisítésére irányuló joga diszpozitív jellegű. Hasonlóképpen enyhítés az a tény is, hogy a megfogalmazás kifejezetten nem nevezi meg a társadalmi (önigazgatási ügyész) vagy a megfelelő állami szervet, noha természetesen megint csak felöleli azok beavatkozásának lehetőségét. A megtámadásra jogosultak köre és a szerződésnek az öngazgatási megegyezéssel való kötelező összhangja közötti eltérés két extrém következményre utal: a semmisség szigorúbb változatára, és egyúttal a megtámadhatóságra.

Mindemellett meg kell tárgyalni a nem érdekelt személyek szerződés-megtámadási jogának a kérdését is. Lehetséges, hogy a semmissé nyilvánítást olyan személyek is kérik, akik teljességben nem ismerik az öngazgatási megegyezés tartalmát, s hogy ezek egészen indokolatlan esetekben is követelést támasszanak, olyankor is, amikor az öngazgatási megegyezés részvevőinek társadalmilag indokolt és sürgős érdeke, hogy a szerződés útján megvalósítsák anyagi kötelezettségeiket.

Ha mégis igényelnék a szerződés semmisségi minősítését, vagy érvénytelenségét arra az esetre, amikor a végrehajtandó öngazgatási megegyezés a szerződéssel ellentétbe kerül, tekintetbe véve a törvényben egyidejűleg jelen levő semmisségi és megtámadhatósági elemeket, megállapíthatjuk, hogy a kompromisszumos semmisség egy új példájával állunk szemben, azaz egy olyan semmisséggel, mely a semmisség és megtámadhatóság elemeit is magába foglalja. Mégis úgy tűnik, hogy ez nem a semmisség és a megtámadhatóság között, a „középen” álló semmisség, hanem az a fajta, melynél az általános érdekek kerülnek a homlokterembe, s mely emiatt függetlenül a megtámadhatósági elemek jelenlététől, inkább a semmisség szabályaihoz közelít. (A kompromisszumos semmisség nem egyedülálló szerződési jogunk jogeszközeinek sorában, jogi irodalmunk egy részében ilyen minősítést nyert a mértéktelen károsodásra vonatkozó szabály — *laesio enormis* —, mégpedig annak objektív koncepciója, s ama társadalmi érdek miatt, mely szerint a szerződési jogban meg kell valósítani az értékegyenlőség elvét.)

A semmisség vizsgált esetében az általános érdekek uralkodnak nem csupán a szerződés és a számára alapul és keretként szolgáló végrehajtandó megegyezés kötelező összhangjára vonatkozó kényszerítő törvényhangsúly miatt, hanem az öngazgatási megegyezés létrejövetele módja miatt is, mert az a dolgozók kollektív döntéshozatalának eredménye,

szemben a szerződéssel, mely általában csak két akarat egybehangzásának aktusa.

Emellett a szerződés és a számára alapul és keretként szolgáló öngazgatási megegyezés ellentétére vonatkozó szankció szigora még egy kérdést felvet. Ismeretes, hogy a tilos szerződésnek területén a szerződésnek a törvénnyel szembeni különösen kifejezett divergenciája esetében a rosszhiszemű szerződő fél szolgáltatásának a társadalmi közösség javára történő marasztalása — a szocialista polgári törvényhozás (a magyar, orosz, csehszlovák stb. Ptk) idevágó rendelkezéseinek hatására, de az 1888-as Crna Gora-i Általános vagyoni jogi törvénykönyv 600. szakaszának szabályai alapján is alkalmazást nyert háború utáni gyakorlatunkban.

A kötelmi viszonyokról szóló törvény elfogadta a rosszhiszemű szerződő fél szolgáltatása társadalom javára való marasztalásának szabályát, s ezzel a társadalmi tulajdon védelmének egy új tételes jogi eszközt vezetett be, mely feltehetőleg hatásosan védelmezi majd a társadalmat a tilos és erkölcstelen szerződésektől. A 104. szakasz 2. bekezdésében a törvény kifejezetten előírja, hogy amennyiben a szerződés amiatt semmis, mert tartalmában vagy céljában a társadalmi berendezés alkotmányával megállapított elveivel, a kényszerítő jogszabályokkal, vagy a szocialista öngazgatású társadalom erkölcsével ellentétes, a bíróság, teljes egészében, vagy részben, elutasíthatja a rosszhiszemű fél másik félnek adott dolog visszaszolgáltatása iránti követelését, de úgy is határozhat, hogy a másik fél a tilos szerződés alapján kapottat a székhelye, illetőleg lakóhelye vagy a tartózkodási helye szerinti községnek marasztalja. A társadalom javára való marasztalás szabálya alkalmazható esetünkre is: mégpedig szerintünk akkor, amikor a szerződés ellentéte az alapul szolgáló megegyezéssel olyan mértékben jutott kifejezésre, hogy ezzel a társadalmi közösség általános elveit sérti. Természetesen, csak ebben a föltevésben kerül számításba a szolgáltatásnak a társadalmi közösség, illetve a község javára való marasztalásának szankciója.

E feltevés gyakorlati alkalmazása valószínűleg nem is okoz gondot. A probléma egy másik téren tűnik fel, és pedig két irányban: az egyik arra vonatkozik, vajon a szerződésnek az öngazgatási megegyezéssel szembeni említett ellentéte mindig úgy kerül-e elbírálásra, mint egy akkora mértékű szerződésszegés, mely a szolgáltatás társadalom javára való marasztalásáról szóló rendelkezéseknek automatikus, minden további nélküli alkalmazását célozza, avagy csak meghatározott esetekben, a konkrét eset körülményeitől függően. Ha ugyanis ez az ellentét mindig az általános társadalmi érdekek megsértésének példája lenne, nem jöhetne számításba sem a megtámadhatóságról, sem pedig a kompromisszumos semmisségről szóló szabály alkalmazása, hanem csupán a semmisség legszigorúbb változatára vonatkozó rendelkezéseké, melyek esetében az egyéb szokásos semmisségi szankciók mellett a szolgáltatás társadalmi közösség javára történő marasztalásának szabálya is alkalmazásra kerül. Amennyiben a két említett aktus közötti ellentét csupán egyes konkrét esetekben ütközne a társadalom általános érdekeibe, ak-

kor a szolgáltatás társadalom javára való marasztalásának szankciója az illető esetekben jönne számításba. A másik irány a következő problémával kapcsolatos: amennyiben az öngazgatási megegyezést végrehajtó szerződés társadalmi-jogi személyek kötötték (és feltételezzük, hogy a szerződés ez esetben is ellentétben áll a forrásul szolgáló megegyezéssel s ez az ellentét egyúttal az általános érdeket is sérelmezi), felvetődik a kérdés, indokolt-e a szolgáltatás társadalom javára való marasztalása, mivel a rosszhiszemű fél szolgáltatásának tárgya már egyébként is társadalmi tulajdonban van.

Mellőzve a probléma részletesebb taglalását, úgy tetszik, hogy az első esetben a következő válasz adható. A kötelmi viszonyokról szóló törvény megfogalmazása a kényszerítő hangsúly ellenére sem szolgáltat alapot arra a következtetésre, hogy a szerződés és a származtató öngazgatási megegyezés közötti tartalmi ellentét minden esetben olyan intenzitású és természetű, hogy sérelmezi a közösség általános elveit. Ezt mutatja az a tény is, hogy a törvény nem mondja ki minden további nélkül a szerződés érvénytelenségét, hanem a származtató aktszal való összehangolásának a lehetőségére is utal. Magától értetődik, hogy ilyen összehangolásra kerülne sor, ha a szerződés tartalmának az öngazgatási megegyezéssel szembeni ellentéte akkora intenzitású (avagy olyan minősítésű) lenne, hogy ezáltal a társadalmi közösség alapelveibe ütköznék. Kétségtelen, hogy ebben az esetben szó sem lehet a szerződés bárminemű összehangolásáról, hanem a tilos szerződésekre vonatkozó legszigorúbb szankciók szabályai kerülnének alkalmazásra. Úgy tetszik, hogy a törvény helyes elvi megoldást szolgáltatott. Annál is inkább, mert előfordul, hogy a szerződés az alapul szolgáló megegyezés rendelkezéseitől csak egyes lényegtelen részletekben tér el, melyek nem sérelmezik a közrend és erkölcs fogalmait, de néha még a megtámadhatóság intézményéig sem jutnak el. A szerződést alapjától és keretétől való eltéréseinek ilyen esetére a törvény indokoltan csak az összehangolást látta elő, azt is csak lehetőségként, nem pedig kötelezettség formájában. Lehetőségként, de kizárólag akkor, amikor az eltérések annyira jelentéktelenek, elenyészőek és nem sértik a részvevők jogait és kötelezettségeit, hogy sem az öngazgatási megegyezés részvevőinek, sem a szerződő feleknek, de másoknak sincs összehangolási érdekük. A következtetés tehát, hogy a szerződésnek az öngazgatási megegyezéssel szembeni ellentéte nem hatol mindig a tilos szerződések területére, s emiatt a szolgáltatás társadalom javára való marasztalási szabálya sem kerül alkalmazásra a két aktus divergenciájának minden esetében, hanem csupán akkor, amikor az eset körülményeihez viszonyítva az ellentét intenzitása oly mértékben jut kifejezésre, hogy az sérti a társadalmi közösség alapelveit.

Igen összetett, s a társadalmi tulajdon fogalmába is behatol a társadalom javára való marasztalás kérdése, amikor a marasztalandó rosszhiszemű szerződő fél társadalmi szubjektum. Részletesebb vizsgálódás nélkül is kínálkozik egy megoldás, melyet, úgy tűnik, a társult munkáról szóló törvény és a kötelmi viszonyokról szóló törvény rendelkezései

egyaránt sugallnak. Úgy látszik, hogy az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény a társadalmi tulajdonban levő összes eszközökre nem irányozott elő egyöntetű jogállást. Különböző szabályok érvényesek a közhasználati dolgokra, melyeket rendszerint illetékes szervei útján a szélesebb társadalmi közösség igazgat, s a különleges használatban levő dolgokra (például a társultmunka-szervezet eszközei), melyeket a társult munka dolgozói irányítanak, s amelyekkel azok rendelkeznek. Nincs elvi akadálya annak, hogy egy és ugyanazon társadalmi tulajdonban levő eszköz, akár rendeltetésének (törvényi) módosítása, akár bírósági határozat következtében, megváltoztassa jogállását, függetlenül attól, hogy ez a változás lényegi jegyeire nincs kihatással, azaz esetünkben az elmarasztalt eszköz továbbra is társadalmi tulajdonban maradt. Így tehát, ha a szerződés tartalma annyira elüt a végrehajtandó öngazgatási meg egyezés tartalmától, hogy ez rendkívüli módon sérti a társadalmi érdeket — függetlenül attól, hogy a szerződést társadalmi-jogi személyek kötötték, s hogy a rosszhiszemű fél teljesítésének tárgya társadalmi tulajdonban van — lehetséges a különös használatban levő társadalmi eszköznek a szélesebb társadalmi közösség (a község) javára történő marasztalása. E megoldás indokoltságát az a tény is alátámasztja, hogy a társadalmi tulajdon, mely a rosszhiszemű fél szolgáltatásának tárgya, a marasztalással megváltoztatja jogállását, többé nem az adott társadalmi-jogi személy úgynevezett különleges használatában lesz (az illető jogi személynek ezen eszközökkel való rosszhiszemű rendelkezése miatt), hanem a dolog felveszi a közhasználatban levő társadalmi tulajdon jogállását, s rendelkezéséről a község megfelelő szervei döntenek, tehát a dolog feletti rendelkezési jog ezentúl a községet illeti meg.

Ezek szerint a szerződésnek a származtató öngazgatási meg egyezéssel szembeni ellentétére vonatkozó szankciók elvben közelebb állnak a semmisségi szabályokhoz (a támadásra jogosultak köre, a két aktus összhangjának kogens követelménye). Eközben egyidejűleg képviseltetnek a megtámadhatóság elemei is (az összehangolás és az érvényben tartás lehetősége stb.). A legsúlyosabb semmisségi szankciók akkor lépnek föl, amikor a két aktus közötti ellentét a társadalmi rendet és erkölcsöt sérti. Ilyenkor az eset körülményeihez mérten a község javára történő marasztalás szabályai alkalmazhatók. Ez utóbbi abban az esetben is számításba jön, ha az öngazgatási meg egyezést végrehajtó szerződés alanyai társadalmi-jogi személyek.

Ezek a szankciók értelemszerűen alkalmazhatók arra az esetre, amikor a szerződés tartalma jogállást szabályozó vagy általános öngazgatási aktussal áll ellentétben (a kötelmi viszonyokról szóló törvény 22. szakasza). Olyankor tehát elvben szintén a kompromisszumos, a megtámadhatóság elemeit is magában foglaló semmisségről beszélhetünk, kivéve, ha a szerződés érvényben tartását kizáró általános érdek megsértéséről van szó. Az ilyen ellentétről még azt szükséges elmondani, hogy a semmisség nem sújthatja a szerződő feleket, amennyiben nem volt tudomásunk arról, hogy a szerződés ellentétes az általános aktus (pl.

alapszabály-statútum) tartalmával. Ezért a szerződő felek jóhiszeműsége esetén a szerződés a törvény értelmében érvényes marad. A jóhiszeműsége kívül, a változatlan szerződés érvényben tartásához még egy feltétel szükséges: hogy a törvény különös esetben nem döntött másként a szerződés sorsáról. Úgy tetszik, hogy ezt a különös esetet éppen az a rendelkezés határozta meg, mely a szerződés és a végrehajtandó öngazgatási megegyezés kötelező összhangjáról beszél. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a szerződés általános aktus jellegű, öngazgatási megegyezést hajt végre, módosítás nélkül nem maradhat mindig érvényben, vagy egyáltalán nem maradhat érvényben, ha azt a körülmények úgy követelik meg. (Így pl. az említett szakasz nem ad lehetőséget a szerződés érvényben tartására, függetlenül attól, hogy a felek jóhiszeműségének a feltétele megvan, azaz nem tudtak a szerződésnek az öngazgatási megegyezéssel szembeni ellentétéről. Más esetekben, amikor a szerződés az általános aktust nem közvetlen értelemben hajtja végre, a szerződés ellentétes tartalma ellenére is érvényben marad, amennyiben a szerződő felek jóhiszeműek voltak. A kötelmi viszonyokról szóló törvény c megoldása teljesen indokolt. A szerződő feleket nem kötelezi közvetlenül, hogy a szerződés megkötésekor megismerkedjenek a releváns öngazgatási aktusok tartalmával — jóllehet ez a gyakorlatban a fölösleges ellentétek és jogviták elkerülése végett ajánlatos és hasznos lesz —, hanem úgy értelmezhető, hogy a fél csak akkor rosszhiszemű, ha az öngazgatási aktus tartalmának tudatában, tudatosan az általános aktus rendelkezéseibe ütköző kötelezettségeket szerződött le.

III.

Ami annak a lehetőségét illeti, hogy a szerződés alapul és keretként, tehát forrásként szolgáljon az öngazgatási megegyezés számára, a következőket kell szem előtt tartani. Ezt a hipotézist nem kell teljesen kizárni, noha azt is tekintetbe kell venni, hogy a megegyezés és a szerződéskötés gyakorlatában sokkal ritkább eset lesz. Azoknak az eseteknek körét, melyeknél a szerződés és az öngazgatási megegyezés ilyen viszonya lehetséges, nehéz teljesen elvszerűen meghatározni. Mégis úgy tetszik, két esetcsoport létezik, melynél a szerződés az öngazgatási megegyezés forrása lehet: az elsőbe a törvény, mégpedig elsősorban a társult munkáról szóló törvény által kifejezetten előírt esetek tartoznak, a másodikba pedig azok, melyeknél a forgalmi műveletek láncában kialakult különleges tényálláshalmaz ilyen viszonyt teremtett.

A társult munkáról szóló törvény 309. szakasza kifejezetten előírja azt a ténylapot, melynél az öngazgatási megegyezés forrása a szerződésben lesz. E szakasz rendelkezései szerint: „A szerződéses szervezet alapítási szerződése alapján a dolgozók és az ügyvezető a társulásról öngazgatási megegyezést kötnek, mely részletesen szabályozza a szerződéses szervezetben érvényesülő egymás iránti jogaikat, kötelezettségeiket

és felelősségüket.” A szerződéses szervezet alapításáról szóló szerződést írásos formában kell megkötöni. (A társult munkáról szóló törvény 308. szakaszának 1. bekezdése.) Emellett az alapítási szerződésnek a törvény által előírt pontosan meghatározott elemeket is tartalmaznia kell, különösen a jogállásra vonatkozókat: a szervezet cégét, székhelyét, tevékenységét, továbbá az eszközök összegét és értékét, az ügyvezetőt és a társult dolgozókat, az eszközök társítása, valamint a társadalmi eszközökkel végzett munka alapján megillető jogokat és kötelezettségeket, a jövedelemelosztás módját, a társított eszközök visszaadásának módját, s a szerződéses szervezetnek harmadik személyek iránt vállalt kötelezettségeiért való felelősséget (A TMT 308. szakaszának 2. bekezdése). Ezek szerint a szerződéses szervezet létesítéséről szóló szerződés lényege, alakja és tartalma is arra utal, hogy itt a szerződés keretaktus, s hogy tartalmát tekintve az általános jogi aktus jegyeihez közelít, függetlenül attól, hogy a megkötés tekintetében megtartja a hagyományos értelemben vett szerződés jellegzetességeit, egy olyan aktusét tehát, mely egyedi jogi helyzeteket szabályoz. A szerződésnek ilyen elvi tartalma ellenére is az e szerződésen alapuló kötelezettségek túlnyomórészt kötelmi jellegűek, jóllehet kétségtelenül olyan elemeket is bevezetnek, melyek a szerződést újszerű jegyekkel ruházzák fel (ezek által a szerződés, társadalmi és öngazgatási jogi jegyet és szociális funkciót nyer).

Ezért lehetséges, hogy az így elgondolt szerződésből öngazgatási megegyezés megkötése iránti kötelezettség fakadjon, mely a szerződéses szervezet tagjainak jogait és kötelezettségeit részletesen fogja szabályozni.

A társult munkáról szóló törvény 309. szakasza erről a következőket mondja: az alapítási szerződés alapján a dolgozók és az ügyvezető öngazgatási megegyezést kötnek. Ez azt jelenti, hogy az öngazgatási megegyezés létrehozása alkalmával tiszteletben kell tartani azt az alapítási szerződést, mely az öngazgatási megegyezés alapjául szolgált. Az öngazgatási megegyezésnek összhangban kell lennie az alapítási szerződéssel.

Ezen a törvény által szabályozott eseten kívül a megegyezés és szerződéskötés gyakorlatában minden bizonnyal szükség lesz majd arra, hogy a szerződés legyen az öngazgatási megegyezés alapja és kerete. Erről valószínűleg a nemzetközi szerződések megkötésénél, a nemzetközi kereskedelmi műveletek példái alkalmával lehet majd szó. A külföldi elemet tartó jogviszony, azaz két szuverenitás kölcsönös viszonyán kívül is — a belső jogban is alkothatunk néhány hipotézist, melyeknél a szerződés lesz a keret és kiinduló aktus: ilyen eset a hosszú távú üzleti és műszaki együttműködésről szóló szerződés, a beruházási szerződés stb. Kétségtelen, hogy az ilyen esetekben is, jóllehet erre vonatkozólag nincs közvetlen törvényes rendelkezés, a származtató szerződéssel az öngazgatási megegyezésnek összhangban kell állnia.

Amennyiben a származtató szerződés és a származtatott öngazgatási megegyezés közötti viszony lehetséges, mégpedig a törvény által előírt esetekben, s olyan alkalmakkor, amikor a külföldi elem vagy két szu-

verenítés viszonya, vagy az üzleti műveletekről szóló szerződés keret, vagy esetleg elvi jellege ezt megköveteli, és ha a két aktus ilyen viszonyában kogens összhangot feltételezünk, feltehető a kérdés a származtatott megegyezés és a származtató szerződés ellentétére előírányzott szankciókat illetően. Erre az ellentétre szankciókat kimondottan sem a társult munkáról szóló törvény, sem a kötelmi viszonyokról szóló törvény nem ír elő. Saedes materiae az effajta ellentétre a kötelmi viszonyokról szóló törvénynek kellett volna szankciókat előírnia. Ebben a törvényben azonban idevágó rendelkezésekre nem akadunk. A társult munkáról szóló törvény 309. szakaszában lefektette az öngazgatási megegyezésnek a számára keretként és alapul szolgáló szerződéssel szembeni ellentéte egy lehetséges esetének alapjait, de nem írt elő szankciókat. A társult munkáról szóló törvény 588. szakaszában mégis találunk általános módon megfogalmazott szankciókat, melyek kétségtelenül alkalmazásra kerülnének, hogy ha az öngazgatási megegyezés és a szerződés ellentéte az általános érdeket és a társadalmi közösség általános elveit sértené: „Az olyan öngazgatási megegyezésnek, amelyet meg nem engedett érdek és cél megvalósítása végett, vagy meg nem engedett tárgyra vonatkozóan kötöttek meg, joghatása nincs.

Az öngazgatási megegyezés célja és tárgya akkor meg nem engedett, ha nincs összhangban az alkotmánnyal, vagy ha ellentétben áll a törvénnyel, vagy a szocialista öngazgatású társadalom erkölcsi elveivel.” Amikor tehát az öngazgatási megegyezésnek a szerződéssel szembeni ellentéte olyan tartalmú és intenzitású, hogy a társadalom általános elveit sérti, s a tilosság és a törvényellenesség mezejére lépett, ex tunc semmisség lép fel. Ez esetben, úgy tűnik, nem volna lehetetlen még a szélesebb társadalmi közösség javára történő marasztalás szankciója sem.

Taglalásra vár még a szankciók megállapításának problémája abban az esetben, amikor az öngazgatási megegyezésnek a forrásával való ellentéte nem extrém módon jut kifejezésre, s amikor ez az ellentét nem sérti a társadalom általános elveit. Ezt a területet a törvény szabályai nem fedik. Mégis úgy tűnik, hogy ez esetben is a kötelmi viszonyokról szóló törvény szabályai analóg vagy pontosabban e törvény komplementáris alkalmazását kell eszközölni, vagyis azon szabályokat, melyek arra az esetre vonatkoznak, amikor a szerződés hajtja végre a keretül szolgáló öngazgatási megegyezést. Ennek alapján eljutunk a megfelelő szankciókig, amikor a szerződés ellentétben áll a keretül és alapul szolgáló öngazgatási megegyezéssel. Eközben értelemszerűen érvényesek mindazok a szabályok, melyeket a kötelmi viszonyokról szóló törvény ír elő.

A jogi következményeket tehát, úgy tetszik, egyöntetűen kell meghatározni a szerződésnek az öngazgatási megegyezéssel szembeni ellentéte esetére is, és abban az esetben is, amikor az öngazgatási megegyezés következik a szerződés rendelkezéseiből. Ennek okát a következőkben kell kutatnunk. Nálunk a szerződés mint a fordalom eszköze jellegénél fogva nem válik külön a többi új eszköztől, mert társadalmi és jogi jelle-

ge (különösen a szociális tényezők) a szocialista társadalmi rendszerbe foglaltatik. Azokban a helyzetekben, amikor a szerződés szolgál az öngazgatási megegyezés forrásául, a szerződés olyan tartalmáról beszélünk, melyet a törvény kényszerítő szabályai határolnak körül. Ez a tartalom rendszerint elvi és általános jellegű (a szerződéses szervezet esete), vagy pedig különleges társadalmi-gazdasági jelentőségű (hosszú lejáratú beruházási szerződések), ezekre külön törvényes előírások érvényesek, ami biztosítja a társadalmi érdek védelmét.

IV.

A szerződés és az öngazgatási megegyezés mint a forgalom eszközei, általánosságban szemlélve két komplementáris aktus, a forgalomnak két olyan eszköze, melyek kölcsönösen, meghatározott forgalmi műveletek megvalósítása érdekében egymásnak alapul és keretként szolgálhatnak. Amikor az egyik aktus a forrásában, azaz a keretaktusban általános módon meghatározott anyagi kötelezettségeket hajtja végre a derivált aktusnak, függetlenül attól, hogy a szerződés vagy az öngazgatási megegyezés forog-e szóban, összhangban kell állnia a számára alapul és keretként szolgáló aktussal. A derivált aktusnak a forrásaktussal szembeni ellentéte esetében értelemszerűen és komplementárisan a társult munkáról szóló törvény és a kötelem viszonyokról szóló törvényben előírányzott szankciók kerülnek alkalmazásra. Az ellentét intenzitásától és jogi tartalmától függően a szankciók a származtatott aktusnak az ellentét kigazítási lehetőségével eszközölhető érvényben hagyásától az ex tunc semmisségig terjednek, beleértve ez utóbbiba a rosszhiszemű fél szolgáltatásának a szélesebb társadalmi közösség javára történő marasztalását is, még abban az esetben is, amikor a derivált aktusként jelentkező szerződés vagy öngazgatási megegyezés részvevője társadalmi-jogi személy.

Jegyzetek

¹ Megjelent az Anali Pravnog fakulteta u Beogradu c. folyóirat 1978/3—5. számában.

² Az általános problematikára, az öngazgatási megegyezések módosítására és megszűnésére, a kötelemi jog szabályainak az öngazgatási megegyezésekre való alkalmazása, továbbá értelmezésére vonatkozólag lásd különösen: Cigoj dr Stojan: Nastanak, promena i prestanak samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora. Strani pravni život 1977/99, 33—49. lap; Perović dr Slobodan: Način prestanka samoupravnih sporazuma. Uo., 49—65. lap; Loza dr Bogdan: Primjena pravila obligacionog prava na samoupravne sporazume. Uo., 77—85. lap; Popović dr Slavoljub: Odnos samoupravnog sporazuma prema drugim pravnim aktima. Uo., 13—23. lap; Stojanović dr Dragoljub: Tumačenje ugovora, samoupravnih sporazuma i društve-

nih dogovora. Uo., 85—96. lap; Košutić dr Budimir: Samoupravni sporazum kao izvor prava. Uo., 3—13. lap; Grupče dr Arsen: Kontrola ustavnosti i zakonitosti samoupravnih sporazuma. Uo., 23—33. lap, valamint az e munkákban idézett műveket.

³ Lásd dr. Slobodan Popović: Samoupravni sporazum kojima se utvrđuju materijalne obaveze učesnika i ugovori obligacionog prava. Samoupravno prave, Belgrád, 1978/2, 57. lap és másutt.

⁴ Lásd A kötetmi viszonyokról szóló törvény 120. szakaszának 1. és 2. bekezdését.

⁵ Lásd A kötetmi viszonyokról szóló törvény 119. szakaszát.

⁶ Lásd Magyar Közlöny. A Magyar Népköztársaság Hivatalos Lapja, Budapest, 1977. október 25., 78. sz. A módosított magyar Ptk. 209. törvénycikkének 1. és 2. bekezdése meghatározza, hogy:

„(1) Ha jogi személy szerződéskötéskor olyan egyoldalúan meghatározott általános szerződési feltételeket használ, amelyek részére indokolatlan egyoldalú előnyt biztosítanak, a sérelmes kikötést a külön jogszabályban meghatározott állami vagy társadalmi szerv a bíróság előtt megtámadhatja.

(2) A bíróság a megtámadás alapossága esetén a sérelmes kikötés érvénytelenségét — mindenkire kiterjedő hatállyal — megállapítja...” E szabály kiegészíti a Ptk. 201. törvénycikkének a (laesio enormis-t szabályozó) rendelkezését. Szembeötlik a megtámadhatósági koncepció elhagyása s egy, a semmisség és a megtámadhatóság közötti kompromisszum felé hajlás. A bíróságnak ugyan nincs meg a szerződés egybehangolására irányuló joga, mint a laesio-ról szóló „fő”-előírásban, de amennyiben megállapítja az értékegyenlőség elvének megsértését, meg kell semmisítenie a rendelkezést. Nem szükséges az egész aktust megsemmisíteni, hanem csupán a sérelmes kikötést: ez tulajdonképpen az általános ügyletviteli vagy szerződési feltételek egy részének kogens összehangolását jelenti. A korábbi 201. törvénycikk továbbra is ugyanolyan számozású és megfogalmazású, de már nincs előirányozva a szerződés közvetlen bírósági összehangolásának a lehetősége, ha nem a társadalmi-jogi személyek általános ügyletviteli feltételeinek és a szerződésnek a viszonyáról van szó, hanem csupán a természetes személyek és a társadalmi-jogi személyek szolgáltatásainak aránytalanságáról.

⁷ Lásd Blagojević—Krujlić: Komentar ZOO. SA, 1980. (324—328. lap) Dr. Martin Vedriš professzor e cikk szerzőjével folytatott polémiját. Elfogadván a kompromisszumos semmisségre vonatkozó álláspontot, Vedriš vitatja a szerződésen kívüli harmadik személyek összehangolási vagy megtámadási jogát.

Rezime

Regulisanje neusklađenosti samoupravnog sporazuma i ugovora

Ugovor i samoupravni sporazum kao instrumenti prometa uopšte posmatrano predstavljaju dva komplementarna akta, instrumenta prometa, koji jedan drugome mogu da posluže kao osnov i okvir radi realizacije određenih prometnih operacija. Kada jedan akt izvršava materijalne obaveze predviđene na opšti način u okvirnom aktu odn. izvorištu, derivirani akt, bez obzira da li je ugovor ili samoupravni sporazum u pitanju, mora biti u skladu sa aktom koji mu služi za osnov i okvir. U slučaju neusklađenosti deriviranog akta sa svojim izvorištem primenjuju se sankcije predviđene u Zakonu o udruženom radu u Zakonu o obligacionim odnosima na shodan i komplementaran način. U zavisnosti od intenziteta i pravnog sadržaja u tom neskladu, sankcije se kreću od mogućnosti održavanja deriviranog akta na snazi sa mogućnošću korigovanja odstupanja, do apsolutne ništavnosti ex tunc uključiv u oduzimanje predmeta u korist šire društvene zajednice čak i onda kada je ugovarač ili učesnik samoupravnog sporazuma kao deriviranih akata društveno pravno lice.

Резюме

Законная регулировка воспрещенного несоответствия самоуправительного соглашения и договора, являющихся друг другу основой и рамками

Самоуправительный договор является новым регулировочным инструментом в югославском законе. Его место в правовой системе определено Конституцией (1974. г.) и Законом об объединенном труде (1976. г.). Распространяясь на широкий спектр, этот правовой инструмент может стать источником права, если происходит из автономных нормативных компетенций трудящихся в предприятиях объединенного труда и других ассоциациях, и улаживает правила поведения общим способом. Кроме этих рамок, в которых имеет характер общего правового акта, самоуправительный договор может регулировать и индивидуальные правовые ситуации, при чем, ставя основу для субъективного права, получает черты отдельного правового акта. В этом случае самоуправительный договор может создать и материальные обязательства участвующих в обороте. В связи с тем, что и договор сохраняется как инструмент оборота, законодатель поставил принципы, на которых основываются отношения этих двух актов. Самоуправительное соглашение и договор являются дополнительными инструментами оборота. Они могут, кроме других отношений, служить друг другу основой и рамками в случае реализации оборотных операций. Когда один из этих актов выполняет материальные обязательства, уста-

новленные принципиальным образом в другом рамочном акте, Закон об облигационных отношениях (1978 г.) предписывает, что исходящий акт должен соответствовать рамочному акту, его осуществляющему. Однако, если все же существует несоответствие, тогда применяются санкции, чья интенсивность зависит от размеров и содержания этого несоответствия. Правовые последствия вращаются от сохранения договора (самоуправительного соглашения) т.е. от исходящего акта с возможностью коррекций его отступлений до абсолютного аннулирования этого акта. Если же сори этом очевидно наносится урон общественному интересу, тогда не исключается ни возможность отнятия предмета платежных возмещений в пользу более широкого общественного содружества, даже и тогда, когда договаривающийся или участвующий в обороте, заключивший исходящий акт, является общественным правовым лицом.

Letsch Endre

SZÓTÁRKRITIKA

Jogi iskolai szótár. Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1981. Összeállította: Stjepan Poljaković; a magyar részt értelmezte: Füstös Katalin

Ötnyelvű (szerbhorvát, magyar, szlovák, román, ruszin) szakszótár került az átfogóbb, tökéletesebb terminológiatudásra szomjazó szakmabeliek, az érdeklődő olvasók, ám ezúttal elsősorban a szakirányú jogi oktatás alanyai, a középiskolások kezébe.

Amennyiben az itt vizsgálandó jogi iskolai szótár forogatóit kiműveltebb szaknyelv alkalmazására óhajtjuk oktatni, a címszavak hetedrészre (!) — hozzávetőleg 300 magyar megoldás szorul hibaigazításra, kiegészítésre, csiszolásra. Némelykor a pontos terminusnak is birtokába jutunk ugyan, ám az adott címszók további megoldásait helyteleníteni vagyunk kénytelenek. Enyhítő körülmény talán, ha egyáltalán annak tekinthető, a forrásnyelvi rész fogyatékosága, hogy a szótár szerbhorvát oldalára is ráférne egy — a munkám során mintegy mellékesen tett megjegyzéseknél — alaposabb vizsgálat/bírálat.

A látszat ellenére távol áll tőlem a minden jóban (újban) rosszat, illetve a káékán is csomót keresés ingere. Az új iskolarendszerben — figyelembe véve szegényes szakszótár ellátottságunkat — nyilvánvalóan nélkülözhetetlen, hézagpótló segédeszközről szívesebben írnék elismerő, köszöntő sorokat. Nem tehetem.

A nyelvművelésben immár egységes, a szinte teljes társadalmi elismertség szintjére emelkedett szabályok megkerülésével nézünk szembe már a szótár első lapján. A honos magyar vonzat ismeretében is előtérbe helyezett „nemzetközi” szóhasználat indokolatlan, s nem is szabatos:

akceptiranje menice — akceptál, VÁLTÓT ELFOGAD. A második megoldás helyes, az első pedig akkor is hiányosnak kellene minősíteni, ha eltökintenénk az idegen szavak szemszögéből eszközölt vizsgálódás elvétől. Az akceptál ugyanis így, egymagában nem is kifejezetten szak szó, csupán a kereskedelmi terminológia történetében sugallhatta a vál-

tónak (fizetésre) elfogadását. Ámbár azt is fontos megjegyezni, hogy például Bozóky Géza 55 évvel ezelőtt kiadott munkájában egyetlenegyszer sem említi az akceptál terminust.¹

Ugyanebbe a hibacsoportba (is) tartozik az *akcija* címszó értelmezése: akció, tevékenység, RÉSZVÉNY. Az akció egyrészt gyakran kiküszöbölhető idegen szó, másrészt viszont a sorrend helyüért azért is helyteleníthető, mert a tevékenység, cselekvés, kezdeményezés, a tettek mezejére lépés — mindegyik megfelelője lehet az akciónak — sokkal inkább sorolható a társadalmi-politikai kifejezések osztályába, mintsem a jogiakéba. A szótár magyar oldalán ennél fogva mindenképp a részvény műszó kívánkozik az első helyre.

Akreditiv — megbízólevél, hitellel, megbízás. A szótárértelmezői koncepció furcsa ellentmondásosságát bizonyítja, hogy bár a címszó fordítása esetében adva lett volna egy tökéletesebb megoldás lehetősége — az idegen eredetű szó ugyanis itt egyenrangúan használatos a magyar terminusokkal —, a magyar oldalon még utolsósorban sincs föltüntetve az AKKREDITÍV változat. Szerbhorvát—magyar jogi terminológiai viszonylatban egyebek között azért is föltétlenül szükséges (mind)két szó megtartása (akkreditív, hitellel), mert ha a szó szerinti fordítás és az egyszerűsítés elvét alkalmazzuk, a következő szó- és kifejezéspárok alakulnak ki:

creditno pismo — (személyi) hitellel

akreditiv — akkreditív, megbízólevél, hitellel.

A használat gyakorisága tekintetében az idegen szó terjedt el leginkább.²

Az *akt* belső címszavaként találkozunk a deklaratívni akt és a konstitutívni akt kifejezésekkel. Szótárbeli fordításai: kinyilvánító, illetve alapító, megalakító aktus — tévesek. Köznyelvi követelményeknek talán meg is felelnének (általános szótáraink³ a megadott formában tartalmazzák a kifejezések első tagjait), ám a jogi nyelv, egy jogi szótár egészen más (szak)igényeket támaszt, sajátos szavak, terminusok használatát javallja, sőt teszi kötelezővé. Helyesen:

deklaratívni akt — MEGÁLLAPÍTÓ AKTUS

konstitutívni akt — JOGALAKÍTÓ v. JOGALAPÍTÓ AKTUS.

Eme határozott állítás alátámasztása történjék a következtetés és az analógia módszerével. A magyar nyelvű szakirodalomban ugyanis ilyen formában nem leljük föl kutatott terminusainkat. A rangos források viszont a keresetek, a kereseti kérelmek fajai között a megállapítási (megállapításra irányuló) s a jogalapítási (jogalakításra irányuló, konstitutív) kereseteket tüntetik föl.⁴ Ahol egyfajta keresetet nyújtanak be, rendszerint hasonló ítélet is születik, melynek megnevezése adott. Mivel az ítélet aktus, az egyedi jogi aktusok kategóriájába tartozik, s mert a Karcsey-féle szótárból⁵ is ez olvasható ki: megállapító — deklaratív, s jogalapító — konstitutív. A terminológus határozottsága nem meglepő tehát.

Kiigazításra szorul továbbá a szótár *podzakonski akt* — törvényből

fakadó (eredő) aktus szócikke. A jugoszláv jogrendszertől és jogtudománytól eltérően a magyar jog- és szakirodalom, bár a kategorizálást természetesen elvégzi, nem illeti gyűjtőnévvel a jogforrások hierarchiájában a törvény alatt helyet foglaló aktusokat. A jugoszláviai magyar jogi terminológiának ez esetben önálló megoldás után kellett néznie. A jogelmélet néhány hazai művelője tükörfordítást kísérelt meg, melynek szüleménye a kissé suta „törvényalatti aktus” lett. A viták és eszmecserék látható és dicsérhető termékének viszont A TÖRVÉNYNÉL ALACSONYABB RENDŰ AKTUS körülírást tartjuk számon és használjuk, mely nem is idegen anyanyelvünk szellemétől. A törvény és rendeletalkotásról beszélvén Szoćaczký Mihály, a törvénynek alárendelt, más „alacsonyabb rendű jogforrások”-at taglal.⁶

A soron következő megjegyzés csupán fejtegető hozzászólás. He-lyességi szempontból kifogás nem érheti az *aktiva* — aktiva szópárt. Amikor az idegen szó a magyar nyelvben kizárólag körülírással kifejezhető jelentést hordoz, használata indokolt, sőt ajánlatos is. Mivel azonban a szótár alaposabb áttanulmányozása során rájövünk, hogy az értelmező szinte koncepciószerű gyakorisággal közöl körülírással megoldásokat, az aktiva esetét is jó lett volna szócikké terebélyesíteni egy „cselekvő üzleti vagyon” — vonzat hozzáfűzésével, hasonlóan, mint ahogyan például az anarchia esetében — *anarhija* — anarchia, *szervezetlen közállapot*.

A tárgyalt cím- és szakszavak némelyikénél nehezményezem az effajta „fordításokat” (a példák rosszak, de nem a szótárból merítettek): *arbitraža* — arbitrázs, *asortiman* — szortiment, *ambalaža* — amballázs stb. A fenti rossz példák ellenére csakúgy, mint az akkreditív esetében, az *analogija* címszónál is az idegen alak első helyére szavazok, nem pedig a szótári, utolsósorban történő közlésére.⁷ Mert a jogtudomány számára mindenféle hasonlóságnál, megfelelésnél, megegyezésnél, hasonlításnál és hasonlítógnál jelentősebb az ANALÓGIA (törvényanalógia, joganalógia) mint módszer, a joghézag kiküszöbölésének módja, a jogértelmezés metódusa.

Három bővebb magyarázat nélküli észrevétel: az *aneks* a függeléken és a mellékleten kívül CSATOLMÁNY is (ez a kihagyott a „legjogibb” terminus), a választott bíróság-nál (*arbitraža*) mivel tartalmilag újat, többet jelöl, mint különírva, az *egybeírásos* változatot tartom helyesnek, az *arhiva* szerbhorvát rész mellé viszont a LEVÉLTÁR is odakívánkozik, bár — elismerem — a szaknyelv jogi ágában az *irat-tár* terminus előfordulási százaléka sokkal számottevőbb.

Aprólékosabban kívánom viszont megtárgyalni a kötelmi s a nemzetközi jogban érvényesülő elv, az akaratú autonómia (akaratú szabadság) szótárbeli szereplésének hiányát, azon túlmenően pedig a kifejezésnek a jogi terminológiában elfoglalt helyét. *Autonomija volje* — akaratú önállóság áll a Jogi iskolai szótárban. Nem vitás: a megoldás helytelen. Az említett szó mindenekelőtt (jog)filozófiai fogalmat főd.⁸ A büntetőjogtudományban is él, különösen a bűnösség-fogalom történeti áttekintése-

kor a természetjogi iskola tanításával kapcsolatban szokott szóba kerülni. A kötelmi jog, a vagyonjog elveként a természet-jogi iskola akarat szabadság-elméletéhez vezethető vissza — inkább szóhasználati mintsem írott jogi nyelvi szinten —, ingodazás figyelhető meg az akarat autonómia és az akarat szabadság kifejezések jelenléte között. A régebbi szerzők közül egyedül a Szladits-féle Magánjog⁹ használja a *magánautonómia* terminust (a német *Privatautonomie* tükörfordítása), egyébként a XX. század eleji szerzők egytől egyig a *szabad akarat* ról,¹⁰ az *ügyleti akarat szabadságáról*,¹¹ az *akarat szabad megnyilvánulásáról*,¹² azaz AKARATSZABADSÁGRól beszélnek, Eörsi Gyula, a híres mai polgári jogász úgyszintén.¹³

Ha le is zárjuk az *A* alá választott címszavak magyar hasábjának vizsgálatát, azért az ábécé második és a többi betűje alá besorolt szavak, kifejezések sem fosztanak meg bennünket a kiegészítő-pótló magyarázat lehetőségétől és kényszerétől.

Poslovna banka — ügyviteli bank. A fordítók hanyagsága, s más igazolt(abb) okokból elharapózott mostanság az ügyvitel(i) szó, olyannyira, hogy egy alkalommal a *poslovna* prostoriija „megfelelője”, nem is akárhol — törvényszövegben — ügyviteli helyiség lett. Honnét kell hát elindulnunk a rút hiba eredetének kinyomozása végett? Az első gyanújel, majd bizonyítékot a *poslovni* szónak több fennálló magyar változata nyújtja: *üzleti, ügyleti, tevékenységi, ügyviteli, gazdálkodási*, melyek közül aztán az alapos tény- és fogalomismereten túlmenően (a második bizonyíték: ezek nélkülözése) egy adag lelemény is kell, ha a *poslovni* terminus láttán a jó szót kívánjuk megtalálni s szótárba vagy szövegbe ültetni. Jómagam, s a fordítók, értelmezők ösztökélésére és megnyugtatóására szögezem le: az ügyviteli szó ritkán adekvát, mert az ügyvitel valamely intézmény, szerv, szervezet ügyeinek intézését jelenti (szinonimája: ügyintézés); a bankok esetében — mint ahogyan azt Csetvei Mária (1979-ben) az Újvidéki Jogi Karon megtartott szemináriumi előadásában helyesen megállapította — ügyvitele mindegyiknek van, a pénz(érmék) eladásával, beváltásával, elhelyezésével, begyűjtésével pedig az ÜZLETI BANKOK (*poslovna banka*) foglalkoznak.

Bosszantó elemi hiba, bárminemű okfejtés az olvasó kiskorúsítását jelentené: a *boravište* szótári jobb oldalán a tartózkodás szónak helye nincs, csupán a másodsorban közölt TARTÓZKODÁSI HELY az idevágó kifejezés.

Sokkal érdekfeszítőbb viszont a *C* betű alatt található *cesija*, s a hozzá kapcsolódó *cedent* és *cesus* szakszavak problematikája. Megbontva a merev ábécérendet, rögvést a polgári jog egyik központi intézménynek, a *cessiónak* a szerbhorvát—magyar összevető terminológiai vizsgálatát végezném el — jogi szótárunk megoldásai tükrében:

cesija — átruházás, engedmény(ezés). Felelőtlenység lenne azt állítani, hogy az átruházás szakszónak nincs köze a bal oldalon látható termi-

nushoz, mert hiszen — ezt még a középiskolások is betéve tudják — a cseszi meghatározása elképzelhetetlen vizsgált műszavunk nélkül. Itt azonban így egymagában, még hozzá az első helyen megadva csakis a pontatlanság, felületesség üzendő megnyilvánulásának minősíthető. Amennyiben félretesszük a bírálatot, miszerint „a zsebszótár terjedelménél fogva nemigen viseli el a magyarázatot, értelmezést, körülírást” — a megfelelő műszó, a jogintézmény egyetlen elnevezés, az ENGEDMÉNY(EZÉS) mögött a második helyen feltüntethetjük a követelés átruházása kifejezést is. Örvendetes viszont, hogy az értelmező vagylagoszárójeles formában tartotta a leghelyesebbnek közzétenni a cesso magyar nevét: a jogi (tankönyv)irodalomban ugyanis arányos változatoság jellemzi az 1. engedmény, 2. engedményezés terminológiája viszonyát. 1: Szladits i. m., Sömjén,¹⁵ Zlinszky¹⁶. 2: Karcsey i. m., valamint az 1959. évi, 1977-ben módosított magyar, Polgári Törvénykönyv. Adatainkból az volna kideríthető, hogy a régebbi források következetesek a engedmény műszó alkalmazása tekintetében, az újak pedig az engedményezés alak használatában. E következtetés levonása csak egy részben helyes eljárás végén lehetséges, mert Zlinszky és Szladits (s a többi, a jogi irodalomtörténetben számon tartott neves szerző is) — az engedmény — cesso intézményének jegyeit magyarázva, természetét fejtegetve, midőn a cesso alkalmával eszközölt műveletre, jogi cselekményre kívánja a fő hangsúlyt helyezni, már 80—90, avagy 40—50 évvel ezelőtt is a ma hatályos törvényi megoldást választja. A jogi nyelv eme kicsi, de nagyrértékű részének, műszavának eképp alakuló fejlődését, kiforrását az a tény is megvilágíthatja, hogy az engedmény ma már nem maradhat meg (csupán) polgári jogi terminusnak. Mindinkább felölti a politikai, diplomáciai, nemzetközi közjogi jegyeket is.

Visszatérve a Jogi iskolai szótár csesija címszavához, hamar föltűnik, hogy a fordító bizony a szerződésben résztvevő felek megnevezését illetően is nélkülözötte a szócikkek sikeres elkészítéséhez szükséges alaposabb ismereteket.

Cedent — átengedő, átruházó ENGEDMÉNYEZŐ. A harmadik műszó megfelel. Enyhítő körülmény tehát, hogy mégis csak sikerült ráhibáznai a pontos terminusra.

A csesija fogalmához kapcsolódó igealak, a *cedirati* pontos magyar párját is két főlősleges és túlnyomó részében) kifogásolható szó előzi meg: átruház, átenged.

A kimenthetetlenség határát túllépi a legutolsó C-címszó: *cesus* — *cesus*, adós. Nem is az ellen kívánok szót emelni, hogy az engedmény által érintett harmadik személy, az adós szabatosabb elnevezését, az ENGEDMÉNYEZETT-et is fel kellett volna tüntetni. Ez nem tragédia, ha tudjuk: a cesso esetében jogi irodalmunk gyakran operál az adós, sőt az (engedményezőt jelölő) hitelező szakszóval is. Ám a CESSUS-t magyar változatában egy s-sel írni súlyos vétek a helyesírási szabályok ellen.

Ezen a ponton a szótár összeállítójának, a szerbhorvát rész szerzőjé-

nek mulasztására is rá kell mutatnunk, hiszen a szótárból egyszerűen kifelejtette az ENGEDMÉNYES műszót, a cessionarius (szerbhórvát alakjában: cesionar) személyét, aki nélkül az engedményezés éppoly elképzelhetetlen, mint mondjuk egy bizományi ügylet a bizományos nélkül.

A jugoszláv és a magyar bankjog rendszerében kiütköző közismert eltérés következményeképpen a rendelkezésre álló magyar (nyelvű) csekkjogi irodalom természetesen lényegesen szegényesebb a váltójog tárgykörében fölmutatható forrásművek számánál. Ennek dacára könnyű utánajárni: a *virnanski ček* — utalványos csekk kifejezéspár újra csak légből kapott eljárás, „tetszés szerinti” fordításművelet szüleménye. A virnanski ček ugyanis az *obračunski ček* szinonim kifejezése, fogalmát a készpénzfizetés helyetti számlán történő jóváírás jellemzi. Magyar neve: **ELSZÁMOLÁSI CSEKK.**¹⁷

Blanko ček — kitöltetlen csekk. A magyar nem nevezi „kitöltetlen”-nek a BIANKO csekket (az idegen szó olaszos változata a honos a magyar köz- és szaknyelvben is). Ezzel szemben a váltójog nyelvben a *blanko menica* kifejezésnek az ÜRES VÁLTÓ terminus felel meg.

Össze se lehet számolni, hányadik jugoszláviai magyar nyelvű jogi kiadvány, törvény kerül immár az olvasó kezébe a *nadležnost* terminus kiváltotta kavardást foglalva magába. Mindez (a Jogi iskolai szótár jó néhány baklövése szintúgy) arra az okra vezethető vissza, miszerint anyanyelvünkben nincs mód egyetlen szóval jelölni a *nadležnost* fogalmát: hatáskör, illetékség. Így azután gondos értelmezésnek szükséges megelőznie még a legegyszerűbben, legkirívóbban kínálkozó megoldást is. Ha a körültkintés elmarad, ilyen tévedés áldozatai vagyunk: *delegacija nadležnosti* — hatáskör, illetékség átruházás. Vitathatatlan, a szerbhórvát jogi nyelvhasználat szabatosabb volna, s a fordító-értelmező dolgát is megkönnyítené, ha a teljes, pontosított verziót bocsátaná útjára. Ebben az esetben a kérdéses változat (a *stvarna nadležnost* magyar megfelelője): hatáskör. Ha a magasabb szerv és egyébként őt megillető jogkört az alacsonyabb szervhez utalja át (*delegacija nadležnosti*), akkor szó sincs semmiféle „vízszintes” azaz területi, helyi osztályozásról, (illetékség), hanem az állami szerveknek a feladatkörükben, ügykörükben kiütköző egymás fölé-, illetve alárendeltsége forog fenn: a kategorizáció „függőleges” tehát. Helyesen: **HATÁSKÖR-ÁTRUHÁZÁS.**

Meghökkenően rossznak találom a következő (belső) címszót: *depozit po vidjenju* — láttamozási depozitum. A magyar jogi nyelvi kifejezőképesség bejáródott, közismert eljárása a „szóló” tag közbeiktatása útján történő fordulatalkotás: bemutatóra szóló, névre szóló értékpapír, esetünkben pedig a LÁTRA SZÓLÓ LETÉT a pontos módozat. Idézem a Karcsay-féle jogi, illetve a Német—szerbhórvát közgazdasági—jogi szótár néhány címszavát:

látra szóló — auf Sicht — po videnju

bei Sicht — po videnju

Sichtdepositen — depozit po videnju.

A pénzletét egyik fajtáját hívják így, ami pedig a láttamozást illeti, azt leginkább útlevelemben szokták eszközölni igazolva, föltüntetve ezáltal a határátlépést, annak időpontját, vagy pedig e művelot jelzi ügyiratok, rendelkezések, közlések elolvasását, tudomásul vételét.

Hálás feladat szótárunk *dobit* (imovinska, izgubljena) címszavának elemzése. Nem elsősorban a főmegoldásként felkínált vagyoni haszon kifejezés kapcsán élénk tárulkozó helyreigazítási lehetőség miatt: az anyagi haszon megfelelője a materijalna dobit (korist) lenne, hanem főként azért, mert az *izgubljena dobit* — elveszett nyereség kifejezéspár láttán az adekvát elnevezés birtoklása és közlése (ELMARADT HASZON) mellett egy tucat érdekes forrás terminushasználata vár ismeretésre. A *Lucrum cessans* klasszikus intézményéről Szentmiklósi¹⁸ így ír: „...kárnak tekinthető a nyereségre való kilátás megghiúsulása is...” Szladits idézett művében a vagyon növekedésének elmaradásáról olvashatunk, Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből c. korszakalkotó műve szerint pedig a *lucrum cessans* a már folyóban levő jövedelem kiesése. Az elmaradt haszonról közöl alapvető tudnivalókat Sárffy Andor ismeretterjesztő, „népművelési” szempontú munkájában,¹⁹ Sömjén és Karcsay szótára egyaránt ugyanezt a kifejezést tünteti föl. A mai magyarországi terminológia, a Ptk. s Eörsi idézett műve az ELMARADT JÖVEDELEM kifejezést használja, melynek alfaja az elmaradt haszon. Érdemes megjegyezni, hogy A kötelmi viszonyokról szóló, nálunk hatályos törvénynek (1978) hiteles magyar nyelvű megszövegezése is az elmaradt haszon terminust adja meg (266. szakasz), ezáltal annak általános alkalmazását szorgalmazva.

Ha általános lexikai állományt felölelő munkát böngészni, erélyes tiltakozásunknak nemigen volna helye a

domicil — lakhely, tartózkodási hely

szócikk magyar oldala második tagjának jelenléte miatt. A köznyelvben ugyanis megengedettnek tudhatjuk be az ilyen szinonimahasználatot. A jogi nyelv természete azonban nagyobb szabatoságot igényel. Szakunkban a következő képlet érvényes, s mindig gondot kell róla viselni:

prebivalište — *domicil(ium)* — *lakhely*

boravište — *rezidenci(j)a* — *tartózkodási hely*.

Dostavnica címszavunk esetében az elismerés hangján kell szólnunk az értelmező kísérletéről, hogy a fordításban több, igen hangzatos, hivatalosan csengő, vérbélien szaknyelvi kifejezést sorakoztasson föl, pl.: kézbesítési vevény, átvételi elismervény. Csodálatos viszont, miként tolakodhatott, ékelődhetett be közéjük a kérdőív szó, melyet a legnagyobb jóindulattal sem nevezhetünk jogi műszónak, még kevésbé adekvát (köznyelvi) megoldásnak, kiszorítva ezáltal a jogi nyelvünk elapaszthatatlan bőségét tanúsító VÉTIV, KÉZBESÍTŐÍV szakszavakat.

Nem hinném, hogy nyomdahiba a *država* címszó *unitarna država* belső szócikkének magyar „megfelelője” az egyesült állam (helyesen: egységes állam). Az *unitarna država* nemzetközi elemű kifejezésnek él a *prosta država* hasonértelmű párja (a *složena država* közvetlenül kö-

vetkeztethető ellenpólusa) is, de a magyar terminológiában a szótárbeli egyesült állam módozathoz hasonlóan téves lenne a tükörfordítás útján származtatott egyszerű állam kifejezés. Az egyedüli idevágó az EGY-SÉGES ÁLLAM terminus. Karcsay idézett művében unitarisch; — er Staat = Einheitsstaat — egységes.

Az öngazgatású aktusok sokasága meghozatalának idejét éljük. Ezért volt kár elszalasztani az alkalmat, hogy az *elaborat* műszót öngazgatási jogi, pontosabban öngazgatási aktuselőkészítő procedúrabeli jelentésmezőre tereljük. Az elaborátum terminus ugyanis a szakdolgozaton, tanulmányon kívül JAVASLATot, TERVEZETet is jelenthet, tehát az általános tudományos szó öngazgatási kodifikációs terminussá alakulhat.

Helyes az értelmezői eljárás a *garancija* címszónál, mely során a magyar oldalon számos rokonértelmű szakszót tüntetett föl. Gyakorlati értékét az csökkenti viszont, hogy a szinonimák között gyakorta nem árnyalatnyi különbség ütközik ki, pl.: *kezesség* (jemstvo), *biztosíték* (kaucija). Az előbbi bekezdésben előadott jogszavatossági tárgykörhöz kötődve most mégis az egyébként dicséretesen a szinonimák közti első két hellyel kitüntetett *szavatosság* és *jótállás* árnyalatnyi, de a jogban fontos eltérésére térnek ki. A (kellék)szavatosság a materiális (pl. mennyiségi, minőségi) hibákért való garancia, következményviselés. A kellékszavatosság a törvényen alapul. Ha az adós (kötelezett) a teljesítés hibátlanságáért a szerződésből fakadóan szigorúbb felelősséggel tartozik, a jótállás fogalma foroghat fenn. A szerbhorvátban nincs az így felfogott jótállásnak megfelelő terminus. Esetenként a *garantija*, a *jemstvo*, a *kaucija* stb. szakszavakkal jelölik a már konkretizált, speciális jótállásfajtát. Ami magyar szaknyelvhasználatunkat illeti, az elmondottak miatt ne véljük fenntartás nélkül alkalmazhatónak, fölcserélhetőnek, egymással helyettesíthetőnek a (kellék)szavatosság és a jótállás terminusokat.

Gašenje obligacije — a kötelem megszüntetése.

Nem (elsősorban) a műveltető változat a jó. Amennyiben ez a felek akaratan kívüli okból történik, csakis a szerződés MEGSZŰNÉSÉRŐL lehet szó, ha a követelés és a tartozás öröklés folytán egy kézben egyesül (confusio). A megvilágítás teljességéért azonban elmondom, hogy a jogi nyelv a felek akaratából történő megszüntetés esetére is a kötelem megszűnése vonzatot alkalmazza.

Gradjanskopravni — polgárjogi.

Bár a jugoszláv jogtudomány e terminusnak rendszerint az általános részt, a dologi, családi, öröklési, kötelmi és eljárási jogot magában foglaló jogág, a polgári jog értelmet adja, ne feledkezzünk meg arról, hogy a magyarban a polgárjog nem ugyanazt jelenti, mint a polgári jog. A polgárjog a polgárt, az államhoz való viszonyában megillető jog, az egyénnek az állampolgárságból folyó jogállása. Az elmondottak tudatában nyugodtan állíthatjuk: mindkét megoldásra POLGÁRJOGI, POLGÁRI JOGI egyaránt szükségünk lenne a Jogi iskolai szótárban.

A bírálathoz tovább haladva az értékpapírjog állomásához érkeztünk, a *hartija* — papír címszóhoz.

Hartija po naredbi — meghagyásra szóló papír. A megoldás még csak nem is rossz tükörfordítás, mert ha a fordító választása erre a módszerre esik, akkor a fent leírt képtelenül pontatlan kifejezés helyett bizonyára az utasításra szóló papír helytelen változatot olvashatnánk. A lényeg: a szerbhorvát szakkifejezés egyik helyes magyar megfelelőjéhez a tükörfordítási módszer elvezet ugyan, ám alkalmazása alapvető joginyelvi ismeretekhez kötött. Az értékpapír eme fajtáját RENDELETRE SZÓLÓNAK nevezzük. (A szerbhorvát—magyar nagyszótár *naredba* címszavánál, bár nem „iur” jelzés alatt, de második-harmadik jelentésként a rendelet is szerepel.)

Egy kissé a szaknyelvi egyöntetőség rovására írható, mégis ugyanolyan gyakorisággal fordul elő terminológiánkban a másik pontos szinonima: a FORGATHATÓ értékpapír, mely talán többet árul el az okirat tartalmáról: átruházása forgatmány (hátirat) útján megy végbe.

Nem egészen világos számomra, miért kellett bevenni a címszavak közé a *prenosiva hartija* kifejezést, hiszen az értékpapíroknak szinte mindegyike átruházható, csupán átruházhatóságuk foka különbözik. Még kevésbé világos, miért nem a legkézenfekvőbb: átruházható értékpapír megoldást szemelte ki az értelmező. A forgatható értékpapír kifejezés kiválasztása is bocsánatos „bűn” lett volna, a Jogi iskolai szótárba foglalt forgatvány műszó azonban a fordító „találmánya”. Az imént már le is írtam: az *indosament* magyarítása a forgatmány terminus útján történt századokra visszamenőleg, s ma sincs másként.

Azaz hogy, sajna, mégis másként alakult itt elemzett munkánkban. A 22. oldalról érdemes kiragadni a következő három címszót:

indosament — forgatmányzó

indosant — forgatmányos

indosatar — forgatványos.

A magyar oldal kuszaságának boldogtalanító esete ez. Könnyen elképzelhető, hogy a nyomda is „belesegtett”, ám a fordító felületessége is szembeszökik. Ha polcunkról találmásra levezünk egy szótárt vagy váltójog-könyvet, s fölütjük, íme ez derül ki:

indosament — FORGATMÁNY, hátirat

indosant — FORGATÓ, forgatmányozó, hátíró

indosatar — FORGATMÁNYOS, hátíratos

„A forgatmány létrejöttéhez szükséges... annak létesítője, a forgató vagy hátíró (*Indossant, Girant*).

...létrejöttéhez tartozik még a forgatmányos vagy hátíratos (*Indosatar, Giratar*)...”²⁰

A forgatvány, forgatványozó műszavak jogi nyelvünkben a -vány, -vény, -mány, -mény képzőpárok rokonságának és gyakori fölcserélhetőségének dacára sem ismertek, honosak.

Poslovna jedinica — ügyviteli egység. Jóllehet az Öngazgatási szótár is elsősorban ezt a megoldást szorgalmazza, a jugoszláviai magyar ön-

igazgatási szaknyelvművelés képviselőinek többsége a gazdálkodási egység kifejezés mellett foglal állást (az önigazgatási szótárban megadott második megfelelő). Honnét is ered ez a gazdálkodási egység terminus — nem sikerült kinyomoznom: a magyarországi közgazdasági nyelv a *g a z d á l k o d ó e g y s é g* fordulatot ismeri,²¹ ám fölmerülésekor a *gazdasági egység* fogalmához utal: olyan önállóan működő természetes vagy jogi személy, amely termékeket állít elő vagy szolgáltatásokat nyújt. Noha némi rokon vonások kétségtelen kimutathatók a társult munkáról szóló törvénybeli *poslovná jedinica* kifejezéssel, világos, hogy a két fogalom közötti eltérés lényeges, ugyanazon névvel illetni őket tévedés. Az említett törvény 448. szakasza a *TEVÉKENYSÉGI EGYSÉGET* a munkaszervezet részlegének nevezi, melynek az áru- és szolgáltatásforgalomban meghatározott felhatalmazásai vannak. A nagybetűs változat a hiteles, s meggyőződésem: a legjobb is — a szaknyelvhasználat és a szótárértelmező indokolatlanul önkényesen vált meg a társult munka kódexében alkotott és megadott tevékenységi egység változattól, s használt rossz (ügyviteli egység) vagy kevésbé megfelelő (gazdálkodási egység) terminusokat.

Idézem a Jogi iskolai szótár előszavának utolsó bekezdését: „A belső címszóként szereplő sajátos jogi kifejezéseket csillag (*) jelöli.” Ezek után lássuk a betűrendben most sorra jutó „belső” és „sajátos”, „jogi” „kifejezést”: *kakva takva* — olyan, amilyen. Bírálni, szót fecsérelni fölösleges!

A kamatok nemeit (részben) felsoroló belső szócikkek esetében leg-hosszabb ideig az *interkalarna kamata* — interkalációs, közbeiktatott kamat kifejezéspárnál időznék. Bár a közbeiktatás műveletét anyanyelvünkön, de idegen szóval csakugyan az interkaláció latin „kölcsonzésével” fejezzük ki, a közbeeső vagy (lásd: Karcsaynál) a *KÖZBENSŐ* — *zwischenzinsen* — kamatot az interkaláris idegen szóval kell jelölni. A közbenső, interkaláris kamatok abban különböznek az egyéb (rendes) kamatfajtáktól, hogy felszámításuk nem a kölcsön/hitel tényleges igénybevételenek pillanatában, hanem a hitel folyósításának időpontjában kezdődik. Az idegen szó alkalmazása ez esetben indokolt, mert a magyar kifejezés és a meghatározás közötti kapcsolat meglehetősen laza.

Varijabilna kamata — változékonny kamat. Az itt olvasható szakszó helyét nyelvünk művelői a meteorológiában jelölték ki. A jogtudomány nyelvéhez inkább illik a *VÁLTOZÓ* megjelölés.

Szótárunk értelmezője dicséretes alapossággal, kimerítő teljességgel másolta ki a szerbhorvát—magyar nagyszótárból a kapara jogi műszó lehetséges fordításait (foglaló, előleg, felpénz). Körültekintésből, szakmai felelősségből azonban most sem vizsgázott jelesre. A *FOGLALÓ* ugyanis a szerződés teljesítése biztosításának, a kötelelem megerősítésének egyik eszköze, amit az előlegről (avans, akontáció) aligha mondhatunk el. Míg előlegen csupáncsak részteljesítést, az adósság előzetes részleges törlesztését értjük, a foglaló a szerződés létrejöttének bizonyítókául is

szolgál. Az előleg megoldást tehát e helyről sürgősen, föltétel nélkül száműzni kell. Ami a *felpénz* sorsát illeti, a helyzet már nem ennyire egyértelmű. A foglalót a gyakorlatban a leggyakrabban pénzösszeg formájában adják. Meg kell azonban jegyezni, hogy mind a jugoszláv, A kötelmi viszonyokról szóló törvény, mind pedig a magyar Polgári Törvénykönyv szerint a pénz mellett egyéb is szolgálhat foglalóul. Ezek szerint: ha a foglaló szerepét más dolog tölti be, a felpénz szó nem adekvát. Szladits „a foglalóul szolgáló pénz” értelemben még alkalmazza, a mai jogi nyelvből azonban már kihalt. Korunkban talán inkább a köznyelvi használatban maradt meg, abban az is inkább második jelentéstartalmával felpénzt, azaz felárat, a ténylegesnél, valósnál magasabb árat fizetni valamiért, fölülfizetni. Ha tehát szigorú szaknyelvi kritériummal következtetni kívánunk, az elmondottakból kiderül: a kapara magyar megfelelőjeként csak a foglaló terminus teljesen pontos és elégséges, ennél fogva a szótárbeli helyes eljárás annak egyedüli föltüntetése volna.

A polgári jog egyik kulcsintézménye a JOGALAP (causa), a szerződés jogi célját jelölő fogalom. Terminológiai és tartalmi szempontból egyaránt a JOGCÍM (titulus²²) a legközelebbi rokona (az a jogszabály, melyen valamely alanyi jogosultság alapul). A bemutatott szakszó(k) szerbhorvát elnevezése (pravni) *osnov*. A Jogi iskolai szótárban sem az egyik, sem a másik magyar műszó nem kapott helyet. Helyettük a köznyelvi okozat, okság, s a teljesen pontatlan okszerű szavakra esett az értelmező választása.

Amint már az eddigiekből is kitűnt, a szótár értelmezője otthonosabban evez a büntetőjog vizein, de azért a büntető és szabálysértési jogban, az eljárási terminológiában is vétett hibákat: *kazna* — büntetés, állapítja meg, s noha a szótár több más pontján a szükségesnél több terminust sorakoztat föl, itt kifejejti a belső szócikkekben egyébként is szereplő, s a szabálysértések szankciójaként leggyakrabban előforduló BÍRSÁG szakszót. A *smrtna kazna* — halálos ítélet szintén melléfogás. Helyesen: HALÁLBÜNTETÉS. Ez azonban nem ismerethiány, hanem figyelmetlenség (halálos ítélet — *smrtna presuda*). Idevágó mondanómat egy apró helyreigazítással zárom: az *ugovorna kazna* — szerződési és nem szerződéses bírság, ahogyan a szótárban áll. A *poena conventionalis* nagymúltú intézményének klasszikusabb elnevezése azonban: KÖTEÉR. Ez hiányzik a szótárból.

A *klauzula* címszó esetében legifjabb jogászaink megint csak részmegoldás birtokába jutnak. A közölt záradék műszó (jelentése: okirat, törvény stb. befejező, külön megállapítást vagy rendelkezést tartalmazó része) valóban az első helyre kívánkozik, de egyenrangú fontosságot kellett volna tulajdonítani a *klauzula* másik értelmének is (szerződéshez, megállapításhoz fűzött, azt megerősítő vagy módosító, bővítő vagy korlátozó KIKOTÉS). A záradék mellett tehát a kikötés szakszót is szükséges lett volna föltüntetni.

A belső szócikkek a váltójogi terminológia kifejezései alkotják, ám

annak dacára, hogy a jugoszláv váltó-, illetve csekkjog igen sok záradékfajta ismer, itt mindössze a *rekta-* és a *solo-klauzula* kifejezések szerepelnek. Fordításukat tekintve nem csodáljuk: a szótári értelmezőnek lehettek nehézségei, mert a magyar váltójogi nyelv alig emleget záradékfajtaikat. A *recta-clausula* mégis föllelhet mindegyik magyar nyelvű forrásmunkában. A tárgymutatók, tartalomjegyzékek kivétel nélkül a **NEGATÍV RENDELETI ZÁRADÉK** kifejezéssel illetik azt a terminust, amit az értelmező változatlan alakban (*rekta-záradék*) bocsátott útjára.

A *solo-klauzula* (jelentése: tilos a sokszorosítás, csak egyetlen váltópéldány létezik) záradéknevet esetében a magyar nyelvű irodalom szótlán marad. Az egyetlen példányban kibocsátott saját váltó olasz elnevezését emlegetve csupán Bozóky ír „*sola váltó*”-ról. Mivel könnyen kimutatható a *sola váltó* és a *solo klausula* kifejezések első tagja közti rokonértelműség, *sola* vagy *solo* záradékot javasolok a magyarban is, ám így nemzetközi alakjában, nem pedig ahogyan elemzett szótárunkban áll: szóelőzáradék. Ez a „magyaros” forma a megtévesztés buktatóját hordozza, hiszen ugyanebben a jogágban a látra, megtekintésre szóló stb. kifejezésekkel akadunk össze lépten-nyomon.

Kliring — *kliring*. Azonkívül, hogy nem találok épületesnek a körülírható, ismerős terminus lemásolását, nyomtatékkal fölhívom a figyelmet: a *kliringet* helyesírásunk (az angol kiejtést követve) hosszú *i* betűvel fogadja el. Az értelmezői hanyagság, a lektori, korrektori közbelépés hiányának példája ez is.

Kompenzacija — *kompenzáció*, kiegyenlítés, beszámítás. A harmadik, utolsó, mintegy mellékesen „megtúrt” műszó a pontos. A *kompenzáció* változatra ugyanaz érvényes, amit írásom elején jó néhány idegen alakról már elmondtam. A *kiegyenlítés* szót nem véletlenül gondolta jónak a fordító. E jogintézmény ugyanis ilyen jegyeket visel magán. Nem akármilyen adósság-kiegyenlítés esete forog azonban fönn (a „közönséges” kiegyenlítést szerbhorvátul az *izravnanje*, *podmirivanje* terminusok jelölnék), hanem kölcsönös, kétoldalú törlesztés, ezt pedig a magyar jogi nyelv jól bejárdott és kikristályosodott szava fejezi ki pontosan, szabatosan, még a köznyelvben is érthetően: **KOMPENZÁCIJA** — **BESZÁMÍTÁS**.

A *korisnik usluga* — szolgáltatás élvezője (belső) címszót öngazgatási jogi, kötetmi jogi-terminológiai és általános szótárkészítői, nyelvhelyességi elveket szem előtt tartva vehetjük bírálat alá. Induljunk talán az öngazgatási terminológia nézőpontjából. Szüntelenül fejlődő társadalmi viszonyaink körülbelül egy évtizeddel ezelőtt egy, az egész világban új kategória, az öngazgatási érdekközösségek megszületését eredményezték. Természetszerűleg ez a körülmény új szaknyelvi elemeket hozott. Pl. a *veće davalaca usluga* és a *veće korisnika usluga* kifejezésekre kerestünk magyar megfelelőt. A meghonosodott megoldások ismeretese: a szolgáltatást nyújtók és a szolgáltatást igénybe vevők (tanácsa). Az egyöntetűség alapvető követelményének sajnos nem tesz eleget a

Jogi iskolai szótár, melyben a szolgáltatás igénybe vevője helyett „élvezője” áll. A kötelmi jogban egyébként azt a személyt, aki a szerződésből fakadó szolgáltatásban részesült, KEDVEZMÉNYEZETTTnek nevezük. Ezt a terminust is a szótárba kellett volna foglalni. Így, utólag érdekes elképzelni az öngazgatási érdekközösségi szakkifejezések között a szolgáltatók és a kedvezményezettek tanácsát, ám a következetességi, állandósági jegy, amiért ebben a munkámban is elszántan harcolok, ezen szavak bevezetésének indítványozásával, érthető módon csorbát szenvedne. Magyaros, a lényegét tükröző és szabatos a két szótárunk apropóján megtárgyalt kifejezés is. A szótárkészítési elvekkel kapcsolatosan még egyszer: itt sem hagyható el a névelő, a teljes magyar oldal tehát: A szolgáltatás IGENYBEVEVŐJE, KEDVEZMÉNYEZETT.

Szótárelemzésem során mindeddig nem hivatkoztam az ötnyelvű munka másik három (szlovák, román, ruszin) részére. Hogy most mégis ezt teszem, megint a (szerbhorvát és) magyar nyelvű oszlop riasztó hibájának tudható be. Nem kívánok nyomozói szerepkörben tetszelegni, föl-kutatni, miért: csúfítja egyébként is silány szótárunkat az akceptni kredit elírásaként megjelenő akcentni kredit szerbhorvát terminus; ebbe a melleleg álcázatlan csapdába miért rohant bele a magyar értelmező erőltetett fordításával (kiemelt hitel), miért pottyant bele cseletlenül a ruszin fordító szinte észrevétlenül az átmásolt akcentni kredit kifejezésével, s miképpen sikerült a szlovák és román értelmezőnek mindezt kecsesen, pontos fordítással elkerülni. Vajon a hozzájuk került kézirat volt-e a hibátlan, vagy netán rendelkeztek akkora nyelv- és terminológiai ismerettel, tapasztalattal, hogy helyre tudták pofozni a forrásnyelvi oldalon föllelt elírást?! Helyesen:

AKCEPTNI KREDIT — ELFOGADVÁNYHITEL.²³

Vagy lássunk egy másik hitelfajtát: *realan kredit* — fedezett hitel, áll a szótárban. Helyesen: DOLOGI (biztosítók fejében nyújtott) hitel vagy reálhitel. Bár ahhoz semmi kétség nem fér, hogy a reálhitel a fedezett hite! (al)faja.

Tovább lépve, a *legalan* — legális, nyílt címszóhoz érvén leszögezhetjük, hogy az elsődleges fontosságú jogi nyelvi vonatkozás teljesen elkerülte az értelmező figyelmét: *legalan* — TÖRVÉNYES.

Az eddigieknél is élesebb fogalmazást mindenképpen el szeretném kérülni. Engedtessék meg azonban, hogy legalább e mondatom hangsúlya óva intsen mindannyiunkat, laikusokat, szakembereket, tudósokat és gyakorló jogászokat, tanárokat és diákokat a most előadásra váró és hasonló hibák veszedelmétől.

Stranačka legitimacija — pártigazolvány!!! (kiemelés tőlem — L. E.) Aki tanulmányozás céljából egyetlenegyszer is kezébe vette a polgári perjog, az eljárás, a törvénykezési rendtartás tankönyvét, rá tud érezni arra, hogy eljárási jogi terminussal találkozott. Bár a szerbhorvát a *stranačka sposobnost*, valamint a *stvarna legitimacija* formában alkalmazza a szakkifejezést, a szótárszerkesztő szokatlan vonatából is egyértelműen levonható a következtetés, hogy a PERKÉPESSÉG gyűjtőfo-

galmára vagy méginkább a PERBELI JOGKÉPESSÉGRE gondolt. („A perbeli jogképesség abban áll, hogy aki a polgári jog szerint jogképes, félként perben állhat...”) ²⁴ Ezen szakszavakkal éltek már a századforduló szerzői is. ²⁵

Nem én vagyok az egyetlen, aki már a Jogi iskolai szótár első át-böngészését követően nyugtalanul vette tudomásul, mily sok szinonima terheli a középiskolások viszonylag szűk korlátú, csiszolatlan befogadó-képességét. A *mana* címszónál fölöslegesnek ítélem meg a nevidljiva mana és a skrivena mana hasonjelentésű kifejezések feltüntetését, ezzel mintegy póttöprengésre ítelve a kevésbé otthonos olvasót, micsoda a kettő értelme közötti különbség, avagy melyik vág inkább a tanulmányozott tárgykörbe. Az értelmező e ponton önhibáján kívül sodródott áldatlan helyzetbe. A használatos kifejezést a jogi nyelv szellemében lefordítván, SKRIVENA MANA — REJTETT HIBA, egy hamis hangzású terminus összetákolására (nevidljiva mana — észrevétlen hiba) kényszerült.

Homlokegyenest az ellenkező jellemzés illik a *monopol* — monopólium, egyedárusítás szótári rész utolsó szava esetében észlelhető suta „szókovácsolásra”. Valamely áru kizárólagos forgalomba hozásának a jogát a kötetlen köznyelven értekezők nyelvérzékének, hallásának egészen atonálisan hangzó, „gyötrő” EGYEDÁRUSÁG műszó jelöli. Hajlamos is vagyok megérteni, tolerálni, ha meg-megbicsaklik és szót ferdít a laikusok nyelve. A terminológia megrontására azonban ne szakszótárban akadjunk!

Íme egy táblázat:

Helytelenül (a szótárban): 1. *nadležnost* — illetékesség
2. *mesna nadležnost* — (helyi) illetékesség
3. *stvarna nadležnost* — hatáskör, hatásköri illetékesség

Helyesen: 1. hatáskör, illetékesség
2. illetékesség
3. hatáskör. ²⁶

Ha szabad így fogalmaznom, a szótár magyar részének hibáiban tapasztalható némi következetesség. A váltójog szakmai nyelvében megnyilvánuló révedések kísértik az olvasót, még a hanyagul odavetett, csillogással ellátott *po naredbi* — parancsra, utasításra szócikknél is, melynek efféle fordítása minden egyéb próbát kiáll, csupán az értékpapírjogi nyelv követelményeinek nem képes eleget tenni, amely a *po naredbi* RENDELETRE alakot szorgalmazza.

A *nenaplativ* szakszó magyar párjai közül (behajthatatlan, megfizetethetetlen) mindenkor az első használatát javaslom. A szótárba pedig üdvös lett volna az általam leírt fönti műveltető képzővel is ellátott, ugyan egy „E”-hanggal többet tartalmazó, de szabatos, szabályos terminust foglalni.

A *nehat* és a *nepažnja* címszavaknál elsősorban a szerbhorvát rész

fölpítése ösztönöz magyarázatra, szorul bírálatra. Lássuk először a szerkesztői mulasztásokat. A nehat elsősorban büntetőjogi terminus. Ebben a jogágban a legfontosabb, legegységibb szinten is föltétlenül tanítandó osztályozás:

nehat — culpa — GONDATLANSÁG

svesni nehat, samopouzdanje — luxuria — TUDATOS GONDATLANSÁG

nesvesni nehat, nemar(nost) — negligentia — HANYAGSÁG, nem tudatos gondatlanság

A szótárban csak a gyűjtőfogalom kapott helyet, a felosztás közlésére nem került sor.

Az elsősorban polgári jogi *nepažnja* címszónál arra lettem figyelmes, hogy a címek közé egy igen zavaró, alapfokon nélkülözhető, a krajnja nepažnja-val egyjelentésű kifejezés furakodott: a gruba nepažnja.

Az előbbi esetben tehát (nehat), a lényeges felosztás az ismeretlen sötétségbe kényszerül, másodszorra pedig (nepažnja) szinonimákkal megterhelt, terjengős, a tartalmi és a terminológiai tévedés veszélyével fenyegető osztályzással találkozunk.

Íme egy idevágó, rövid szöszedet, mely a nagybetűs, szorgalmazott változatokon kívül furcsa-érdekes, régies műszavakat is tartalmaz.

nepažnja — culpa — GONDATLANSÁG

krajnja nepažnja — culpa lata — NAGYFOKÚ, VÉTKES, vastag gondatlanság

obična nepažnja — culpa levis — EGYSZERŰ, ENYHÉ, enyhébb, merő gondatlanság

A megtámadható, gyöngye fordítói beavatkozások a tárgyalat címszavaknál a következők: figyelmetlenség (a nehat és a nepažnja esetében is), mely nem tartozik a jogi szakszavak nehezen körülhatárolható területéhez; nemtörődömség (a külön címszóként fölvett nemar — hanyagság helyes párhoz kullancsként tapadó köznyelvi szó); durva gondatlanság (a szerbhorvátban is kifogásolt gruba nepažnja tükörfordítása); enyhe, egyszerű gondatlanság helyett: mulasztás (ez egyébként az egyik legszélesebb hatósugarú magyar jogi terminus) — a *ne-* tagadó-előtaggal kezdődő szerbhorvát szakszavak lefordításához nélkülözhetetlen segéd-eszköz. Pl. neplaćanje alimentacije — tartási kötelezettség (el)mulasztása, neizvršenje — végrehajtás (teljesítés) elmulasztása. Mivel a szótár napvilágot látott, a kritikáirásán kívül nincs más módunk kiírtani a nesavesnost „megfelelője”-ként született *le k i i s m e r e t l e n* és egyéb tévesen közölt szakszavakat, kifejezéseket.

Az *obligacije* (kötelmek...) címszó alatt a kötvények magyar műszó ellen lehet kifogásunk, mert az az obveznica (polisa) megfelelője. A belső szócikknek sem makulátlank:

A *kumulativne obligacije* — együttes/összesített kötelmek kifejezés fölmerülése alkalmával az értelmző egy máshova illő és egy rossz kifejezést tukmált ránk. Az együttes kötelelem/jogosultság forrásnyelvi megfelelője *z a j e d n i č k a o b l i g a c i j a*, amely azonban nem került a

22 belső szócikk sorába. Lényege, hogy a több hitelezőt megillető oszthatatlan szolgáltatás fönnforgásakor az adós kizárólag az összes jogosultnak teljesíthet. Ez a körülmény azonban nem befolyásolja a terminológiát az összesített műszó alkalmazása irányában. A helyes kifejezés: KUMULATÍV KÖTELMEK.

Novčane obligacije — PÉNZBELI SZOLGÁLTATÁSOK. A megfelelő módozatot adtam meg. A szótárban ez áll: (kéz)penzre irányuló kötelmek. A teljes szaknyelvi fiaskót az ordító helyesírási hiba tetőzi.

Sajnálatos továbbá, hogy a szerbhorvát rész szerkesztője kifejejtette munkájából a *nepotpuna obligacija* terminust: c s o n k a , t e r m é s z e t e s k ö t e l e m. Megtalálható viszont annak szinonimája, a *prirodna obligacija* — természetes kötelem, sőt a *sankcionisana obligacija* köntösében még egy, a „teljes” kötelemnek megfelelő kifejezést nyertünk, azaz nyerhettünk volna, ha annak nem csupán egy hasból fordított változatával szúrják ki szemünket (elismert/jóváhagyott kötelmek). Magyarul helyesen: ÁLLAMILAG (régében: BÍRÓILAG) KIKÉNYSZERÍTHETŐ/ÉRVÉNYESÍTHETŐ KÖTELMEK, SZANKCIONÁLT KÖTELMEK.

A *sukcesivne obligacije* kifejezésnek sem felel meg a kinyomtatott fokozatos kötelmek módozat. A magyar jogi nyelv ez esetben körülírás-hoz folyamodik: IDŐSZAKONKÉNT ISMÉTLŐDŐ SZOLGÁLTATÁS.

Nem ugorhatjuk át kommentár nélkül az *oblik* címszót sem. Csüggesztő az *oblici vladavine* — uralkodási formák kifejezéspár látványa. Ez, s a későbbi fordítási kudarcok az államelméleti terminológiai szak tudás tatóngó hézagait árulják el. Az idevágó terminus a KORMÁNYFORMA. Az írásunkban már idézett magyarországi egyetemi tankönyv (6. lábjegyzet) kiemelkedő jogtudósunkra, R. D. Lukiéra is hivatkozva határolja körül e fogalmat. A Jugoszláviában uralkodó fölfogást úgyszintén ismerteti, mely szerint két kormányforma: monarchia és köztársaság létezik.

Odbaciti — elvet, *odbiti* — visszautasít. E két, illetve négy műszót a legalaposabb megvilágítás, tisztázás és pontosítás végett együtt kívánatos megvitatni. Mindkét esetben a (polgári) perjogi nyelv sajátosságos alkatrésze tárul elénk, s a vizsgálathoz a szerbhorvát—magyar összevetésen kívül történelmi távlatú szempontot is fölkinál. A fönti szóalakban és jelentéstartalomban egyaránt közel álló, ám mégis különbségeket kibontakoztatható terminusok esetében ez a képlet szolgáltatja a helyes használat nyitját:

— a beadványnak a folyamodó föl számára negatív elbírálása az *odbiti* — ELUTASÍT műszót eredményezi;

— a beadványra érdemi elbírálás nélkül adott nemleges válasz szak kifejezései: *odbaciti* — ELVETNI, ÉRDEMI TÁRGYALÁS NÉLKÜL ELUTASÍTANI, (régében:) visszautasítani.

Az itt papírra vetettekből látszik, hogy a szótárban az *odbiti* magyar változata pontatlan. Pontosítását egyszerűen, gyorsan végbevittük. Az

odbaciti magyar párhajhoz azonban már hosszabb „kísérőszöveg” kanyarítható. Az elvetni módozatot a jugoszláviai magyar nyelv-művelő egyesület terminológiai bizottsága is jóváhagyta, ám a mai magyarországi jogi nyelv mást fogad el, mégpedig az érdemi tárgyalás nélkül elutasít körülírást. Lám, a közérthetőséget fokozni igyekvő szaknyelv-változtatási kísérletek nem mindig hoztak egyszerűsítést! A régebbi jogi nyelv ugyanis sokkal rövidebben a visszautasítani terminussal jelölte a fogalmat. A századelő nyelv-művelőit sem fosztotta meg a jogi nyelv-használat a nyelvnyesegetés magasztos feladatának lehetőségétől: Térfi Gyula könyvében²⁸ a taglalt jelenségen kívül a visszautasítás szakszóval jelöli azt a cselekményt is, mellyel a fellebbviteli bíróság az ügyet (ha további tárgyalása szükséges) az elsőbírósághoz visszautalja, visszajuttatja.

Odluka — határozat. Helyes, de nem teljes megoldás. Az igazgatási jogban például a DONTÉS az odluka megfelelője.²⁹

A fordítás összetett, a tökélyig aligha vagy igen ritkán eljuttatható tudományának egyik legérzékenyebb kérdése az eredetihez ragaszkodás, illetve az attól való (engedélyezett) elrugaszkodás mértéke. A *distancioni kupoprodajni odnos* — távolsági adásvételi viszony példa egyidejűleg terminológiai és szövegfordítási problémaként veti föl az említett köztötség/szabadság elvét, annak alkalmazását. A fordító, úgy tetszik, ezúttal túlzott merevséggel kapaszkodott az eredetibe, pontosabban a viszony „fő”-címszóhoz igazodott, így tévesztette el az ADÁSVÉTEL TÁVOLLEVŐK KÖZÖTT helyes, körülírással alakzatot.

Voljni pravni akt — akara-ból eredő jogviszony. Röviden, egyszerűen, lényegét láttatóan, hagyományosan, elfogadottan, magyarul: AKARATI JOGVISZONY.

Oficijelnost — hivatalos. A szófajtévesztés (nem egyedülálló) kiábrándító jelensége ez a fordítás. A büntetőperben, valamint az igazgatási eljárásban érvényes egyik fő elv, latin nevén az *ex officio*, a hivatalból történő bűnüldözés, mely független a sértett fél akaratától, illetve az igazgatási eljárásban a törvény által előírt esetekben hivatalbóli eljárásindítás. Megvallom, sok más kiforrott magyar jogi műszóval ellentétben az itt helyes HIVATALBÓLISÁG terminus nem a legalkalmasabb a szépérzéssel megáldott jogászember esztétikai igényeinek kielégítésére, de — végeredményben műnyelv a jogi — ez a műízű szó az egyetlen választási lehetőségünk. Ha csak nem folyamodunk körülíráshoz.

Dilemmában vagyok, vajon élcélődni kívánt-e a szótárértelmező az olvasóval, amikor az ostava (LETÉT, LETÉTEMÉNY) címszót követően az éléstár köznyelvi, esetleg „gasztronómiai szakkifejezés”-t is föltüntette jogi művben.

A *prekomo oštećenje* — mérték feletti kár, mértéken felüli kár címszóban olvasható mindkét magyar változat egyértelműen helytelen. Az oštećenje preko polovine — laesio enormis — felén túli sérelem, az idők folyamán némileg átalakult, tökélete-

sedett klasszikus jogintézmény magyar megnevezéseit vagy a hazai kötetmi törvénykönyv magyar megszövegezéséből (1), vagy a magyar Prk. szóhasználatából (2), vagy a terminológiai bizottság határozatából (3) kellett volna meríteni: (1) *mértéktelen károsodás*, (2) *a szolgáltatások feltűnő aránytalansága*, (3) *aránytalan károsodás*. A szótárbeli módozatok légből kapottak.

A szerbhorvát részbe valószínűleg sajtóhiba csúszott az *otpravak* szakszónak *otpravka* formában történt szedésével. A magyar értelmezésről csak az elismerés hangján nyilatkozhatunk, helyesek a terminus technicusok, még sorrendjük is kifogástalan — kiadmány, szállítmány, rakomány: legelől a leginkább jogi, az ügyiratnak az ügyfél részére kiadott példányát jelölő perjogi és adminisztrációs nyelvi termék.

Legitimacioni papir — igazolási okirat. Ha az értékpapírjogi nyelvnek már megint parancsoló követelményeit figyelmen kívül is hagyánk (nem hagyhatjuk), akkor sem elégedhetnénk meg a szótárban közölt kifejezéssel. Ebben az értelemben az IGAZOLÓOKMÁNY, SZARMAZÁSI BIZONYÍTVÁNY változatok a honosak. Amit viszont az értékpapírok hiánytalan megnevezése végett megalkotnunk volt szükséges, így hangzik: „FOGYATÉKOS” bemutatóra szóló értékpapír. (Olyan fajta tehát, mely ugyan legtöbb tulajdonsága tekintetében azonos a bemutatóra szóló értékpapírokkal, ám mégsem viseli magán azoknak minden jegyét.)

Podela vlasti — hatalomfelosztás. Mindössze egy igekötőnyi megingás fődhető föl, a megoldást mégis hibaként azonosítjuk: azt a berendezést, melyben a törvényhozási, közigazgatási és igazságszolgáltatási hatalmat egymástól különválasztott szervek gyakorolják HATALOMMEGOSZTÁS formában ismerjük. Szabó Imre (i. m.) Montesquieu tételét élénk tárva előbb az államhatalmi ágak megosztásáról, majd a főhatalom megosztásáról, végül a hatalmi ágak hármas montesquieu-i megosztásáról ír.

Podnošenje — beadás, benyújtás, folyamodás, indítványozás, előterjesztés. A beadás szót a mi szaknyelvünk nem szíveli, jogi szövegben még sohasem láttam, első ízben a Jogi iskolai szótárban volt szerencsém találkozni vele. Ha a terminust a beadványnak a megfelelő szervhez való juttatásaként fogjuk föl, az indítványozás műszót is helytelenítenünk kell. Adekvát pótlását elsősorban a BETERJESZTÉS, valamint (ha felső szervhez folyamodunk) a FÖLTERJESZTÉS terminusokat érhetjük el.

A *posao* belső címszavait vizsgálva hamar rájövünk, hogy az értelmező számára a legnagyobb fejtörést a gazdasági jog (bankjog) és a technika gyors fejlődésével született új, szinte kizárólag idegen (elsősorban angol) néven számon tartott szavak magyar megfogalmazása okozta. Feladatát az is nehezítette, hogy a vonatkozó magyar nyelvű irodalom nem belföldi (szocialista) bankügyletekre, hanem a nemzetközi kereske-

delemre, valamint a tőkés országokbeli banküzemelésre vonatkozik. A hibákat viszont ilyen munkák birtokában is könnyen föl lehet ismerni.

Factoring poslovi — mindenes/factoring ügyek. A legnagyobb melléfogás: nem ügyel, hanem ÜZLETtel/ÜGYLETtel állunk szemben. (FACTORING = pénzügyi bizományi üzlet, „harmadik személy, akinek birtokában az adós értékei vannak.”³⁰) Helyesírásunk az angol írásmódot követi, nem pedig a szerbhorvát „piši kako govoriš” helyesírási alapszabályt. A mindenes jelzővel — bár a pénztintézet (factor-társaság) ügyfelének csakugyan csaknem valamennyi követelését megelőlegezi (megvásárolja), s az ezzel kapcsolatban fölmerülő egyéb teendőket is átvállalja — egyik rendelkezésünkre álló forrás sem él.³¹

Inkaso poslovi — pénzbeszedő ügyletek. A megoldás nem rossz, de nem is kifogástalan. A nyelvhasználatban leggyakoribb INKASSZÓ (a helyesírás itt már a kiejtéshez alkalmazkodik) terminust a BESZEDÉS, BESZEDVÉNY szakszavak váltják föl. A nemzetközi forgalomban leggyakoribb az okmányos beszédés inkasszófajta.

Sorrendben a *klirinski poslovi* — átutaló/elszámolási ügyletek kifejezéspár következik. A *kliring*nek mint a követelések és tartozások (bankátutalás útján történő) készpénzfizetés nélküli elszámolási módjának magyar neve nincs. Ez derül ki az általános és szakosított szótárainkból: clearing — klíringelés, készpénz nélküli fizetési forgalom; klíring — nemzetközi készpénzfizetés nélküli elszámolás.³² A hangsúly tehát így a készpénznélküliségen van, a szótárbeli, eme tartalmat nélkülöző megoldáskísérletek homályosak, semmitmondóak.

Újabb hiba a *neformalni pravni poslovi* — magánjogi ügylet címszó. Ha a jelen korban elfogadhatónak vesszük a magánjog megnevezést, akkor — tágan értelmezve — a (nemzetközi) közjogi szerződéseken kívül szinte minden jogügylet magánjoginak tekinthető. A *neformalni pravni posao* azonban ALAKSZERÜTLEN jogügylet. Olyan ügylet, melynek megkötése nem történik külön előírt formában. Az alakszerű (formális) szerződések ellentéte, melyeknek lényegi kelléke az alakiség.

Ha az eddig elmondottakkal kapcsolatosan valaki kétekedett a szótárolvasás kapcsán kinyilatkoztatott fölháborodásomnak jogosságában, azt a következő címszóelemzés bizonyosan megfosztja minden kétségétől:

posluga — kiszolgálás, igénybevétel, kölcsön,
poslugodavac — kölcsönadó, kölcsönző
poslugoprimac — kölcsönvevő.

A jogi nyelv nem kocsma, ahol az ember vagy megbarátkozik az udvariatlan kiszolgálással vagy odébbáll. A jogi nyelv a jogi kommunikáció legfontosabb eszköze, melynek célja a társak közötti megértés. A posluga címszóhoz (utolsó sorban) odavetett kölcsön terminus nemhogy elősegítené a megértést, de kétségtelenül akadályozza azt. A posluga jogi műszó magyar elnevezése HASZONKÖLCSÖN. Az alatta megadott címszavak magyar fordításához is mindig oda kell tenni a HASZON

előtagot. A haszonkölcsön és a kölcsön közti leglényegesebb különbség, hogy a haszonkölcsön tárgya elfogyaszthatatlan dolog, ugyanazt kell tehát visszaszolgáltatni, míg a kölcsön esetében a helyettesíthető, elfogyasztható dolog ugyanolyan, megfelelő mennyiségét.

A *postupak* szakszóhoz — indokoltan — 15 szócikk került. Csupán az ispitni *postupak* — vizsgáztató eljárás fordítás ellen emelek szót. Nyilvánvaló ugyanis, hogy itt nem valamiféle egyetemi vagy középiskolai vizsgáztatás forog fön, hanem az általános (köz)igazgatási eljárásból ismerős KIVIZSGÁLÁSI ELJÁRÁSról van szó.³³

Noha a szerbhorvát—magyar nagyszótárban a *poverilac* címszónál kb. ugyanaz olvasható, mint elemzett munkánkban (megbízó, hitelező), már Palich kéziszótárából³⁴ is kiszűrhető, hogy a szaknyelvi *poverilac* főnév kissé eltávolodott a *poveriti* ige elsődleges (köznap) jelentésétől. Így hát — s efelől minden valamirevaló szakszótár biztosít bennünket — a megbízó műszónak semmi keresnivalója nincs eme szócikkben, hanem mindenképp a komitent, konsignant, azután esetleg a *naredbodavac*, *nalogodavac*, *vlastodavac* szakszavak oldalán kell megkeresni vagy mellé odaképzeln. A címszót végeredményben *poverilac* — HITELEZŐ, JOGOSULT alakban állítanám össze, ez utóbbi megfelelőt azért javasolnám egy jugoszláv szótárba is, mert az újszerűen fölfogott jogi nyelvi elemet betörni látom a jugoszláviai magyar nyelvterületre is. (Lásd pl. kötelmi kódexünket). Nincs is ebben semmi kivetnivaló: a jogosult műszó mindössze hatósugarában, tágságában tér el a hagyományos hitelező terminustól.

Pravo címszó alatt: az *akcesorno pravo* nem kiegészítő jog, hanem JÁRULÉKOS JOG, a *bankarsko pravo* BANKJOG oldalán hatalmas melléfogás a pénzügyi jog kifejezés (*finansijsko pravo*), a *prirodno pravo* nem eredeti jog, hanem csak TERMÉSZETES JOG, a *suvereno pravo* nem önálló jog, hanem SZUVERÉN, KIZÁRÓLAGOS jog. E szűkszavú megjegyzéseket követőleg lássuk közelebről a *subjektivno pravo* — személyi vagy személyhez fűződő jog belső szócikk téves mivoltát. A helyes megoldáshoz, meggyőződése, egy pofonegyszerű nyelvi ellentétállítás is odajuttatott volna: tudnivaló, hogy a *subjektivno* — szubjektív ellenpólusa az *objektivno* — objektív. Ezért érkezik tálcán a jogi tartalom is, a terminológia a köznyelvével azonos formában alkalmas a jogi mondanivaló torzítatlan tükrözésére: a *subjektivno pravo* ellentéte az *objektivno pravo*. ALANYI JOG — tárgyi jog. A két fogalmat Szladits (i. m.) roppant tömören, ám szabatosan ekképp határozza meg: „a tárgyi joggal szemben áll az alanyi jog. Amaz a jogszabály, emez a szabály alapján az egyént megillető jogosultság”. A nyelvi norma viszonylagosságának, változatosságának, a nyelvfejlődés alakítóképeségének bizonyítéka, hogy a nyelvújítást megelőző időszakban a tárgyi jogot törvénynek nevezték, igazságnak, igazságnak, igazságnak pedig az alanyi jogot. A nem jogász angolul tudók számára definíciók nélkül is könnyen érthető: *law* (tárgyi jog), *right* (alanyi jog).

A szótárban egészen rosszul használt személyi jog kifejezésről annyit

kell tudnunk, hogy ma már elavult, valaha az ember és a jogi személyek jogalanyiségának (jogképesség, cselekvőképesség...) a személyiségi jognak stb. volt a gyűjtőneve. Nem véletlenül hagytam a személyiségi jogot (lično pravo) a végére (ide tartozik pl. a személyiség sérthetetlensége, a mozgásszabadság, a menedékjog stb.).

Mai jogrendszerünkben nem állhat meg egymagában, önállóan a *pravobranilac* terminus. Logikus, hogy az „alcímszókat” kellett volna főcímszóvá előléptetni (društveni pravobranilac samoupravljanja — társadalmi öngazgatási ügyész, javni pravobranilac — vagyoni jogi ügyész). Így a magyar nyelvi értelmező sem került volna olyan kutyaszorítóba, hogy az ügyész/ség (a javni tužilac/tužilaštvo megfelelői) szakszavakkal kísérelje meg lefordítani a pravobranilac, pravobranilaštvo szavakat.

Preraspodela radnog vremena — egyenlőtlen munkaidő-beosztás. Helyesen: MUNKAI DŐREND-ÁTCSOPORTOSÍTÁS.

Pretpostavka — feltevés, feltételezés. Helyesen: VÉLELEM. „Ha a jog valamit vélelmez, akkor egészen bizonyos, hogy valami létezik vagy nem létezik, ha pedig csak feltételez, akkor teljesen bizonytalan, hogy a szóban forgó tény létező-e avagy sem.”³⁵ A szótári belső címszavakból (neoboriva, oboriva, zakonska pretpostavka — helyesen: megdönthetetlen, megdönthető, törvényi vélelem) félreérthetetlenül következik, hogy a szerkesztő az első idézett értelemben használja a pretpostavka műszót. Ha a prezumpcija szinonimát vette volna föl, talán pontos magyar változatot provokált volna.

Örvendetes, hogy az értelmező a *prigovor* címszónál egy egész sor megoldással szolgál: kifogás, kifogásolás, ellenvetés, tiltakozás. Fontossági sorrendben a másodikat hagyta ki. Fizetési meghagyás esetében a jogorvoslati eszköz az ELLENTMONDÁS (*prigovor protiv platnog naloga*).

Jóllehet bővebb információkért megint csak régebbi, említett írásaimra bátorkodom utalni, nem hagyhatom szó nélkül itt sem, hogy — rešenje = végzés, megoldás — az igazgatási jogban: HATÁROZAT.

Ha a *rok* terminus mellett helyet foglaló magyar szavakat helyezzük a megfigyelés górcsőbe alá — határidő, határnap —, akkor diagnózisunk a következő lesz: látszólagos pontosság, a szinonimahasználat megengedhetetlen kiterjesztése, eltérő jelentésű szó beillesztése. Rok — HATÁRIDŐ, r o č i š t e — h a t á r n a p.

Az alábbi kifejezések magyar párjai sem ragyognak a nyelvi tisztaságtól. Garantni rok — szavatolt határidő. Nem kívánok jogi publikációmban holmiféle bádogdobozokkal példálózni, de tény, hogy a magyar nyelvterületen fölratározott, ételeket tartalmazó konzerveken is látható: SZAVATOSSÁGI IDŐ. A *prekluzivni rok* címszóhoz (záros határidő) adalékként két szemet gyönyörködtető kifejezéssel járulok hozzá: JOGVESZTŐ, JOGSZÜNETŐ HATÁRIDŐ; a *primereni rok* terminus magyar párja láttán viszont sajnálatosan azt vagyok kénytelen megállapítani, hogy az értelmező itt elnézett egy betűt, s valószínűleg primeran rok-nak olvasva alkotta a magyar „megfelelőt”. Így láthatott

napvilágot a példás határidő kifejezés. A primeren rok sajátos terméke a szerbhorvát jogi nyelvnek. Bár minden jel szerint a meriti — mérni igéből származtatott szó, magyarra mégis ALKALMAS, MEGFELELŐ HATÁRIDŐ alakban fordítanám.³⁶ Példásnak semmiképp sem.

Saglasnost volja — akarategység. Szinte hihetetlen, hogy alig-alig haladhatok el a polgári jogi szakszavak mellett kifogás, bírálat nélkül. Itt például a szerződés megkötésének nélkülözhetetlen elemét az AKARAT-ÖSSZHANGOT (akaratgybehangzás) torzította el a fordító a magyar jogi nyelvben eleddig nem tapasztalt módon.

Méltán állíthatom, hogy a *sedšte* — székhely, központ, ülőhely, ülés megoldások *utolsó két szavának nincs több köze* a jogi nyelvhez, mint a *posluga* — kiszolgálás vagy *ostava* — éléstár fordításoknak. A köznyelvi tartozékok helyett ki lehetett volna fürkészni egy nem is túlságosan ritka, ide illő, tisztán szaknyelvi szót is: TELEPHELY.

Aki életében — akárcsak egyszer is — olvasott törvényt, alkalmá volt a szöveg valamely előző szakaszra hivatkozó részeiben a *shodno* (=ÉR-TELEMSZERÜEN) szóval találkozni. Igazán csodálatos, hogy a Jogi iskolai szótár értelmezője csak a megfelelően, célszerűen — szaknyelvnek kevésbé tekinthető szavakról hallott.

Sposobnost címszó alatt a *deliktna sposobnost* és a *sposobnost rasudivanja* kifejezések magyar változatai valók kipellengérezésre. Az első fordításaként a szótárba fölvert büntethetőképesség szót a jog nyelvében bejáródott VÉTŐKÉPESSÉG módozattal kívánatos fölcserélni, míg a megítélési képességet leginkább ÍTÉLŐKÉPESSÉGnek mondjuk.

Ezek után a *svojina*-tulajdon helyesen magyarra ültetett címszó alatt lássuk az *etažna svojina* — ÖRÖKLAKÁS (emeleti egyes lakástulajdon) belső szócikket. A terminus technicus jó, a zárójeles magyarázat viszont pontatlan. Bár az *etaža* francia eredetű szó köznyelvi (tükör)fordításban valóban emeletet jelent, az öröklakás esetünkben legalább annyira jelenthet földszinten levő tulajdont is, mint emeletit.

Tovább lapozva ismét egy polgári jogi, pontosításra szoruló szóba botlunk: *titular* — tiszteletbeli, címzetes, tituláris. Már megint egy sor szaknyelvet tagadó, ráadásul téves szó. Jogi nyelvünkön: *titular* — JOGOSULT.

Tumačenje — tolmácsolás, értelmezés. Többnyelvű közegben élünk, jogrendszerünk, igazságszolgáltatásunk is alkalmazkodik az egyenjogú nyelvhasználat követelményeihez. Gyakran előfordul hát, hogy bírósági tárgyalások során tolmácsolás, azaz élőszóban előadott szimultán fordítás iránt mutatkozik szükség. A címszó magyar részét emiatt helyésként fogadom el. A belső szócikkek szemügyre vételéből azonban csakhamar kitűnik, hogy a szótár összeállítója elsősorban nem a főnti módon meghatározott tolmácsolásra, hanem a jogelméletből megismert *jogszabályértelmezésre*, vagyis a jogszabály valódi tartalmára irányuló tudatos tevékenységre gondolt, s a jogszabályértelmezés (egyik) fölosztását (többé-kevésbé) teljességében vette föl a szótárba. Miután ez elkerülte értelmezőnk figyelmét, megtörténhetett, hogy a *ciljno tumače-*

nje kifejezés — melyről az elsőéves jogászok zöme tudja, hogy a *teleološko tumačenje* másik megnevezése — magyarul egy félresikerült, büntetőjogi mellékízű szóként kerüljön az olvasóhoz (célzatos tolmácsolás). Ismerünk célzatos bűncselekményt (speciális szándékú, pl. politikai célzatú büntettet), most azonban a jogelmélet-interpretáció terén (TELEOLOGIKUS módszerű értelmezés) kell föltalálnunk magunkat.

Istorijsko tumačenje — történelmi értelmezés. Gyakoribb a TORTÉNETI ÉRTELMEZÉS fordulat. Latin neve: *interpretatio historica*. Az a módszer, mely alkalmazása során a jogszabály keletkezésének és fejlődésének társadalmi körülményeiből következtetünk annak valódi tartalmára.

Jezičko tumačenje — nyelvi értelmezés. Tükörfordítás. Ha nem a szerbhorvát, hanem a latin elnevezést (*interpretatio grammatica*) fordítjuk szó szerint, helyes magyar megoldást kapunk: NYELVTANI ÉRTELMEZÉS. (A jogszabály tartalmának feltárása a nyelvtani szabályok segítségével.)

Sistematsko tumačenje — rendszeres, folyamatos tolmácsolás. A szótárbeli szarvashibák „csúcslistájá”-nak egyik legelőkelőbb helyére pályázó fordítás. *Interpretatio systematica* — RENDSZERTANI ÉRTELMEZÉS. (A jogszabály valódi tartalmára más jogtételekhez, jogintézményekhez, sőt jogághoz, jogrendszerhez viszonyított összefüggéseiből következtetünk.)

Tužba — (vád)irat, perbeli kereset. A Jogi iskolai szótárban nem ez az egyetlen pont, ahol a többször bírált öngazgatási szótár szemellenzős másolásának tényét tapasztaljuk. Szójegyzékem:

optužba — v á d

optužnica — v á d i r a t

tužba — k e r e s e t

Hogy perbeli keresetről van szó, nem pedig megkeresett pénzüsszegegről, azt az öngazgatási szótárban (mert nem kizárólag jogászok segédeszköze) még valamelyest indokolt is volt föltüntetni, itt viszont ugyanaz már az elvszerűtlen szakszótárkészítés tünetének minősül.

Háromlapnyi belső szócikkével az egyik legnépesebb címszó a *szereződés*. Míg az *adhezioni ugovor* — (hozzá)csatlakozási szerződés esetében a zárójeles rész eltávolításával máris a pontos elnevezés birtokosainak tekinthetjük magunkat, addig az *aleatorni ugovor* — kockázatvállalási/aleatórius szerződés szócikk magyar oldalát SZERENCSESZERZŐDÉSre kell változtatni. Szerencseszerződés például a fogadás, a (sors)-játék, a reményvásár (valamely dolog jövődő jövedelmeinek, hasznainak, gyümölcszeinek megvásárlása). Az effajta szerződések kimenetele bizonytalan, óriási tehát a kockázat. Ám jogi nyelvünk újra könyörtelen: nem a kockázatvállalást, hanem a (jó)szerencsét emlegeti . . .

Kár volt továbbá a szerbhorvát részben választóvonalat húzni az árnyalatnyi különbséget (sem) rejtő a) *besteretni* és b) *dobročini* ugovor között. A következmény egy halom zagyvaság lett. a) Idegenül hat a

tehermentes szerződés változat, s főleg megtévesztően, mert a tehermentes (a dologi jogban) olyan ingatlant jelent, melyen nincs teher. Csak az INGYENES verziót fogadhatjuk el. b) Állhatatosan kísérve a szótár bal oldala, szinonimahalmozó hozzáállását, még az (elavult) JÓTÉTEMÉNYES szerződés kifejezést ajánlhatjuk. Általánosan azonban csak az ingyenes variáns az elterjedt.

Az adományozási szerződésről (a szótárban ugyanis dobročini — adományozási) elmondhatjuk, hogy legföljebb az ingyenes szerződésekhez tartozó ajándékozásnak lehetne egy jogtörténeti válfaja: az a (nemesi) birtok, vár, melyet az uralkodó vagy valamely hűbérúr jutalmul ad a neki tett szolgálatokért;³⁷ vagy pedig jótékony, közösségi célokra való ajándékozási módot érthetünk adományozás alatt.

Soron következő lesújtó véleményem a *fiksni ugovor* — végleges/fix szerződés megoldásra vonatkozik. Jelzem, a FIX SZERZŐDÉS kifejezés kapcsán nem érheti szó a ház elejét, a „végleges” jelző azonban semmit sem árul el a kereskedelmi jogban gyakori fixügylet mibenlétéről. Izgalmas összevetés: míg Apáthy az 1870-es években kizárólag a német *Fixgeschäft* terminust használja, Klupaty Antal a századfordulón már a *fixvétel* szóval, valamint a ZÁROS HATÁRIDŐRE SZÓLÓ VÉTEL (azaz szerződés) kifejezéssel.³⁸ Azt az ügyletet tehát — melynek a teljesítési (határ)idő lényeges eleme — helyes eljárás a főnti „körülírásos” néven nevezni.

Komutativan ugovor — összesített szerződés. A komutatív szerződés (a szerencseszerződés ellentéte), nem ismeretes a magyar jogi kötelemfelosztásban. Ezért megtartjuk a latin elnevezést. Magyarul talán az értekegyenlőség, egyenértékűség szavakkal volna okos kísérleteznünk, ha tudjuk, hogy a szerbhorvát szinonima: ekvivalentni ugovor. Olyan szerződés, melyben a véletlen nem hat ki a felek jogaira és kötelezettségeire, azok határozottak, biztosak, a felek előre tudják, mit kell egyenértékként adni vagy tenni azért, amit kapnak.

Konszenzuali ugovor — egyezségi szerződés, megegyezésen alapuló szerződés. Annak dacára, hogy az egybehangzás, az akaratösszhang az a kellék, mely a KONSENZUÁLSZERZŐDÉSt létrehozza, nem a szótárban közölt, hanem az itt nagybetűkkel nyomtatott változat a helyes. Hasonlóképpen a *realni ugovor* — dologi szerződés esetében is a REÁLSZERZŐDÉS (átadás = megkövés) módozatot illetet volna a szótárba foglalni.

Tehetnénk még néhány kisebb-nagyobb észrevételt Jogi iskolai szótárunknak a szerződésekre alkalmazott terminológiájával kapcsolatosan, a helyreigazításra azonban főleg az *ugovor o ortakluku* — társulási szerződés, társasági szerződés szócikk első magyar nyelvű kifejezése szolgált rá, mert ha nálunk Jugoszláviában alkalmaznánk, bizonytalanságot vinnénk az öngazgatási és kötelmi jogi nyelvbe egyaránt. Noha Eörsiék³⁹ társaságok létrejövetelét gazdálkodó szervezetek, magánszemélyek társulásához kötik, mi a társulást kimondottan öngazgatási kategóriának tekintjük, szemben a római jogban is ismert TÁRSASÁGI SZERZŐDÉS

(Societas) fogalmával. „Társasági szerződés köttetik az által, hogy két vagy több személy abban egyezik meg, miszerint valamely vagyombeli közösséget tartanak fenn.”...⁴⁰ Magyar—szerb jogi nyelvi viszonylatban egyébként a társulás már évtizedekkel az öngazgatás bevezetése előtt is határozottan elkülönült a társasági szerződéstől. Az első megfelelője: udruživanje, az utóbbié: ugovor o ortakluku.⁴¹

Uzajamnost — kölcsönösség. Megint egy köznyelvi csapda. Jogi nyelven VISZONOSSÁG — UZAJAMNOST — RECIPROCITET volna „az eszményi” szó sor. A viszonosság terminus szinte az egész jogtudományt átítatja. Része az állam- és jogelméletnek, egyik alapfogalma a nemzetközi és beljoghöz egyaránt tartozó ún. idegen jognak, sőt még a közigazgatási jogban sem ismeretlen. Nemzetközi jogi definíciója: két állam kölcsönösen alkalmazott gyakorlata, melyhez alapot mindig a másik államnak az adott kérdésben alkalmazott hasonló magatartása szolgáltat. Mint látjuk, a meghatározásban (joggal) ott feszít a szótárbeli kifejezésforma, a fogalom megnevezése tekintetében azonban az irodalom a legcsekélyebb ingadozás jeleit sem mutatja.⁴²

Vaucer-waucher, váltó. Elképesztő felelőtlenséget, sőt, az „összekötőszövegben” is jogi kifejezéssel fogalmazva: tudatos gondatlanságot árul el a megoldás. Az angolul nem tudó azt föltételezheti, hogy a dupla W köpönyegébe bújratott szakszó hű az eredeti írásmódhoz, holott — s vessünk csak egy pillantást a szomszédos nemzetiségi nyelvi változatokra — a figyelmes szótárkezelőnek, az angol nyelv helyesírása ismerőjének is, de mindenképp a szótárkészítőnek tudnia kell, hogy a szimpla V-vel írott változat, idegen alakban VOUCHER (VÓCSER) a helyes. Számos jelentése van: jótálló, kezes, igazoló-bizonyító irat, igazolás, írásbeli bizonyíték, elismervény, térítvény, könyvelési számolási okmány, bizonylat, utalvány (nemzetközi utasforgalomban különféle szolgáltatásokhoz) stb. Ám a kínos-elegáns waucher mögé hanyagul odavetni a váltó (!) műszót — egyszerűen minősíthetetlen ötlet. Tétéles jogi vonatkozásban a vócsér a vendéglátóipari kapacitások lefoglalásáról szóló szerződésben részvevő idegenforgalmi ügynökség által kiadott külön írásbeli okmányt jelenti.⁴³

Nezvano vršenje tuđih poslova — megbízás/meghatalmazás nélkül végzett ügylet/ügyvitel. Röviden és velősen, azaz pontosan, hagyományosan, magyarosan: MEGBÍZÁS NÉLKÜLI ÜGYVITEL.

Terjedelmes, éltől sem mentes munkámat a szakmai felelősségtudat és erkölcs, a jogi terminológia becsülete, egyszersmind az ép nyelv világának rajongó csodálata és kutatása indította (szak)nyelvápoló-oltalmazó közösségi útjára.

Alaposságra, tudományosságra törekedtem. Nem tarthatom magam elé „a teljesség igénye nélkülség” kopott pajzsát. Az elemzésbe így sem kerülhetett be az *idegen szavak használata szabályszegésének, a tilos tükörfordításnak, a szófajtévesztésnek, a „konyhanyelvi” befolyásnak, a rossz/fölös szinonimahasználatnak és körülírásnak s a helyesírási szabályok semmibevevésének* minden egyes példája. Azokat, meggyőződésem,

az elmondottak és megfelelő szakmai tudás birtokában föltétlenül és hiánytalanul föl lehet majd ismerni. A szótár még aprólékosabb földolgozása elsősorban a középiskolai oktatókra vár.

A Jogi iskolai szótár — szakmám, „hatásköröm” korlátai miatt csak a magyar részére gondolok — silány munka. A járatlan utat, segédeszköz-, irodalomszegény állapotunkat tekintve azonban leszögezhetjük: a legrosszabb (jogi) szótár is sokkal többet ér a semminél.

A történetekért, a szótár számtalan fogyatékoságáért nem(csak) az értelmesebb (esetleg az összeállítót, a szerkesztőt) terheli felelősség. Föltehető a kérdés: Miként történhetett meg, hogy a szótár magyar, szlovák és román nyelven lektorálás nélkül (!) látott napvilágot? A munkatársakról közölt adatok csupán ruszin lektor közreműködéséről tanúskodnak... Milyen kiadói koncepcióra vall mindez? Reméljük tehát, hogy lesz még a Jogi iskolai szótárnak második, javított kiadása is!

Jegyzetek

- ¹ Bozóky: Magyar váltójog I—II., Tudományos Gyűjtemény 17—18., Danubia, 1926.
- ² Lásd pl. Kováts Sándor—Szilágyi Ernő: Az akkreditív a nemzetközi szabályozás tükrében. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1977.
Meznerics Iván: Bankügyletek a szocialista gazdálkodásban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1963.
- ³ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Bp., 1973.
Györkösy Alajos: Latin—magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978.
- ⁴ A polgári perrendtartás magyarázata, Szilberek—Névai szerk. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1967.
Novák István: Beadványok a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1974.
- ⁵ Karcsay Sándor: Német—Magyar és Magyar—Német Jogi és Államigazgatási Szótár. Terra, Bp., 1960/63.
- ⁶ Antalfy—Samu—Szabó—Sztóczky: Állam- és jogelmélet. Tankönyvkiadó, Bp., 1973.
- ⁷ Lásd: Idegen szavak és tükörfordítások a jogi nyelvben c. munkámat, Léttünk, 1981/2. sz.
- ⁸ Szabó Imre: A burzsoá állam és jogbölcselet Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980., v. Filozófiai Kislexikon. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1976.
- ⁹ Magyar magánjog, Szladits Károly szerk. I—VI., Grill K. K., Bp., 1939/40 (41/42. (III. kötet))
- ¹⁰ Fehérváry Jenő: Magyar magánjog kistükre, I. Bp., 1932.
- ¹¹ Kolosváry Bálint: Magánjog. Stúdium, Bp., 1927.
- ¹² Zachár Gyula: A magyar magánjog alaptanai. Grill Károly, Könyvkiadó Vállalat, Bp., 1912.
- ¹³ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Bp., 1980.

- ¹⁴ M. Janković—R. Djurović—R. Janković: *Ekonomsko pravni rečnik, nemačko—srpskohrvatski, Međunarodna politika*, Bgd., 1969.
- ¹⁵ Sömjén Géza: *Magyar—francia jogi, közigazgatási, kereskedelmi és pénzügyi szakszótár*. Bp., 1910.
- ¹⁶ Zlinszky—Reiner: *Magyar magánjog*. Franklin Társulat, Bp., 1899.
- ¹⁷ Vö. a Todorović—Krsmanović—Batalović: *Priručnik za pripremanje pravosudnog ispita. Savremena administracija*, Bgd., 1979., valamint a Fogaras István: *Banküzemtan. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1980. c. munkákat*.
- ¹⁸ Szentmiklósi Márton: *A római jog institúciói*. Atheneum. Bp.
- ¹⁹ Sárffy: *Magánjogi alapismeretek. Zemplén Vármegye Közönsége*.
- ²⁰ Plósz Sándor: *A magyar váltójog kézikönyve*. Bp., 1895. (Eggenberger-féle kiadás)
- ²¹ *Közgazdasági kislexikon*. Kossuth Kiadó, Bp., 1977.
- ²² Lásd: *Pravni leksikon. Savremena administracija*, Bgd., 1970.
- ²³ *Terminológiai és tartalmi adatok pl. Fogaras i. m.-ben*.
- ²⁴ Névai—Szilbereky szerk., i. m.
- ²⁵ Herczegh Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Franklin Társulat kiadása, Bp., 1901., vagy Kovács Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata*. Bp., 1911.
- ²⁶ Részletesebben lásd: *Az általános (köz)igazgatásról szóló törvény magyar nyelvű fordításának bírálata. Létünk, 1980/6. és A jogi terminológia buktató! II., Magyar Szó, Kilátó, 1980. március 1. c. munkáimat*.
- ²⁷ Brósz—Pólay: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Bp., 1976., Zachár i. m., és Fehérváry i. m.
- ²⁸ Térfi Gyula: *Az új polgári perrendtartás*. Bp., 1911.
- ²⁹ I.m. *Létünk, 1980/6.*
- ³⁰ Bővebben lásd: *Fogaras i.m.*
- ³¹ Lásd még: *Szilvássy—Hidas i. m.*
- ³² Véges István: *Angol—magyar külkereskedelmi szótár. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1974.*
- ³³ Lásd a *JSZSZK Hivatalos Lapjának 1978/32. számában közzétett egységes szerkezetbe foglalt törvényszöveg 142. szakaszát*.
- ³⁴ Palich Emil: *Magyar—szerbhorvát kézisótár*. Terra, Bp., 1968.
- ³⁵ Szalma József: *A jogszabályok kifejezési technikája. Létünk, 1981/2.*
- ³⁶ *A kötelmi viszonyokról szóló törvény szóhasználatára értelmében ÉSSZERŰ határidő*.
- ³⁷ Bónis György: *Középkori jogunk elemei. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1972.*
- ³⁸ Apáthy István: *Kereskedelmi jog*. Bp., 1876.
Klupaty Antal: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*. Atheneum, Bp., 1901.
- ³⁹ Eörsi—Kemenes—Sárándi—Világhy: *Kötelmi jog (különös rész)*. Tankönyvkiadó, Bp., 1981.
- ⁴⁰ Puchta—Récsi: *A római jog rendszere*. Pest, 1862.
- ⁴¹ Masirevits Mihály: *Jogi műszavak magyar—szerb szótára*. Zombor, 1920.
- ⁴² Lásd pl. *Nemzetközi jog*. Haraszi György szerk., Tankönyvkiadó, Bp., 1979.
Babos Kálmán: *Magyarázó szótár*. Bp., 1886.

Diplomáciai és nemzetközi-jogi lexikon. Akadémiai Kiadó, Bp., 1959.
A közszolgálati alkalmazottak jogviszonyai. Ladik Gusztáv feld., Bp., 1908.

⁴⁸ A kötelmi viszonyokról szóló törvény 890. szakasza.

Rezime

Kritika rečnika Školski pravni rečnik

Nedavno je u Novom Sadu objavljen rečnik na pet jezika: na srpskohrvatskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku. Rečnik je namenjen prvenstveno slušaocima srednjeg stručnog obrazovanja pravnog smera a računalo se i na šire interesovanje svih onih koji žele da što bolje savladaju pravnu terminologiju.

Međutim ovaj petojezični rečnik na srpskohrvatsko—mađarskoj relaciji za služi je kritiku, jer otprilike jedna sedmina a to znači oko 300 značenja na mađarskom jeziku zahteva ispravku, dopunu, doterivanje. Doduše tome doprinosi i manjkavost izvorne jezičke strane, ali to ne opravdava ogroman broj netačnosti na mađarskoj jezičkoj strani.

Kritičko ispitivanje sledi abecednu strukturu rečnika, te zapažanja nisu sistematizovana. Usled toga kriteriji se postavljaju po redosledu ispitnih izraza.

Pre svega treba prigovoriti bezrazložnoj i neadekvatnoj upotrebi stranih reči. Tako npr.: „akceptiranje menice” = „akceptál”, „akcija” = „akció”; „kompenzacija” = „kompenzáció”, mada su u ovim slučajevima dati i odgovarajući mađarski izrazi: i to u prvom slučaju „váltót elfogad”, u drugom „részvény” a u trećem „beszámítás”.

Nasuprot ovome u nekim slučajevima nisu naznačeni već odomaćeni strani izrazi, kao npr.: „akreditiv” = „akkreditív”, a tek na drugo mesto bi trebalo staviti izraze: „megbízólevél, hitellevél”. Isto tako i kod izraza „analogija” na prvo mesto je trebalo staviti reč „analógia”.

U slučajevima u kojima se za jedan pojam u oba jezika koristi isti — i u jednom i u drugom jeziku potpuno odomaćeni — izraz, kao npr.: „aktiva” = „aktíva”, nije naznačen odgovarajući mađarski izraz: „cselekvő üzleti vagyón”. Isto je i kod izraza „anarhija” = „anarchia”, gde je trebalo dodati i „szervezetlen közállapot”.

Opšteprihvaćenim latinskim izrazima daje se često pogrešan naziv. Tako npr. kod „deklarativnog akta” stoji „kinyilvánító aktus”, a pravilan izraz je „megállapító aktus”, „konstitutívni akt” = „alapító, megalakító aktus”, a trebalo bi „jogalapító aktus”, „autonomija volje” = „akaratónállóság”, a trebalo je „szabad akarat”.

Primer površnog prevoda je što se „poslovna banka” označava kao „ügyviteli bank”, a pravi naziv je „üzleti bank”.

Nesigurnost se ispoljava u korišćenju izraza „lakhely” i „tartózkodási hely”, mada je opšte poznato da ova dva pojma treba razlikovati i da je „lakhely” = „prebivalište”, a „tartózkodási hely” = „boravište”. Nesigurnost se pojavljuje i kod određivanja značenja termina „nadležnost”. Npr. „delegacija nadležnosti” je preveden kao „hatáskör, illetékesség átruházása”, a pravilno je „hatáskör-átruházás”.

Svojevoljno izražavanje predstavlja prevod izraza „virmanski ček” kao „utalványos csekk”, jer pravi izraz je „elszámolási csekk”. Isto tako nisu tačna značenja osnovnih pojmova čekovnog prava, kao što su indosament, indosant, indosatar.

Nedovoljno poznavanje mađarskih pravnih termina dokazuje i prevod izraza „depozit po viđenju” kao „láttamozási depozitum”, a pravi naziv je „látra szóló letét”. Ili izraz „izgubljena dobit” koji u prevodu glasi „elvesztett nyereség”, a odgovarajući termin je „elmaradt haszon”. U ovu grupu spada i prevođenje izraza „unitarna država” kao „egyesült állam”, a pravilan izraz je „egységes állam”.

Treba prigovoriti i značenju izraza „poslovna jedinica” kao „üggyviteli egység”. Naime, bezrazložno je zanemaren izraz „tevékenységi egység”, koji je sadržan u čl. 448 Zakona o udruženom radu i koji istiskuje neadekvatne izraze „üggyviteli egység” i „gazdálkodási egység”.

Primer nepotrebnog ređanja više značenja jednog izraza je kod reči „kapa-para”. Na mađarskoj strani samo izraz „foglaló” odgovara, dok „előleg” i „felpénz” imaju drugo značenje.

O uticaju običnog, svakodnevnog jezika svedoči prevod izraza „causa” kao „okozat, okság, okszerű”, a odgovarajući stručni izrazi su „causa” = „jogalap” i „titulus” = „jogcím”, ali ova dva mađarska stručna izraza nisu našla mesta u rečniku. Isti je slučaj kod izraza „ostava”, gde je pored pravilnih izraza „letét, letétemény” navedeno je i značenje iz svakodnevnog govora „élelőkamra” = „premnica za hranu”.

Pravi promašaj je za „smrtnu kaznu” reći da je to „halálos ítélet” = „smrtna presuda”. Ili za „neformalne pravne poslove” reći da je to „magánjogi ügylet”, a pravi izraz je „alakszerűtlen ügylet”.

Neshvatljiva greška je da se „stranačka legitimacija” označava kao „pártigazolvány”.

Povodom činjenice da je za izraz „odbiti” dato netačno rešenje „visszautasít” i trebalo bi da stoji „clutasít”, daje se podrobna analiza izraza „odbiti” i „odbaciti”.

Rečnik ne doprinosi pravilnom shvatanju pojma „zajam” i „posluga”, pošto je i za izraz „posluga” označen termin „kölcsön”, a u stvari se radi o „haszonkölcsön”-u.

Nedovoljno razlikovanje pojmovne sadržine pojedinih termina dovodi do toga da se pored pravilnog izraza predlaže i takav termin, koji spada u domen nekog drugog pravnog odnosa. Tako npr. kod izraza „poverilac” pored ispravnog termina „hitelező” naznačen je i „megbízó”, a to odgovara „komitentu, konsignantu ili naredbodavcu, nalogodavcu, vlastodavcu”.

Pod odrednicom „pravo” izraz „akcesorno pravo” nije „kiegészítő jog”, nego „járulékos jog”, „bankarsko pravo” nije „pénzügyi jog”, nego „bankjog”, „prirodno pravo” nije „eredeti jog”, nego „természetes jog”, „subjektivno pravo” nije „személyi jog”, nego „alanyi jog”.

„Pretpostavka” nije „feltevés, feltételezés” nego „vélelem”, „garantni rok” nije „szavatolt határidő”, nego „szavatossági idő”.

Prouzrokuje zabunu nedozvoljena upotreba sinonima kao kod termina „rok” kao „határidő, határnap”, jer „rok” je „határidő”, a „ročište” je „határnap”.

„Tumačenje”, pod ovom odrednicom pojedine pododrednice nisu tačno označene na mađarskom jeziku.

Kod institucije ugovora pokazuje se čitav niz netačnosti termina za pojedine vrste ugovora.

Treba istaći da su uz pojedine pojmove date stručne analize.

Na kraju istaknuta je nada da će se pojaviti i drugo, ispravljeno izdanje ovog rečnika, koji će tada u pravom smislu ostvariti istaknuti cilj.

Summary

Review of the School Law Dictionary

Not long ago a dictionary was published in Novi Sad on five languages: serbocroatian, hungarian, slovakian, romanian, and ruthenian. The dictionary is intended to the students of law high school but also to those who have intentions to become acquainted with law terminology.

Even though the intention of the authors were good the serbocroatian-hungarian dictionary deserves criticism. As much as 300 terms have the wrong hungarian meaning — need corrections, or need to be completed — which happens to be the one seventh part. Even though the major problem is the lack of the original language it is no excuse for the unadequate hungarian terms.

Critical analysis follows alphabetical order, so the observed facts are not systematic. Also the criterions are applied for each term as they come in order.

It has to be pointed out that some terms are completed by professional analysis.

At the end of the review the author expresses his hope that soon it will appear a corrected publishment of this dictionary, realising the original purpose for which it stands.

RÁDIÓÁLLOMÁSAINK PROGRAMKULTÚRÁJA

Temettük már a rádiót is, a színházat is, a televíziót is, meg sok mást. Temettük mindegyiket, nem is egyszer. A helyzet mégsem volt olyan kritikus, hogy a beteg állapota ne javult volna. Minket most pillanatnyilag a rádió érdekel. Ezen belül is egyre összpontosítunk csak: arra, ami közvetlenül hat ránk. Ez pedig a napi és a heti műsor. Hogyan rendeződnek egymás mellé különböző profilú, tartalmú, rendeltetésű adások, milyen reakciókat válthatnak ki a hallgatóból. Lévén, hogy a rádió a legelterjedtebb technikai vívmányok közé tartozik, nyilvánvaló, hogy egy bizonyos műsort sokféle képzettségű és igényű ember hallgathat egy időben. A problémák egy részének, mint később látni fogjuk, ez is alapja lehet.

Az alábbiakban néhány hazai rádióállomás programjaiba pillantunk bele. Vizsgálódásunk tárgya a műsorkultúra. A felölelt periódus az utóbbi két év tapasztalatait foglalja magába, de a „közelség” kedvéért a példák jó része (főleg egyedi jellegű műsorok esetében) a közelmúltra támaszkodva mondja el mindazt, ami már egy jóval korábbi műsor kapcsán is felmerülhetett.

Az egyes adók műsorait egymástól diszkrét távolságban figyeljük meg, mintha pillanatnyilag csak az adó létezne, azzal a feltétellel, hogy más adók műsoraival történő összehasonlításuk lehetőségét nyitva hagyjuk.

Vannak tehát: — informatív,
— szórakoztató,
— oktató-nevelő és
— kulturális igényeket kielégítő műsorok.

Főleg az utóbbi hárommal foglalkozom. Mint látni fogjuk, ezek a határok egyes esetekben elmosódnak, de erre, az adott helyen külön is felhívom a figyelmet.

Nemcsak technikai, de fiziológiai okok miatt történetet meg, hogy

egyed adók műsoraiba tágabban bele tudtam látni. Ebből kifolyólag tehát a következő rádióállomásokkal foglalkoztam:

Belgrád 1., 2., 3.

Zágráb 1., 2., 3.

Újvidék 1. és URH, valamint

a Szabadkai Rádió műsoraival.

Őszintén sajnálom, hogy Szlovénia egyetlen URH sávú adóját sem áll módomban vizsgálat tárgyává tenni.

BELGRÁD 1.

Az *Éjjeli műsor* (Nočni program) bármennyire is elkerüli a figyelmét sok hallgatónak, szerepénél és helyzeténél fogva is jelentős űrt tölt ki. A műsor időtartama közel 4, pénteken és szombaton pedig 5 (ekkor egyébként Éjszakai varieté néven fut újabban) óra. Ez az egyik probléma. A másik pedig abból ered, hogy a szó szoros értelmében éjjeli, ugyanis éjfél után kezdődik és reggelig tart, tehát felvetődik a kérdés: Kinek szól?

Időtartama alapján joggal sorolható a maratoni műsorok közé. Éppen ezért könnyen lapossá, unalmassá, egyszínűvé válhat. 4—5 órán át kell tehát a közönség figyelmét ébren tartania úgy, hogy azzal ne zavarja. Miért? Kétségkívül, akik ebben az időben is ébren vannak, azok különleges helyzetüknek köszönhetik azt. Kik ezek az emberek? Elsősorban a harmadik műszak munkásai. Azután azok, akik lakásuk nyugalma felhasználva kreatív munkát végeznek (tervezők, egyéb intellektuális, tudományos munkával foglalkozók), tanulók, de elsősorban egyetemisták, házi összejövetelek társasága, valamint a betegek, akiknek egyetlen társa a rádió.

Két probléma van itt: az elvárás, amit a hallgatók támasztanak a műsorral szemben és az, amit a műsor ténylegesen nyújtani tud. A harmadik műszak munkása nem szeretne a munkahelyén elaludni (az éjjeli műszaknak ez jelentős fiziológiai problémája volt és lesz is mindig), de ugyanakkor az is zavarja, ha a *külső médium* (rádió) túlságosan is önmagára tereli a figyelmet a *belső médiummal* (munka tárgyával) szemben. Következésképpen magunk is könnyen beláthatjuk. Az intellektuális munkával foglalkozókra is többnyire ez vonatkozik, azzal a lényeges különbséggel, hogy míg ők az otthon megszokott, családi környezetben dolgoznak, addig a harmadik műszak embere a gépek mellett (többnyire monoton zajban). Nos, a rádió hangja a monoton háttérzajt (ami lehet csönd is) hivatott elcsúsztatni, ugyancsak a háttérzaj szerepében. Ez a háttérzaj azonban, ha kell, könnyen előtérbe helyezhető legyen: fontos információ közlése esetén, munkaközi szünetben felszabadulás, relaxáció stb. Azok pedig, akik nem dolgoznak, szórakozni és művelődni szeretnének mellette. Ilyen és hasonló elvárásokkal áll szemben a műsort realizáló munkacsoport. Mit tud megvalósítani mindebből?

Engedjék meg, hogy visszatérjek arra a napra, amikor először fedeztem fel az Éjjeli műsort. Kellemesen meglepődtem az újdonságon. Az indító zene alapján önkéntelenül is arra kellett gondolnom, hogy olyanokhoz szól, akik „csendes” munkát végeznek, éppen nyugovóra térnek vagy álmatlanság gyötri őket, hogy egyszerűen az emóciók mősora. A kezdő, nyugodt, sőt szentimentálisan lágy zeneszám éppenséggel teljesen megfelelt ezeknek a követelményeknek. Örömöm azonban mindössze negyed óráig tartott, mert utána a zene nehéz fajsúlyúvá vált; egyszóval már nem altatott, hanem ébresztett. És rá kellett jönnöm, hogy ez másként nem lehet, amikor a csupán néhány ezer hozzám hasonló helyzetűhöz képest néhány tízezer áll velünk szemben, akik ezzel ellentétben éppen ébren szeretnének maradni.

Most nem is az a lényeges, hogy milyen elvárásaim voltak, hanem az, hogy a kérdés jogos: miért ilyen az indítás? Vajon szükséges-e ez a sokkhatás? A nagy többség számára kétségtelenül az. Ha már így kívánták indítani a műsort, akkor sokkal jobb lett volna a lassú, de alapjában véve figyelemlekötő zene. Egy példa: Rodrigo Concerto Aranjuezének második tétele gyönyörű háttér és előtér is egyben. Bár kifejezetten emocionális zene, nem érzelgős, ellentétben a felhasználó nyitással. Elég halk ahhoz, hogy ne legyen erőszakos, de képtelen altatni, mert zenei fejlődésében az állandó mozgást érzékelteti. Másrészt közhírtőbb és közkedveltebb melódiát hirtelen említeni sem tudnék.

Hogy a kezdet valóban nehézkes volt, ezt ők maguk igazolták azzal, hogy egy idő után fokozatosan elmaradt az altató negyedóra, később a bevezető zene is. Ekkor meg a hallgatóság tiltakozott. Megszokták, elvárták, hozzáöntek. Mit lehetett tenni, mint újra visszatérni hozzá.

Az egész műsort eredetileg sok zenével és kevés szöveggel tervezték meg. Szórakoztató jellegűnek készült. Nem maradt csupán az. A pszichológus-, jogász- és egyéb szakértők tanácsadásaival bővítették az eredeti vázat. Elvitathatatlan sikerei voltak és vannak ezeknek a betéteknek. Az érdeklődés oly magasra csapott, hogy sokszor a befutott kérdések száma meghaladta a blokk időbeli keretét — a kérdések egy része megválaszolatlan maradt. Itt lépte át a műsor a szórakoztatás határát. Ezek a részek tették informatívvá is, természetesen nem a megszokott mindennapi hírek értelmében.

Mikor vált kulturális jellegűvé? Például akkor, amikor egy mindenre elszánt művészcsoporthoz telefonhívásra húsz percen belül házhoz ment és tízegynéhány percen kis darab előadásával igyekezett a hívó fél magányán enyhíteni. Vagy például akkor, amikor az opera, a komolyzene, az irodalom bevonult a műsorba.

De engedjenek meg egy észrevételt: az idő nem megfelelő egy-egy hosszabb lélegzetű mű, alkotás előadására, mert könnyen sávossá teheti a műsort. Annak pedig ugyancsak kisebb a hatása, ha például egy órán át rövid válogatásból adjuk meg a meghatározott műfaj darabjainak. Ez a megállapítás egyébként a szórakoztató zenére is érvényes.

Ez a maratoni műsor igazi szépségét, sokoldalúságát és értékeit csak

akkor tudja teljes egészében a hallgató elé tárni, ha kollázsszerűen épül fel vissza-visszatérő elemekből. Csakhogy ez sokkal nehezebb. Akkor nagyon kell ügyelni az apró kockák összeillesztésére.

Ismeretes, hogy a figyelem (munka közben) 25—35 perc alatt lényegesen esik, gyengül a koncentráció, fáradtság, elcsigázottság áll be. Ezt egy 5—10 perces pihenővel ki lehet küszöbölni. Ha egyműfajú vagy fajsúlyú műsortömböt erőltetnek a hallgatóra 50 percen át, ahogy ez számtalanszor megfigyelhető volt, akkor nemcsak a más munkát végző számára, hanem a kizárólag a rádióra összpontosító számára is megnehezítik a koncentráció huzamosabb fenntartását. Amazt zavarja munkájában az egyhangú háttérzaj, emezt pedig untatja a műsor.

Az Éjjeli műsornak még sok rejtett potenciálja van. Az egyik, a műsordinamika fokozottabb kihasználása. Az együttes igen jól képzett, igyekeznek változatosságot bevinni a munkájukba, a „közönséget” is aktív résztvevőkké emelik. Bár néha egy-egy nap kevésbé sikeres, érezhetően nagy az akarás és nem fenyeget az ellaposodás veszélye — egyelőre.

A szombat délutánokat egy kollázsműsor jellemzi amelyben többek között az *5. dimenzió*, *Az opera páholyában* és más állandó jellegű betétek szerepelnek. Talán a köznép művelődésére szánták, talán általános tudást, ismereteket adhatnak, talán specifikusakat is. Talán kulturális szükségleteket elégíthetne ki, talán tudományos információt tartalmazhatna és végül, talán fűszerezett népi humorral szórakoztathatna. Ezzel szemben (nem talán — biztosan:) egyiket sem tartalmazza. Arra törekedtek, hogy mindezt beleszőjjék a délutánba, de csak beleerőszakolni tudták. Színészek tereferélnek itt a kultúráról, tudományról, szórakoztatásról, művelődésről, meg ki tudja még, miről, de a színészek az „oktalan, bárgyú” paraszt gúnyját öltik magukra. Aztán van közöttük egy-egy „okos”, aki a „butáknak” megmagyarázza butaságának mibenlétét. Eközben önmagát és a másikat is a röhej tárgyává teszi. Legtöbbször az operát és a tudományos vívmányokat célba véve oktatják ki egymást, miközben a legidétlenebb szó- és gondolatjátékok kerülnek előtérbe. Ha a munkacsoport eredeti szándéka az volt, hogy műveljék és szórakoztassák a hallgatóságot, akkor ezt valószínűleg az analfabétáknak szánták. Ha arra akartak rámutatni, hogy milyen silány műveltséggel rendelkezik az emberek nagy része, hogy mennyire közönségesen, laposan és érdektelenül viselkednek a modern vívmányokkal szemben, akkor ezt a céljukat sem érték el. Az alany nem ismert a tárgyban önmagára. Jól szórakozott az interpretáló művészek szövegén, csak közben elfelejtette észrevenni, hogy helyette beszélnek. Bár formai és elvi, logikai egység következetesen megvalósul a műsorok folyamán, éppen ezért nem járulhat hozzá az egységes, jó kép kialakításához. Csak sajnálkozhatunk azon, hogy egy ilyen koncepciójú műsor már hosszú ideje csak azért életképes, mert a fejlődésükben egyesek következetesen csukott szemmel vezetnek és vezetettek.

Találkozások — zenei újdonságok (16.15-től, hétfőtől péntekig)

Valamikor az *Együtt a zenével* elnevezésű adás megszűnte után indult. Akkor attól tartottam, hogy gyengébb lesz, szintelen, unalmas, szétforgácsolt, több szöveggel, mint zenével, most viszont örülök neki. Sokkal komplettebb, színesebb, mozgalmasabb és ami lényeges — végre aktuális.

Aktuális benne az, hogy a mai zenei élettel foglalkozik (főleg a miénkkel, de azért gyakran kitekint). Megszólaltat hazai és külföldi művészeket szóban és zenével egyaránt. Fesztiválokra, zenei rendezvényekre, találkozókra, versenyekre visz el. Nagy szerephez jut az ifjú művészgárda — ezzel is hangsúlyozva a fiatalok helyzetét e téren. Régi alkotások elevenednek meg új, friss, még kicsit járatlan kezek alatt. Új művek lépnek közelebb a széles közönséghez. A hazai szerzők módot és alkalmat kaptak arra, hogy műveiket saját, eredeti melegségükben közöljék a tömeggel.

A műsor az éterben széthúzza a koncerttermek gátló falait, tantermekbe lopja be a világosságot. „A zene mindenkié” — úgy tűnik, ezt az elvet igyekeznek megvalósítani itt is. Mindenkihez szól a maga egyszerű nyelven, de egyszerűségében magas kulturális színvonalon tud maradni. Éppen ezért élvezetes és örömteljes dolog, hogy nem süllyedt le a riportműsor színvonalára.

Összefoglalva: érdekes, változatos, újszerű és aktuális; sok erő van már benne, de még sok hiányzik is belőle. Olyanná kell válnia, mint a szignálzenéjének — hömpölygővé, magabiztossá és erőteljessé. A cél nem, az eszköz és a mód nem kevésbé.

Esti kívánságműsor

A törzsvendég. És mint szokott lenni, az „Ő” tulajdonságait a pincér úgy kiismeri, hogy megfelelkezik azok tulajdonság-karakteréről. Több generáció szokott hozzá ehhez a műsorhoz, amelyben a dolgozó, a hallgató kívánságára forgatnak le egy-egy zeneszámot a szórakoztatóipar valamelyik már bepókhálósodott, vagy éppen még gőzölgő termékéből. A számok között valamelyik munkaszervezet munkáját, termékeit, munkáit és gondjait ismerhetjük meg. Eddig a jelenlegi tartalmáról.

Mondottuk: kívánságműsor. Érdekes, hogy a megkérdozettek szinte valamennyien vagy népzene, slágert vagy tánczene kérésnek. Itt-ott előfordult már, hogy hallottunk egy igényesebb kérést is (rövid klasszikus tánc, nápolyi dalok), de itt aztán pont. Felvetődik a kérdés, a véletlen kérdése. Ki szoktatta rá a közönséget kívánságai egyoldalúságára?! Egy vers, rövidebb írás, humoreszk megszólaltatása, egy színész hangja, egy jelenet valamely műből, apró részlet egy irodalmi alkotásból, hangjátékból, kabaréból stb. Ezek is kérések, kívánságok — vagy nem? A kívánságműsor a jelenlegi formájában nem unalmas ugyan, de egysíkú. Számítlan 3—5 perces dolog van még, amit kívánni, szeretni lehet. Én azt hiszem, ezek ellen az óhajok ellen a rádió munkacsoportjának sem lenne semmi kifogása. Ha egyébként valóban a közönség kívánságairól

van szó, akkor az képe önmagáról. A fent említett lehetőségek bevonásával egy pezsgő, burjánzó, színes és változatos, tartalmában rendkívül gazdag műsort lehetne összeállítani. Ezt a lehetőséget a műsor szerkesztőségének is fel kellett ismernie. De ahhoz, hogy a közönség ilyet is merjen kérni (többéves ellenkező tapasztalatok után), magának a rádiónak kell megmutatnia az új utakat, lehetőségeket.

Pop-párhuzamok (22.20, szombat)

Egy műsor azok közül, amelyek kizárólag az ifjúságnak szólnak. Zeneszámok, együttesek, főleg új termékek ismertetése, zenével. Bár a műsorvezető mond is valamilyen szöveget, úgymond tájékoztat arról, amit hallunk, amire asszociálhatunk (az elképzelései szerint), ennek ellenére mégsem mond semmit. Azt vártam, hogy valóban párhuzamot vonhassunk szerzemények, együttesek, stílusok között. Hogy komolyan áll hozzá, magyarázatainak különösebb értelme és ereje lesz. Rávilágít a bemutatásra kerülő dolgok fogyatékosságaira, erényeire, új jegyeire. De helyette egy átlátszó szöveg fogad, amely azonban mindig új — átlátszóságában; lapos, egyhangúan unalmas és a lemezlovas szerepében tetszelgő. Kár. Elvárható lenne, hogy a szöveg élethű, fiatalos tűző, szabadelvű legyen, mint az ifjúság. Szabadszótárú lett, mert a dolgokat úgy fűzi össze, hogy a jobbik esetben is csak azt ismételheti el, amit már unalomig ismerünk. Hiányzik belőle a „vér”. A műsor nem támaszkodhat csak a zeneszámokra, mert nem lehet mindenki vájtfülű és nem áldozhatja idejét kizárólag egy mozgás megfigyelésére és nyomon kísérésére. Elvárjuk tehát a szöveg-párhuzamokat. Pop-párhuzamokat szeretnénk hallani — de igaziakat.

BELGRÁD 2.

A sablon mintája. Vagy nem tűnt fel senkinek, hogy napról napra ugyanazt hallgatja? Ezek nem gyűjtőfogalmak, amibe minden belefér (mint pl. Zágráb 2. esetében a *Radio-Jadran*, *Studio-A*). Nézzük, miről is van szó?

A következő műsorokból válogathatunk: A társult munka rádiója, Közös hullámhosszon, Zene ez mind (egyveleg), Útjelző — ifjúsági műsor, Mindent a sportról, A hét művészet, Autóbusz fél hatkor, ezután valamilyen irodalmi alkotás és esetleg gyermekműsor a végére. Többnyire naponta jelentkező tömbök ezek. Bizonyos az, hogy pl. A társult munka rádiója elnevezésű műsorban magán a társult munkán kívül másról sem lehet szó. Aztán az Útjelző, az ifjúság műsora. Kora reggel kezdődik a közös hullámhosszon. Ez a műsor szórakoztató jellegű, ezenkívül módot nyújt a hallgató és műsor közötti közvetlen (telefon-) kapcsolat megteremtésére. Soroljuk ide még a zenei egyveleget is. Ahelyett, hogy mindez különálló műsort kapott, egy közös délelőtti programba lehetne beolvasztani. Sem az ifjúság problémái nem olyan különállóak, sem a

társult munkáé, hogy ne tűrnék meg egymást egy műsoron belül. Egy szóval, lehetne itt is egy közös hullámhosszat létrehozni, amely minden tekintetben felülmúlhatná a jelenlegi állapotot. Egyelőre csak ott tartunk, hogy külön-külön hallgathatjuk meg mindegyiket hosszabb és szárazabb verzióban.

Ha van is szabad idő, a műsorok naponkénti vagy kétnaponkénti ismétlődése sokkal számottevőbb, mint a „szabadúszók” jelenléte. A sablon itt teszi újságszerűvé, napilapszerűvé, amelynek van egy ugyancsak sablonszerű ünnepi kiadása is. Az „olvasó” mindig tudja, melyik oldalon mit találhat, melyik oldalon mit kereshet, hol lelheti fel kedvenc rovatát vagy karikaturistáját stb. Minden rádióállomás műsorainak van egy gerince, amelynek mentén végighúzódnak a napi programok. Minél több a gerincből kifutó egyéb leágazás, annál sokoldalúbb, erősebb és érdekesebb a kialakított figura formája. A rádióra vonatkoztatva: annál szélesebb tömegekhez képes szólni, annál nagyobb területen képes embereket megmozgatni. Ha a váz domináns, kevés a flexibilis leágazás, a forma és tartalma egyszerűsödik, laposodik, megszokottá válik és egy idő után észrevétlenül elmegyünk mellette.

Vasárnapi sztereó műsor az URH sávon

Reggel kilenckor a 2. program megkezdí különálló vasárnapi sztereó műsorát. 13 óráig a komolyzenei alkotásokból hallgathatunk, majd egy óra jazz és ismét komoly zene. 15 órától a műsor vendégével beszélgetnek el — a komoly zenéről, a művész életútjáról, munkájáról, kedvenceiről, 18—20 óráig egy opera rádiófeldolgozása. Befejeztük.

Zene van sokféle. Komoly zene is rengeteg. Ebben a művészetben nincs két egyforma, két hasonló. Két azonos műfajú alkotás is csak annyiban azonos, amennyiben a műfajuk, de ezentúl másban aligha. Akármennyire is különbözőek, bármilyen ügyesen is válogatják azokat össze a stúdióban, az csak komoly zene marad egész délelőttre és csekély eltéréssel délutánra. Nagyon örülök neki, hogy ennyit szenteltek a komoly zenére, de ezzel még nem érték el céljukat. Mint mondtam: a vasárnap a kultúra napja, s ilyenkor nemcsak a komoly zenét, hanem a prózai irodalmat, színházat, hangjátékot, rádiójátékot, költészetet és mást is akarunk. Hisz oly végtelen és kimeríthetetlen a zene és az irodalom egymagában, hát még a kettő együtt! Olyan gyönyörű példáit hallottam egy ilyen műsornak Bécsből. Nem lehetne az ötletet itt is kidolgozni, természetesen egyéni hangvételben? Egyoldalúnak lenni akkor, amikor a lehetőségek csak úgy ostromolnak bennünket!

Kritikám eddig is és ezután is őszinte hangvételű. Magam is a komoly zene híve vagyok, de ami fárasztó, azt ne tagadjuk. Örülnék neki, ha észrevételeimet nem romboló, hanem építő szándékúnak fognák fel. Egyébként: a vasárnap legyen valóban a kultúra, a szórakozás napja, hogy megnyugodva, friss szellemmel kezdhessük az újabb hetet.

ZÁGRÁB 1.

Valami azt sugallja, hogy itt többet foglalkoznak a színvonallal, tartalommal. Az informatív jellegű műsorok mennyisége nagyjából meg-egyezik az előbb említett két adóéval. E területen nem is mutatkozik számottevő eltérés. Mindaz, ami ezen kívül — kulturális, oktató, szórakoztató — adja meg az említett lényeges különbséget. Ki kell emelnem, hogy nem a mennyiség játssza itt a fontosabb szerepet (bár észlelhető), hanem elsősorban a minőség.

Térjünk rá a konkrét példákra. Vitathatatlan, hogy többet foglalkoznak a gyerekekkel. Mesét, verset, zeneszámokat sugároznak nekik. Minőségük (tartalmilag) rendkívüli. Érdekességekről, különlegességekről éppúgy elbeszélgetnek velük, mint a hétköznapi gyermekproblémáiról. Ezek a műsorok végre a gyerekekről szólnak a gyerekeknek — nem pedig a felnőtteknek. A gyerekek kívánságára — egy műsorcím a sok közül. És mit? — komoly zenét. Hosszú távon figyelem a rádió ezen ténykedését és önkéntelenül is visszaemlékszem gyermekkoromra, amikor a Zágráb 1. gyermekműsorait hallgattam. És világos előttem a törekvés célja: mindenkinél komolyabban álltak hozzá a legfiatalabb generációk neveléséhez.

Tudja azt mindenki, hogy a gyerekeket már járóképes koruktól intenzíven kell nevelni a széles látókör, a mozgékonyosság (szellemi, fizikai), a helyes ítélőképesség stb. kialakítására. Tudjuk, hogy ezekből az emberekből lesz a jövő népe, társadalma, kultúrája és együttesen mindaz, amit mi életnek nevezünk. De mindezt kizárólag csak tudni még édeskevés. Hosszú évek tapasztalatai után elérhető egy magas színvonal, könnyed mozgékonyosság a műsorszerkesztésben. Ezt az örökséget használják fel ma is újabb tapasztalatokkal gazdagodva.

Véleményem szerint egy társadalom kultúrájának és emberségének nagysága abban is megnyilvánul többek között, hogy mennyit és hogyan foglalkoznak a kicsinyekkel, szellemi és fizikai utódaikkal. Szó sincs arról, hogy Zágráb 1. ezt a kötelességet hiánytalanul teljesíti. Mulasztás akad bőven. (Mellékesen: a Szabadkai Rádió a kisiskolások korosztályáig gyakorlatilag egyáltalán nem foglalkozik a gyerekekkel.)

Naponta módunkban áll rádiójátékot, színművet és irodalmi művet hallgatni. Nem hiányoznak az oktató műsorok sem, de a komoly zene, a szórakoztató zene és népzene is szép számban talál képviselőre. Döbbenetesen változatos, színes és sokrétű a műsorszerkesztés: ritka témával foglalkozók, hallásra egzotikusak, kevésbé ismert és megszokott dolgok. A sokoldalúságra íme néhány példa: Műsor gyermekeknek, Fiatalok zenei tribünje (Grožnjan), Új dalmát dalok, Zenei sokféleség, Jugoszláv népek dalai és táncai. A swing ideje, Ismerjük meg hazánkat, Zenei miniatűrök, Az el nem kötelezett országok zenéje (!), A színpad csillagai, Európai népdalok, Rádióregény, Rádióújság, A gyermekek kívánságára, Ne aludj, kedvesem, amíg szól a rock and roll... — sorolhatnám még. Ügyesen és hatékonyan szól a tömegekhez. Mindenkihez utat talál. A

változatosságot nem csak a műsorok sokoldalúságára alapozzák, hanem igényesebb realizálására is.

Úgy érzem, ki kell térnem egy lényeges momentumra is, amely sokunknak figyelmébe sem ötlük. Ez a szöveggkultúra — a bemondó beszéd-kultúrája. Tudom, hogy a beolvasott szöveg minősége nem a bemondó olvasási technikáján áll vagy bukik. A minőség annak az érdeme, aki megszerkeszti, összeállítja. Dicsérem az olvasott szöveg tartalmi egyszerűségét, világosságát és tömörségét. De dicsérnem kell annak akusztikai átütő erejét is. Nos, ez utóbbi az, ami az olvasási kultúrától függ. Ettől lesz fülnék kellemes, értelemnek könnyen felfogható a közölt anyag. Korántsem mindegy, milyen tónus és háttér kíséri a prózát. Ez is egy a sok pozitívum közül, amit a rádió munkacsoportjának javára írhatunk.

Végül valamit a naponta ismétlődő programokról. Figyelmetlenségünk következtében arra a megállapításra juthatunk, amire a Belgrád 2. esetében. Mi teszi mégis változatosabbá, élénkebbé, ellentétben a másik adó műsoraival? Az, hogy képlékenyebb, változóbb, nyelvezete gazdagabb, megszólalási módja sokféle. Gördülékenyek és dinamikusak a betétek, állandó mozgást mutatnak.

A Zágráb 1. műsoraai teljesebbek, szisztematikusabbak, egységesebb képet mutatnak, kulturális színvonaluk magasabb, mint a megfelelő belgrádi adóé.

ZÁGRÁB 2.

Az egész napi adás felosztható két nagy egységre. A délelőtti a Radio-Jadran alkotja, amíg a délutánit a Studio-A. Az elképzelés nem egyedi, a megvalósítása mégis azzá teszi.

A *Radio-Jadran* a turisták, a tengerpartunkon nyaralók műsora. De van ennek a műsornak egy tágabb köre is. Azzal, hogy nem kizárólag a tengerparttal foglalkozik, hanem az egész Horvát SZK-ba bepillantást nyújt, egyúttal közelebbre tudja hozni a horvát és dalmát ember életét. Tudósítók hada veszi ki részét ebből a munkából, akik naponta meglátogatják az ismert és kevésbé ismert városokat és falvakat, hogy onnan hírt hozzanak valamilyen rendezvényről, kulturális ünnepségről, helybeli — nagyobb jelentőségű újdonságról. A tárlatokra éppúgy ellátogatnak, mint a zenei rendezvényekre, népiünnepélyekre, sőt olyan embereket is megszólaltatnak, akiknek foglalkozása már ritkaságszámba megy. Mondanom sem kell, hogy ezzel akarva-akaratlanul a falusi turizmus malmára hajtják a vizet. Ez pedig nem lokicsinylendő. Valószínűleg még sok idő elmúlik addig, amíg teljes szépségében felfedezzük az ország belsejét, ahol nincsenek híres erődítmények, Adriai-tenger, ahol nincsenek fényes szállodák és éjjeli mulatók, de ahol a paraszti egyszerű környezet a maga tisztaságában tárul elénk. Ezek a helyzetképek élnek — a tudósító fáradtságot nem ismerve kutatja fel az adott tárgykör érdekességeit és kérdései jól megszerkesztettek, nem a naponta hallottak

és kiismertek. Egy kérdés akkor jó, ha a hallgatóban potenciálisan felébresztett érdeklődésre választ tud adni. Egy kérdés azonban igazán akkor lesz nagyszerű, ha meglepetésszerű, nem remélt, új oldaláról világítja meg az esetet. Az utóbbiakból egyre többet hallhatunk. A riport szerves része a műsornak. Az előbbi minősége, tartalma egyenesen befolyásolja az utóbbiét. A minőség és a tartalom ebben az esetben a riportter műve, ezért nem szabad megfeledkezni róla.

Ezek a riportok nemcsak kulturális és etnikai jelentőségűek, de fontos társadalmi-szociológiai problémáknak is teret adnak. A csoport és egyén munkájának társadalmi megbecsülését és elismerését látom megtestesülni ezekben a törekvésekben, riportokban. Mert valóban egyszerűbb és könnyebb volna a stúdió környékéről összegereblyézni az anyagot, hiszen aktuális téma akad bőven.

A Radio-Jadran munkacsoportja a külföldön már jól bevált gyakorlat hazai alkalmazásának lehetőségeit is felismerte és ügyesen kezeli. A körkapcsolásról beszélek. Kisebb, helyi jelentőségű adókkal veszi fel a kapcsolatot, mint amilyenek például Eszék, Dubrovnik, Split, Rijeka vagy a ljubljanai stúdió. Egy új hang mindig változatosabb képet kölcsönöz az egésznek. Módunk nyílik arra, hogy az említett körzetek életébe bepillantjunk. Adott esetben ezek a körkapcsolások már jó ideje túlnőtték a pillanatkép jellegét. Szerves részévé váltak a műsornak és a maguk módján járulnak hozzá a dinamikus váz kialakításához. Megszólalási módjukkal, frissességükkel, nem utolsósorban tartalmi közlendőjükkel elérték azt, hogy a hallgatóságban a pillanatkép érzete megsemmisül, miközben életképpé transzformálódik. A fényképek sokasága színes filmmé változott, s eközben funkcionális értelme is vele fejlődött: a csupán bepillantást vele éléssé, együttéléssé emelte fel. Ezáltal a régi rossz gyakorlat hatása érezhetően gyengül: a központi stúdió fokozatosan elveszti a mindenes, az úr szerepét, miáltal a látószög tekintélyesen kitágul. Nemcsak a közeli dolgok jutnak a tudat fókuszába, hanem az eddig megfoghatatlanok is.

A körkapcsolások másik fontos eredménye, hogy azonnali képet kapunk az említett körzetek és a tágabb területek napi kulturális rendezvényeiről. Sok fontos következtetést vonhatunk le ezekből a látszólag naiv, de valójában apró, árulkodó jelekből.

A műsor keretében egyébként a kicsinyekkel is foglalkoznak, szó esik a sportról, és tekintélyes teret kap a társult munka. Nem feledkeznek meg a külföldi turistákról sem: három nyelven tájékoztatják őket a nap eseményeiről és a kulturális rendezvényekről.

Nem töri meg ezt a hangulatot a 13 óraor kezdődő komolyzenei műsor sem. A 6 órás szórakoztató műsort mintegy kiegészíti és könnyedén átvezeti a délutáni, másik maratoni műsorba, a Studio-A-ba.

A *Studio-A* legalább olyan változatos, mint délelőtti társa. A különbség közöttük abban nyilvánul meg, hogy míg a délelőtti szakasz főleg a turistáké (nyáron), addig a délutáni a munkából hazatérő emberé. Mi mindent hallgathatunk délután?

Eppur si mouve — oktató jellegű tudományos műsor, könnyed, mindenki számára hozzáférhető. Meridijan 16 — röviden a világról; Pod starim i novim ikrovovima — régiségek és újdonságok, aktuális problémák a kultúra és társadalom területéről; népzene hazánk különböző tájairól; irodalmi, színpadi alkotások, komoly zene és sok más. Szombaton Crvena jabuka — a fiatalok műsora. Gördülékeny, változatos betéteket hallhatunk. Pezseg az élet — mondjuk. Helyet kap benne mindenki, aki úgy érzi, mondanivalója akad. De túl ezen, helyet kapnak az emberi igények összességükben. Szükségtelen ismételnem azokat a vonásokat, amelyeket a Radio-Jadrannal kapcsolatban felhoztam. Általános alakjukban értelmezhetőek itt is. Ez bizonyítja a 2. műsor állandó, változatos műsorát, és ha egyszer valamiért keményen megdolgoztak, ne tulajdonítsuk el tőlük a dicséret babéraját.

ÚJVIDÉK 1.

Megkülönböztetett figyelemmel kísértem hazánk első, önálló magyar rádióadójának műsorait. Nem azért tettem ezt, mert erővel jót vagy rosszat akartam látni. Az adó különös jelentőséggel bír (elméletben legalábbis): a vajdasági magyarság és részben a többi nemzetiség saját nyelvű műsorait sugározza. Ami a magyar nyelvű adások mennyiségét illeti, az rendben is volna. A többi nemzetiség nyelvén sugárzott adások száma azonban jelentéktelen, főleg az információkat továbbítják. Nemcsak társadalmi, de kultúrszociológiai kérdésbe és etnikai problémákba keveredünk. A nemzetiségek kultúrájának, hagyományainak ápolásában a rádió jelenlegi törekvéseiben nem erőlteti meg magát túlságosan (a magyaron kívül).

Az adó mintegy összegyűjti a tartomány lakosait. A maga hiányosságában és jól észlelhető egyoldalúságában is részben meg tudta valósítani ezt az összegező szerepet. Igyekszik tájékoztatni bennünket a szűkebb hazánkban történelekről éppúgy, mint Jugoszlávia és a világ legfontosabb eseményeiről. A Hallottuk—láttuk délutáni híradóban a vajdasági rádióállomások együttes közreműködéséből értesülhetünk a nap legkiemelkedőbb eseményeiről tartományunkban. A többi híradó, beleértve az estit is sokkal tágabb jellegű.

Ami egészében feltűnő: a napi adás tobzódik a zenés műsorokban. Naponta többször népzénet sugároznak. Rengeteg a szórakoztató zene. És szép számban hallgathatunk komoly zenét is. Mindent összevetve, zenés rádióknak keresztelhetnénk el. Szerény becslésem szerint, a napi adások 75%-a zenés műsor, 10%-a híradó, a többi 15% egyéb szöveges műsor. Ebbe a 15%-ba kell beleférnie a gyermekműsoroknak, irodalmi és színpadi alkotásoknak és még sok más apróságnak. A 15% a napi adásból valamivel több, mint 2,5 óra. Ahhoz nagyon kevés, hogy ennyi minden beleférjen (a Műsoremlékeztető és a Rádióterefere is innen viszi el a maga félórácskáját, az Estéről estére pedig a másik félórács-

kát). Tagadhatatlan, igyekeznek bemutatni íróinkat, költőinket, politikusainkat, azok műveit, írásait, a vajdasági zenészek alkotásait, de a törekvés még elég kis eredményt mutat. Vajdaságban élünk, és illene többet érintkeznünk saját kultúránk egykori és mai javaival. Ebben rengeteget segíthet a rádió. Nincs miért szégyenkeznünk, nincs mit takarognunk. Ezek az alkotások színvonalukban magasak, bármikor megállják helyüket tartományunk határain kívül is. Tehát van Irodalmi kis-tükör, Lírai tízperc, Szempont, Hangjáték a stúdióból, Szivárvány meg Kalácsa stb., csak éppen kevés. A szépirodalmat, a szép szót a parasztházakban éppoly szívesen hallgatják, mint a városi toronyházakban.

Muzsikaszó-jókívánság. Ahhoz semmi közöm, hogy ki mit szeret, hogyan kedveskedik szeretteinek. Mással van baj. A szövegmondóval. Pityi Palkó és a herkentyű billentyűje is előkerül olykor, ha a bemondó nyelve egy közönséges név és még közönségesebb jókívánság felolvasása közben a betűtől nem látja a szöveget. Sűrű a nyelvi botlás, sokszor esetlen és helytelen a hangsúly. Gyakran nem tudjuk eldönteni, befejezte-e már vagy mondana még valamit. A félórás műsorcskából, ha mást nem, de ezt a hibát bizonyosan könnyen ki lehetne küszöbölni. Bennünket senki sem fizet azért, hogy ezt végighallgassuk, de úgy tűnik, ott sem a munka minőségét fizetik.

Ha az Újvidéki Rádió magyar nyelvű műsorairól beszélünk, az URH adót nem illik kifelejtenünk. Az irodalom helyzete itt sem rózsásabb. Nem értem, miért kellett törölni a vasárnap esti irodalmi műsort (ha csak ideiglenesen is). Nagyon is jól megvoltunk vele és szépen illeszkedett bele az azt követő komolyzenei hangversenybe.

Ezzel szemben rendkívül jól sikerültnek tartom az Operaházak és hangversenytermek műsorából című adást, valamint a Nyáresti hangversenyt. Az a törekvés, hogy a friss zenét igyekeznek bemutatni, azzal az előnnyel jár, hogy az alkotásokat nem a tökélyig kimunkált és utánjavított hangfelvételekről, hanem az egyedi, természetes hangzású koncerttermekből ismerjük meg, minden hibájával és előnyével együtt. Így kerülhetnek a nagyközönség elé (egyre gyakrabban) a kevésbé ismert vagy teljesen ismeretlen művészek és művek, együttesek. A hazai koncertekről keveset hallunk, bár kétségtelen, nálunk is csak történik valami, vagy nem?

Ez az újvidéki együttes elég erős ahhoz, hogy fogyatékoságait korrigálhassa, élvezetesebb és fordulatosabb műsorokat szerkesszen. Hangfelvételeik száma is jelentős bázis és kombinálva ezt a hozzáértő munkacsoport nagyobb munkakedvével, még sok érdekes újdonságra találhatnak.

SZABADKAI RÁDIÓ

Hétfőtől péntekig az ábra a következő (középhullámon): 5.00—12.30 az Újvidéki Rádió 1. és 2. műsora, 18.30—24.00 az Újvidéki Rádió URH és 2. műsora. Tehát semmi új ebben az időintervallumban. Dél-

után van 2,5 óra magyar nyelvű és 3 óra szerb nyelvű (önálló) műsor. Ekkor megtudhatjuk mindazt, ami körülöttünk és a szomszédos Kanizsa községben történt. A mindenbe beletartoznak a piaci hírek éppúgy, mint a sport, a munkaszervezetek élete és a helybeli szemérmes kultúra még szemérmesebb és tartózkodóbb ismertetése. Mi nincs a Szabadkai Rádió műsoraiban? Gyakorlatilag nincs önálló irodalmi, komolyzenei, oktató-nevelő műsora. Annál több a hír, a riport, a helyzetkép és a szórakoztató zene. De azért ne legyünk telhetetlenek: a kultúrának is adtak naponta néhány percet (Minuti kulture, Kuda večeras; valamivel jobban áll e téren a magyar nyelvű adás, mert a hét egy napján a környék kulturális életével is foglalkozik). Egyelőre ott tartunk, hogy a tájékoztató és szórakoztató szerepében a csoport kielégítő munkát végez, bár néha mindenből hírt akarnak faragni.

A szombat délelőtt a pop-zenéé, a délután az ifjúságé vagy az üdülőké. A vasárnap változatossága pedig hűen megőrizte a szünke szabadkai hangulatot.

Az egyébként sztereoó URH műsor egy hét leforgása alatt 48 óra szórakoztató zenét sugároz hirdetésekkel megtűzdelve. Lemondott az informatív jellegű műsorokról, de kitagadta a kultúrát is.

Egyébként a „legjobb” véleménnyel kell lennem a zenezámok mérhetetlen változatosságával kapcsolatban is. Arra gondolok, amikor a zenefelelős kiválaszt egy lemezt és elejétől végig leforgatja a rajta található szerzeményeket. Vasárnap egyébként megtisztelve érezzük magunkat, amikor a 7.00—24.00 óráig tartó szórakoztató műsor mellett tölthetjük el a napot. A szabadkai hallgatóság e téren még olyan sokkhatásoknak is keményen ellenáll, amikor az óránként ismétlődő karakterisztikus jelzés és a hirdetmények belerecesznek a hangfalakba egy ügyes technikus jóvoltából.

Nos, ez is kultúra, ha valaki nem tudná... Ez a munkakultúra — nálunk egyébként gyakrabban nevezik munkaszockásnak. Nem tagadom, előfordulnak órák, délelőttök, amikor még az egysíkú szórakoztató műsor mellett is jókedvvel tölthetjük el az időnket. Olykor változatos, élénk, van benne mozgás. Van tehát bázisa a jobb összeállításoknak is, de ezen az arányon illene valamit javítani.

ZÁGRÁB 3.

Amikor Zágráb 2. befejezi napi adását, 21.00 órakor, megkezdzi rövid, de tartalmas műsorát a Zágráb 3. Naponta 21.00 órakor újjászületik egy világ, amely sajnós, csak a „felső tízezer” világa, hogy miután tiszavirágszerű 3 órás életében otthont ad a haladásnak, 24.00 órakor ki-múlásszerűen távozzon a békés otthonokból.

Ha a mindennapos munka után a dolgozó hazatér, egy rakás egyéb kötelesség zúdul a nyakába, amelyek közül a legfontosabb helyen a családi gondok megoldását találjuk. Amikor beesteledik, nagy többségük

alig várja, hogy pihenőre térjen. A Zágráb 3. pedig éppen akkor kezdi sugározni műsorait. Az ébren maradók újabb százaléka egyéb okok miatt nem tart igényt ezekre az adásokra. Marad a „felső tízezer”, amely most nem társadalmi pozíciójánál fogva vált azzá, hanem kulturális és művelődési igényei miatt. Ennek a rétegnek tehát éppúgy része lehet a kőművessegéd, a fémmunkás, az árokásó, néhány „megtévedt” egyetemista, mint a mérnök, az orvos, a kulturális dolgozó és egy éjjeli műszakos portás. Mindezeknek az embereknek okvetlen van egy közös jellemzője: önerejükből kulturális igényeiket túl tudták emelni az átlagemberén. Intenzíven érdekli őket a modern világ társadalmi, politikai, kulturális haladása, de éppúgy szükségét érzik a régi szellemi kincsek befogadásának is. Ők tehát azok, akikről feltétlenül meg kell emlékeznünk, ha a zágrábi 3. műsorról akarunk beszélni. De nézzük magát a műsort.

Leginkább 3—6 önálló témájú blokkot sugároznak az említett 180 perc alatt. Habár megtörtént már, hogy a rendelkezésre álló műsoridőt egyetlen témával töltötték ki: jelentősebb évfordulók, megemlékezések és hosszabb lélegzetű alkotások esetében, a jelenség alapján véve nem gyakori. Többnyire egy szöveges műsort egy zenés követ, bár mutatkoznak eltérések is.

Általában naponta foglalkoznak olyan témával, amely a modern társadalmak mozgásait elemzi. A világpolitika éppúgy képviselteti magát, mint saját politikánk és társadalmunk tudományos vizsgálata. A tanulmányok változatosak, érdekesek, sokszínűek. Miközben megannyi fontos kérdésre adnak választ, nevelik a hallgatót, gondolkodását finomítják, élesítik. Kialakítják benne a dinamikus, korszerű társadalomszemléletet.

Zene: hang és szóképekben. Ez a terület legalább olyan kimeríthetetlen anyagában, mint a társadalmi változások. Végtelen változatossággal és az egyediség megismételhetetlenségének technikájával tárulkozik elénk a múlt és a jelen, perspektívájában pedig a jövő. Unikumnak számító, mesteri, de a véletlenek folytán feledésbe merült alkotások és jól ismert, kedvelt művek alkotnak harmonikus egységet. Alkotók és előadók, az igényes művészet még igényesebb tolmácsolói vonulnak be tartósan emlékeinkbe. És örvendetes: végre a hazai zenészgárda is elfoglalhatta az őt megillető helyet. Egyenrangú társként lép fel a külföldi termékeivel szemben. Az avantgarde irányok sem maradnak ki, és nem maradnak le. A legmodernebb, a kevésbé mai és a múlt zenei, esztétikai-filozófiai milyenségére és miérségére ad választ.

Hosszú hónapokon át hetente egyszer hallgathattuk a Dvořák-ciklust, most a gálás francia muzsikát élvezhetjük immáron több mint fél éve. A közelmúltban tárult elénk M. K. Ciurlionis, zenész, festő, a modern irányzatok egyik megteremtőjének élete, szelleme, munkássága. Az Éjjeli hangverseny keretében hallhattuk K. Baranović: Pan—szimfónikus költemény Miroslav Krleža szövegére című művét. Háromórás műsorral emlékeztek meg a zseniális etnomuzikológus, zenész és humanista Bartók Béla születésének 100. éve alkalmából. A Fonotribün bemutatja

a technika legújabb sikolyát, a digitális eljárással készülő szuperfelvételeket. A keret valóban kimeríthetetlen. Az eredeti értelmezés, hozzáállás, a külső munkatársak, az egyedi megoldások sokasága, a technikailag és szellemileg képzett gárda jóvoltából lesznek ezek a műsorok is alkotó jellegűek.

A harmadik legfontosabb dolog, az irodalom kiemelése a hétköznapi porral belepertt életből. A 3. műsor mérhetetlen szellemi többletet képes nyújtani azoknak, akik hajlandók befogadni. Mindig hagy azonban annyi teret és szabadságot, hogy a hallgató maga is aktív, alkotó résztvevője legyen a műsoroknak. Számptalan előnyei közül nem térhetek ki mindre. Eredeti célját, vagyis azt, hogy az embereknek az igényes kultúrát továbbítsa, a probléma dinamikus megoldását és a korszerű társadalomszemlélet módjait bemutassa, eredetien, hatékonyan és nagy sikerrel végzi. Mindezt a humanista társadalómépítő szemszögéből nézve örömmel veszem tudomásul.

BELGRÁD 3.

Újfent elzengedezhetném a Zágráb 3-mal kapcsolatos dicséreteimet. Nem másolata az előbbinek, sem az előbbi az utóbbinak. Ez is éppúgy a „felső tízezer” műsora, azonos értelmezésben, mint az előbbi. Ugyancsak a kultúra, a társadalomszemlélet szószólója.

Vannak azonban specifikus jegyei is ennek az adónak, azonkívül néhány kérdésben eltéréseket is tapasztalhatunk. A mai jazz már rég túlhaladta eredeti célját és keretét, igényességével aligha mondható szórazokoztatónak. Eljutott abba az állapotba, amikor épp olyan megbecsülésben részesedik, mint a komoly zene. Ezt érezteti a 3. műsor is. De a jazz klasszikusainak és avantgardejának bemutatásán kívül a zenés műsorokban más újdonságokat is felfedezünk. Még kifejezettebb mértékben jut előtérbe a kortárszene ápolása. A pikáns téma sem ritka (Zenei hagyomány — énekes és hangszeres darabok. Nyugat-Jáva szigetéről pl.). Nagyobb hangsúlyt fordítanak hazánk hangversenytermei programjainak bemutatására. Ezzel az előadókat és a szerzeményeket is közelebb tudják hozni az otthonokhoz. Részletesen közvetítenek a nálunk rendezendő fesztiválok programjaiból. Bárhogyan is próbáltam értelmezni a zenés műsorokat, valahogy az az érzésem, hogy egy karnyújtásnyival megelőzik a zágrábi 3. műsort azzal, hogy a modern itt még modernebb, az időszerű még időszerűbb.

Mit mond az irodalom? Élénk, pezsgő élet sok újdonsággal és forrósággal. Bőven találok olyan témát, amelyet a rádió segítségével nélkülözhetetlenül sohasem állt volna módomban megismerni (buddhista irodalom pl.). Vajdasági írók, költők jól megférnek Salvador Dalival, tanulmányokkal, esszéekkel a művészetekről. Bőven akadnak filozófiai, esztétikai, társadalomtudományi tárgyú fejtegetések.

És a Krónika, amely nem a világ háborúival, katasztrófáival, politikai

és természeti csapásaival foglalkozik, hanem a szellemi újdonsággal. Könyveket, stúdiókat, új alkotásokat, technikai kiadványokat, kongresszusok, értekezletek, egyetemek és kutatóközpontok új publikációit ismerteti. Kiállításokra, tárlatokra, galériákba kalauzol el bennünket. A forrásmunkák beszerzéséhez ad hasznos tanácsokat, útbaigazítást. Itt jut igazán kifejezésre a legkorszerűbb.

*

Ennyit az „egyedek” életéről. Mielőtt azonban pontot tennénk, említjük meg azokat a problémákat, amelyek zömmel közösek.

Sok múlik tehát a tudósító találékonyságán, rátermettségén, helyzetfelismerésén. Érezzük a riportból azt, hogy a téma érdekli a közvéleményt és nem mondvacsinált ügy előtt állunk.

Jogtalanul hódított magának teret a műdal — az eredeti népdal rovására. Elfeledjük, hogy a műdal nem képes helyettesíteni az igazi népdalt semmilyen rendeltetésében sem. A műdal az illúzióinkat táplálja csak, a népdal ezt sohasem teszi. Kár lenne a nemzeti és nemzetiségi kultúrát így elhanyagolni.

A széles sávú adók nem helyeznek elég hangsúlyt az irodalomra. Verselni, drámát, regényt hallgatni örömteli dolog. Ezekben az alkotásokban is ott vannak a múlt és jelen bölcsességei és igazságai. És gyermekeinkről se feledkezzünk meg — a véggel-röffel harsogó szórakoztató zene helyett néha tegyünk értük is valamit.

Gyakrabban kellene tudomást szereznünk a hazai művészgárda tevékenységéről és fontos szerepéről. A rádióknak minden lehetősége és eszköze megvan ahhoz, hogy ezeket a „különcöket” omberhez méltó megbecsülésben részesítse.

A tömegek helyes informálásához hozzátartozik a kommentár, vita, stb. A helyzet nem ismerése, a szituációk bonyolultsága, a bizonytalanság sosem vezetett jóra. Ezen az állapoton is akad korrigálnivaló.

Bár oktatási intézményeink és munkaszervezeteink foglalkoznak a marxista neveléssel, társadalomismereteink bővítésével, az öngazgató szerepének és helyzetének taglalásával, úgy látszik, mégsem elég hatásosan. Kulcsfontosságú kérdésekben siethet segítségünkre a rádió.

Végül: a rádióállomások közötti kooperáció szintje magasabb és sokoldalúbb is lehetne. Ezáltal új minőséget és tartalmat nyerhetnének.

Íme, megpróbáltam keresztmetszetét adni annak, amivel naponta találkozunk. Sok mindennek ki kellett maradnia, de a cél nem a részletesség és aprólékosság volt. Néhány példával igyekeztem megvilágítani az erőnyeket és a fogyatékoságokat. Mindenütt azt emeltem ki, ami adott esetben a legtöbb információt szolgáltatja ennek a tanulmány-nak a megírásához. Ezért történetet meg, hogy egyes esetekben látszólag csak a jót, máshol csak a rosszat láttattam.

Rezime

Programska kultura naših radio-stanica

U ovom radu autor je učinio predmetom svoga istraživanja programsku kulturu nekih domaćih radio-stanica. Ukazuje na bit globalno uzete programske kulture, posebno ističe složenu zavisnost lanca: program—slušalac, te njegovo ubedenje da ni ovaj medij ne može izgubiti svoja glavna, karakteristična obeležja sve dotle dok u njegovom dinamizmu bude reflektovan čovek današnjice.

Autor ovog rada namerno ne nastoji da sačini kritiku koja ulazi u male detalje, niti takvu koja daje odgovor na sve probleme. Ukazuje na neke karakteristične tačke izdignutih, razmatranih programa. U njegovim primerima podjednako nalazimo i one najgore, a i one koji obiluju idejama i veoma su sadržajni. Ovu koncepciju svesno primenjuje i prilikom ispitivanja karaktera programa bilo onih značajnih radio-stanica ili pak onih regionalnih u nas. Glavni cilj autora je bio da na ovaj način podstakne odgovorne na dublje razmišljanje prilikom sastavljanja sadržaja dnevnog programa pa i sadržaja svakog posebnog dela.

Summary

Program Culture of our Radio Stations

The author of this article deals with the program culture of some of our radio stations. Points out the essence of program culture, the tight relation between the program and the audience and the major characteristics of this medium, noticing that the relation depends from the intensity of human reflection in the programs.

The author is not trying to give a detail critique or answers to all questions. He just points out the characteristic moments of some programs. Among his examples one can find those beyond any criticism as well as interesting ones with lots of ideas. He uses this same concept when analysing the programs of important radio stations as well as programs of the local stations. The major purpose of writing this article is to draw the attention of the responsible people, and to stimulate them for deeper thinking when they project the daily program and the contents of each program unit.

ADATOK A SZABADKAI TANYÁK KIALAKULÁSÁHOZ

A tanyák történelmi gyökerei a XV. századig nyúlnak vissza. Kezdetben a jószágterelő téli szállásokon gyűjtötték össze azt a takarmánymennyiséget, amely az állatok részére a téli hónapokban elegendőnek látszott. Itt télen át csak a férfiak tartózkodtak. A tanyát a gazdasági szükségszerűség hozta létre és fejlesztette tovább. Idők folyamán a legelő fokozatos feltörésével, az egyéni földtulajdon kialakulásával a tanya általános mezőgazdasági központtá vált. Kora tavasztól késő őszig kint tartózkodott az egész család, hogy az éppen esedékes munkát közvetlen közelből tudja végezni, és a sok közlekedés ne rabolja el az idejét. Később már a fiatalok egész évben kint laktak, az öregek viszont a városi vagy falusi otthonukban éltek. Egyes esetekben már olyan családok is akadtak, amelyeknek a tanya nyújtott állandó lakást és összeköttetése az anyatelepüléssel csökkent.¹

A tanyás település mindig valamilyen zárt település tartozéka. Így van ez a szabadkai tanyákkal is. Az alábbiakban kialakulásuk néhány vonását próbáljuk számba venni a XIX. század első évtizedéig.

Erdei Ferenc a szabadkai tanyákat különleges tanyáknak tartotta, soros falvaknak, melyeknek kevés kapcsolata van a várossal, mert megtelepültek a lakói.² A szabadkai tanyák kialakulásukkor — véleményünk szerint — állandóan lakottak voltak, tehát a várost körülvevő tizenkét pusztának nemcsak ideiglenes lakói voltak, hanem olyanok is, akik egész életüket a pusztákon töltötték. Nézetünket azokkal az adatokkal szándékozunk alátámasztani, melyeket Iványi István városmonográfiájában feldolgozott, valamint a Szabadkai Történelmi Levéltár (SZTL) térképűjteményében találtunk.

A várost körülvevő puszták állapotáról a XVI. századtól — igaz, nem folyamatosan — vannak adataink. Ezekből kitűnik, hogy a puszták lakottak voltak:³ 1580-ban és 1590-ben Novi Bajmokon 21, Nagyfényen 15, illetve 25, Györgyénben 17, illetve 26, Kelebián 18, illetve 57, Ludason 29, Sebesicsen 13, illetve 26, Tavankuton 16, illetve 23, Verusi-

cson 25, illetve 39 ház volt. A fenti összeírás szerint egyes helységek lakóinak száma tíz év alatt még gyarapodott is. Bajmok és Ludas hiányzik az 1590-i összeírásból. Ez a lakatlanság rövid ideig tartott, mert az 1687-től származó adókiivetésben Ludason 200, Bajmokon 200 ház volt. Az összeírásban ismét felsorolják a pusztákat; Györgyént kivéve mind lakottak voltak.⁴ Arról is vannak adataink, hogy a ludasiak a hódoltság végén Ismail Oggia bégtől Csorva, Ötömös, Kisülés, Belosovic pusztát vették bérbe,⁵ tehát ebből is következtethetünk, hogy a ludasiak állandóan itt tartózkodtak. Más adatok szerint, ugyancsak a török időben, Bajmokon és Tavankuton is állandóan laktak. 1660-ban Kopunovics Miklós juhász Bajmokon, 1693-ban Gugánovics Jeromos pedig Ludason született.⁶

1776-os tanúvallomások szerint már a török időben itt laktak a bunyevácok elszórta a pusztákon.⁷ Életmódjukról Marsigli tudósít bennünket. Kizárólag baromtenyésztéssel foglalkoztak,⁸ földbe vájt vermekben, zemunicákban laktak. Ezekben éltek még a XVIII. század elején is a határőrök, nemcsak a férfiak, hanem a katona rokonai is, és a határőr földjét használták.⁹ Valószínű, hogy már ebben a kezdeti időszakban is nagycsaládi szervezetben, zadrugában éltek.

A fentiek alapján feltételezhetjük, hogy a város körül elterülő puszták a török időben nem néptelenedtek el, mert szinte folyamatos adataink vannak arról, hogy nemcsak a városban, hanem a pusztákon is laktak. Arról van szó, hogy az itteni lakosság kicserélődött szerb, illetve bunyevác állattartókra.¹⁰ Hogy a török időben nem létesítettek falvakat, az azzal magyarázható, hogy a török feudális számára kifizetődőbb volt a puszták bérbe adása, mint falvak létesítése. Igaz, kevesebb bért kapott a puszták bérletéért, de ez biztos összeg volt. A török hódoltság után, mivel a város és környéke fegyverrel visszaszerzett tartomány volt, egykori földesurának leszármazottjai kihaltak, az egész terület a királyi kincstár tulajdonát képezte. A kincstár az itt szolgálatot teljesítő katonáknak, határőröknek adómentes földeket adott rangjuknak megfelelően.¹¹ A határőrvidék felszámolásával Szabadka mezőváros lett, s a város körül elterülő puszták is a tulajdonába kerültek, cserébe földesúri adót fizetett. Ekkor se kerülhetett sor a falvak telepítésére, mert most már a városi magisztrátus akadályozta, hogy a puszták kikerüljenek tulajdonából. Jó példa erre a Bajmok és Csantavér telepítése körüli huzavona. Csaknem húsz év kellett ahhoz, hogy Mária Terézia királynő parancsát teljesítsék, hogy Bajmokon, illetve Csantavéren a tanyákat összevonják és tisztázzák jogi viszonyaikat.¹²

Hogy állandóan lakottak lehettek a szállások, azt Cothmann¹³ jelentése is bizonyítja, mert csak azokat a tanyákat lehet összevonni, egy helyre telepíteni, amelyeknek a lakói állandóan kint tartózkodnak. A város előjárósága a falvak telepítése ellen egyebek között azzal is érvelt, hogy a „már a künn lakókat sem lehet jogosan kényszeríteni, hogy az eddig szorgalommal művelt és termékenyvé tett földeket elhagyván, másfelé menjenek és újra kezdjék a terhes fáradságot”.¹⁴ A szabadkai ta-

nyák kétlakivá válása a XVII. század második felében jöhetett létre, amikor a város polgárai annyira megerősödtek anyagilag, hogy a városban is építhettek maguknak házakat. 1780-ban, mikor a pusztákon kiosztották a földeket, a polgári jog elnyeréséhez — a privilégium 15. szakasza értelmében — arra is szükség volt, hogy a városban tisztességes házat építsenek maguknak és abban vagy ők, vagy pedig a megbízottjaik lakjanak.¹⁵ Ugyanebben az évben szabályozták azt is, milyen körülmények között építhetnek szállásokat a pusztákon. Legfeljebb harminc lánccal volt szükség, hogy tanyát verhessenek.¹⁶

Hogy milyen nagy jelentőségük volt a pusztai földeknek, az abból is látható, hogy a város körül elterülő ugar felosztásában is az volt a mérvadó, ki mekkora földdel rendelkezett. Ennek alapján a kérelmezőket négy csoportba osztották. 352 tulajdonosnak biztosan volt tanyája. A fennmaradt 320-ról nem tudni, hogy volt-e, mert ebbe a csoportba azok kerültek, akiknek 0—50 lánccal földjük volt.¹⁷ A tanyák szám szerinti felsorolását öt pusztán találtuk meg eddig. 1789-ben Guldovac kamarai tanácsos összeírásokat végzett Györgyénben, Sebesicsen, Kelebián, Vámteleken és Tavankuton.¹⁸ Ludas is a népesebb puszták közé tartozott, mert 1832-ben 282 nő, illetve 36 nőtlen gazda élt itt.¹⁹

A szabadkai szállások is kezdetben állattartó szállások voltak. A XVII. század térképén²⁰ a város neve mellé a rajzoló marhákat is rajzolt; ezzel is utalt a kiterjedt állattenyésztésre. A fennmaradt első állatösszeírások is ezt igazolják. 1702-ben 1902 lakosnak 607 ökre, 498 lova, 93 csikója, 511 tehene, 746 borjúja, 2593 juha, 541 sertése volt.²¹ Az 1748-ból származó adóösszeírás szerint 759 családnak 1249 igás ökre, 1213 lova, 615 fejős tehene, ezenkívül a városi közlegelőn 476 ökre, 498 tehene és 254 tinója volt.²² Ha összehasonlítjuk az 1702-es adatokat az 1870. évi adatokkal, akkor kitűnik, hogy korábban majdnem minden lakosra jutott egy marha, a múlt század második felében pedig már csak minden ötödik lakosra, 1748-ban 13 marhakereskedő volt a városban, a múlt század végén már egy sem. A marhatenyésztés mellett a juhtenyésztés is számottevő volt: 1702-ben 2592, 1748-ban 8620, 1780-ban 50—60 000 juh legelt a város környéki legelőkön. 1770-ben jelenik meg ezen a területen a birka. Ekkor még csak 6915 darab volt, de tíz év múlva már 77 799.

A város gazdasági felemelkedését a földművelés hozta meg. 1748-ban 400-an foglalkoztak az adózó polgárok közül földműveléssel. Ezek 18 875 pozsonyi mérő búzát, 4250 pozsonyi mérő árpát, 4372 pozsonyi mérő zabot, ezzel szemben egy századdal később 160 255 pozsonyi mérő kétszerest, 179 883 árpát, 236 174 pozsonyi mérő zabot termeltek a várost körülvevő ugarokon, illetve szállásföldeken.²³ A földművelés a múlt század második felében vált intenzívebbé, mert egy 1838-ból származó rajzon még igen szegényes a gabonapiac. A krónikások azt is feljegyezték, hogy egy Szudárevics nevű gazda a múlt század első évtizedében el akarta adni gabonáját a piacon.²⁴ Mégis arra kell következtetnünk,

hogy már a XVIII. század második felében megkezdődött a földművelés, mert már 1747-ben elhatározták, hogy a pusztákban levő kaszálókat, legelőket és szántókat felméri és elkülönítik.²⁵

Az állattartás és a gabonatermesztés mellett a kertek a város gazdasági életében jelentéktelen szerepet játszottak. A tizenkét pusztán közül csak kettőn foglalkoztak kertészettel. Ludason és Kelebián, e két pusztán termesztették a város számára szükséges konyhakerti veteményeket. Ezenkívül — különösen Ludason — a dohánytermesztés is számottevő volt.²⁶ 1750-ben még adóztak a ludasiak a városi magisztrátusnak; minden láncc után fél mázsa dohányt kellett beszolgáltatniuk. Nagyobb mennyiségben Kelebián termeltek dohányt 83 holdon. A XIX. század második feléig foglalkoztak e kultúrával, 1868-ban a ludasi gazdák különböző visszaéléseket követtek el, ezért megtiltották a dohány további termesztését.

Hogy a kertészetnek valamikor jelentős volt ez az ága, napjainkban csak a nép emlékezetében él. A ludasiak emlékeznek még néhány dohánypajtára. Kelebián az utolsó pajtát 1981 áprilisában bontották le. Hogy a kertészkedés az utóbbi pusztán is jelentős volt, azt a helynevek is bizonyítják, mert például a Kelebiai-tó mellett húzódó házsort Kertész sornak nevezik. A kertészkedés megköveteli, hogy a gazdák állandóan kint lakjanak. A dohány művelése is egész évre munkát ad az itt lakóknak.

A Szabadkai Történelmi Levéltár térképgyűjteménye rendkívül gazdag. Nemcsak a város belterületéről vannak értékes kéziratos térképei, hanem a pusztákról is. A különféle kéziratos térképek a XVI. századtól kezdve Szabadka (Zabatka) mellett a környező települések közül Ludast, Tavankutat, Madarast is feltüntették.²⁷ A városról és az azt körülvevő pusztákról a XVIII. századtól kezdve vannak térképeink. Az első ismert térkép 1747-ből származik. Vázlatosan láthatók rajta az utcák, a város körüli puszták és az azokon található templomromok.²⁸ A későbbi térképeken, az 1782-ben és az 1783-ban rajzoltakon, már a tanyák sorát is láthatjuk.²⁹ 1776-tól kezdve, attól függően, hogy mi célból készültek a térképek, vagy a puszták egy részét, vagy az egész pusztát feltérképezték. Az 1776-ból³⁰ származó kelebiai térkép még elszórtan tünteti fel a tanyákat, az 1787-ből fennmaradotton már a tanyasorokat is megfigyelhetjük a tó partján, valamint a Mélykúti út mellett, s kezd kialakulni a Szerb sor is.³¹ Ludasról 1817-ből van részletes térképünk.³² A tó nyugati és keleti partján is tanyasorok vannak bejelölve, a csurgói részen is házak sora húzódik. A mai térképeken a nyugati tanyasor tovább fejlődött, a tó keleti partján felépített tanyák viszont eltűntek. A földművelés nagyságára utal az is, hogy a pusztában már négy szárazmalom is volt.

A sebesicsi, illetve tavankuti pusztákat³³ akkor mérték fel, amikor összeírták Vámtelek, Györgyén, Kelebia, Sebesics és Tavankut puszták tulajdonosait. A levéltárban eddig még nem került elő Vámtelek, Györ-

gyén és Kelebia térképe, viszont a sebesicsi, illetve tavankuti térképek feltüntetik a tanyákat, az utóbbiak a dohánykerteket is. E két pusztán még elszórtan épültek a lakóházak, de Tavankuton a szállások egymástól ugyan távol, mégis egy vonalban vannak berajzolva.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy városunk tanyavilága a XVI. századtól folyamatosan együtt fejlődött a várossal. Az első szállások a pusztáknak azon a részén alakultak ki, melynek helyén a legéletképe-sebbek voltak a korábbi falvak. Lakói kezdetben állandóan itt lakhat-tak, de a XVIII. századtól kezdve, a város gazdasági felemelkedésével, a szállásiak egy része kétlakivá vált, míg a tanyasiak jelentős hányada mindvégig a pusztákon élt. A XVIII. század második felében az állat-tartás mellett a földművelés is kezd jelentőssé válni, hogy azután a XIX. században a gazdasági életnek ez az ága vegye át a vezető szerepet.

Jegyzetek

- ¹ Balassa Iván—Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Bp., 1979., 113—114.
- ² Erdei Ferenc: Magyar tanyák. Bp., 1976., 230—231.
- ³ Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. Szabadka, 1886. I. 69—70.
- ⁴ Szabadkai Történelmi Levéltár (SZTL). Másolatgyűjtemény. 25. sz.
- ⁵ Iványi I. 76.
- ⁶ Iványi I. 79.
- ⁷ Iványi I. 77.
- ⁸ Iványi I. 76.
- ⁹ Iványi I. 76.
- ¹⁰ Iványi I. 79.
- ¹¹ Iványi I. 112—113.
- ¹² Iványi I. 233, 329—334.
- ¹³ „S minthogy a városi tanács teljes számban fogadott engem, előadtam nekik, hogy — minthogy pusztáinkban elszórva különben is hasztalanul nagy terjedelmű allodiái vagy szállásaik vannak, — ezeket a közjó iránti szeretetből is a királyi utak mellé összevonják s belőlük falvakat alakítsanak. Iparkodtam őket meggyőzni arról is, mily hátrányos dolog az, ha földeiktől oly távol (t. i. a városban) laknak, és birto-kuk így elosztva idestova elszórva van; továbbá mennyi kára van a város korcsmajövedelmére nézve, ha a távolabbi szállásokon laknak.” Cothmann Antalnak, a magy. kir. udvari kamarai tanácsosnak je-lentése a bács-kerületi kamarai puszták állapotáról 1763. dec. 28. Az eredetiből fordította: Iványi István. Szabadka, 1888., 39—40.
- ¹⁴ Iványi I. 234.
- ¹⁵ Iványi II. 169.
- ¹⁶ Iványi II. 176.
- ¹⁷ SZTL, aec. 24. A. 32/1789. Azoknak a névsora, akik ugarföldet kaptak.
- ¹⁸ A györgyeni szállásiak névsora: Lucas Sztantich, Anaftasia Rudich, Adalbertus Tumbasz, Joanes Prchich, Adalbertus Jaramazov, Paulus Bar-tall, Andria Prchich, (?) Vujevics, Damian Dulich, Franciscus Bru-

ich, Ivan Matkovich, Damian Dulich, Nikola Ivkovich, Thomas Bulyovcsics, Dusan Bulyovcsics, Franciscus Mamuzsich, Jozefus Mamuzsich, Matia Bajich, Georgius Bajich, Mio Bajich, Nikola Ivkovich, Antika Szárich, Jozefus Jaramazov, Paulus Barthall, Adalbertus Prchich, (?) Bacshá, Jakob Margerich, Lucas Szkenderov, Matko Necsich, Matko Sztipich, Illia Bacsich, Simon Bacsich, Jakov et Augustin Milaczky, Joso Sztipich, Stefanus Kullunchich, Josephus Dulich, Adalbertus Dulich, Mia Pejich, Simon Pejich, Marco Jerkovich, Mio Vukovich, SZTL, aec. 24. A. 14/1789.

A kelebiai gazdák névsora: Horváth Antal, Mio Krnyajszky Puskás, Vaso Pajo Zvekics, Vaszo Szegedinác, Makszimusz Mamuzich, Vaszo Rain, Bosko Krnyajszky, Teodor Krnyajszky, Misko Tainacsija, Mio Pessich, Misko Ribics, Marco Krnyajszky Mitrovics, Mio Krnyajszky Butodin, Theodor Krnyajszky Jovics, Lazar Krnyajszky Gazdin, Carlos Kovács, Johanus Friczner, Jozepus Krnyajszky Mitrich, Anta Vezin, Misko Aradszky, (?) Markovics, Georgius Kopunovics, Chiro Alekszics Jovanov, Franciscus Kaszonyi, Lazar Boni, Simon Boni, Danillo Becsin, Marco Evetovich, Theodor Puskás Krnyajszky, Makszim Zubkov, Takács Márton, Blás Krnyajszky, Ivan Szuchich, Zaria Zvekics, Johanus Vojnics Baráth, Szőke János, Nagy György Puskás, Furkó János, Andreas Gyullay, Kovács Tamás, Josephus Kereszthury, Franciscus Revel, Georgius Kardos, Manojlov Kallian, Nagy Albert Kis Teleky, Simon Romics, Thury Mihall, Mathia Vojnich, Sava Bajics, Marco Evetovich, Gaspar Jager, Antonius Franciskovics, Kovács János Rezsuka, Tóth Páll Jakcsuk, Martin Schimits, Mészáros Jacob, Csajkás György, Joanus Hasváry, Almásy Tamás, Kálló János, Rác Antal alias Szabó, Kovács János Zsugora, Hublik Jóska, Kovács Mátyás Zsugora, Páll György, Marin Taskovich, Túrkó Mátyás, Túrkó János, Franciscus Kászonyi, Ivan Vojnich, Mio Turanov, Naum Csamcsag, Mio Kossics, Jacov Kossiry, Horváth László, Berkes György, Jakob Metszer, Kovács András Lelek, Trencsini Páll, Lévaj János, Petrus Jossich, Matheus Rudics, Ivan Antunovich, Tomo Gyukics, Simon Grecsics, Vörös János, Georgius Kopunovich, Antun Kopunov, Nagy Imre Hegyessy, Maxim Kopunovics, Matheus Kopunovics, Ivan Kopunovics, Nagy Imre Hegyessy, Stephanus Balas Piri, Antall János, Hegedús Páll, Takács Márton, Theodor Puskás, Vaso Jovincsev, SZTL, aec. A. 20/1789.

A sebesicsi gazdák névsora: Miso Rakics und Makszim Rakics, Luka Perchich, Kreszta Milics, Trifun Raikov, Anton Kujuncsics, Janos Kaziba, Gerk Sivkov, Joseph Barai, Ivan Machkov, Pava Mamusics, Albert Turchain, Ignati Juhas, Matko Bernics, Marko Ivkovich, Miko Kopilovics, Joso Rudics, Andria Rudics, Lovro Rudics, Mathe Rudics, Anton Wukovics, Petar Tumbasz, Antal Kovács, Anton Widakovics, Sándor Woinics, Marko Stantics, Marko Raichics, Simon Raichics, Wranja Polyainov, Pavla Mitrich, Mirko Tumbass, Vaso Katanchich, Joso Tumbas, Matko Delich, Matko Buljovchich, Zakaria Ivkovich, Illia Jurich, Ivan Czernkov, Ivan Miloszavljev, Stipan Peics, Simonov Widakovich, Gyurka Widakovich,

(?) Kardos, Michael Wermes, Miho Kovács, (?) Schefer, Jerko Wukovics, Matko Ivkovich, Andria Peich, Janos Egrinyich, Thadia Tumbas, Albert Tumbas, Jakob Tumbas Pivar, Stepan Stainaz, Ivan Polyakovics, Anton Kopunovics, Thadia Perchich, Wena Perchich, Nikola Franciskov, Matho Basics, Luka Franciskov, Ivan Widakovics, Anton Jaramazov, Stipan Bertics. SZTL térképgyűjteménye, 3. 1. 3. 8/1788.

A tavankuci gazdák névsora: Luka Perchich, Janko Berjaz, Ivan Balashovich, Miho Rudich, (?) Kerovich, Matho Perchich, Anton Gersich, Illia Szkender, Miho Simich, Luka Perchich, (?) Meszaroch, Pavo Perchich, Ivan Perchich, Tadia Perchich, Simon Perchich, Michal Wermesch, Illia Budanovich, Ivan Czernkovich, Peter Widakovich, Ivan Czernkovich, Jakob Szkenderovich, Joso Szkenderovich, Sztipan Szkenderovich, Marian Szkenderovich, Luka Bosnyachky, Ignaty Wukovich, Gyuka Wukovich, Jerko Wukovich. SZTL térképgyűjteménye, 3. 1. 3. 7/1789.

Külön jegyzék van a sebesicsi, györgyéni, vámtелеki és kelebiai földtulajdonosokról a föld nagyságával. SZTL, aec. 24. B. 63/1789.

¹⁹ A ludasi hívek összeírása. SZTL, pol. 12. C. 210/1832 és 12. D. 232/1834.

²⁰ Cartographia Hungarica I. 1528—1696.

²¹ Iványi II. 203—204.

²² Iványi uo. és Gaspar Ulmer: Subotica 1748. Rukovet, 1974. 3—4. sz. 145—154.

²³ Ulmer uo.

²⁴ Iványi II. 197.

²⁵ 1754-ben a kelebiai pusztákat is rendezték, a legelőket elkülönítették a szántóktól. Iványi II. 166.

²⁶ Az SZTL térképgyűjteménye 3. 1. 3. 27.

²⁷ Cartographia Hungarica I. 1528—1696.

²⁸ SZTL másolatgyűjtemény 40.

²⁹ SZTL másolatgyűjtemény 47, 49.

³⁰ SZTL térképgyűjtemény 3. 1. 3. 2.

³¹ SZTL térképgyűjtemény 3. 1. 3. 6.

³² SZTL térképgyűjtemény 3. 1. 3. 27.

³³ SZTL térképgyűjtemény 2. 1. 3. 7. és 3. 1. 3. 8.

Rezime

Podaci o nastajanju subotičkih salaša

Subotički salaši su se konstantno razvijali sa gradom. Prvi salaši su izgrađeni u onim delovima pustare gde su i pre bila sela, koja su u doba turaka razorena. Žitelji tih salaša u početku su stalno ovde stanovali, a od XVIII veka sa ekonomskim razvojem grada, jedan deo salašara kupio je kuće i u gradu, pošto su ih na to obavezali, ali većina ih je i dalje živela u pustari. Do XVIII veka su se pretežno bavili stočarstvom, a od sredine toga veka značajno je bilo i bavljenje ratarstvom. Studija se koristi sa podacima iz Ivanijske i Istorijskog arhiva u Subotici. Saopštava spisak salašara iz Tavankuta, Đurđina, Šebešića i Kelebijske kraja XVIII. veka.

Resumee

Die Angaben von dem Entstehen der Bauernwirtschaften neben Subotica

Die Bauernwirtschaften neben Subotica, entwickelten sich mit der Stadt zusammen.

Die ersten Bauernwirtschaften erlaube man auf demjenigen Teilen der Grassteppe, wo auch früher Dörfer waren, die während der Türkenzeit zersört wurden. Am Anfang wohnte die Bevölkerung nur auf diesen Bauernwirtschaften und von dem XVIII Jahrhundert mit der ökonomischen Entwicklung der Stadt, ein Teil der Bevölkerung kaufte sich die Häuser in der Stadt, weil sie dazu verpflichtet waren; aber der größte Teil wohnte auch weiter auf der Grassteppe.

Bis XVIII Jahrhundert beschäftigten sie sich vorwiegend mit der Viehzucht, und von der Mitte des XIX Jahrhunderts, von großer Bedeutung war auch die Beschäftigung mit dem Ackerbau. Die Studie benutzt die Angaben aus Ivanji und Historischen Archiv in Subotica. Verständigt die Verzeichnis der Bauernwirtschaftbevölkerung aus Tavankut, Djurdjin, Šebešić und Kelebija von dem Ende des XVIII Jahrhunderts.

Kerekasztal-beszélgetés

HOZZÁSZÓLÁSOK A LÉTÜNK TÍZÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL SZERVEZETT KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉSHEZ

Szöllősy Vágó László:

OLVASÓ NEMZET VAGYUNK-E ÉS MIT TEHET A LÉTÜNK,
HOGY AZZÁ VÁLJUNK?

Művelődési kérdésekkel foglalkozó újságíró lévén, nagyjából ismerem a könyvtárak aktív olvasóközönségének alapvető szerkezeti összetételét. Ennek alapján meglehetősen biztonsággal állíthatom; hogy a legaktívabb olvasóréteg nálunk az ifjúság — az is csak addig, amíg az iskola, a tanárok befolyása alatt áll. A részükről megnyilvánuló olvasmányigény is arról tanúskodik, hogy elsősorban az iskolában (néha kötelező jelleggel) számon kért irodalmi alkotások képezik a tanulóifjúság olvasmányainak viszonylag magas hányadát. Sokkal alacsonyabb frekvenciával jelentkeznek a kiegészítő, ismeretterjesztő, népszerű-tudományos vagy tudományos szakirodalom iránti érdeklődés.

A hagyományos iskolai szituációban a tanulóknak legtöbbször egyetlen gondolatmenet (a pedagógus vagy a tankönyv gondolatmenetének) elsajátítására van lehetőségük. A feleltetések, dolgozatírások alkalmával is csak ezek felidézését és reprodukálását várják el tőlük, mivel nem is igen van alkalmuk több, különböző értékű gondolatmenettel és megoldási javaslattal megismerkedni. Sőt: az átlagos pedagógus általában nem is veszi jó néven az ilyen „zavaró” tanulói megnyilvánulásokat.

Ezzel egyidejűleg a pedagógia történetének utóbbi évszázadaira a verbalizmus, a mechanikus memorizálás, az egykönyvűség elleni küzdelem a jellemző. Különösen kieleződött ez a küzdelem napjainkban, amikor a tudomány és a technika fejlődésének felgyorsulása olyan méretűvé vált, hogy az oktatás ezzel az akcelerációval nem tud lépést tartani. Elkerülhetetlen imperativusként jelentkezett az oktatásban a kreatív képességek fejlesztésének szükségessége: a tudomány ma már köz-

vetlen termelőerővé, a technikai és a társadalmi haladás feltételévé és meghatározó tényezőjévé vált. A tudományos kutatások csoportmunkát feltételeznek, emiatt eleve kudarcra ítélt vállalkozás volna néhány kiemelkedő, zseniális tudós, feltaláló vagy újító „lángelméjétől” várni a fejlődést; olyan emberek tömegére van szükség, akik képesek meglátni és megoldani a problémákat, akikben hajlandóság van önmaguk és a világ megváltoztatására.

Elvben már tudomásul vettük, most a gyakorlatban is érvényesíteni kell azt a felfogást, hogy (az iskolában szerzett) tudás nem lezárt, az ismeretrendszer folyamatosan továbbépíthető. Meg kell szüntetni azt az illúziót, hogy a (tankönyvben vagy a tanári előadásban koncentrált) tudás egyszeri birtokbavétele a cél. A tantervek, és még inkább a rájuk épülő tankönyvek, szükségszerűen lemaradnak a tudományos-technikai fejlődés mögött: a fejlődés eredményei csak több-kevesebb késéssel építhetők be az iskolai oktatásba. A legfrissebb eredményekhez tehát a pedagógusok is, a középiskolai tanulók vagy egyetemi hallgatók is, és az iskolából rég kikerült gyakorlati szakember is csak kiegészítő forrásból juthat. Ezen a ponton látom egy periodikusan megjelenő folyóirat — és ilyen a *Létünk* is — esélyét, nemcsak a tankönyvekkel, hanem egyáltalán a könyvekkel szemben. A folyóirat ugyanis (2—3 hónapos átfutást számítva egy szám koncepciójának kialakításától a megjelenésig) sokkal flexibilisebben tud alkalmazkodni a változásokhoz, mint akár a tanterv, akár a tankönyv; feltéve, ha rá tud érezni az *eseményre*.

Ha érdemesnek találjuk foglalkozni a lehetőséggel, a következő kérdés a *hogyan?* — Ideális megoldást a folyóirat megszokott szerkezetét meg nem bontó *tematikus blokkok* kínálnak, melyek egy probléma, jelenség, esemény, személyiség több oldalú, több szempontú, sőt: több síkú (elméleti, tapasztalati, gyakorlati) megközelítését teszik lehetővé. Minden szám „elbírna” egy ilyen blokkot a tudomány, a technika, a kül-, illetve belpolitika vagy a művészet valamely területéről. Az már gyakorlati kérdés, hogy egy-egy ilyen blokk megszerkesztésével az illető területen jártas szakembert bízunk meg, és munkatársul olyan személyeket igyekezzünk megnyerni, akiknek tárgyismeretéhez megfelelő közlőképesség is járul — kiváltképp, ha még a fordításra is gondolnunk kell. (Mind-ehhez hozzá kell fűznöm, hogy nem szorosan a középiskolai vagy egyetemi oktatáshoz kapcsolódó témákra gondoltam, hanem olyanokra, melyek *aktualitásnak* számítanak az illető területen, miáltal természetesen az oktatásban is élni fog vele az ez iránt fogékony pedagógus.)

Az iskolai, egyetemi és a szabad (nem formális) oktatással és képzéssel kapcsolatban is vannak a *Létünk* profiljába illő lehetőségek. A marxizmus és szocialista öngazgatás tananyaga, de ugyanígy az esti politikai iskola és az ifjúsági marxista képzés anyaga is nélkülözi a magyar nyelvű kiegészítő irodalmat. Szöveggyűjtemény (szemlélnygyűjtemény) kiadására várni illuzórikus volna. A folyóirat viszont folyamatosan közölhetne (mondjuk számonként egy ív terjedelemben) olyan szemlényeket a marxizmus klasszikusainak, de még inkább a hazai teoretiku-

soknak a műveiből, melyek szorosan kapcsolódnak az említett oktatási-képzési formák tananyagához. Ezzel nemcsak a szaktanárokat és előadókat nyerhetnék meg a folyóirat számára, hanem minden bizonnyal a diákság köréből is akadnának szép számmal olyanok, akiket a tanári ajánlás előfizetővé tenne — gondoljunk az egyetemisták példájára. A fiatal előfizető pedig — mint az a kerekasztal-beszélgetésen elhangzott — a folyóirat jövőjének a letéteményese.

A tudományos, technikai, társadalmi, művészeti élet többé-kevésbé jelentős eseményei az (országos vagy nemzetközi) értekezletek, szaktanácskozások. Ezekre ugyan eddig is reagált a *Létünk*, rendszerint egy-egy summázó írással, de — éppen a summázásra várva általában némi kétséssel. Meg kellene kísérelni az ilyen eseményekre azonnal reagálni (akár napilap-stílusban), felhíva egyúttal a figyelmet a következő számban megjelenő — most már átfogó és értékelő — elemzésre.

Az olvasókkal való kapcsolatteremtés és -tartás többször visszatérő témája volt a kerekasztal-beszélgetésnek. A könyvkiadásban meghonosított formát némileg adaptálva meg lehetne talán próbálkozni a folyóirat számainak élőben való bemutatásával. Ezt — a könyvbemutatóktól eltérően — nem ünnepi, hanem munkajellegűvé kellene tenni, a szerkesztő és a számban megjelenő szerző, esetleg meghívott vendég (vendégek) részvételével, velük élő interjú lehetne készíteni, vagy a közölt témák valamelyikével kapcsolatosan vitát kezdeményezni; a formát és a tartalmat egyaránt az illető szám jellege határozná meg. Elképzelhetetlen, hogy egy jól megválasztott téma ne hozna össze 30—40 érdeklődőt, ami az ilyen munkaformák esetében a megengedhető maximum. Az egész rendezvény technikai oldala semmivel sem bonyolultabb, mint egy kerekasztal-beszélgetésé, amiben a *Létünk*nek már van tapasztalata. És ha arra gondolok, hogy ily módon élő kapcsolatot tudnánk teremteni olvasóink egy részével, érdemes volna — legalább kísérletképpen — megpróbálkozni vele.

Burányi Nándor:

Rendkívül fontos társadalmi szükséglet hívta létre a *Létünket*, tehát rendkívül nagy feladatok álltak a szerkesztőség előtt az elmúlt években, ezek teljesítése ugyancsak rendkívüli erőfeszítéseket követelt a szerkesztőségtől. Egészében véve, azt hiszem, a *Létünk* eleget tett a követelményeknek, nem könnyű körülmények között nehéz feladatot teljesített.

De ezek tudott dolgok, hogy ezeket elmondja, azért még nem kell tollat ragadnia az embernek.

Azt akarom inkább mondani, hogy eddig jól dolgozott a szerkesztőség, de ha ezután is úgy dolgozna, mint eddig tette, az már nem lenne

jó, azt hiszem, a következő évtized végén akkor azt kellene megállapítanunk, hogy nem teljesítette feladatát.

A szükségletek is változnak, az ebből a helyzetből eredő feladatok is, ezek teljesítése pedig ugyancsak a megváltoztatott szerkesztőségi gyakorlattal lehetséges.

Arra gondolok, hogy lejárt a folyóiratok ideje. A tőlem radikálisabban ezt úgy mondták, hogy nem töltenek be semmilyen társadalmi funkciót, tehát fölöslegesek. Fölsöleges a Létünk is?

Legyen direkt a kérdés. Ez egyenes választ is követel.

A kerekasztal résztvevői is feltették a kérdést: ki olvassa a folyóiratot, milyen visszhangja van a benne megjelent írásoknak. A kérdést feltehetjük mindegyik folyóiratunkkal kapcsolatban, a lapokkal kapcsolatban is.

Nem kell arról ábrándoznunk, hogy a Létünket majd egymás kezéből kapkodják az emberek, hogy majd mindenki az oldalain megjelent cikkekről vitatkozik, de nem szabad belenyugodnunk a mostani helyzetbe se, a szerkesztőségnek többet, sokkal többet kell tennie azért, hogy a Létünk olvasottabb legyen, hogy írásai nagyobb társadalmi visszhangot váltsanak ki.

Nem holmi reklámnövelésre gondolok, nem is a terjesztés javítására, még kevésbé a színvonal csökkentésére!

Azt mondtam, lejárt a folyóiratok ideje. Ezt nem én találtam ki, Ausztriában magyarázták fiatal írók, hogy rendszeresen szerveznek vitaesteket az irodalmi kávéházban, itt felolvasnak egy előre meghatározott témára elkészített kéziratokból, megvitatják ezeket, s aztán a felolvasott kéziratokból, a vita anyagából s a témára még befutott írásokból adnak ki egy-egy füzetet.

Ez helyettesíti, helyettesítheti a folyóiratot. A havonta sorra kerülő vitaestek egy-egy város, vidék művelődési életének, tehát életének eleven részeivé lesznek (hogy mennyire, milyen intenzíven, az a téma megválasztásától s a meghívottak szellemi súlyától is függ), s a füzet, a folyóirat helyett megjelenő füzet már megjelenése előtt visszhangot vált ki a sajtóban, a közvéleményben, s talán nemcsak illúzió, hogy valamennyire befolyásolja is egy-egy közösség tagjainak gondolkodását, életszemléletét, egy-egy kérdéssel kapcsolatos álláspontját.

Gondolom, egy ilyen megoldás életesebb valami lehet, mint a szerkesztőségi szobában (a munkatársak széles körű csoportjának együttműködésével) összeállított folyóiratszám.

Most megint magyaráznom kell: eszemben sincs azt állítani, hogy a Létünket is irodalmi kávéházban kellene szerkesztenünk, ne szüntessük meg (még) mint folyóiratot, de készítsünk tematikai számokat, egy előre kidolgozott terv alapján a szerkesztő bizottság, a tanács egy-egy tagja, vagy esetleg teljesen kívülálló is, egy-egy témára szervezzenek vitafórumokat (időszerű, fontos kérdésekről s olyanok bevonásával, akiknek van mondanivalója), s ezek anyagát, a bevezető szövegeket s a vitáét is, közöljük egy-egy szám gerincanyagaként.

Egy-egy lefordított politikai beszámoló közlése helyett például a beszámoló témájára szervezett vitafórum anyagának a közlése, gondolom, az olvasók számára érdekesebb lenne, nagyobb visszhangot váltana ki, a folyóirat, vagy inkább így: a Létünk, sokkal inkább benne lenne, benne élne a társadalmi valóságunkban, része lenne ennek, mint most.

Indoklasként elmondhatnám most, hogy öngazgatási társadalmunk fejlődése, a dolgozók, az olvasók fokozottabb bevonása a szerkesztőségi politika meghatározásába és megvalósításába ugyancsak szükségessé teszi egy ilyen, megváltoztatott munkamódszer kialakítását. De azt hiszem, fölösleges lenne ennek fejtegetése.

Tudom azt is, hogy az ilyen szerkesztés több pénzbe kerülne, több munkatárs mozgatását tenné szükségessé. Ez nem kis nehézség, de hadd mondjam el, miként képzelem el a leküzdését. Nem mondok semmi újat, egyszerűen a szerkesztőségek közötti együttműködésre gondolok. Más folyóiratokkal, vagy még inkább heti- vagy napilapokkal együttműködve, a közös érdekeltég alapján, közösen megszervezett vitafórumokból, mindegyik szerkesztőségnek, pontosabban, mindegyik lap és folyóirat olvasóinak csak haszna származik.

Például a Magyar Szó vagy bármelyik másik lap is csak nyerne azzal, ha tudósíthatna, vagy akár 8—10 gépelt oldal anyagot közölhetne egy az életünk elevenjébe vágó kérdést alaposan taglaló kerekasztal-beszélgetésről, a Létünknek ugyancsak előnyére válna, ha egy ilyen előre megjelent tudósítás, riport felhívna az olvasók figyelmét a következő számban megjelenő nagyobb terjedelmű vitaanyagra. A szerkesztőségi együttműködést annyszor emlegetjük már, s olyan keveset látunk megvalósulni belőle, hogy minden ilyen ötlet eleve közhelyszerűségnek tűnik, ennek ellenére, meggyőződésem, hogy ebben a konkrét esetben ennek a munkaformának gyorsan és jelentős konkrét eredményei lehetnének.

Én így gondolom, tudom, hogy ezt nem kell készpénznek venni, de talán érdemes elgondolkozni rajta. A Létünk érdekében.

Tisztelt Létünk!

Megismerkedve a kerekasztal-beszélgetés témájával, sokáig azon tűnődtem, mint olvasó, vagy mint szerző szóljak hozzá a témához. Úgy döntöttem, hogy mint olvasó kérek szót, aki itt-ott egy-két alkalommal írt is.

A felszólalások alapján nem nehéz rájönni arra, hogy „mindenki a maga malmára hajtotta a vizet”. Általában az a vélemény alakult ki, hogy a Létünk cikkösszetétele viszonylag korrekt, hogy ennyi meg annyi írás jelent meg erről vagy arról a szakterületről, mennyit tesz az ki százalékban vagy darabszámban. Márpedig ez fél megoldás. A folyóirat alcíme: Társadalom, tudomány, kultúra és nem: társadalomtudomány, kultúra. A cikkek java része politikai színezetű és színvonalától függően

többé vagy kevésbé tudományos. De ezzel nincs vége a tudományok kategóriájának. Jó, tény, hogy akadt természettudományi és művészet-tudományi írás is, de ebből a nézőpontból szemlélve azért már hiány-érzetünk is támad. A művészet és a kultúra viszont még kegyetlenebb helyzetben van. És ne feledjük el, hogy hiába kap helyet a folyóirat egy számában pl. 3—4 kultúrával foglalkozó ciklik is, meg 2—3 természet-tudományi, ha ezek terjedelme legfeljebb 25—30 oldal a kétszázegyhánnal szemben.

Még egy fogyatékoság: a folyóiratból hiányzik az aktualitás dinamikája. Többnyire mindenhez hozzászól, de teszi ezt az utolsók között. Nem az egy-két hónapos lemaradásokról van szó, hanem a gyakori fél-évesekről és még hosszabbakról.

Nincs — és egy ideig nem is lesz, ha valaki a kezébe nem veszi — szó a hazai avantgarde-ról. Nem arra gondolok, hogy műveikből szemelvényeket adjunk, hiszen ez több esetben lehetetlen (festészet, szobrászat, térplasztika, zene, esztétika), ami pedig az irodalmat illeti, az inkább tartozik a Hídra, mintsem a Létünkre, de: a társadalmi életben játszott szerepükre, eszmei-politikai visszhangjukra, kulturális formáló hatásukra, esztétikai alapmózzanataikra igenis, ki kellene térni. Ez is kultúra, ez is tudomány a maga nemében és nem önmagáért él. Az olvasó egy kicsit úgy van ezekkel a dolgokkal, hogy szereti, de nem érti, illetve szeretné, ha értené.

Feltételezem, hogy órák hosszat vitatkoztak a már említett kerekasztal-beszélgetésen, de épp senkinek sem jutott eszébe a koordináció kérdése? A Létünkben sokféle témát boncolgatnak a szerzők, de nem lehetne-e sokkal több tematikus kapcsolat egy adott ciklus szerzőinek művei között? Minden cikk a bekezdéstől az utolsó pontig maximálisan önálló és sérthetetlen akar maradni, holott a ciklusok fő jellemzője az, hogy a szerzők egymással élénk kapcsolatban vannak, és a végeredmény a maximális koordináltság és a ciklus magas fokú integráltsága. Kétségtelen, hogy a korszerű gondolkodásnak és eredményes tevékenységnek ezek a paraméterei döntő jelentőségűek. Miért félünk akkor tőlük? Vagy az eszmék cseréje és a konzultáció gyakorlata téves irány volna? Aligha bizonyítja ezt be valaki.

Bár elhangzott, mégis szólok pár szót egy más dologról (mint szerző most már): egy ciklik nem azért az, mert valakinek a neve alatta van, avagy nincs. Ne a szerző, hanem a tartalom legyen az *egyedüli* mérvadó, amely a besoroláskor számításba jöhet. Nyilván akkor majd nem kerül sor arra, hogy az írás több számból is kimaradjon, úgymond „helyszűke” miatt. Ha az írás értelmes, újat hoz, de hosszú, a lerövidítése a legkönnyebb, de a legfájdalmasabb és egyben legsértőbb is. A megoldás kézenfekvő: szabad részletekben is közölni.

A Létünknek további sikeres munkát kíván

az olvasó Cs. R.

Dokumentum

Stevan Doronjski

A JKISZ ÉS AZ IFJÚSÁGI MOZGALOM VAJDASÁGBAN AZ 1941—1945-ÖS FORRADALOMBAN

A Kommunista Ifjúsági Szövetség szervezetileg megerősödve, eszmeileg felfegyverkezve, a párt forradalmi programjától és világos irányvonalától illetetlenül várta az 1941. évet.

Az áprilisi háborúban Vajdaság antifasiszta ifjúsága, mint a jugoszláv ifjúság legnagyobb része, kifejezte rendíthetetlen készségét, hogy szembe szálljon a fasiszta agresszióval és a hazaárulókkal, hogy odaadón küzdjön az ország szabadságáért. A háború kezdetén nagyszámú fiatal önként jelentkezett a parancsnokságokon, hogy harcoljon a fasiszta behatolás ellen. Az ifjúság óriási többsége kifejezte készségét, hogy harcoljon a királyi jugoszláv hadseregben. Ugyanakkora volt azonban a felső katonai parancsnokságok ellenállása, hogy elfogadják és besorozzák őket. A katonai és politikai csúcsoznak közvetlenül a háború előtti években tervezett és előkészített árulása súlyos valóság lett. Valóra váltak a kommunisták prófétai szavai, hogy az uralkodó politikai és katonai csúcsok az ország elárulására készülnek. A bizonytalanságnak és a reménytelenségnek ebben a végsőkig tragikus pillanatában egy történelmi bohózat játszódott le. Azok, akik a nemzetre és történelmére esküdtek vagy elmenekültek az országból, vagy együttműködtek a megszállókkal azon programjuk megvalósításában, amellyel nemzeteinket és nemzetiségeinket tartósan rabjaikká akarták tenni.

A súlyos körülmények nemcsak Vajdaságban, de az egész Jugoszláviában ismételten próbára tették az antifasiszta ifjúság egységét, s az állta a próbát. Ez azért történhetett így, mert az összetartó erőt a JKISZ képezte. A nagyon összetett feltételek között 1941-ben a JKISZ eszmeileg és politikailag szilárd és szervezett maradt, sikeresen megőrizte szociális és soknemzetiségű jellegét, ami lehetővé tette széles körű kapcsolatát a városok és falvak, valamint az egyes nemzetiségek fiatalságával. A kommunista pártnak a megszállók és a hazaárulók elleni harci felhívása világos és valós távlatot nyitott az ifjúság előtt. A JKISZ a népfelszabadító háborúban és a szocialista forradalomban a kommunista párt

legerősebb támaszát képezte felszabadító és forradalmi stratégiájának és politikájának megvalósításában. Ebben az időben 30 000 tagja volt, ami a tagság létszámának nagyarányú növekedését jelentette, mert néhány évvel korábban a JKISZ-nek nem volt több tagja, mint a JKP-nek, amely akkor még szintén kis létszámú volt.

Vajdaságban már a megszállás első napjaiban felbomlottak az összes polgári politikai és társadalmi ifjúsági szervezetek. Egyszeriben eltűntek, anélkül, hogy kinyilváníthatták volna álláspontjukat a megszállásról, még a klerikális és más olyan szervezetek is, amelyek programja a „nemzeti” tudat, hagyomány és kultúra ápolását tűzte ki céljául. E szervezetek vezetőségei eltűntek a társadalmi, politikai és nemzeti életből. Életjelt sem adva magukról éltek a megszállás alatt. A tagság magára hagyatva, irányt tévesztve állt a hazug mítoszok és eszmények előtt, a saját bőrén tapasztalva a megszállás új, vészjósló valóságát.

A régi Jugoszlávia katonai és politikai csúcseinak tömeges árulása, képtelenségük és készületlenségük a fasiszta behatolás elleni harcra képezte az általános, de különösen az ifjúság közötti mély politikai elkülönülés új, széles alapját. Ez volt az egyik döntő esemény, amely kihatott a dolgozó tömegek politikai kikjőzanodására, a politikai pártok vezetőségeinek hatásától való felszabadulásra és önállósulásukra a JKP eszmei vezetése alatt. A nép és ifjúsága szegényebb lett egy illúzióval, de gazdagabb még egy keserű tapasztalattal.

Az ifjúság sem ismerte el Vajdaság megszállás alatti felosztását

A rövid áprilisi háború jelentette a Jugoszláv Királyság, mint állam megszűnését. Vajdaságot, mint az egész országot, is feldarabolták és felosztották. A feldarabolt országban és Vajdaságban csak a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ fejtett ki figyelemre méltó politikai tevékenységet. A Jugoszláv Kommunista Párt azonnal Vajdaság megszállása és feldarabolása után intézkedéseket tett, hogy a széles néptömegeket felkészítse a sorsdöntő eseményekre. Ezek az események alapján fogják megváltoztatni Vajdaság nemzeti és nemzetiségi történelmének alakulását.

A kommunista párt már az áprilisi háború ideje alatt megkezdte a forradalmi célú fegyveres harc előkészítését. Ezeket a feladatokat később a JKP KB az 1941. évi zágrábi májusi tanácskozása dolgozta ki részletesen. Az ifjúkommunisták és Vajdaság haladó ifjúsága, a tanácskozás határozatait valóra váltva, a Kommunista Párt vezetésével, tevékenyen készülnek a fegyveres harcra: fegyvert gyűjtenek, katonai kiképzést végeznek, katonai tizedeket és diverziós csoportokat alakítanak, valamint egészségügyi tanfolyamokat tartanak.

A JKP KB az 1941. június 20-i kiáltványában a következő szavakkal fordult az ifjúsághoz: „Ifjúság, vajon félreállhatsz-e? Ezt nem teheted! Neked szintén az első sorokban kell harcolnod a fasiszta gonosztevők

ellen. Gyűjtsd össze erődöt a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével elfoglald helyedet a munkásosztály harcoló soraiban.”

A JKISZ KB 1941. július 1-én ugyancsak felhívással fordul Jugoszlávia nemzeteinek ifjú nemzedékéhez: „Ifjú nemzedék, válaszod a Kommunista Párt felhívására legyen soraid tömörítése a fasiszta gonosztevők elleni harcban! Merészebben és hatalmasabban, mint eddig bármikor, állj a rabságban lévők és elnyomottak oldalára, a felszabadítás nagy hadseregébe.”

A soknemzetiségű Vajdaságban, amelyben a háború előtt minden nemzet és nemzetiség burzsoáziája a nemzetek közötti viszonyok elmérgesítésére törekedett, a JKISZ Tartományi Bizottsága 1941. július 30-án kiáltvánnyal fordul „Vajdaság összes nemzetiségei ifjú nemzedékéhez”.

A JKISZ TB felhívja Vajdaság ifjúságát, hogy álljon „a proletár nemzetköziség zászlaja alá, hogy tekintet nélkül nemzeti hovatartozására, vallására, politikai és eszmei világnézetére, szervezeti hovatartozására, a hős kommunista párt vezetésével kezdjen közös harcot a fasiszmus ellen, a nemzeti szabadságért az összes nemzetek ifjúságának testvériségéért, a demokratikus szabadságért, az ifjúság jobb életéért és szebb jövőjéért, az emberiség kultúrájáért és haladásáért”.

Ez a felhívás Vajdaságban elsősorban is a feldarabolás el nem ismerését jelentette, nemzeti és nemzetiségei részére pedig, akik a királyi Jugoszláviában és a fasiszta megszállás alatt minden keserűséget megéreztek, új távlatot és valós reményt jelentett. A népfelszabadító harc széles platformjában mindannyian megtalálhatták a polgári és egyéb zugpolitikus kombinációkkal szemben Vajdaság számára az egyetlen lehetséges alternatívát. A JKP-nek már a háború előtt világos és egyértelmű volt az álláspontja Vajdaság társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről, amelyet állandóan szorgalmazott és küzdött érte. A felkelésre szólító felhívás azt jelentette, hogy ezt a kérdést is fegyverrel kell megoldani. A JKP TB kiáltványában Vajdasággal kapcsolatban a következők olvashatók: „A Jugoszlávia nemzeteinek felszabadításáért folyó harc Vajdaságban is csak akkor lehet sikeres, ha ti a magyar, a német és a többi nemzettel együtt harcoltok Vajdaság felszabadításáért, *hogy nemzetei egyetértéssel határozzanak Vajdaság sorsáról...*”, és tovább: „Amint Jugoszlávia nemzeteinek további sorsa elsősorban munkásosztályának egységétől függ, úgy Vajdaság sorsa is a ti egységetektől függ!... Egyesítsétek nemzeteiteket, hogy mint egységes egészet vezethessétek a megszállók és elnyomók elleni harcba! Ily módon valósítsátok meg a proletár nemzetköziséget, amely *fontos feltétele Vajdaság boldogabb jövőjének!* Vajdaság nemzetei csakis így, a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével, a Szovjetunióra támaszkodva, *határozhatnak egyedül, de közösen, hogy akarnak-e és mely nemzetekkel akarnak élni testvéri közösségben.*” (Kiemelések S. D.)

Nyilvánvaló a párt állásfoglalása, hogy a fegyveres felszabadító harcban és a forradalomban kell keresni a megoldást és dönteni minden fő

kérdésről, Vajdaság helyzetének kérdéséről is, az itt élő nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának megvalósításáról.

A JKP a fegyveres felszabadító harcra szólítva fel Vajdaság nemzeteit és nemzetiségeit, a nemzeti, a szociális, a gazdasági és kulturális egyenrangúság hosszú távú, demokratikus és valós távlatát nyitotta meg nemcsak a nemzet és nemzetiség részére, hanem az egész Vajdaság számára is.

A fegyveres harc felé fordulás jelentette a vajdasági kommunisták a dolgozó tömegek erejébe vetett hitének igazolását, és ezért ők erélyesen küzdenek azok öntudatának, forradalmi öntevékenységének és harci kezdeményező szellemének ébredéséért. Merészen keresik a tömegek szervezésének olyan új, politikai és katonai formáit, amelyek meg fognak felelni a történelmi szükségleteknek és céloknak.

A népfelszabadító mozgalom programja olyan új hosszú távú irányvétel volt, melynek alapján a dolgozó tömegek kezdtek politikailag másként viselkedni és bekapcsolódni a megvalósításába. Ez megindította a fasiszta-hazaáruló és a harcos antifasiszta erők közötti elkülönülés folyamatát, az ellentmondások elmélyülésének már akkor kétségtelen távlatával, a nemzeti árulásba sülyedt reakciós burzsoázia kárára és a haladó néptömegek javára.

Mindez azonban nem volt még egészében látható 1941-ben minden vajdasági nemzetnél és nemzetiségnél és mindegyik szociális csoportnál. A folyamat üteme különböző volt. A szerb, a szlovák és a ruszin ifjúság nagy részénél a politikai érlelődés és az NFM-be való bekapcsolódás folyamata gyors volt. A horváté lassúbb, a bánáti magyar ifjúságnál ugyancsak lassú, de folytonos, Bácskában viszont Horthy fasisztáinak az összes kommunistákkal, különösen pedig a magyar nemzetiségű kommunistákkal, és antifasisztákkal történt kíméletlen leszámolása után az ifjúsági mozgalom mint szervezett erő bizonyos időre megtorpan. A JKISZ és az antifasiszta ifjúsági mozgalom a háború előtt nem terjedt a román fiatalok között, de még a háború alatt sem eresztett mély gyökeret közöttük. Őket a német fasiszta megszálló sem nyerte meg. Igaz, a román fasiszták a falvakban megszervezték az Astra szervezetet, de nem sikerült nekik mélyen behatolni a román fiatalok közé, sem valamilyen tartós és jelentős befolyást gyakorolni rájuk.

A német ifjúság, a tiszteletre méltó kivételekkel, tömegesen tagja lett a Hitlerjugend fasiszta szervezetnek, és tevékenyen harcolt a fasiszta megszállók oldalán. A JKISZ-nek a nagy erőfeszítések ellenére sem sikerült hatnia a német fiatalok eszmei és politikai magatartására.

Itt most nem elemezzük részletesen az egyes nemzetiségek ifjúságában lejátszódott elkülönülési folyamatot. Vitathatatlan, hogy a JKISZ kintartó harca, különösen a forradalom győzelmes alakulása és az állandóan javára változó erőviszonyok ezt a folyamatot elindították és mindinkább elmélyítették minden nemzetiség ifjúságánál, a német kivételével. Az egyiknél korábban, a másiknál később. Változott a politikai magatartás, az NFM és a forradalom iránti viszony. Ez 1941-ben

kezdődött a JKP-nek a felkelésre szólító felhívásával, és tartott egészen a háború és a forradalom végéig, sőt még a fegyveres harcot követő években is.

Mindez azt bizonyítja, hogy a JKP a megszállók és a hazaárulók elleni fegyveres harcra szólító felhívása már önmagában is az új társadalom és a szebb jövő születésének kezdetét jelezte, mert a harc élén a kommunisták álltak, akiknek harcos kezdeményezéséből már az elejétől fogva világosan meg lehetett érezni ezt, és azt, hogy egy napon úrrá lesz az ifjúság és általában a dolgozó tömegek tudatában.

Vajdaságban a népfelkelés kitörésekor mintegy 3000 szervezett tagja volt a JKISZ-nek a körzeti, járási és helyi szervezetekben. Számbelileg nem képeztek nagyobb potenciális erőt a kor történelmi feladatához képest, a Jugoszláv Kommunista Párt mellett azonban ez a szervezet volt a legerősebb forradalmi tényező. Valójában a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ volt az a tényleges politikai és nemzeti tényező, amely magára vállalhatta a nemzeti és a szociális felszabadulásért folyó harc történelmi felelősségét.

A JKISZ mint meg nem alkuvó, a békéért, a nemzeti egyenjogúságért és a szociális igazságért harcoló szervezet már a háború kitörése előtt tekintélyt szerzett magának az ifjúság körében. Eszmei és politikai hatása sokkal nagyobb volt, mint taglétszáma alapján várható volt. A másik nagyon fontos tényező, hogy a JKISZ tagjai harcos szellemben, mint forradalmárok, a szocialista jövő világos vízióján nevelkedtek. Marxizmust tanultak és világos tudományos világnézetre tettek szert. Tántoríthatatlanul hittek a kommunista eszmékben, az osztály és a nép erejében. Ebből merítették erejüket a kudarcok leküzdésére és a hősiés ellenállásra.

Ez a valóságba és a célok valóra válthatóságába vetett hit vitte őket előre, sőt sikerült nekik azt átvenni a széles ifjúsági rétegekre is és tömegesen a népfelszabadító harcba, valamint a forradalomba szólítani őket.

Ahhoz, hogy megértsük mindazokat az összetett feltételeket, amelyek között a JKISZ és az egész vajdasági ifjúsági mozgalom a forradalom idején a forradalmi harc nagy jelentőségű és hatású, tömeges és szervezett politikai erejévé nőtte ki magát, föltétlenül szükséges szem előtt tartani azokat a körülményeket, amelyek között fejlődött a népfelszabadító mozgalom Vajdaságban. Jugoszlávia leigázása után Vajdaságot három részre osztották, s itt a megszálló és quisling erők bitorolták a hatalmat. Ez a körülmény kihatott arra, hogy a munkaföltételek némileg különböztek Szerémségben, Bánátban és Bácskában.

Vajdaság három részre szakadásával Tito általános stratégiáját sem alkalmazhatták tartományunkban, s így egy új, az itteni politikai, nemzeti, szociális és földrajzi feltételekhez idomított harci stratégiát és taktikát kellett kidolgozni. Ez szintén megnehezítette az összeköttetés fenntartását a mozgalom része, a párt és a JKISZ, valamint a központ között. A kapcsolat nem épült a megfelelő háborús feltételekkel összhangban.

Mindez oda vezetett, hogy a pártszervezet, illetve a felszabadító mozgalom Vajdaság e három részébe sokáig elkülönülten működött. A párt azonban sohasem ismerte el Vajdaság felosztását. Még ilyen feltételek között is talált utat és módot, hogy biztosítsa az egységet a népfelszabadító harc alapvető irányvonalának megvalósításában, továbbá a célok és az akciók egységét.

E sajtóságok, a különféle feltételek és körülmények hatása tükröződött a JKISZ és az egész vajdasági ifjúsági mozgalom és részeinek fejlődésében is. A népfelkelés megindulásakor Bánátban volt legnépesebb az ifjúkommunisták szervezete: 1300 tagja volt. 1941. július közepén a 11 osztagba osztott 200 harcos közül a többséget a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ tagjai, valamint a forradalmi mozgalom rokonszenvezői képezték. A partizánosztagok, a katonai és felforgató (diverzáns) tizedek és csoportok mintegy 100 akciót hajtottak végre a megszálló katonai erők ellen, gyűjtögettek stb.

A bácskai felkelési akciók valamivel később, 1943. július második felében kezdődtek. A JKISZ soraiban mintegy 1200 tag tömörült, akiket három körzeti bizottság irányított. Nagyszámú, az ellenség ellen irányuló akciót hajtottak végre: búzát és kenderet gyűjtögettek fel, távvezetékelt vágtak el, fasiszta propagandaanyagot semmisítettek meg, merényleteket követtek el rendőrök ellen stb.

A felkelési akciókra az ellenség kíméletlen megtorlással, főbelövés-sel, akasztással, letartóztatással, deportálással, a forradalmi káderek és néprétegek sanyargatásával válaszolt. A bácskai és a bánáti párt- és ifjúkommunista szervezetek a hosszan tartó fegyveres harcra való elégtelen felkészültsége következtében, az ellenségnek 1941-ben sikerült a fegyveres egységek zömét megsemmisíteni, sok párt- és ifjúkommunista szervezetet szétzúzni, valamint sok kádert likvidálni. A JKISZ TB tagjai, továbbá a körzeti és járási bizottságok tagjainak nagy része elesett. A csapások súlyosak voltak. A megmaradt kevés káder a felső fórumokkal való kapcsolat hiányában, a szervezetek, a bizottságok és a harci akciók felújításának útját és módját kutatta. Ezért a JKISZ ideiglenesen alkalmazkodni kényszerült a súlyos feltételekhez, magvának megőrzésére törekedett, szűkebb aktívákat szervezett, földalatti felépítési rendszerét erősítette és összehangolta politikai és harci tevékenységi formáit a teljes illegalitás feltételeivel. A sokoldalú és teljes értékelés céljából szükséges részletesebben és mélyebben megvizsgálni az előállt körülmények ellentmondásosságát, különösen Bácskában. Eddigi erőfeszítéseink a pártvezetőségek munkájának, hibáinak és tévedéseinek bíráló értékelésére irányultak. Valószínűleg ezt tovább kell kutatni és elmélyíteni. A bácskai politikai, nemzeti közötti és szociális körülmények és viszonyok még elmélyültebb és ányaltabb elemzésére kell törekedni. Ez a JKISZ egész munkájának, fejlődésének és az összes szociális rétegek és nemzetiségek ifjúsága egységéért folytatott harcának értékelése szempontjából fontos.

Szerémségben már kezdettől fogva nagyjából helyesen lett értelmez-

ve, hogy a megszállók és a hazaárulók elleni küzdelem háromdja alapos változtatásra szorul. A helyzet és a cél meghaladta a régi haroi módszereket és harcformákat, a szervezés és a munka régi módját. A párt szempontjából ez azt jelentette, hogy a forradalom egy teljesen új politikai mechanizmusát kellett létrehoznia, a JKISZ szempontjából pedig, hogy szilárd és alkalmas szerves része, az egyik legjelentősebb tényezője legyen ennek a mechanizmusnak. Az ifjúság egységéért folytatott haroban az ifjúsági mozgalom új, eredeti szervezési formái jöttek létre, amelyek mint Jugoszlávia más vidékein is, a JKISZ-nek abból a törekvéséből nőttek ki, hogy az ifjú nemzedék tömegeit a népfelszabadító harc széles platformján tömörítse.

A szerémségi ifjúkommunisták számos akciója között, a felkelés további fejlődése szempontjából, kivételes jelentőségű volt a 32 politikai fogoly kiszabadítása a mitrovicai börtönből 1941. VIII. 21—22-én.

Az 1941. évi pećinci tanácskozás alkotó alkalmazása

A szerémségi népfelkelés fejlődése az 1941. év folyamán szükségessé tette a visszatekintést, a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ fő feladatainak kitűzését a felkelési akció további kiterjesztésében. Ez 1941 decemberében, a pećinci párttanácskozáson történt meg. A tanácskozás a JKP KB fő irányvonalából kiindulva, meghatározta a vajdasági feltételek között folyó felszabadító és forradalmi fegyveres harc stratégiáját és taktikáját. Pozitív értékelést kapott a JKISZ részvétele a népfelkelésben, mert egyes, a megszállás első hónapjaiban széttűzött ifjúkommunista szervezetek újjászerveződtek, sőt még újak is alakultak. A JKISZ sikeres működésének eredménye volt az ifjúság tömegesebb csatlakozása a népfelszabadító mozgalomhoz.

A JKISZ szerémségi Körzeti Bizottsága alkotóan feldolgozta a pećinci tanácskozás határozatait A JKISZ fő feladatai Szerémségben című dokumentumában, amelyet az összes szervezeteknek és tagoknak szétküldött. Ebben dolgozták ki a JKISZ feladatait a népfelszabadító harcban, az új néphatalom létrehozásában és segítésében, az ifjúság egységéért folyó harcban, de a JKISZ fő feladataként „Szövetségünk minden tagjának és a széles ifjúsági tömegeknek a mozgósítása a partizánosztogokba” volt kitűzve. A fő feladatokat az összes szerémségi tagok és szervezetek áttanulmányozták, megbeszélték, majd konkrét rövid és hosszú távú megállapításokat vontak le belőlük munkájukhoz. Ez a dokumentum a szerémségi pártszervezetek tanulmányozásának tárgya is volt.

Nagy jelentőségű volt sok eszmei és politikai kérdés, valamint homályosság letisztázásában a JKISZ tagok között. Mindenekelőtt az ifjúkommunisták megértették, hogy mi a JKISZ szerepe a népfelszabadító harcban és viszonya az ifjúsághoz és a JKP-hez.

A dokumentumnak az a része, amelyet mint szervezetet határozza

meg a JKISZ-t, képszerűen tükrözi a JKISZ eddigi harcok útján szerzett tapasztalatokat. Ez már az a törekvés, hogy érettebben és részletebben legyen meghatározva a JKISZ-nek, mint szervezetnek minden dimenziója és jellemzője:

„Az, hogy a JKISZ tömegszervezet, azt jelenti, hogy maga köré gyűjti a munkásifjúság tömegeit és nemcsak a kiválasztott és harcedzett kommunistákat. — A JKISZ harcok szervezete, mert maga köré gyűjti a magukat kommunistának érző fiúkat és lányokat, tanítja őket, és az ellenség, a fasiszta megszállók és a hazaárulók elleni aktív harcba vezeti őket, nem mondva le a végső célért, a szocializmusért való harcról. A JKISZ politikai szervezet, mert a munkába bekapcsolódott tagjait politikailag képezi, a népfelszabadító harc és a marxizmus—leninizmus szellemében neveli. — És végül, a JKISZ nevelő szervezet, mert benne az ifjúság egyesületei és nevelő csoportjai útján felvilágosodik, kulturálódik és felemelkedik.

Mindebből kitűnik, hogy a JKISZ nem a fiatalok kommunista pártja, hanem csak a párt előkészítő iskolája; ebből kerülnek ki jövőbeli tagjai. A JKISZ önálló kommunista szervezet, amely a Jugoszláv Kommunista Párt vezetése alatt dolgozik...”

Ebből a dokumentumból világosan látható a JKISZ forradalmi szerepének és működésének ismertető jele, az, hogy a JKISZ nem volt csak passzív végrehajtója a párt irányvonalának és határozatainak. Saját maga, a párt irányvonala alapján, az élet valós kérdéseire és feltételeire támaszkodva alakította ki széles körű munkájának politikáját az ifjúság között. A párt által szervezett akciókon kívül, amelyekben részt vett az ifjúság és a JKISZ is, az ifjúság széles tömörítésének vonalán, mindig voltak külön ifjúsági akciók is, az ifjúságot érdeklő különféle kérdések megoldásának céljából.

Az ifjú nemzedék szövetsége — Szerémség antifasiszta ifjúságának szervezete

A JKISZ körül tömörülő ifjúsági mozgalom erősödése az ifjúság munkájának és szervezésének olyan új formáit igényelte, amelyek lehetővé teszik, hogy szervezetenként is egyesüljön, hogy harci energiája és lendülete minél eredményesebben irányuljon a népfelszabadító harc céljainak az elérésére. Éppen ebben a tekintetben voltak óriási lehetőségek. Az ifjúság nagy részét leshajtotta azoknak az árvilágok, akiknek ígéreteiben hitt. Az áprilisi háború után az ifjúság elfordult tőlük, és a kommunistákhoz közeledett, mivel meggyőződött, hogy ezek szavaikat tettekkel bizonyították. A JKISZ szerémségi vezetősége, helyesen mérve fel a változás mélységét, megértve a minőségileg új helyzetet, hogy a néptömegek fegyveres harcával kell megoldani minden történelmi feladatot, a munka és a harc új, megfelelő formái után kutatott. Világos volt, hogy az ifjúság fasisztaellenes egysége nem maradhat csak a jelszavak-

ban, valamilyen alaktalan vagy félig alaktalan arcvonalon. A legszélesebb népfelszabadító platformon kell alapulnia, de meghatározott szervezeti formákat is kell kapnia, amelyeknek útján egységesen kifejezésre fog jutni a megszállók és a hazaárulók elleni harcban. Amikor a JKISZ szerémségi KB-jéhez a zimonyi szervezet útján eljutott a JKISZ KB kiáltványának egy példánya, amelyben az ifjúságot az Ifjú Nemzedék Szövetségének létrehozására hívja fel, akkor a KB ennek alapján kezdeményezte az Ifjú Nemzedék Szerémségi Szövetségének, az ifjúság széles antifasiszta és felszabadító jellegű szervezetének megalakítását, amelynek tömörítenie kellett mindazokat a fiúkat és lányokat, akik bármilyen módon harcolni akartak a fasiszmus ellen, tekintet nélkül eszmei, politikai, vallási vagy nemzetiségi hovatartozásukra. Az Ifjú Nemzedék Szövetségének szervezetei gyors ütemben alakultak és mind nagyobb számú fiatalat öleltek fel. Rövid idő alatt megalakultak az alap-, a helyi és a járási szervezetek és bizottságok. Az Ifjúkommunisták politikailag előkészítették az ifjúságot, hogy lépjen az Ifjú Nemzedék Szövetségébe. A JKISZ volt a gerince és az eszmei-politikai összetartó ereje az új ifjúsági szervezetnek.

Szinte ugyanebben az időben Jugoszlávia különböző részeiben, közvetlen összeköttetés nélkül, gyakran annak ismerete nélkül is, ami Jugoszlávia más vidékein történik (így volt Szerémségben is), új ifjúságszervezési formák jelentkeztek, melyeknek célja és lényege azonos volt. Mindezek az ifjúság egységes antifasiszta frontja megvalósítási formái voltak a Jugoszláv Kommunista Párt politikai platformjának és a JKISZ a népfelszabadító harcban való részvétele alapján.

A Glas Omladine 1942 júniusában így határozta meg Az Ifjú Nemzedék Szövetségének céljait, amely gyakorlatilag egy egész politikai platform és program volt: „A Szövetség célja, hogy egyesítse Szerémség minden nemzetisége hazafias ifjúságának, az összes antifasiszta csoportok és egyének — tekintet nélkül korábbi politikai hovatartozásukra és viszályaikra — arra irányuló erőfeszítését, hogy az ifjúság mind a partizánosztatokban, mind a hátországbán a népfelszabadító harc ütőerejévé váljon. — A Szövetség szilárd láncszemét képezi a békeszerető szerémségi ifjúság egységes harci frontjának, hatásos fegyverét a nép harcának, szavatolását annak, hogy meg lesznek semmisítve mindazok, akik leigáznak más népeket; legfőbb záloga annak, hogy nem fog sikerülni a megszállók és szolgáik terve, hogy sorainkban testvérgyilkos gyűlöletet szítsanak, hogy összeveszítsék a szerb ifjúságot a horváttal és a némettel, és hogy ezen a módon gyengítsék nemzetünk felszabadító harcát. Egész ifjúságunk Szövetségén keresztül részt vesz a népfelszabadító harcban, az általános népi felkelésben.”

Így keletkeztek és fejlődtek egységes ifjúsági szervezetünk eredeti formái, amelyeken keresztül folyt a forradalmi harc és fejlődött forradalmunk, amely egészében véve eredeti. A valós föltételek és viszonyok által felvetett kérdésekre az akciók adták meg a választ.

A népfelkelés terjedése föltételezte az eredmények felmérésének és a

népfelszabadító mozgalom további fejlődési irányvonala kijelölésének szükségességét. A második, sasami (Novi Karlovci), 1942 decemberében megtartott párttanácskozás többek között kimondta azt az értékelést, hogy a JKISZ-szervezetek megfeleltek a munkában, hogy a régiek megújultak és megerősödtek és újabb szervezetek is alakultak. Megállapítást nyert, hogy az Ifjú Nemzedék Szövetségének szervezetei a szerémségi települések többségében megalakultak. Külön jelentősége volt a tanácskozás értékelő megállapításának: „Az ifjúkommunista szervezetek jelentősen hozzájárultak az ifjúság bevonásához a népfelszabadító harcba. A mi ifjúságunk nagy számban csatlakozott a partizánosztagokhoz.” A sasami párttanácskozás felvázolva a soron következő időszak feladatait, meghagyta a JKISZ-nek, hogy az Ifjú Nemzedék Szövetsége útján, minél több fiatal vonjon be a felszabadító harcba.

Az USAOV (EVAISZ) megalakítása tartományunk minden részében

A népfelszabadító mozgalom fejlődése szempontjából Jugoszláviában 1943-ban döntő események zajlottak le. A megszállók és a quisling erők minden kísérlete, hogy megsemmisítsék a népfelszabadító mozgalmat, kudarcba fulladt. A szabad terület mind nagyobb lett, ami megerősítette és nagymértékben megszilárdította a népfelszabadító mozgalmat és lehetővé tette a JNAT (AVNOJ) II. ülésének történelmi határozatainak meghozatalát.

Az 1943. év sorsdöntő a mi vajdasági mozgalmunk fejlődése szempontjából is. Ekkor kerül sor újbóli egyesítésére és kiterjed egész Vajdaság területére. Figyelemre méltó a bácskai és a bánáti JKISZ-szervezetek taglétszámának gyarapodása. Amikor megkezdtük a mozgalom kiterjesztését Bácskában és Bánátban, akkor még nagyon kevés kommunista volt, mert sokan életüket veszítették. Mégis a mozgalom nagyon gyorsan újjáéledt, különösen Bánátban. Ilyen módon mutatkozott meg, hogy elvtársaink a háború előtt és alatt nagyon mély barázdába hintették el a párteszmé magvát, és így gyorsan kisarjadtak belőle az új szervezetek és új harcok.

Az 1943. év folyamán Szerémség területén megszilárdulnak a tartományi felszabadító szervezetek, partizánosztagok, megalakulnak az első vajdasági brigádok, majd a vajdasági főparancsnokság is.

1943 januárjában a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottsága, majd 1943 nyarán Prhovóban a JKISZ Tartományi Bizottsága alakul újra. Az eredmények az ifjúkommunista szervezetek hálózatának terjedésében és erősödésében gyorsan megmutakoztak. 1943 végén és 1944 elején Vajdaságban a JKISZ hat körzeti és 28 járási bizottsága működött. A katonai egységekben 1943 végén Vajdaságban 1500 JKISZ-tag volt, míg a hátszágban 2690 ifjúkommunista tevékenykedett.

A JKISZ akciói Vajdaságban 1943 folyamán az ifjúságnak az Egye-

sült Jugoszláv Antifasiszta Ifjúsági Szövetségbe való tömörítésére irányultak, amely 1942. december 27—29-én alakult meg. A JKISZ TB 1943 augusztusában a következőket írja a vajdasági területi, körzeti, járási, helyi, brigád- és zászlóalji JKISZ-vezetőségeknek: „A népfelszabadító harc éveiben létesült és valósult meg nemzetünk harci egysége és megdönthetetlen testvérisége, a fasiszta hóhérok elleni harc leggyilkosabb fegyvere.” Az EJAISZ legjelentősebb feladatai: a szervezetek megalakítása az egész tartomány területén minden nemzetiségi környezetben, az ifjúság mozgósítása a partizánosztagokba, a szigorúan meghatározott program szerinti tevékenység, a propagandamunka megszervezése az ifjúsági közlönyök, mindenekelőtt a JKISZ tartományi lapja, a Glas omladine útján. Rámutatott az összes, mind a helyi mind a tartományi szervezetek megszilárdulásának szükségességére, valamint arra, hogy az EJAISZ-szervezeteknek munkájukat az ütőképes versengés szellemében kell fejleszteniük. Hangsúlyozza, hogy az EJAISZ-nak a néphatalom egyik legszilárdabb támaszának kell lennie, és egész munkáját a „minél nagyobb segítséget a frontnak, minél hevesebben harcolni a megszállók ellen” jelszónak kell áthatnia. Ezért az Egyesült Szövetség munkájának és problémáinak „a JKISZ-szervezetek valódi és fő gondjává kell válnia”.

Az EJAISZ megalakítása Vajdaságban erős támaszt lelt a már létező Ifjú Nemzedék Szövetsége tapasztalataiban és szervezeti formáiban. Valójában az EJAISZ-szervezetek Vajdaságban gyakorlatilag azt folytatták, amit az Ifjú Nemzedék Szövetsége megkezdett, s ezzel végleges szervezeti formát öltött Vajdaság ifjú nemzedékének egységes frontja.

A sikeres vajdasági népfelszabadító harc tette lehetővé, hogy 1943. második felében és 1944 elején a forradalmi ifjúsági mozgalom erős lendületet vegyen. A JKISZ Tartományi Bizottságának 1944. március 15-i vajdasági utasító levele világosan kifejezi a népfelszabadító mozgalom magasabb fejlődési fokát, új feladatokat határozva meg a forradalmi ifjúság részére. Ez érthető is, ha szem előtt tartjuk, a JNAT II. ülészaka történelmi határozatainak valóra váltási feltételei között az ország népfelszabadító mozgalomának fejlődésében kialakult egész helyzetet. A JKISZ világosan felvázolt feladataiból kitűnik az EJAISZ szélessége, jellege, és szerepe. Ezek a feladatok világosan rámutatnak az ifjúság körében kifejtett állandó és széles körű munkára, továbbá a világban és az országunkban lévő helyzet helyes tolmácsolásának szükségességére. Az irat ezenkívül rámutat az ifjúság politikai felvilágosításában való tervszerű és rendszeres munka szükségességére, a felszabadított és megszállt területek feltételei közötti, valamint a katonai egységekben való tevékenységre. Külön szorgalmazza Vajdaság összes nemzetiségi ifjúsága szilárd egysége létrehozásának szükségességét.

A JKISZ TB felhívásának eleget téve, „Készüljünk a II. kongresszusra” jelszóval a vajdasági ifjúság tömeges versenyeket szervezett: ki fog több harcost küldeni a népfelszabadító katonaságba, ki fog több ellenséget megsemmisíteni, ki fog több élelmet és ruhaneműt gyűjteni a

harcosoknak, ki fog több fiataalt az EJAISZ-ba bevonni. Ünnepeyles, kongresszus előtti értekezleteket tartottak, amelyeken megválasztották az EJAISZ helyi, járási és körzeti bizottságait.

Most Vajdaság ifjúságának lehetősége nyílt arra, hogy minden területről elküldje küldötteit az EJAISZ II. kongresszusára. Azonban a kelet-szerémségi, a bánáti és bácskai küldöttek egy része a JKISZ TB titkárával az élén a VI. ellenséges offenzíva miatt nem tudott Drvarig áttörni. Ezért a II. kongresszusra a nyugat-szerémségi, a II. partizánosztag (bosuti) küldöttei és a XII. vajdasági hadtest küldöttei mentek el, és a vajdasági ifjúsági tisztségviselők, akik véletlenül a helyszínen tartózkodtak.

A vajdasági küldöttek útban a drvari II. kongresszusra, Kelet-Boszniában 1944. március 20-án megalakították csapatukat és szakaszaikat. A vajdasági küldöttek Drvar felé törve az ellenség csapdájába estek és elkeseredett harcot vívtak pl. a Prinz Eugen SS-hadosztállyal.

1944 elején az EJAISZ II. kongresszusának előkészületei idején a JKISZ-nek Kelet-Szerémségben 3000, az EJAISZ-nek pedig 12 000 tagja volt. Nyugat-Szerémségben mintegy 250 ifjúkommunista és 1100 EJAISZ-tag volt, Észak-Bánátban a JKISZ-nek 500, és az EJAISZ-nek 1400 tagja, míg Dél-Bánátban a JKISZ-nek 250, az EJAISZ-nek pedig 1300 tagja volt.

AZ IFJÚSÁG TÖMEGES BEKAPCSOLÓDÁSA A NÉPFELSZABADÍTÓ HARCBA

Rámutatva a vajdasági forradalmi ifjúsági mozgalom fejlődésének egyes alapvető és döntő mozzanataira a fegyveres forradalmi harc folyamán, szükséges hangsúlyozni az ifjúsággal való munka titói irányvonalának és politikájának folytonosságát, valamint következetességét, amelyet még 1937-ben ő kezdeményezett „a JKISZ új úton” című cikkében. A történelmi elemzés teljességéért azonban feltétlenül szükséges áttekinteni mindazoknak a szervezeti formáknak, harci és más akcióknak különféleségét és gazdagságát, amelyeken keresztül akkori ifjú nemzedékeink véghez vitték a forradalmi változásokat. Természetesen ehhez egy ilyen előadás igen szűk, néhány mozzanatra azonban mégis kitérnék.

Ismeretes, hogy a JKISZ és az egész ifjúság munkája és tevékenysége nem korlátozódott csupán a fegyveres harcra. Nagy vonalakban a JKISZ és az ifjúság aktivitása a népfelzabadió katonaság egységeiben és a partizánosztagokban bontakozott ki, majd a hátországi tevékenységből, s végül a JKISZ és az ifjúsági mozgalom illegális föltételek közötti munkájából állt.

A Jugoszláv Kommunista Párt a felkelő akciók kezdetétől fogva nagy figyelmet fordított a forradalmi ifjúsági mozgalom erősítésére a parti-

zánegységekben. A JKISZ KB utasítása alapján 1941 végén és 1942 elején a csapatokban megalakultak a JKISZ-aktívák, 1942 folyamán pedig a JKISZ zászlóalj bizottságai. A JKP KB határozatával megalakultak a brigádok úgynevezett „politodeljei”, amelynek egy tagja meg volt bízva a JKISZ brigádban való munkájával. 1943 elején megalakulnak a JKISZ brigádbizottságai, a „politodel” JKISZ-szel megbízott tagjai pedig kiképzők lesznek. Az 1944. év folyamán már JKISZ-vezetők vannak a hadosztályokban is. A JKISZ szervezeti felépítése tehát a népfelszabadító katonaság fejlődésének és kiépítésének megfelelően változott és tökéletesedett. A JKISZ ilyen szervezeti felépítése biztosította szerveinek egymás közötti összeköttetését és szilárdságát, és lehetővé tette a népfelszabadító katonaság növekedésével mind számosabb és összetettebb feladatok teljesítését. A JKISZ így a legközvetlenebb módon fejtette ki hatását mint forradalmunk egységes politikai mechanizmusának szerve eleme.

A JKISZ a katonaságban a harcosok rendszeres politikai képzésével, az NFM felszabadító irányvonalának megismertetésével foglalkozott, saját példájával bátorította, áldozatkészésre serkentette a fiatal partizánokat, szervezte a kulturális életet és szórakozást, az előadásokat, az ifjúsági értekezleteket, a falijújságok kiadását, a fegyverforgatási versenyeket, kapcsolatot és együttműködést létesített a terepi fiatalokkal, elősegítette a harcosok kölcsönös támogatását és barátságát, tanfolyamokat szervezett és tartott az írástudatlan fiatalok részére stb.

Az ifjúkommunisták ezrei váltak rátermett parancsnokokká, politikai biztosokká és a népfelszabadító katonaság más katonai és politikai vezetőivé.

Az 1943-ban és 1944-ben alakult vajdasági brigádok többségét fiúk és lányok alkották. 1943 végén és 1944 elején Vajdaság területén 21 osztag és 13 brigád, 1 diverzáns zászlóalj, több rohamzászlóalj, egy háróőr és egy folyamőr csapat harcolt. Ehhez még hozzá kell adni a helyi partizáncsapatokat és tizedeket, az ifjúsági és a JKISZ-csoportokat. 1943 és 1944 folyamán (Belgrád felszabadításáig) ezek az egységek 2550-nél több kisebb-nagyobb fegyveres összecsapást vívtak az ellenséges erőkkel, diverzáns és szabotázs akciókat hajtottak végre.

A vajdasági fiatalok a 16., a 36. és 51. hadosztály, a 12. hadtest és a 3. hadsereg soraiban részt vettek a Belgrád, Vajdaság, Szlavónia, Baranya, Horvátország és Szlovénia felszabadításáért folyó hősi harcokban, a szerémségi front és a kisköszegi hídfő áttörésében.

A népfelszabadító katonaság soraiban tehát a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom folyamán összesen mintegy 30 ezer vajdasági ifjú és leány harcolt. Közülük nagyon sokan, több mint 10 000-en életüket áldozták.

*Az antifasiszta ifjúság sokoldalú tevékenysége bizonyítja:
A forradalomban nincs hadszíntér és hátország*

Az ifjúsági szervezet a JKISZ vezetésével politikai és kulturális tevékenységet fejtett ki, termelő- és egyéb munkát végzett a hátországban. Ezúttal is meg kell jegyezni, hogy a forradalomban nincs hadszíntér és hátország. A forradalom egy egységes forradalmi és politikai gépezet, amelyben a dolgozók, a nép vagy osztály egységesen, de különböző eszközökkel és módszerekkel harcolnak: egyesek fegyverrel, mások a katonaság ellátásával, és ismét mások a forradalom követelte más tevékenységgel. E különféle eseményeken keresztül jutott kifejezésre a forradalmi politikai rendszer egysége. Mi más lehetett volna ez, mint a kifejezett forradalmi harc az aratásért 1942-ben és 1943-ban Szerémségben, amelyet az ifjúsági munkásegységek folytattak. Valójában ez egy nagy csata volt.

Pártunk azért szállt síkra, hogy Szerémségben egy szem búza se legyen a megszállóé. A Glas omladine írta: „Ezért élesen kirajzolódik a feladat: megőrizni a búzát népünknek és népi katonaságunknak, és minél több ellenséges búzát megsemmisíteni, így okozva a legfájdalmasabb sebet véres ellenségünk már amúgy is sebzett, állati testén. A lehető legnagyobb erőfeszítést kell kifejtenuünk, hogy búzáink valóban a miénk legyen. Az ifjúság az elsők között fog állni a népi termés vártáján. Az ifjúságnak, munkásegységekbe osztva, népének rendelkezésére kell bocsájtania a búzát és segítenie kell, hogy összegyűjtse, mielőtt a fasiszta rablóknak sikerül elrabolniuk.”

Ez volt a szerémségi ifjúság nagy hőstette, amelyet nagyrészt a lányok vittek véghez, mert a fiúk főleg partizánok voltak. Ők ezt a széles öszenépi partizánakció keretében, az igazi ütközet feltételei között, életüket kockáztatva vitték véghez.

A JKISZ és az EJAISZ kiépítésében nagy figyelmet fordítottak a szervezeti, eszmei és kulturális-oktatási kérdésekre. A JKISZ és az EJAISZ tagságának és vezetőségeinek rendszeres ülésein felolvasták és megvitatták a propagandacikkeket a JKISZ és az EJAISZ eszmei-politikai irányítása, általános és eszmei színvonalának emelése céljából. Elég gyakoriak voltak a katonai, egészségügyi és oktatási tanfolyamok, amelyek főként az ifjakat és lányokat ölelték föl.

A vajdasági mozgalom vezetősége nagy gondot fordított az ifjúság, különösen pedig az ifjúkommunisták eszmei képzésére. A vezetőségek tagjai és a JKISZ tagsága részére tanfolyamokat és tanulóköröket szervezett. Szerémségben ez volt a gyakorlat a felkészülés kezdetétől fogva, amelybe a bácskai és bánági aktivisták 1943-tól kapcsolódtak be, amikor a párt- és ifjúkommunista vezetőségek felújításával szilárd kapcsolat létesült Vajdaság részei között. A tanulókörök és a tanfolyamok hallgatói marxista alapismereteket szereztek. Az anyagokat kezdetben a párt, 1943-tól pedig az ifjúkommunista vezetőségek készítették elő.

Az első kiáltványok, lapok, broszúrák már a népfelszabadító harc első napjaiban megvilágították a harci célokat, s ezt a szerepüket a leg súlyo-

sabb körülmények között is betöltötték. Az írott szó volt az egység és testvériség hirdetője a legnehezebb helyzetben is. Hozzájárult a népi tömegek politikai tudatának éréséhez és a forradalmi ideológia térhódításához.

Már a népfelszabadító mozgalom fejlődésének kezdetén megjelennek Vajdaság területén az első ifjúsági lapok. A JKISZ szerémségi körzeti bizottsága, a fiatalok népfelszabadító szervezete az egész országban való terjedésének szakaszában 1942 kezdetén megindítja a Glas omladine-t azzal a feladattal, hogy „hozzájáruljon Jugoszlávia ifjú nemzedéke népfelszabadító szövetségének létrehozásához”. A lap 1943 szeptemberétől, amikor megalakult az egységes tartományi ifjúsági vezetőség, az EJAISZ szerve lesz. Az ifjúsági sajtó 1944-ben igen nagy lendületet vett. Nagyszámú ifjúsági lap jelenik meg a járásokban és helységekben.

Vajdaságban 1943 végén az EJAISZ keretében számos pionírszervezet alakult. Szerémségben a pioníroknak saját egységeik voltak, örködték és ellenőrizték, hogy vannak-e a falvakban kémek, futárok voltak srb. Az EJAISZ Tartományi Bizottsága a Pionír, a szerémségi legfiatalabbak lapjának két számát adta ki. A súlyos háborús feltételek között nem hanyagolták el a tömeges oktatói munkát sem. A partizániskolák megalakítását a JKISZ kezdeményezte. Kezdetben ezekben nem tanítók dolgoztak, hanem a legiskolázottabb falusi ifjak és lányok, akik a pionírújságot felhasználva olvastak az órákon, tanították a gyerekeket írni és olvasni. Később ezekbe az iskolákba vagy hivatásos, vagy tanfolyamon képezett tanítók kerültek. Az iskolák az egész felszabadított területen rendszeresen működtek, és ez is forradalmunk egyik nagy sikere volt.

Az ifjúság az új népi hatalom támasza

A felkelési sikerek és a Jugoszláv Kommunista Párt forradalmi céljainak megvalósítása lehetővé tették a felszabadított és a félig felszabadított területen az új népi forradalmi hatóság szervei — a népfelszabadító bizottságok megalakítását.

A fiatalság az új hatalom tevékeny részvevője és harcosa volt. Mint az egész nép, ő is megértette, hogy ez az egyik alapvető biztosítéka annak, hogy a győzelem gyümölcseit egyetlen párt vagy csoport se kaparintsa meg magának. A forradalmi vívmányok és harci célok biztosítására új forradalmi hatóságot kell kiépíteni. Az ifjúság ezért közvetlen részese az új hatósági szervek megalapításának, harcol demokratikus működésükért. Minden elidegenedést, nem demokratikus módszert, élesen bírál, állandóan őrizve az új néphatalom népi öngazgatású és demokratikus lényegét. Az ifjúság ezt szervezetein keresztül és a népfelszabadító bizottságokban lévő küldöttei útján végzi. A szerveknek nyújtott segítségének másik formája azok határozatainak szorgalmazása és végrehajtása. Az ifjúság volt a népfelszabadító bizottságok határozatainak egyik legbuzgóbb és legtevékenyebb végrehajtója. Számos akciója volt a

felszabadított és a megszállt területen is, a fegyveres harci akcióktól, szabotázsoktól kezdve a kisebb és nagyobb munkavállalásokig.

A JKISZ és az ifjúsági mozgalom lényegében mindezeket a feladatokat és tevékenységet a megszállt területen is végezte, ahol illegálisan működött. Természetesen a szervezési feltételek és a gyakorlati munkaformák az illegális földalatti munka szükségleteihez voltak alkalmazva. Kis csoportok alakultak. A csoportok útján folyt az ifjúság politikai oktatása és eszmei képzése, fegyver és gyógyszer gyűjtése. Fegyveres rohamcsoportok alakultak, amelyek fegyveres és szabotázsakciókat hajtottak végre. Ezzel az ifjúság konkrétan kötődött a népfelszabadító mozgalomhoz és készült a népfelszabadító katonaság egységeibe való aktív bekapcsolódásra.

1944 végén és Vajdaság felszabadítása után a JKISZ és az EJAISZ által vezetett ifjúság figyelemre méltó sikereket ért el: a munka megszervezése városok szerint, segítség a népfelszabadító katonaságnak és a népfelszabadító bizottságoknak, az ENFF szervezeteinek létrehozása, az EJAISZ megalakítása és kibővítése stb. Kivételes fontosságú volt az ifjúság szerepe Vajdaság gazdaságának fellendítésében. A városi és falusi munkáscsapatok részt vettek a vetésben és aratásban, bekapcsolódtak a műhelyek munkájába, a gyáripár és a közlekedés újjáépítésébe.

16 000 ifjú és lány volt egész Vajdaságból 1944 végén beosztva a kukoricatörést, répaszedést, favágást és egyébeket végző munkáscsapatokba és zászlóaljokba, s több mint 300 000 munkanapot dolgoztak. Hazánk háború sújtotta részeinek megsegítésében ugyancsak az ifjúság járt élen. A vajdasági ifjúság ezenkívül közvetlenül segítette az arcvonalat; lövészárkokat ásott, repülőteret épített, hidat javított stb. Az arcvonal segítése a katonaság és kórházak javára való gyűjtésben is megnyilvánult.

Egész Vajdaság zsongott, mint a méhkas. Szinte minden fiú és nagyszámú lány a vajdasági egységekbe tömörült. A városokban és falvakban maradt ifjúság hihetetlen alkotói lelkesedésről tett tanúbizonyságot. A fiatalok széles körű munka és humanitáriusi tevékenységen kívül gazdag kulturális-felvilágosító tevékenységet fejtettek ki. Létrejöttek a JKISZ és az EJAISZ szervezetei, ifjúsági otthonok nyíltak, amelyekben gazdag politikai nevelői és kulturális-művészeti munka folyt. Élénk volt ezenkívül az agitációs propagandájuk is.

Az EVAISZ 1944. évi kongresszusa

A harcosok élénk hadszíntéri és hátországi tevékenysége közepette készítették elő a vajdasági antifasiszta ifjúság első kongresszusát. A kongresszusra Újvidéken került sor 1944. december 27-től 29-ig, 1050 küldött részvételével. Vajdaság antifasiszta ifjúságának első kongresszusa összefoglalása volt a forradalomban tett harci erőfeszítéseinek, eszmei-politikai, társadalmi és kulturális állásfoglalásának. Vajdaság szabad volt és küszöbön álltak az utolsó döntő csaták az ország felszabadítá-

sáért; Vajdaság ifjú nemzedéke, minden nemzetiség és szociális csoport képviselői összebarátkozva és egyesülve jöttek az első kongresszusra, hogy értékeljék harci sikereiket és kitűzzék az új feladatokat. Lezárulóban volt a kínos és véres csaták szakasza és előttük állt az új, talán semmivel sem könnyebb szakasz: az ország újjáépítése, az új társadalom kiépítése, saját jövőjük kialakítása. Tiszta lelkiismerettel és bizakodóan álltak ezek a fiúk és lányok népük, országuk és a történelem előtt, teljes tudatában az ország jövőjéért való semmivel sem kisebb társadalmi-politikai és történelmi felelősségüknek. Ezért Vajdaság antifasiszta ifjúságának első kongresszusa ugyanolyan mértékben fordult az országépítés közvetlen és jövőbeli feladatai, a szövetségi berendezés és Vajdaságnak az új államban való társadalmi-politikai helyzete, az ifjúság egysége és testvérisége, nemzeti egyenrangúsága, a néphatalom kiépítése stb. felé, mint amennyit az ifjúságnak a népfelszabadító harchoz való hozzájárulásával s ennek értékelésével foglalkozott. Ezek voltak az akkori ifjú nemzedék fő gondjai. Arra törekedett, hogy békében és történelmi feladatának magaslatán álljon; készségét fejezte ki, hogy osztozzék az új szocialista társadalom kiépítésének nehéz terhében. Ez hosszú távú összetett és nehéz munka volt, s hozzá a legszélesebb szervezett társadalmi erők összefogására volt szükség. Ezért az első kongresszus kimerítően foglalkozott az ifjúság belső viszonyaival, valamint az EJAISZ-en kívüli ifjúsággal, amely forradalmunkat illetően ingadozó volt.

Vajdaság antifasiszta ifjúságának első kongresszusa erős ösztönzést adott az ifjúság harcának és egységének. A fő feladatok felé fordította az ifjúságot, kifejezte egységes törekvéseit és magas fokú társadalmi tudatát. A kongresszus hatásosan megállapította, hogy a JKISZ Vajdaságban 1941-től tevőlegesen és sikeresen harcolt és tevékenykedett. Habár 1941-ben számszerűen nem volt annyira erős, mégis erős eszmei-politikai tényezője volt a forradalmi harcnak és annak az új társadalomnak, amely ebben a harcban született, becsülettel betöltötte az ifjúság és élgárdája egyesítőjének szerepét. A népfelszabadító harcban és a szocialista forradalomban fejlődött Vajdaság nemzetei és nemzetiségei ifjúságának antifasiszta tömegmozgalma, egyesülve a jobb életért, a nemzeti és szociális egyenrangúságért, az új társadalomban való sokoldalú haladásért vívott harcban.

Az ifjúkommunista szervezetnek Vajdaságban egészen a háború végéig gyarapodott a tagsága. 1945 áprilisában a JKISZ-nek Vajdaságban több mint 16 500 tagja volt. 10 000-en hátországi munkát végeztek, míg 6500-an a Jugoszláv Hadsereg katonái voltak. A JKISZ tagságának nagy százalékát lányok alkották. A forradalmi lelkesedéstől áthatott káderek a szabadság első napjától a szocialista társadalom építésére mozgósította az ifjúságot.

Az ifjúkommunistákat és az EJAISZ tagjait felelős és összetett feladatok várták az új társadaloméért, a béke feltételei között folyó harcban is.

A vajdasági ifjúság szervezett és tömeges részvételével a népfelszaba-

dító harcban és a szocialista forradalomban hozzájárult annak győzelmes kimeneteléhez. Ezzel létrejöttek azok a feltételek, hogy a vajdasági ifjúság forradalmi mozgalma, mint az általános jugoszláviai mozgalom része, a szocialista társadalmi viszonyok kiépítésének új feladataival foglalkozzon. A forradalmi platform, amelyet a JKISZ Tito eszméit követve valósított meg, a fiatalok forradalomban született egységes és a szocialista építés összetett feladatára képesített szervezetében jutott kifejezésre.

A JKISZ NEVELTE FORRADALMÁR

Amikor emlékeinket idézzük és tárgyilagosan, tudományosan elemezzük mozgalmunk történetét, ezt nemcsak a nagy tettek iránti tiszteletből, vagy az emlékezés és a történelemápolás kedvéért tesszük. A mi forradalmunk tovább tart. Az új nemzedékek folytatják Tito útját. Forradalmunk folytonosságát az új föltételekhez és körülményekhez való alkalmazkodása és a változásokra adott megfelelő válasza garantálja: ez köti össze a nemzedékeket, s ez képezi a forradalmi harcosnak a JKISZ által ápolt és fejlesztett jellemvonását.

A fiatalok nemzedékei, akik a saját vállukon hordozták és győzelemre vitték forradalmunk fegyveres szakaszát, egy új forradalmi erkölcsöt alakítottak ki és ápoltak. Ez forradalmi harcunk céljaiból és föltételeiből eredt és a megvalósításában elért siker igen fontos tényezője volt. Létrehozta forradalmunk íratlan kódexét, amelyet az összes harcosok betartottak. A magatartási viszonyok és szabályok ápolásának alapvető és legerősebb belső ösztönzője a forradalmi célok és köteleességek tudata volt. E tudat fejlesztéséért állandóan és szervezeten harcoltunk. Élő és írott szóval, példaadással és akcióval, a kulturális és oktatási munka különböző módszereivel és formáival.

Amikor a párt és a JKISZ az osztály konkrét kérdései és érdekei felé fordult, amikor közvetlen, történelmi, gazdasági és más szükségleteiben, politikai, kulturális és más céljaiban keresték feladataikat és megtalálták a konkrét akciók terét, akkor megszilárdult a forradalmi harcosok erkölcsé is. Ez pedig az élgárdának az osztály és az érdekei iránti megfelelő viszonyából következett, az osztály történelmi és létérdekeinek közvetlen érvényesítésében fejlődött.

Mely jellemvonásokkal tünnek ki az ifjúkommunisták? Azokkal, amelyek fejlesztése elősegítette őket abban, hogy rendíthetetlen és rettenthetetlen forradalmi harcosok legyenek és hogy ugyanakkor kifejlesszék magukban az emberi értékek teljes gazdagságát. Ez vonzó volt az ifjúsági tömegek részére és nagy tekintélyt szerzett az ifjúkommunistáknak.

Az eszmei-politikai harciasság volt az egyik legkifejezettebb személyes ismertetőjel, amelyet a forradalmárok igyekeztek ápolni és megszilárdítani önmagukban. A forradalmi harcos köteles mindig és szüntele-

nül következetesen harcolni saját munkájának és eszmei-politikai működésének eszmei tisztaságáért, hogy rendíthetetlenül szembeszálljon a társadalmi fejlődés más eszmei felfogásaival, hogy soha ne maradjon alul a megalkuvás elleni harcban. Fejlett a kommunisták erkölcsi és politikai kötelezettségének érzése, hogy rettenthetetlenek legyenek az osztály és politikai harcban, hogy ne hátráljanak meg a nehézségek és veszélyek elől.

A forradalmárok azzal, hogy a kommunista párt és a JKISZ tagjai lettek, nem szűntek meg reális emberek lenni. Túrték és túrik a régi társadalom befolyását, nem mentesek e társadalom hibáitól, amelyet harcukkal változtatnak. De azért állandóan ápoljuk a kommunisták azon kötelezettségüket, hogy harcoljanak a múlt csökevényei: a kispolgári szokások és felfogás ellen, amely behatol a forradalmi harcosok soraiba is, ha rendszeresen és határozottan szembe nem szállnak velük.

A forradalmár csak akkor igazolja magát a harcban, ha szavai és tettei egybevágnek. Ez a mi erkölcsi alapelvünk, amit Tito elvtárs nagyon sűrűn hangoztatott. Lényeges jelentőségű és döntő föltétele annak, hogy az élgárda valójában betölthesse szerepét. A forradalmár csak így szerzheti meg a tömegek és a saját környezete bizalmát. A forradalom merész, erkölcsös, bátor embereket kíván, akik semmilyen helyzetben nem ingadoznak, akik mindig az események sodrában vannak. Olyan embereket, akik tetteikkel állandóan bizonyítanak, következetesen tanúságot téve haladó voltukról és becületességükről. A kommunisták erkölcsi értékei nemcsak a népfelszabadító harcban voltak döntő fontosságúak, hanem a szocialista öngazgatás föltételei között is.

A humanizmus szintén azon alapvető tulajdonságok egyike, amelyet kommunista mozgalmunk ápol és ápol. A kommunisták, a forradalmi harcot vezetve, humanisták a cselekvésben. Ők nem pusztá hirdetői a humanizmusnak, hanem harcosai is az olyan társadalmi viszonyoknak, amelyekben a humanizmus valóság. A kommunisták magas fokú humanizmusukat azzal igazolták, hogy bátran megszervezték a forradalmat, éltek, haltak érte. A kommunisták továbbra is bizonyítanak olyan új társadalomért harcolva, amelyben az emberi történelem legnagyobb fokú humanizmusa valósul meg, amelyben a szabad ember a teljes egyenrangúság föltételei között, a társadalom más tagjaival társulva, a legnagyobb fokú megértést tanúsítva mások feltételei, érdekei és szükségletei iránt, szabadon alakítja életének és munkájának föltételeit és alapjait. A kommunistának, hogy az ilyen társadalom harcosa lehessen, az emberekkel való közvetlen kapcsolatában igazi humanizmusnak kell megnyilvánulnia.

A kommunisták lényeges erkölcsi-politikai és etikai tulajdonsága a harc a teljes és igazi nemzeti egyenrangúságért. Az ifjúkommunista nemzedékek alkotói és hordozói voltak fegyveres harcunkban ifjúságunk, nemzetaink és nemzetiségeink egységének és testvériségének. Az egységért és testvériségért folyó harcban nagy érdeme van a jugoszláviai, különösen a vajdasági kommunistáknak. A soknemzetiségű Vajdaságban nagyon

elmérgesedtek a nemzeti viszonyok, de a kommunistáknak volt annyi eszmei és politikai bátorsága és meggyőződése, hogy ilyen feltételek között is küzdjenek a népek testvériségéért és egyenrangúságáért. A párt mint harcának legnagyobb erkölcsi értékét ápolta, és vele sikerült legyőznie a tömegek bizalmatlanságát. A forradalmi harcosok kötelezettsége és felelőssége ma sem csökkent, most sem kisebb: ápolják az egységet, fejlesztik és elmélyítik a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságát.

A kommunistáktól, az ifjúkommunistáktól az önkezdeményezés mint feladataik és kötelezettségeik sikeres ellátásának előfeltétele kívántatott meg. A forradalmi harc feltételei között gyakran önállóan kellett határozni, mert a szervezetek, egységek vagy vezetőségek közötti összeköttetés időszakos és nehezen fenntartható volt. Önállóan és alkotóan kellett végrehajtani a párt alapvető politikai irányvonalát és ugyanakkor vállalni a teljes felelősséget a pártpolitika helyes végrehajtásában való következetességért. Ma azért harcolunk, hogy ezt a jellemvonást minden öngazgató személyes tulajdonságává fejlesszük, mert csak így lehet valójában igazi öngazgatás.

Másrészt a forradalmi harcosok önfegyelme mindig forradalmi demokráciánk alapja volt. Az ifjúkommunisták a szabadságért folyó harc érdekében tudatosan alávetették magukat a szervezet forradalmi fegyelmének. Ez a forradalmár magas erkölcsű tudatos tette, amellyel aláveti magát szervezete szabályainak, hogy sikeresen harcolhasson azokért a feltételekért, amelyek között megszűnik az ilyen, mint az emberi szabadság korlátozását szolgáló, szervezet iránti szükséglet. A forradalmár tudatában van annak, hogy ezen az úton át kell jutnia és ezért tudatosan foglal mellette állást.

Az ifjú nemzedékek nagyobb tudással és fejlettebb képességekkel lépnek az életbe. Ezért várjuk, hogy nagy lesz hozzájárulásuk forradalmunk folytatásához. A forradalmárok — a kommunisták — arra hivatottak, hogy állandóan harcoljanak a nyílt társadalmi kérdések megoldásáért, a forradalom folytonosságáért. Ők nem helyeselhetik a kispolgári életmódot és megalkuvást. Aki kispolgári békét keres, az hűtlen lett a forradalmi eszmékhez.

A mai ifjúságra ugyancsak nehéz feladatok várnak, a forradalom folytatásában, a szocialista öngazgatású viszonyok fejlesztésében, a jólétért, az új kulturális, gazdasági és más anyagi javakért folyó küzdelemben. Olyan nehézségek, amelyek nem életet, de lemondást követelnek. Az ifjú nemzedékek nagysága attól függ, hogy mennyire képesek szembenézni ezekkel a nehézségekkel, mennyire képesek a kitartó, következetes harcra és a lemondásra, hogy megrövidítsék a célhoz vezető utat.

Fordította *Berta Mátyás*

Szimpozion

A XVI. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYTÖRTÉNETI KONGRESSZUS

A Bukarestben 1981. augusztus 26. és szeptember 3. között megtartott tudománytörténeti világkongresszuson több mint 50 országból körülbelül 1200 tudós és kutató vett részt mintegy 800 szakmunkával. A kongresszus munkájába jugoszláv tudósok is bekapcsolódtak, akik a tudomány és a technika terén elért jelentős eredményeinkkel ismertették meg a világ tudományos közvéleményét.

A nemzetközi tudományos találkozó témája *A tudomány és a technológia, a humanizmus és a haladás* volt. A kongresszusi tevékenységre 14 tudományos szekció, 12 tanácskozás, 7 tárgykörhöz kapcsolódó és 4 emlékülés keretében került sor. A román tudósok kezdeményezésére kerékasztal-beszélgetést tartottak *A tudományos és a technológiai törekvések a társadalmi és humánus fejlődés tükrében* elnevezéssel.

Az egyes csoportok ülésein a következő tárgykörökkel foglalkoztak: tudomány és technológia az ókorban; a tudomány és a technológia az ókortól 1600-ig; tudomány- és társadalomtörténet; tudomány és társadalom; tudománytörténeti és tudományelméleti módszertani problémák stb.

A szaktanácskozásokon többek között az alábbi tárgykörökre irányult az érdeklődés: a technológia, a humanizmus és a béke történelmi vonatkozásai; a tudomány, a technológia és a társadalmi fejlődés összehasonlító vizsgálata és történelmi távlatai; a tudományos alkotótevékenység és a fejlődés kérdései; a nők hozzájárulása a tudomány és a technika fejlődéséhez; a tudománytörténeti és technikatörténeti kutatómunka fejlesztése; tudománytörténeti közlemények stb.

A tárgykörök szerint szervezett üléseken is egész sor kérdést megvitattak: a természettudományok és a társadalomtudományok kölcsönhatásának problémái; a szükségszerűség és a véletlen szerepe a tudományos felfedezésben; a tudomány- és technikatörténet elsődleges forrásai; tudományos és technológiai fejlődés a Távols-Keleten; tudomány- és technikatörténet Afrikában stb.

A kongresszuson számos kiemelkedő tudósról megemlékeztek: Ezer éve született Avicenna (Ibn Szina), az ismert arab orvos és filozófus, 200. évfordulója volt Denis Poisson francia matematikus és Stevenson angol mérnök születésének, és 100 évvel ezelőtt született George (Gogu) Konstantinescu román feltaláló.

A jugoszláv tudósok hozzájárulása a tudományos és műszaki haladáshoz

A jugoszláv tudósok és kutatók a nemzetközi tudományos találkozók szinte minden egyes szekciójában tevékenyen részt vettek. Beszámolóikban és felszólalásaikban rámutattak tudományos kutatásunk kiemelkedő eredményeire. Hangsúlyozták, hogy tudományos és technikai téren milyen jelentős mértékben járultunk hozzá az emberiség tudományos vívmányainak a gazdagításához.

A résztvevők létszáma alapján megállapíthattuk, hogy hazánk más országokhoz képest megfelelő számban képviseltette magát a bukaresti találkozón. Csupán azt sajnálhatjuk, hogy ezen a jelentős nemzetközi tudományos találkozón nem képviseltette magát minden köztársaságunk.

Úgy véljük, tudományos közvéleményünk körében érdeklődésre tart számot, hogy küldöttségünk tagjai milyen szakmunkákkal vettek részt ezen a világtudományos kongresszuson, s ezért az alábbiakban felsoroljuk őket:

— Dr. Dušan Nedeljković: Tévhitek és igazságok (Ruder Bošković születésének 270. évfordulója alkalmából);

— Dragan Trifunović (Belgrád): Mihail Petrović számítógépei;

— Milan Raspopović (a Belgrádi Matematikai Gimnázium igazgatója): Boltzmann filozófiai nézetei;

— Dr. Živojin Čulum — Rajka Đajić Ivanović (Újvidék): Mihajlo Pupin szerepe és jelentősége a tudományos gondolkodás fejlődésében;

— Biserka Bjelica (Zágráb): A tudomány és az orvostudomány a XIX. századi Horvátországban;

— Dr. Nikola Petrović (Belgrád): Az udvari tanácsos feljegyzései 1794-ből az 1783—1802 között kiépített hajózható Duna—Tisza-csatornáról;

— Josif Balabanović (Zágráb): A darwinizmus Horvátországban 1918 előtt;

— Dragan Trifunović (Belgrád): Adalékok a matematikatörténet módszertanához;

— Dr. Gligor Popi (Versec): a XIX. századi bánáti tankönyvek összeállításának és használatának problémái;

— Dr. Milan Vanku (Belgrád), a priština egyetem tanára: A legújabb kori történelmi kutatás hiányos forrásanyaga;

— Mihajlo Nikolić (Belgrád): A tudományos haladás egyes kérdései.

A kongresszuson részt vett még Mihajlo Marković, a Jugoszláv Tudományos Akadémia tagja és dr. Momčilo Savić, a belgrádi Filológiai Kar tanára.

A bukaresti nemzetközi tudományos találkozó jelentősége

A beszámolók és a velük kapcsolatos széles körű megbeszélések beigazolták, hogy a tudomány és a technika hozzájárul a társadalmi haladáshoz, a béke megőrzéséhez, a nemzetközi együttműködés fokozásához és mindazoknak az összetett kérdéseknek a megoldásához, amelyekkel az emberiség nap mint nap szembesül.

A kongresszus résztvevői kiemelték a tudományos gondolkodásnak a civilizáció fejlődésében játszott szerepét és a népek közötti megértéshez való hozzájárulását. Egyben kifejezték készségüket, hogy hajlandóak hozzájárulni ahhoz, hogy a tudomány és a technika a jólétet, a társadalmi haladást és a béke ügyét szolgálja. Azt is hangsúlyozták, hogy a tudománytörténet mindenekelőtt a társadalmi haladás, a világ népei életkörülményeinek a javításáért folytatott küzdelem története.

A betervezett tudományos dolgozatok színvonalasak és eredeti ötletekben gazdagok voltak, törekvéseikben a haladást és a fellendülést szolgálták. Az a meggyőződés jutott kifejezésre, hogy a tudomány, a technika, a kultúra és általában a civilizáció vívmányai a világ valamennyi népét kell hogy szolgálják, az egész emberiség, a haladás és a béke javára kell válniuk.

A XVI. tudománytörténeti világkongresszus résztvevőinek közös állásfoglalásában az a meggyőződés jut kifejezésre, hogy a tudományos és kultúrmunkások a maguk módján hozzájárulhatnak a béke megerősödéséhez, a nemzetek közötti kölcsönös bizalom és együttműködés létrejöttéhez. A tudomány, a technika és a kultúra eredményei a világ valamennyi népének az érvényesülését kell hogy szolgálják. Felhívást intéztek a tudományos és kultúrmunkásokhoz, hogy az ember szellemi képességeinek eredményeit igyekezzenek az ember hasznára fordítani, hogy a tudomány, a technika és a kultúra értékei valóban az egész világ javára válhassanak.

A bukaresti kongresszust a humanizmus és a haladás jegyében tartották meg. Mind a résztvevők számát, mind a tudományos munkák színvonalát, mind pedig a tudomány és a technika sokoldalú elemzését illetően nagy jelentőségű tudományos eseménynek számít.

Ez a tudományos világtalálkozó egyben arra is lehetőséget nyújtott, hogy a földkerekség valamennyi tudományos kutatója szorosabb kapcsolatba kerüljön, annál is inkább, mert világszerte elismert kutatók is bekapcsolódtak munkájába. A kongresszus arra is rámutatott, hogy a tudományos munkával foglalkozók milyen jelentős szerepet játszhatnak azoknak a körülményeknek a kialakításában, amelyek lehetővé tehetik, hogy az emberi gondolkodás és teremtőképesség eredményei minden nép számára hozzáférhetővé váljanak, a haladást, a békét és a népek közötti együttműködést szolgálják. A kongresszus résztvevői arról is említést tettek, hogy milyen jelentős szerepet játszik a tudomány és a technika az emberi társadalom fejlődésében.

A XVI. nemzetközi tudománytörténeti kongresszus jelentőségét a té-

makörök gazdag színskálája és a tanácskozás jelmondata is kidomborította: *Tudomány és technológia, humanizmus és haladás*. A bukaresti kongresszus egyben az emberiség legnemesebb törekvéseit — a békéért, a haladásért, egy jobb és igazságosabb világért folytatott harcát — juttatta kifejezésre. Ez a találkozó mutatott rá a tudomány fokozott szerepére, a tudományos munkával foglalkozóknak a társadalmi fejlődés iránti felelősségére, s arra, hogy kötelesek az emberi szellem legkiválóbb vívmányait a béke és a népek jóléte és érvényesülése szolgálatába állítani.

Kovács Teréz

SZOCIOLÓGIA A JUGOSZLÁV ÖNIGAZGATÁSÚ TÁRSADALOMBAN

(Még egyszer a jugoszláv szociológusok IX. tudományos
találkozójáról)

1981. október 26-án és 27-én, Belgrádban tartották meg a jugoszláv szociológusok IX. tudományos találkozóját. Témája: A szociológia a jugoszláv öniszervezésű társadalomban.

A beszámoló nagy része a Sociologija című folyóirat 1981/3—4. számában, nyomtatásban is megjelent és pár nappal a találkozó megkezdése előtt kézhez kapták az érdeklődők.

Az első három beszámoló a jugoszláv szociológia fejlődésével és jelenlegi állapotával foglalkozik. Az írások szerzői: Radomir Lukić, Rudi Supek és Veljko Rus. A szerzők egyetértenek abban, hogy a jugoszláv szociológia 1960-tól 1972-ig terjedő sikeres és gyors fejlődését stagnálás, majd visszafejlődés követte, s mindannyian sajátos módon taglalják ennek okát.

Radomir Lukić pl. személyi, szervezési és társadalmi tényezőkről beszél. A hetvenes évek a nemzedékváltás éve. Ekkor a jugoszláv szociológia megalapozóit egy új generáció váltotta fel, s ezek a fiatalok nemigen járultak hozzá a szociológia fejlődéséhez.

De a személyinél is jelentősebb a szervezési tényező. Ezzel kapcsolatban egy sor fogyatékoságról szól, amelyek a szociológia megtorpanásához vezettek. Kiemeli, hogy több szociológia tanszék nyílt megfelelő tanárok és eszközök hiányában, holott véleménye szerint ahhoz, hogy kellő szakmai felkészültséget nyújthassunk, kettő vagy legfeljebb három helyre kellene összpontosítani a szociológusképzést. Az egyetemi karok között nem alakult ki együttműködés, ami enyhítette volna ezeket a fogyatékoságokat. Az okleveles szociológusok nehezen tudtak elhelyezkedni és a rájuk bízott feladat sem volt eléggé „szociológiai”. Megjegyzi ezenkívül, hogy a helytelenül értelmezett föderalizmus a Jugoszláv Szociológusok Egyesületének széthullásához vezetett. A köztársasági és tartományi társaságok valójában nem voltak eléggé felkészülve az eredményes működésre. A szociológusok egy jelentős része nem érdeklődött az egyesület munkája iránt. Emellett történt egy szervezési változás is: a

kutatóintézetek a hatvanas években párhuzamosan foglalkoztak elméleti és gyakorlati kutatással, s így saját pénzforrással rendelkeztek. Most viszont az intézetek inkább csak „szolgáltatást” végeznek, s ezért olyan gyakorlati kérdésekkel foglalkoznak, amit megfizetnek. Azok a szociológusok viszont, akik az egyetemen dolgoznak, s akiknek feltehetően megvannak hozzá az elméleti ismereteik, inkább tankönyv- és kézikönyvírásnak szentelik idejüket. Napjainkban ugyanis afféle kézikönyvirodalom virágzik. Ezek gyakran gyenge, sőt nagyon rossz könyvek, de mivel tankönyvkritikánk szinte nincs is, így ezek a silány könyvek nagyon jól „elkelnek” — fűzi hozzá Lukács professzor. Egyre kevesebb az olyan fiatal szociológus, aki külföldön képezné tovább magát, csökken az idegen nyelvek ismerete, a jugoszláv szociológusok közül mind kevesebben vannak jelen a külföldi tudományos tanácskozásokon, és egyre kevesebb külföldi szociológus látogat el hozzánk. Így a jugoszláv szociológia nemzetközi viszonylatban is elsikkad.

A szerző szerint a harmadik és egyben a legjelentősebb tényező, amely a szociológia stagnálásához vezetett, az a társadalom. Ezzel kapcsolatban megjegyzi: „A szociológia bizonyos értelemben „gyanús” tudományná vált. Helyébe a marxizmus tanítását vezették be az iskolákba is, s ezzel ellentmondást teremtettek a szociológia és a marxizmus között, holott ezek szoros egységet képeznek. Tévesen úgy vélik, hogy létre kell hozni valamilyen „tisztá” marxizmust, amelynek semmi köze a szociológiához és a többi tudományhoz. Elfelejtik, hogy a marxizmus elsősorban módszer, nem pedig „kész” tudomány, amelyet rendszerezni, tartósítani lehet... Az ideológiai viták egyre jobban kiszorítják a valódi tudományos vitákat, és olyan légkör alakul ki, amely megakadályozza azt, hogy teljes erővel és akarattal a munkához lássunk.” (192. oldal)

A szükséges feladatokat a felsorolt fogyatékoságok kiküszöböléséből vezeti le, majd hozzáteszi hogy „a legfontosabb azonban az, hogy a szociológusokban tudatosodjon az alapvető szükségesség, ez pedig: hozzájárulni az időszzerű kérdések tudományos tanulmányozásához. Ugyanis társadalmunknak azzal nyújtunk legtöbb segítséget, ha ezeket a kérdéseket kellően megmagyarázzuk. Ezáltal tekintélyünk is növekszik és hozzájárulunk ahhoz, hogy társadalmunkban kedvezőbb vélemény alakuljon ki a szociológusokról.” (194. oldal)

Ezután felsorol öt fontos kutatási területet: az öngazgatású társadalmi rendszer, a társadalmunk szerkezete, a lakosság, a gazdaság és a kultúra, majd részletezi hogy egy-egy területen hogyan kellene hozzájárulni a kutatáshoz. Az öngazgatású társadalmi rendszerrel kapcsolatban kiemeli, hogy szociológusaink eddig az öngazgatást általában csak a munkások részvétele szempontjából vizsgálták, ami ugyan jó, habár ezt is nagyon leegyszerűsített módszerrel tették, de nem elegendő, mivel maga a rendszer is nagyon összetett és így a kutatásoknak is sokoldalúaknak kell lenniük. A szociológia ebben a témakörben csak az előírt elveket tanulmányozza, holott alapvető feladata a valóság tanulmányozása. Ezért szükséges a rendszernek egy másfajta megközelítése, hozzáértő

viszonyítása, erényeinek és fogyatékoságainak a bemutatása a többi rendszerekhez képest. Tanulmányozni kell a „klasszikus” és az új „szocialista” kizsákmányolást, továbbá az olyan jelenségeket, mint az általános társadalmi érdek mellőzése, a pénzhajhászás, a fogyasztói mentalitás, a megvesztegetés, a fegyelmezetlenség, a felelőtlenség.

Radomir Lukić azzal fejezi be beszámolóját, hogy az összejövételnek tüzetes elemzés alá kell vennie a szociológia feladatát.

A szünetben lefolyt beszélgetésekből és a tanácskozás végén kirobbant provokatív felszólalásokból is arra lehetett következtetni, hogy a jelenlevők nagy része is ezt várta el a találkozótól. Kár, hogy például Radomir Lukić sem élt felszólalási jogával és nem fejtette ki részletesen elképzeléseit.

Rudi Supek egy szovjetunióbeli elfoglaltsága miatt nem jelent meg az összejöveten. Az ő írásából az világlik ki, hogy a szociológia mai válságát végeredményben egyetlen tényezőben, a szociológusok hiányos és kifogásolható munkájában kell keresni. Ennek megjelölésére egy jellegzetes kifejezést használ, a „szakmai minimum”-ot. Írásának címe is a következő: Hogyan szabadulhatunk meg a szakmai minimalizmustól. A kifejezés magyarázataként elmondja, hogy az emberek általában többre képesek, mint amennyit a munkájuk megkövetel. Ez az alkotóképesség a civilizációnak és a fejlődésnek a mozgatója. E képesség azonban egyszer jobban, máskor kevésbé jut kifejezésre. Ha a tudományos dolgozó csak olyan minimális „termelőmunkát” végez, amely képességei alatt van, akkor ezt csak szakmai minimumnak nevezhetjük. Ilyenkor a minimális munkát a társadalomnak adja, a maximális munkát pedig megőrzi saját magának. Meggyőződése, hogy az első megfelel bizonyos társadalmi előírásnak, a második pedig egy kultúrának, amely számára is csak álmokként létezik. Ez a magánélet területén elégedetlenséghez, a társadalmi szinten pedig konfliktusokhoz, érdektelenségekhez és az egyéni, valamint a csoportos alkotóképesség lefokozásába való belenyugváshoz vezet.

„Az ilyen ‚szakmai minimum’ úgyszólván minden területen és több formában fellelhető. Okát a bürokratikus gyakorlatban kell keresnünk, és mivel ez univerzális, így a ‚tudományos minimalizmus’ is univerzális.” (200. l.)

Ezután rámutat a szociológusok helyére az értelmiség körében. Ezzel kapcsolatban először azt emeli ki, hogy a tudományos műszaki forradalom következtében a tudományos analízisek és kutatómunkák jelentős szerepet kaptak. Ezzel pedig a szociológusokra is nagy feladat hárult, hisz ők ennek a forradalomnak nemcsak objektumai, hanem szubjektumai is, mivel részt vállalnak a társadalmi tervezésből.

Termelési és fejlődési stratégiáinkkal kapcsolatban egy svájci polgár példáját hozza fel: Ha pl. azt megkérdeznénk, hogy mi az ő fejlődésük stratégiája, azt felelné: „Mi kis ország vagyunk, és ahhoz, hogy a világpiacon versenyképesek legyünk, két dolog szükséges: először meghatározni, melyek azok a termékek, amelyekkel versenyképesek lehetünk a

világpiacra. Másodszor, ezen termékek előállítására olyan szakembereket kell képeznünk, akik nemcsak hogy az elsők között vannak a világon, hanem éppen a legelsőek.” Rudi Supek tehát levonja a következtetést: Minden kis államnak meg kell határoznia természeti és emberi adottságai alapján a fejlődési stratégiáját. Ezután azokon a területeken, amelyeken be akarunk törni a világpiacra a legmodernebb technológiát és a legjobb szakembergárdát kell biztosítanunk. Ezzel szemben nálunk minden termelés folyik. A szakemberképzésnél pedig nem a minőség, hanem a mennyiség dominál, a felületességgel párosulva. Mindez a technológia behozatalához vezet. Rudi Supek a továbbiakban beszél arról, hogy a folyamatos és interdiszciplináris oktatás helyett nálunk gomba módra elszaporodtak az egyetemek. Ez a jelenség a hatvanas években kezdődött, következménye pedig az iskoláztatás és a szakmai képzés minőségének csökkenése volt, ami nemcsak az egyetemen, de a gazdaságban is silány munkát eredményezett.

Az utóbbi időben problémák merültek fel a Jugoszláv Szociológusok Egyesületében is. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a vezetőség megválasztása nem a szakmai tekintély, hanem a köztársasági kulcs alapján történt.

A szerző szerint a politikai képviseleti rendszert tiszteletben kell tartani a többnemzetiségű közösségekben és a nemzetközi szervezetekben, de nem úgy, mint ahogy mi tesszük. Példaként hozza fel az Internationale Association for Sociology-t, ahol a képviseleti testület mellett, amelyben az egyes országok képviselői a tudományos politika legáltalánosabb kérdéseivel foglalkoznak, vannak bizonyos kutatócsoportok (Research Committee) is. Ezekben a csoportokban a tudományos dolgozók kizárólag egyéni képességük és érdeklődésük alapján (nem pedig mint bizonyos ország képviselői) vesznek részt, mert a tudomány természeténél fogva univerzális. Ezzel szemben nálunk egyesek megkísérelték bürokratizálni az egyesületet, „képviseleti” munkát kényszerítettek rá, s így teljesen leállt a munka.

A felvetett problémát Veljko Rus, a tanácskozás legtekintélyesebb résztvevője közelítette meg legszélesebb perspektívából.

Írását, melynek címe: A jugoszláv szociológia a politizálás és a szocializálódás között, a következőképpen kezdi: „Ha túl akarunk lépni a jugoszláv szociológia nehézségeinek pozitív leírásán, s ugyanakkor mellőzni akarjuk a tisztán irányadó utópisztikus megfogalmazását annak, hogy miként kellene a jugoszláv szociológiának kinéznie, akkor nem mellőzhetjük azt a ‚bizonyos tagadás’ módszerét, amelyet Marcuse fejtett ki Reason and Revolution (1955) című művében. El kellene fogadnunk azt az axiómát, miszerint minden meglevőben benne a saját tagadása is, ami nem más mint felhalmozott változási lehetőség. Ez az, amit a ‚kritikai teóriából’ át kellene venni, függetlenül attól, hogy ma ez az elmélet bírálat tárgya. A bírálat nem vonatkozhat az elmélet dialektikus hozzáállására, hanem csak arra a tényezőre, hogy képtelen volt megvalósítani az alapvető célt.

Hasonló jelenség történt a jugoszláv szociológiában is. Noha ismerték a „kritikai teóriát” gyakran minden létezőnek a bírálatát az absztrakt tagadást, a megvalósíthatatlan, intézményesített normák, nem pedig a konkrét emberi képesség nevében tettük. Ezért a mi elméleti kritikánk nem volt sem reális, sem eléggé kreatív, nem irányult a társadalmi „igazság” felfedezésére.” (215—216. l.)

A szerző a továbbiakban kiemeli, hogy az elméleti kritika jelenléte fontos szerepet játszik a jugoszláv szociológia egy szakaszának fejlődésében, mivel föltárta az elmélet és a gyakorlat közötti eltérést és lehetőséget teremtett egy nem apológéta szociológiai kutatásra társadalmunkban. A pozitív apológéta szociológia — írja Veljko Rus — szakmailag értéktelen. Értéktelensége nem abban van, hogy dicsóíti a meglévőt, hanem abban, hogy az ilyen hozzáállással mellőzi a potenciális lehetőség felfedezését és ennek a lehetőségnek a megvalósulását.

A szerző a kritikai teória egy olyan irányváltásáról beszél, amely a reális társadalmi ellentmondások felfedezésére irányul. Az ilyen kritikai elmélet nem azonos Marcuse elméletével, amely túlzott emberközpontú és prudhonista, világmegváltó. „Ez az erkölcsi pragmatizmus, függetlenül összes jó oldalától, voluntarizmusba, a jó tanácsadásába vezet, amely mögül hiányzik a társadalmi ellentmondások elemzése. A jugoszláv szociológiával kapcsolatos elvárás vázolója után Veljko Rus is beszél a hetvenes években bekövetkezett válságról. Az ő véleménye, hogy a hetvenes években Belgrádban, Szarajevóban, Zágrábban és Ljubljanában szinte egyidőben került sor a szociológiával való leszámolásra.

Az ellentét a politika és a szociológia mint szakma (professzió) között állt be. Konkrétan az ellentét okát a szociológia gyors és a politika lassú professzionalizálódásában (sőt ez utóbbi deprofesszionalizálódásában) kell keresni. Mindkét folyamatnak voltak pozitív és negatív tényezői. Például a politika lassú professzionalizálódásán nemcsak a politika lassú differenciálódását kell érteni, hanem olyan pozitív tényezőt is, mint a politikai vezetőség nagyfokú integrációja, az emberek nagyfokú mozgósítása és a politikai gyakorlatban mind tömegesebb részvétele. Tehát a politika és a szociológia közötti ellentét nem a jó és rossz ellentéte volt, hanem egy olyan ellentmondás, amelybe mindkét részvevő ellentétes erkölcsi előjellel lépett. Ezért, ha meg akarjuk érteni azt, ami a hetvenes években a szociológiával történt, akkor elemzésünket nem korlátozhatjuk a politika bírálatára, hanem ki kell egészíteni a szociológia önbírálatával is.

A szakma (professzió) ideális típusának meghatározásakor Greenwoodra (1962) támaszkodik. E szerző szerint a kiforrott professziót a következő tulajdonságok jellemzik:

1. szisztematikus, befejezett elmélet
2. egyeduralom a szakmai tanácsadás terén
3. társadalmi ellenőrzés és megtorló intézkedés
4. a szakmai erkölcs kódexe
5. szakmai szubkultúra

Minden szakmában arra törekcsenek, hogy mind az öt tulajdonságot a szakmai tevékenységben lehetőleg minél jobban érvényre juttassák. Természetesen egyetlen szakmának sincs teljesen kifejlődve az összes fenti tulajdonsága. Ha ezek a tulajdonságok fejletlenek, akkor az adott professzió a keletkezés fázisában van, ha viszont közülük valamelyik hiányzik, akkor félszakmával állunk szemben.

Veljko Rus szerint a hatvanas években a jugoszláv szociológia alakulási fázisában volt, amelyhez még egy intenzív professzionalizálási folyamat is társult.

A szociológiai elmélet kialakulása — fejt ki a szerző — a történelmi materializmus és az általános szociológia közötti ellentéttel kezdődött. Ez az ellentét később, más irányzatokon keresztül, folytatódott és még ma is jelen van az úgynevezett antropológiai marxizmus — amely az elidegenedés fogalmából indul ki és a gyakorlatot tekinti az alapvető emberi szituációnak — és az ún. tudományos marxizmus között. Ez utóbbi a tőke és termelőmunka strukturális-funkcionális elemzéséből indul ki. Ezután Rus Gouldnerre hivatkozik (1974), aki szerint ez az ellentét a mai marxista szociológia mozgatóereje és ugyanakkor az ideológiai ellentétek forrása is. Így előidézheti, hogy a szociológia mint tudomány ideológiával legyen áthatva.

Az elmélet terén Veljko Rus a kiutat a gyakorlat és a termelőmunka fogalma közötti ellentmondás felszámolásában és a munkamegosztásról szóló új szociológiai elméletben látja. Ezzel az új elmélettel feleletet tudnánk adni arra, hogy miként érhető el a szabadság magában a munkában.

A jugoszláv szociológiában még az elméletinél is nagyobb a lemaradás a tudományos kutatás terén (nincsen szociológiai szolgáltatásunk és megfelelő infrastruktúránk), s ezért a társadalom sem támaszt nagy igényeket a szociológusokkal szemben. Az ő munkájukat — sajnos — amatőrök is elvégezhetik. Ez a szociológiai deprofesszionalizmus fő oka.

A hatvanas években a jugoszláv szociológiában megindult gyors professzionalizálódás egyre jobban időszzerűvé tette mind a szociológia, mind a politika részéről a társadalmi ellenőrzést. (A professzionalizmus célja átalakítani a tudást társadalmi hatalommá.)

„A professzionalizmus ezek szerint a szociológia egyre nagyobb hatalmát, de egyúttal e szakma mind nagyobb függőségét is jelenti a politikától, amely e hatalmak törvényesítésére hivatott. Ha „társadalmi szerződés” jön létre a politika és a szakma között, akkor a professzionalizmus a koalíciós hatalom létrehozását eredményezi, és ez esetben a szakmának, egy rendkívül erős alapja van az ügyfelek és a szolgáltatást igénybe vevők fölötti egyeduralomra. Ha viszont nem kerül sor erre a koalícióra, az ügyfelek feletti egyeduralom helyett a szakma és a politika harcára kerül sor, s ez a szakma deprofesszionalizálódásához vezet.” (222. l.)

A szerző szerint ez a két állapot, az egyeduralmi fölény és a harc, szoros összefüggésben áll, egymás előidézői. A hetvenes években pl. a

relatív kis társadalmi hatalommal rendelkező jugoszláv szociológia a többi szakmához viszonyítva relatív nagy politikai hatást váltott ki. Erre azért került sor, mert a szociológia elmélete ideologizálva volt, a szociológiai tanácsadás viszont nem volt standardizálva, de közrejátszott még a politika és a szociológia közötti erős személyi és intézményesített kapcsolat is. „A konfliktus következménye ismeretes: a szociológia politizálódás általi deprofesszionalizmusa olyan méreteket öltött, hogy a szociológia letűnt a társadalmi szinterről, s ezzel a kör bezárult.

A szociológia mai újraélesztési törekvése azt jelenti, hogy egy új fejlődési szakaszba léptünk, és most az a kérdés, hogy vajon alkalmasak vagyunk-e arra, hogy megfékezzük azt, ami a ciklus első szakaszában történt?” (233. l.)

A szerző szerint, mivel ez a második szakasz egybeesik a gazdasági hanyatlással, s mivel az értéktöbblet termelésében a tudománynak egyre nagyobb szerepe lesz, úgy fokozódik a gazdasági és politikai ellenőrzése. „Ezek szerint egy kis kockázattal azt jósolhatjuk, hogy a társadalomban a szociológia területén a jövőben is hathatósan jelen lesznek a politizálási törekvések.” (223. l.)

A többi dolgozat a jugoszláv társadalom egy-egy aspektusának szociológiai elemzését adta, egy része pedig elméleti jellegű munka volt. Íme még néhány szerző neve és dolgozatának címe: Svetozar Livada: Falvaink nyitott szociológiai problémái, Jože Goričar: A felelősség, Mihailo Popović: „Forradalmi” és „konzervatív” szociológia, Ruža Petrović: Házasság, család és elhalálozás, Anđelka Milić: A családszociológia megalapításának és fejlődésének néhány problémája a jugoszláv szociológiában, Zdravko Mlinar: A szociológiai megismerés mint a társadalmi fejlődés stratégiai eleme, Vjekoslav Butigan: Az öngazgatás mint a kultúrszociológia kutatási tárgya, Slobodan Bakić: A szociológiai kutatás mint társadalmi akció, Božo Milošević: A kibernetikai elmélet és a jugoszláv szociológia, Milorad Mitrović: A jugoszláv szociológia a háború előtt.

Nemzetközi szemle

Tóth László

HIROSIMÁTÓL GENFIG

A leszerelési tárgyalások vázlatos története

A leszerelés napról napra mindinkább a mai világ létkérdésévé válik. Elméletileg aligha lehetséges olyan természeti katasztrófa, amelyet nem lehet előlátni és amely néhány perc alatt megsemmisítené az életet bolygónkon, csak hogy az ember az utóbbi három és fél évtized alatt annyi romboló erőt halmozott fel, hogy előrejelzés nélkül, pillanatok alatt megsemmisíthet minden élő a Földön.

Ez a felismerés diktálja mindazokat az erőfeszítéseket napjainkban, amelyek célja feltartóztatni vagy legalábbis lelassítani a mind pusztítóbb fegyverek további gyártását.

A dum-dum golyó betiltása

Az emberiség hosszú történelme során számtalanszor átszenvedte a háborúk hozta pusztítást és rombolást. Mégis a leszerelés eszméje, vagyis az a törekvés, hogy valamilyen formában szavatolják az emberiség békés fejlődését, aránylag fiatal, alig több mint 250 éves. Az örök béke első tervezetét ugyanis — a *Projet de Paix Perpetuel*-t a francia Saint-Pierre fogalmazta meg 1713-ban, síkraszállva azért, hogy a béke megőrzése érdekében Európában csökkentsék a fegyverzetet. Angol társa, Benton az örök békéről készített tervében (*A Plan for Universal and Perpetual Peace*) már az általános leszerelést szorgalmazta, mert „egy hatalom nem vállalkozhat a leszerelésre, ha a másik nem jár el hasonlóképpen”.

A leszerelési kezdeményezések azonban csak a múlt században szaporodtak el. Szabály szerint a mind gyakoribb háborúk születték. A leszerelési tárgyalások az új pusztító fegyverekhez a túl sok szenvedést okozó „barbár” harci eszközökhöz fűződtek. Amikor például a múlt század 60-as éveiben Oroszország, Bajorország, Ausztria és Poroszország hadserege használni kezdte az ütődéskor repeszdarabokra széteső golyót, a

később dum-dum golyónak elnevezett lövedéket, 1868-ban megszületett, a neves petrovgrádi nyilatkozat, amely elítélte és betiltotta ennek a golyónak a használatát.

A múlt századi nemzetközi leszerelési értekezlet munkáját elemezve kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy nem sokban különbözött a mai hasonló témájú értekezletektől. Régebben is vagy azt tiltották be, ami már elavult, vagy pedig a tilalma nem volt hatékony. Íme egy példa. Murovlyev, a cári Oroszország külügyminisztere 1898. december 30-án javasolta, hogy szárazföldön és tengeren tiltsák be minden újfajta lőfegyver és robbanóanyag használatát, továbbá a léggömbből ledobott bombákat és robbanóanyagokat, a hajókról kilőtt torpedókat és a tengeralattjárókat. Erről a javaslatról tárgyalt az 1899-ben Hágában tartott első békeértekezlet. Szó volt továbbá a hadihajók páncézatának, a hajóágyúk kaliberének korlátozásáról, az ágyútökéletesítés betiltásáról és az akkor divatba jött gyorstüzelő puskák tüzelési gyorsaságának korlátozásáról.

És mi történt? Természetesen senki sem akart lemondani az új vívmányokról. Tárgyaltak ugyan a tilalomról, de a kijátszási lehetőségeit is kutatták. Így például betiltották a léggömbből ledobott bombákat öt évre, majd azt a második hágai értekezleten, a soha meg nem tartott harmadik értekezletig meghosszabbították. A tilalom megértéséhez azonban tudni kell, hogy a léggömb túl bizonytalan volt és így könnyen megeshetett, hogy nem kívánatos célra dobja le bombáját. Ezért egyeztek bele könnyű szívvel a tilalomba, különben is a repülőgépek fejlődése gyorsan elavulttá tette az egész tilalmat. Mindezen fölül az első világháború kitörése egyszerre elsöpört minden addigi megállapodást.

A Népszövetség próbálkozásai

Az 1907-ben tartott második hágai értekezleten szabályozták a tengeralattjárókról kilőtt aknák és torpedók használatát. Az első világháború eseményei, főként néhány utasszállító hajó sorsa megmutatta, mennyit érnek ezek a megállapodások. A háború gyászos tapasztalatai azonban ismételten a fegyverkezés korlátozásáról szóló tárgyalások felújításához vezettek. Így az 1922-ben Washingtonban tartott értekezlet részben fölállította a tengeralattjárók bevetésének szabályait, bár ezzel kapcsolatban eltérőek voltak a vélemények. Egyes országok (Németország) azt hirdették, hogy a tengeralattjáró védelmi fegyver, mások viszont (Nagy-Britannia) veszélyes támadó fegyverként a betiltását szorgalmazták. Nagy véleménykülönbségek voltak a repülőgép harci bevezetésével kapcsolatban is. Egyesek követelték háborús fölhasználásának betiltását, de végül az a felfogás diadalmaskodott, hogy nem lehet korlátozni a légi haderő fejlődését.

Az első világháború után alakult Népszövetség tevékenységének egyik alapvető területe éppen a leszerelés volt. A Genfben, 1925-ben tartott

nemzetközi értekezleten egyezményt írtak alá a vegyi és bakteriológiai fegyverek betiltásáról. A közvélemény ugyanis nagy nyomást gyakorolt a hatalmakra, az effajta fegyverek betiltása érdekében. Nem tudtak azonban megegyezni a repülőgépek és tengeralattjárók harci bevetésének korlátozásáról. Nem sokkal több sikert ért el az 1932-ben Genfben tartott hasonló értekezlet sem. Nemsokára jött ugyanis a spanyol polgárháború, majd Olaszország lerohanta Etiópiát. A Népszövetség nem tehetett többet, mint hogy felemelte szavát a harci gázok etiópai bevetése és a spanyol polgári lakosságnak bombázása ellen. Határozataival és tevékenységével azonban a legkevésbé sem tudott hozzájárulni ahhoz, hogy megakadályozza, vagy legalább elodázza a második világháború kitörését.

Veszélyben az emberiség jövője

A második világháború után egész új formában és új tartalommal vetődött föl a leszerelés kérdése. Ehhez mindenképpen hozzájárult a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombomba, hiszen az új fegyverrel az emberiség jövője vált kérdésessé. Az akkor létrejött Egyesült Nemzetek Szervezete a nemzetközi béke és biztonság fenntartását nyilvánította legfőbb céljának. A Biztonsági Tanács és az ENSZ Közgyűlése külön felelősséget kapott a leszerelés kérdésében. Az ENSZ legelső határozata is a leszerelésre vonatkozott. Ekkor alakult meg az atomerő bizottság, amelybe a Biztonsági Tanács valamennyi tagja bekerült és azt kapta feladatul, hogy tervet dolgozzon ki az atomerő ellenőrzésére, az atomfegyver és minden más tömegpusztító fegyver megsemmisítésére.

A következő évek azonban megmutatták, hogy mennyire elérhetetlen ez a cél. A Szovjetunió akkor még nem rendelkezett atombombával, tehát arra összpontosította erőfeszítéseit, hogy minél előbb e fegyver birtokába jusson. Másrészt az USA mint egyetlen atomhatalom mindenáron meg akarta tartani monopóliumát. Ez nyomta rá bélyegét a leszerelési tárgyalásokra is. Az USA 1946 májusában tervet terjesztett be az atomerő ellenőrzésére, amely első lépés volt a megoldás felkutatására. A terv az első atombomba kidolgozásában részt vett tudósok jelentésén alapult. A tudósok amellet szálltak síkra, hogy tiltsák be az atomfegyver további fejlesztését és helyezték nemzetközi ellenőrzés alá az atomerő békés fölhasználását, elsősorban az atomreaktorokat. Baruch, Truman akkori amerikai elnök tárgyalási főmegbízottja a tudósok tiltakozása ellenére két kiegészítést juttatott jelentésükbe: az első szerint meg kell büntetni minden országot, amely a nemzetközi rendelkezések ellenére tovább dolgozik az atomfegyverek fejlesztésén, a másik pedig arról, hogy a tilalom megsértőinek megbüntetése érdekében ebben az esetben ne legyen érvényes a Biztonsági Tanács állandó tagjainak vétőjoga.

A tudósoktól azt is követelték, hogy amíg a nemzetközi ellenőrzés tervét el nem fogadják, tovább dolgozzanak az amerikai atombomba töké-

letesítésén. Az amerikai elképzelés az volt, hogy a bombák gyártását csak akkor szünetetik be, a felhalmozott bombakészletet csak akkor semmisítik meg, ha a nemzetközi egyezményt már hatékonyan alkalmazzák. Biztosra vették ugyanis, hogy a Szovjetunió ezt nem fogadja el. Az amerikai terv lényege ugyanis az volt, hogy először jön az ellenőrzés, utána a tilalom. A Szovjetunió számára persze ez nem felelt meg. Abba még beleegyeztek volna, hogy betiltsák azt, amivel különben sem rendelkeztek, de azt már nem fogadhatták el, hogy a kísérleteket betiltsák, illetve nemzetközi ellenőrzés alá helyezték. Ezért ők fordított sorrendet javasoltak, először tiltsák be az atombombát és semmisítsék meg az eddigi készletet, csak utána következzen az ellenőrzés. Persze hogy a megegyezés nem születhetett meg.

Itt el kell mondanunk még valamit. Az atombomba gyártásában résztvevő amerikai tudósok zöme meg volt győződve arról, hogy csakis az atomerő továbbfejlődésének univerzális és szigorú ellenőrzése akadályozhatja meg az atomfegyverkezés elburjánzását. Voltak azonban olyanok is, akik kezdetől fogva követelték a bomba betiltását. Ez a mozgalom Amerikában nem volt népszerű, sőt azt állították részvevőiről, hogy a Szovjetunióknak dolgoznak és ellenük irányult McCarthy szenátor hírhedt antikommunista kampánya.

Zsákutcában az általános leszerelés

A háborút követő első években különválasztva tárgyalták az atom és a hagyományos fegyverzetet. Mindkét kérdés tárgyalásán azonban érződött a szuperhatalmak közötti bizalmatlanság. A Szovjetunió valamennyi hagyományos fegyverzet egyharmaddal való csökkentését szorgalmazta. Nyugat számára ez elfogadhatatlan volt, mert ezzel megmaradt volna a hagyományos szovjet fegyverzet fölénye. A kérdés megközelítése tehát azóta sem változott, amit bizonyítanak a már évek óta sikertelenül folyó bécsi közép-európai fegyverzetcsökkentési tárgyalások. A legfőbb vitás kérdés, hogyan lehet egyensúlyt teremteni: vajon mindkét fél egyenlő arányú fegyverzetcsökkentésével-e (mint a Szovjetunió javasolja), vagy pedig a tényleges haderő csökkentésével (mint Nyugat javasolja).

A két külön vágányon haladó leszerelési tárgyalás nem hozhatott sikert már azért sem, mert az egyik bizottság sikere a másiktól függött. Ezért 1952-ben a két bizottságot megszüntették és helyükbe egységes bizottság alakult. Ez azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy a tárgyalásokon több eredményt érjenek el. Mindössze annyi történt, hogy az első szovjet atombomba 1949. évi fölrobbantása után többé nem volt értelme annak, hogy a nukleáris leszerelést a hagyományostól különválasztva tárgyalják. Az új bizottság azt a feladatot kapta, hogy készítsen javaslatot „valamennyi tömegpusztító fegyver korlátozására és kiegyensúlyozott csökkentésére, valamint kutasson föl intézkedéseket az atomerő si-

keres nemzetközi ellenőrzésére, hogy szavatolja az atomfegyver betiltását és az atomerőnek kizárólag békés célokra való felhasználását”.

A tárgyalások egyes szakaszaiban úgy tűnt, hogy az álláspontok közelebb kerültek. Így 1955-ben Kelet és Nyugat egyetértésre jutott az atomfegyver totális betiltásáról. Igen ám, de ez csak akkor lépett volna életbe, ha mindkét fél 75 százalékkal csökkenti haderejét. Megállapodás jött létre arról is, hogy az egyezmény betartása érdekében állandó ellenőrző állomásokat létesítenek. Ez a megállapodás azért születhetett meg, mert a Szovjetunió a régebbi angol és francia terv elfogadásával új javaslatot terjesztett be. A lényeg az volt, hogy a Szovjetunió engedményt tett az addig legtöbbször vitatott kérdésben és beleegyezett az ellenőrzésbe saját területén. Amikor azonban a Szovjetunió elfogadta az amerikai elképzelések alapján készült angol és francia javaslatot, az USA egyszerre saját javaslata ellen fordult. Jellemző mozzanata ez a leszerelési tárgyalásoknak, hiszen mindkét fél úgy fogalmazza meg javaslatait, hogy majdnem biztosra veszi, hogy a másik fél úgy sem fogadja el. Ha mégis elfogadja, akkor a javaslatot visszavonják, mint ahogy 1955-ben is tették.

Szerény sikerek

Az általános és teljes leszerelés ilyen megfeneklése után tértek át a „korlátozott intézkedésekre”. Ezzel kapcsolatban legfontosabb volt a stratégiai légi haderő ellenőrzése és a közép-európai fegyverzetcsökkentés. Amikor ugyanis kiderült, hogy az atombombát nem lehet betiltani, megpróbálták legalább ellenőrzés alá venni az őket szállító repülőgépeket. A rakéták ugyanis akkor még csak titkos tervként léteztek. A kísérleti atombombák viszont egymás után robbantak föl mind az USA-ban, mind a Szovjetunióban. Mindkét fél azon dolgozott, hogy könnyebb és könnyebben szállítható bombákkal gazdagítsa fegyvertárát.

Kezdetben úgy tűnt, hogy a londoni tárgyalások jól indulnak és Harold Stassen amerikai küldött számos kérdésben megegyezésre jut a Szovjetunióval. Ekkor jelentkezett azonban a hidegháború szelleme, John Foster Dulles akkori amerikai külügyminiszter. Stassent visszarendelték. A tárgyalások ezzel ugyan nem szakadtak meg, de nem is jártak sikerrel.

Az egész háború utáni időszak egyik legfontosabb leszerelési eredménye az 1961. évi amerikai—szovjet egyezmény volt. Alapvető célja a fegyverek nélküli világ megteremtése. E rendkívül jelentős okmány reménysugárként csillan föl a két ellenséges tömbre oszló világban. Az egyezmény ugyanis kifejezte azt a közös óhaját, hogy a leszerelés általános és teljes legyen, hogy a háború megszűnjön a nemzetközi viszályok megoldási eszköze lenni. Az egyezmény síkraszállt a viszályoknak az ENSZ alapokmány elveivel összhangban történő békés megoldásáért. E cél elérésére az egyezmény előirányozta: a fegyveres erők feloszlását;

a katonai támaszpontok fölszámolását; a fegyvergyártás beszüntetését és a fegyverek megszüntetését; valamennyi atom-, nukleáris, bakteriológiai és más tömegpusztító fegyver megsemmisítését, illetve további gyártásának beszüntetését; a tömegpusztító fegyverek minden hordozóeszközének megsemmisítését; az államok katonai erőfeszítéseinek megszervezésére irányuló szervezetek és intézmények felszámolását; a katonai képzés beszüntetését és valamennyi katonai szolgálat megszüntetését; a hadsereg kiadásainak beszüntetését.

Noha mindez csak álomnak tűnik, meglepő, hogy akkor mégis egyetértésre jutottak. A vita csak a nemzetközi ellenőrzés és hitelesítés körül robbant ki. Ugyanis mind a két fél arra akart biztosítékot kapni, hogy a másik fél titokban nem készít ellene valamit. Az USA messzemenő ellenőrzési intézkedéseket követelt, a Szovjetunió viszont ezt ellenezte, mert az ellenőrzésben „a kémkedés törvényesítésének” kísérletét látta.

Az abban az időben olyan nagy problémát képező ellenőrzés a későbbiek során a technológiai fejlődéssel magától megoldódott. A kémműholdak ugyanis ezt a föladatot sikeresen ellátják és a SALT—I. megállapodás az ellenőrzést már rá is bízta a nemzeti ellenőrzés műszaki eszközeire. Szükségtelessé vált tehát a helyszíni ellenőrzés. A két fél beleegyezhetett a kémműholdak általi ellenőrzésbe, és csak arra kötelezte magát, hogy nem gátolja meg az ellenőrzésnek ezt a módját.

Az 1961. évi egyezmény tehát elérhetetlen álomként került be a diplomácia történetébe. Ugyanakkor azonban utat nyitott az azokban az években jelentkező más, kisebb horderejű egyezmények megkötéséhez. Már ezt megelőzően 1959-ben egyezményt írtak alá az Északi-sarkról. Ebben mind a két fél kötelezte magát arra, hogy itt nem tart atomfegyvereket és a világnak ezt a részét nem használja fel atomkísérletekre. 1963-ban egyezményt írtak alá az atomkísérletek részleges vagy korlátozott betiltásáról. 1968-ban megszületett az atomfegyver továbbterjedését fékező egyezmény. 1969-ben egyezményt kötöttek a világűr atomkísérletekre vagy atomfegyver tárolására való felhasználásának betiltásáról. Még abban az évben megállapodtak Dél-Amerika atommentes övezetté nyilvánításában. 1971-ben létrejött a tengerfenéken való atomkísérletezés és atomfegyver-tárolás betiltásáról szóló egyezmény. 1972-ben pedig aláírták a biológiai fegyverről szóló konvenciót.

Csak néhány fontos egyezményt soroltunk föl. Biztos, hogy ezek az egyezmények visszatükrözték az atomfegyverekkel felidézett veszélyek tudatát és ezért értékes vívmányok. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a második világháború után a világ számos pontján folyt háború és ezek a háborúk mintegy 20 millió emberéletet követeltek. Történt pedig mindez abban az időszakban amikor több száz határozatot hoztak valamennyi fegyvernem betiltásának szükségességéről. Sok ezer összejövetelt tartottak, de sem ezek, sem pedig az egyezmények eredményeként egyetlen atom- vagy egyéb fegyvert sem tiltottak be. Az egyezmények elemzéséből az tűnik ki, hogy azok csak a kevésbé lényeges dolgokon változtattak.

Vegyük például az atomfegyver világűri tárolását betiltó egyezményt. Ennek a fegyvernek a világűrbe való feljuttatása túl drága és műszakilag nagyon nehéz is. Ezért mondtak le róla olyan könnyen. Vagy vegyük a tengerfenékről szóló egyezményt. A Szovjetunió azt javasolta, hogy tiltsanak be minden katonai rendszert a tengeren vagy a tengerfenéken. Az USA a tengerfenéken beásott stratégiai fegyverek tilalmát szorgalmazta. Miért? Elsősorban azért, mert az amerikai haditengerészet a Poseidon és a Trident atom-tengeralattjáró hordozású rakéta fejlesztése mellett foglalt állást.

Könnyű volt tehát megegyezni abban, amiben az egyik fél sem volt érdekelve. Az 50-es és a 60-as években mind a két szuperhatalom számos javaslattal állt elő valamelyik fegyverfajta betiltásáról vagy továbbterjedésének megakadályozásáról. Nagyon jól tudták azonban, hogy a másik fél biztosan elveti a javaslatot, mert a javaslat elfogadása csak az egyik félnek hozott volna hasznot. A sok javaslat célja mindig az volt, hogy megőrizzenek vagy éppen növeljenek valamilyen megszerzett előnyt, vagy pedig valamilyen területen csökkentsek a másik fél előnyét.

Íme néhány ilyen javaslat. A Szovjetunió 1950-ben, 1953-ban és 1956-ban javasolta a haderők egy-egymillió emberrel való csökkentését. Az a korszak volt ez, amikor a Szovjetunió e téren abszolút fölénye volt, az egyszerű csökkentést tehát a meglévő aránynak a fenntartását jelentette volna, így aztán nem volt nehéz ilyen javaslattal előállnia. Az USA 1964. január 20-án javasolta a középhatósugarú bombázógépek betiltását. Az a korszak volt ez, amikor az USA elévült B—47-es középhatósugarú bombázógépeit a korszerű B—52-esekkel cserélte fel. Tudták tehát, hogy a javaslat elfogadásával a Szovjetunió lemondana az atomfegyver hordozására alkalmas légi haderejének 80 százalékáról. A Szovjetunió javasolta az atomfegyver hajón, repülőgépen és tengeralattjárón való szállításának betiltását, amikor az USA-nak már volt, neki még nem volt ilyen szállítórendszere. Az USA 1964. január 21-én javasolta a hasítóanyagok további termelésének betiltását, hiszen akkor jóval nagyobb tartaléka volt, mint a Szovjetunióknak. A Szovjetunió 1964. február 17-én javasolta az atomfegyver bombázógéppel való szállításának betiltását, mert akkor még nem rendelkezett ilyen bombázógépekkel.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a szuperhatalmak magatartása az atomkísérletek betiltásának ügyében. El kell mondanunk, hogy az atomkísérletek betiltását akkor kezdték tömegesen követelni, amikor az 1954. március 1-én a Bikini-szigeteken fölrobbantott atombomba következményeként veszélyes radioaktív csapadék jelentkezett Japánban. Az első tárgyalások 1955 májusában kezdődtek meg. Nyugat a próbarobbantások beszüntetését más leszerelés-ellenőrzési intézkedésekhez, külön pedig a hasadóanyagok gyártásának beszüntetéséhez kötötte. A tárgyalások többször megszakadtak az ellenőrzés kérdésében támadt ellentétek miatt. Végül 1958-ban Genfben megállapodás született a levegőben, a világűrben és víz alatt végrehajtott atomkísérletek ellenőrzési rendszeré-

nek kiépítéséről. Mintegy 180 ellenőrző pont létesítését javasolták, a Szovjetunió beleegyezett abba, hogy területén évente három ellenőrzést tartsanak, Nyugat pedig azt követelte, hogy helyezzenek el hét automatikus „fekete dobozt”.

Az atomhatalmak 1958-ban három évre megállapodtak az atomkísérletek beszüntetésében. A Szovjetunió 1961 augusztusában megszegte ezt a moratóriumot és végrehajtotta addigi legnagyobb atomkísérletét. Az el nem kötelezett országok Belgrádban tartott első csúcscrétekezlete előtt történt ez. Az elhidegülés időszaka után 1963 közepén felújították az atomkísérletek betiltásáról folyó tárgyalásokat és 1963. augusztus 5-én Moszkvában alá is írták a légi, világűri és vízalatti atomrobbantások betiltásáról szóló szerződést. A szerződéshez több mint száz ország csatlakozott. Franciaország és a Kínai NK azonban nem volt hajlandó csatlakozni. A szerződés mindenképpen jelentős vívmány, mert elejét vette az emberi környezet további szennyeződésének. Az atomfegyverek továbbfejlesztése szempontjából azonban nem sokat jelentett, hiszen akkor már megkezdődtek a földalatti atomkísérletek. A szuperhatalmak ugyanis ekkor már a könnyebb, de nagyobb pusztító erejű atomfegyverek kikísérletezésén dolgoztak, azzal a céllal, hogy azokat az interkontinentális rakéták csúcán helyezték el. A légköri és tengeri atomkísérletek tehát nem azért szűntek meg, mert a világszerte tömegessé vált tiltakozások visszakozásra kényszerítették a nagyhatalmakat, hanem azért, mert a levegőben már nem volt mit kísérletezniük.

Különösen cinikus volt a földalatti atomrobbantások erejét 150 kilotonnára korlátozó egyezmény, mivel akkor már senki sem volt érdekelve a nagyobb erejű próbarobbanásban. Mellékesen jegyezzük csak meg, hogy a Hirosimára ledobott atombomba 5 kilotonnás volt! Az 1967-ben nagydobra vert egyezmény, amely az atomfegyver világűri tárolását tiltja be, ugyancsak hiábavaló volt. Vajon annak akarták-e elejét venni, hogy Kamerun vagy Burundi atombombát küldjön a világűrbe, vagy a Naprendszer valamelyik bolygójára?

Az atomfegyverek betiltását szolgáló egyezmény mindenképpen hasznos megállapodás volt, de csak akkor született meg, amikor a szuperhatalmak ebben már saját érdeküket fedezték föl. A terjesztés megakadályozásában ugyanis saját biztonsági szükségletüket vélték kielégíteni. Tehát saját biztonságuk szavatolását keresték abban, amivel ők a világ biztonságát fenyegetik. Mintha az atomfegyver veszélye azok részéről fenyegetne, akik ezzel a fegyverrel még nem rendelkeznek. Cinikus a nagyhatalmak magatartása abban is, hogy mind a mai napig nem vállaltak kezességet arra, hogy ezt a szörnyű fegyvert nem vetik be azok ellen, akik ilyen fegyverrel nem rendelkeznek.

A SALT-tárgyalások

Az utóbbi évtized legfontosabb leszerelési tárgyalásai a két szuperhatalomnak a stratégiai fegyverzet korlátozásáról folyó tárgyalása volt, az úgynevezett SALT (Strategic Arm Limit Talks). A tárgyalások 1969-ben kezdődtek, az volt a céljuk, hogy megakadályozzák a több atomtöltésű rakéták továbbfejlesztését (angol rövidítésük MIRV). A SALT—I. ezt a kérdést nem tudta megoldani, mivel a megoldást a SALT-II. egyezményre bízta. A SALT-I. csak a stratégiai rakéták két típusára vonatkozott: a földi telepítésű interkontinentális rakétákra (ICMB) és a tengeralattjárókról kilőtt rakétákra (SLBM). Az egyezmény a szárazföldi és a tengeralattjárókon elhelyezett kilövőberendezések számát korlátozta (az USA-ét 710-re, a Szovjetuniót 950-re), és meghatározta a rakétahordozó tengeralattjárók számát is (az USA-ban 44, a Szovjetunióban 62).

Ezekkel az adatokkal kapcsolatban még el kell mondanunk, hogy a SALT-I. megkötése idején feladták azt a stratégiát, mely szerint a rögzített kilövő berendezések révén sikeresen vissza lehet vágni a másik fél esetleges atomtámadására. A nukleáris stratégiák ekkor már a tengeralattjárókra és a repülőgépekre tették át a hangsúlyt. Még egyszer beigazolódott tehát, hogy a fegyverzet és a stratégia a megállapodások előtt halad. Az egyezmény bezárja a kört, de rögtön utána új fegyverek jelentkeznek, amelyeket a meglévő egyezmények már nem ölelnek föl. Ezért nem terjedhetett ki az egyezmény a Backfire bombázógépekre, amelyekről mind a két fél azt állította, hogy nem stratégiai fegyverek. A SALT—I. nem tiltotta be a meglévő fegyverek korszerűsítését sem. Valójában tehát lehetővé tette a fegyverkezési verseny új szakaszának megkezdését, mégpedig a versengést azon fegyverek terén, amelyekről a SALT—I. nem tesz említést, de amelyek már készen álltak a katonai stratégiák terveiben. Ilyenek voltak a cirkáló és a mozgó rakéták. A Szovjetunió pedig erőfeszítéseit a SALT-I. által be nem tiltott súlyosabb és hatalmasabb rakéták elkészítésére összpontosította.

Mivel felismerték a SALT—I. hiányosságait, megszületett a SALT—II. egyezmény, amely 1977 októberétől 1985 decemberéig korlátozta volna a stratégiai offenzív rakéták gyártását. Ezen egyezmény szerint mindkét fél meghatározott számú stratégiai hordozórendszerrel rendelkezett volna. Ezenkívül meghatározták a több töltetű (MIRV) interkontinentális rakéták (ICBM) és tengeralattjáró-hordozású rakéták (SLBM) számát is. Mindkét fél legfeljebb 2400 interkontinentális rakétával, tengeralattjáróról kilőhető rakétával és nehézbombázóval rendelkezhetett volna. Ebből 1320-rakétát szerelhetek volna föl több atomtöltettel. A SALT—II. sem ölelte fel a cirkálórakétákat és a Backfire szovjet repülőgépet. Mindkét fél azt állította, hogy ezek nem stratégiai fegyverek. Külön kérdést képez az egyezménnyel szintén föl nem ölelt Pershing és SS—20 rakéta, amelyekről a szembenálló felek azt állították, hogy középhatósugarúak. Ezek a rakéták valójában már annak az új stratégiának a ki-

fejezései, amely szerint lehetséges korlátozott atomháború, tehát olyan atomháború, amelyben csak korlátozott területen, elsősorban Európában vetnék be az atomfegyvereket.

Kérdés, mi a pozitívum ezekben az egyezményekben. A SALT-egyezmények legfőbb vívmánya elsősorban politikai természetű. A fegyverkezési verseny föltartóztatása szempontjából nem sokat jelentenek, a leszerelés szempontjából pedig még kevesebbet. Legfőbb értékük, hogy legalább lelassították a szuperhatalmak nukleáris vetélkedését. Bennük először irányozták elő a nukleáris fegyverkilövő berendezések leszerelését, habár itt már elavult berendezésekről és repülőgépekről van szó (szovjet kilövő berendezések és az elavult B—52-es amerikai bombázógépek). Tehát a SALT-megegyezés sem kivétel az alól a szabály alól, hogy azt a fegyverzetet tiltsák be, amely már elavult. A SALT—II. kifejezte a tárgyaló felek készségét, hogy tárgyaljanak a SALT—III-ról, a stratégiai fegyverzet további korlátozásáról. De már a SALT—II-t sem cikkelyezték be és a SALT—III. pedig teljesen bizonytalan.

A SALT-tárgyalásoknak különben is nagy fogyatékságaik voltak. Túl magas szinten fagyasztották be a stratégiai fegyverkezést. Ha például a SALT hatályba lépett volna, 1972-höz viszonyítva az USA és a Szovjetunió 40 százalékkal növelte volna több atomtöltésű rakétái számát, a hordozórakéták száma pedig 50—70 százalékkal növekedett volna. Nem is szólva arról, hogy a SALT—II. egyáltalán nem ölelte fel a cirkálórakéták és a mozgó rakétakilövő berendezéseket.

Az el nem kötelezettek erőfeszítései

Mіндеzen fölül, mint mondtuk, az amerikai szcnátus nem cikkelyezte be a SALT—II. egyezményt. Reagan amerikai elnök már a választás előtti kampányban bejelentette, hogy az egyezmény módosítását fogja kérni, és a megállapodást a szovjet—amerikai viszony általános alakulásától teszi függővé. Ebben nincs semmi új, hiszen már Kissinger, volt amerikai külügyminiszter a SALT—I. és a SALT—II. megalkotója, hangsúlyozta, hogy a tárgyalásokat mindig kössék össze a szovjet—amerikai viszony állapotával. Carter ettől elállt és abból indult ki, hogy az egyezménynek a napi politikán túlmutató politikai eredményei lehetnek. A SALT-egyezmény becikkelyezésére mindenképpen kihatással voltak a későbbi események is, köztük a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása. A két szuperhatalom közötti viszony megromlása kérdésessé tette a további leszerelési tárgyalásokat. Az eurorakétákról folyó genfi tárgyalások elakadtak, a stratégiai rakétákról folyó tárgyalások távlata pedig teljesen ködbe veszett. A világhelyzet semmiképpen sem kedvez a népcpk óhajának, hogy véget vessenek a fegyverkezési versenynek.

Az eddig elmondottakból néhány következtetés adódik. Legelőször is az, hogy az eddigi erőfeszítések ellenére a leszerelési tárgyalások megmaradtak a két szuperhatalom fennhatósága alatt. Ezzel magyarázható

az el nem kötelezettek erőfeszítése, hogy változtassanak a helyzeten. A leszerelésért vívott harc ugyanis alkotórésze az el nem kötelezettek háborús veszély elleni küzdelmének. Belgrádban már az 1961. évi első csúcsértekezleten követelték valamennyi atomkísérlet beszüntetését. Azóta is következetesen sikraszállnak az általános és teljes leszerelésért. Valamennyi el nem kötelezett csúcsértekezleten a leszerelés előkelő helyet kapott minden határozatban. A Srí Lankában tartott ötödik csúcsértekezleten Tito elnök javaslatára kezdeményezték az ENSZ leszerelési rendkívüli ülészakának összehívását és azt meg is tartották 1978 májusában. Az ott elfogadott akcióprogram a nemzetközi közösség hatalmas többségének véleménye szerint hozzájárulhat ahhoz, hogy „az emberiség megszabaduljon a háború szörnyűségeitől és a létét fenyegető veszélyektől”. A rendkívüli ülészak határozatot hozott az új leszerelési bizottság megalakításáról is, amelyben a két tömb képviselői mellett helyet kapott 21 el nem kötelezett ország is.

Ez év júniusában összeül az ENSZ-közgyűlés II. leszerelési rendkívüli ülészaka is. Az ülészak legfontosabb problémaként megtárgyalja az atomháború kitörésének megakadályozását. A világközvélemény követelésére az öt atomhatalomnak álláspontot kell elfoglalnia és javaslatot kell előállnia.

A nemzetközi helyzet mai állapota, a szuperhatalmak közötti viszony kiéleződése, a détente válsága azonban arra utal, hogy súlyos körülmények között folyik a rendkívüli ülészak előkészítése. Ez mindenképpen kihatással lesz az emberiség, az el nem kötelezett országok és a világ valamennyi haladó erejének követelésére, hogy vessenek véget a fegyverkezési versenynek és kezdjenek hatékony tárgyalásokat a leszerelésről.

NAIV PACIFIZMUS — VAGY VALAMI MÁS?

A nyugat-európai békemozgalmakról néhány szempontból

A pacifizmus fogalmának a lexikon meghatározása szerint szűkebb és tágabb értelme van. Szűkebb értelemben: abszolút háborúellenesség abból az erkölcsi és gyakorlati megfontolásból, hogy a háború okozta veszteségeket semmilyen győzelem sem kárpótolhatja. Tágabb értelemben: azok a békemozgalmak, amelyek a háborúnak, mint az adott politikát erőszakos eszközökkel folytató társadalmi fenoménnek a feltétel nélküli kiiktatását tűzték zászlajukra.

A modern pacifizmus elődei a ikvékerek (szigorú erkölcsi szabályokat követő, papság és szertartások nélkül élő, a 17. században Angliában keletkezett protestáns felekezet) és a mennoniták (ugyancsak szigorú élet-szabályt követelő protestáns szekta, a 16. századi holland alapító, Menno Simons névéről). Mindkét törekvés hívei radikálisan szembeszegültek a hadkötelezettség teljesítésével. Soraikból kerültek ki az első pacifista társaságok tagjai.

Damoklész kardjaként

Vajon az európai békemozgalmak, amelyek az óvilágban felhalmozott fegyverkészlet további halmozása, újabb atomrakétákkal való gyarapítása ellen emelték fel — jogosan — szavukat, naiv pacifisták-e és vajon beskatulyázhatók-e ebbe a fogalomkörbe, mint ahogyan azt némelyek, főként természetesen a leginkább érintettek megtenni igyekeznek.

Néhány tény, néhány adat:

A jelenlegi nemzetközi viszonyokra három alapvető megoldatlan probléma nyomja rá bélyegét, amely, ha politikai megoldás nélkül marad, féltő, hogy fegyveres konfliktusokba torkollik:

1. Elsősorban a gazdag és szegény, pontosabban az északi és déli földrész fejlett és fejletlen országai közötti óriási különbségekből adódó problémáról van szó. A szegények mind szegényebbé, a gazdagok

mind gazdagabbakká válnak, s a szakadék egyre mélyül. Korunkban 800 millió ember él nyomorúságos életkörülmények között. Ezzel egyidejűleg a fejlett országok a soha nem látott anyagi fejlettség eredményeként élvezhetik a jólétet. A fejlődő országok adóssága meghaladja a 350 milliárd dollárt (1980-as adat), s napról napra tovább növekszik. A fejlett országok mindezt figyelmen kívül hagyva évente több mint 450 milliárd dollárt költenek tömegpusztító fegyverek gyártására.

2. Másodsorban léteznek és állandóan gyarapodnak a nukleáris beavatkozásra és háborúra mindenkor kész fegyveres erők. Ez a problémakör szorosan összefügg az 1. pont alatt vázoltakkal. A katonai kiadások a gazdaságilag viszonylag kiegyensúlyozott és fejlett ipari országokat is kimerítik, hiszen nem ritka, hogy társadalmi össztermékük 10 százalékat katonai erejük terebélyesítésére és fenntartására fordítják.

3. Harmadsorban a nagyhatalmak minden lehetséges formában hegemóniára törekcsenek, minden alkalmat és pillanatot megragadva arra, hogy erőfölényre tegyenek szert, és kiszélesítsék befolyási övezeteiket, gyarapítsák katonai-politikai szervezetüket, amelyek voltaképpen a fentebb felsorolt nyílt problémák egyenes következményeiként jöttek létre.

Európa helyzetére ebben az összefüggésben jellemző: három és fél évtizeddel a második világháború után, amikor a tudomány, a technika és a munkatermelékenység hihetetlen magas szintű, az óvilág fölött Damoklész kardjaként függ a két egymással szemben álló katonai tömb, a NATO és a Varsói Szerződés által felhalmozott hagyományos és atomfegyverkészlet. Sőt a jelek arra utalnak, hogy egy állandóan felfelé kapaszkodó spirálishoz hasonlóan — a másik fél fölényére hivatkozva ezúttal amerikai nyomásra a NATO — újabb, az eddiginél korszerűbb atomfegyvereket állítanak majd hadrendbe (Pershing, szárnyasrakéták).
Miért?

Az atomfegyverkezés irracionális dimenziója

Az utóbbi néhány esztendőben a NATO-országok, különösen az Egyesült Államok rendkívül szerteágazó politikai és propaganda-kampányt folytattak annak bizonyítására, hogy a NATO európai nukleáris arzenálja alatt marad a Szovjetunióénak.

Ezzel szemben igazság az, hogy mindkét félnek máris annyi taktikai és stratégiai atomfegyvere van, hogy akár az egész világot is többszörösen megsemmisítheti vele. Amióta azonban a Szovjetunió — Nyugat-Európa felé irányítva — hadrendbe állította a Nyugaton SS—20 atomrakétáit, az Egyesült Államok hivatalos formában és erőteljesen sürgeti a NATO európai nukleáris fegyverzete korszerűsítésének szükségességét.

1979 decemberében a NATO minisztertanácsának Brüsszelben megtartott ülése határozatot hozott, hogy Európa földjén fel kell szerelni 572 Pershinget és cirkálórakétát, s ugyanakkor tárgyalásokat kell kez-

deni az eurorakéták további sorsáról a Szovjetunióval. Ez az úgynevezett kettős határozat. Az Egyesült Államok javaslata bizonyos NATO-tagországokban, különösen azokban az országokban nem talált oszthatlanul kedvező visszhangra, amelyek területén az új fegyvertípusokat elhelyezni tervezik. Egyetlen kivétel Nagy-Britannia volt.

Az 572 lövedéket a következő kulcs szerint helyeznék el Európában: Nagy-Britanniában 160 cirkálórakétát, Hollandiában és Belgiumban 48—48-at, Olaszországban 112-t, az NSZK-ban 96 cirkálórakétát és 204 Pershing 2-t.

A NATO kettős határozat elvben a következőképpen módosította a tényállást: minthogy az új eurorakétákkal mindössze 10 perc leforgása alatt csapás mérhető a Szovjetunióra Európából, megváltozott a korábbi erőviszony. Következésképpen: a SALT—2 megállapodás egyik partnerét — a Szovjetuniót — a másik — az USA — olyan nukleáris fegyverekkel támadhatja, amelyekről nem tárgyaltak a SALT—2 keretében. Éspedig nem az Egyesült Államok, hanem Európa talajáról. Ugyanakkor a Szovjetunió elvben csakis azokkal a fegyverekkel támadhatja az USA-t, amelyekről a SALT—2 szerződés keretében megállapodott az USA-val.

A SALT—2-vel bizonyos egyensúlyt kellett volna biztosítani a nukleáris lövedékrendszerek viszonylatában, ám a Varsói Szerződés illetékeseinek megítélése szerint a NATO kettős határozata fölényhez juttatta a NATO-t, mert arra épít, hogy Európából támad, és ilyenformán saját területét kizárja (?!). Tehát lehetősége van arra, hogy Európa területén folytasson nukleáris háborút, miközben Amerika területét megkíméli. Itt természetesen abból a feltevésből kell kiindulni, hogy a másik fél „racionálisan viselkedik”.

A Varsói Szerződés a Szovjetunió vezetésével heves ellenállást tanúsított az Egyesült Államok és a NATO szándékával szemben. Képviselői szerint Európa földjén hosszabb idő óta egyensúly áll fenn a két hatalom atomműtereje között, a Varsói Szerződés „az elmúlt tíz esztendőben egyetlenegy lövedékkel sem gyarapította a közép-hatósugarú nukleáris fegyvertárát”, azzal a megszorítással, hogy az SS—20 hadrendbe állításával voltaképpen pusztán felváltotta az 590 helyhezköött SS—4-est, illetve SS—5-öst — amit a maga részéről a másik fél már jóval korábban megtett.

Még egy aligha lényegtelen vonatkozás: minden eddigi arra irányuló igyekezet, hogy különféle technológiai újításokkal az egyik vagy a másik fél olyan mértékben tökéletesítse atomfegyverkezését, hogy ezáltal ráerőszakolhassa politikai akaratát a másikra, illetve szövetségeseire, hiábavalónak bizonyult. Ugyanis rövid idő után a másik fél behozta a lemaradását, sőt mindig bizonyos kisebb-nagyobb előnyre is szert tett.

Ez az atomfegyverkezés irracionális dimenziója egyszerűs mind a béke-mozgalmak mozgató rugója.

A Német Szövetségi Köztársaság kicsiny fővárosa még soha nem volt akkora tömeggyűlés színhelye, mint tavaly október 10-én: Százötvenezer embert vártak, de jóval többen érkeztek, a siker meghaladta a szervezők reményeit. Nem sokkal később Londonban, Rómában, Brüsszelben és más nyugat-európai városokban is több mint félmillió ember tiltakozott a nukleáris fegyverek nyugat-európai telepítése ellen. A 60-as évek, a vietnami háború elleni tüntetések időszakára óta nem volt példa Európában ilyen méretű tiltakozó hullámra. Volt olyan város, ahol három évtizede nem volt annyi tüntető az utcán, mint tavaly októberben. Ezeket az adatokat és a fentebb elmondottakat szem előtt tartva ismét előretolakszik a kérdés: naiv pacifistákról van szó?

Számos jel mutatta, hogy sok német, ha nem is volt hajlandó közvetlenül részt venni a szervezett mozgalmak akcióiban, egyre nyugtalanabb a NATO nyugat-németországi nukleáris arzenáljának növekedése és modernizálása miatt.

Az a tény, hogy az atomfegyver-ellenes mozgalom az elmúlt időszakban ennyire megerősödött, konkrétan két okra vezethető vissza:

— Döntést kell hozni a szárnyasrakéták és a Pershing—2 rakéták (Nagy-Britanniában a Trident rakéták kérdésében és ez a nukleáris fegyverek kérdésére terelte a közvélemény figyelmét.

— Az amerikai kormányzat kemény reagálása a Szovjetunió atomfegyverzetének modernizálására, ami sok európai szemében növelte a nukleáris háború veszélyét.

Reagan amerikai elnöknek az Európa területén folyó korlátozott nukleáris háborúról tett kijelentése — amelyet utólag ő félreértésnek minősített — ugyancsak érzékenyen érintette az európai, kiváltképp pedig a nyugatnémet közvéleményt.

Az atomfegyver-ellenes érzelmek felerősödése. Európában részben a hagyományos baloldali érvek sikerével is magyarázható, de nem elhanyagolható az egyház felfogásának szerepe sem.

A táptalaj

a) A békemozgalmakra nagy hatással vannak bizonyos keresztény körök. A protestáns köröket különösen meghódították ezek az eszmák, sőt az Evangélikus Egyház néhány nagy alakja, mint pl. Martin Niemöller lelkész, a nácizmus elleni küzdelem híres és érdemes veteránja, vagy Heinrich Albertz lelkész, Nyugat-Berlin volt polgármestere, elkötelezettjükké vált.

A katolikusok általában tartózkodóbbak. A nagyon konzervatív püspöki kar gyanakvással szemlél egy olyan mozgalmat, amely ítélete szerint gyöngíti a keresztény Nyugat védelmét. Mindemellett a Német Ka-

tolikus Ifjúsági Szövetség teljesen beleolvadt a mozgalomba és hittestvéreit is igyekeznek megnyerni.

b) A leszerelésért folyó nagy keresztes hadjárat másik táptalaja a „zöldek” és az „alternatívok” ellentétes világa. Azaz a környezetvédők, valamint azok a népes csoportok és közösségek, amelyek Nyugat-Berlinben és szerte Nyugat-Németországban a létezés, az élet, a termelés „más módját” igyekeznek kitalálni és kipróbálni, szakítva a kényelem és a fogyasztás társadalmával. Ez a többnyire nyugodt és nem erőszakos, vállalt marginalitás egyre nagyobb számban vonzza a fiatalokat és a kevésbé fiatalokat. Ez az irányzat elkerülhetetlenül magára ismert egy pacifista, gyakran antimilitarista és mindenekfelett a nukleáris fegyverekkel szemben ellenséges érzületű mozgalomban. Az NSZK-ban e körök nagyon élénk szembenállása az atomenergia békés felhasználásával, jó részt a nukleáris fegyverek elutasításából táplálkozik.

c) A harmadik összetevőt a valamilyen politikai szervezethez, elsősorban a Szociáldemokrata Párthoz (SPD) tartozó aktivisták alkotják. E párt bundestagbeli képviselőinek közel egynegyede helyeselte az október 10-i tüntetést, jóllehet azt Schmidt kancellár azonnal úgy minősítette, mint „tördőfést a kormány hátába”.

Az alapoknál, úgy tűnik, még erősebben hat a pacifizmus vonzóereje. Az ifjú szocialisták, a „Judo”-k hagyományosan a párt baloldalán álló mozgalma teljesen belevetette magát az akcióba, és a leszerelés apropóján élesen bírálja a hatalmat.

A „Judo”-k (az ifjúdémokraták helyére: — a Szabaddemokrata Párt ifjúsági szervezete) hasonló kritikus magatartást tettek magukévá a kormánykoalíció második pártját illetően. A párt maga ugyanakkor kevésbé érintett, mint szociáldemokrata partnere. A koalíción belül az 1980-as választások óta az erő helyzetében levő Genscher és az FDP pozíciója erősödik.

Ebben a helyzetben úgy látszik, a kereszténydemokrata ellenzék az egyetlen bástya, amely képes hatásosan ellenállni annak, amit vezetői „a szovjet fenyegetéssel szembeni pacifista behódolásnak” tekintenek, az egyetlen NSZK-beli politikai erő, amely teljességgel, hátsó gondolat nélkül szolidáris az NSZK nyugati szövetségeseivel. Néhányan azonban még e párt tagjai közül is hallgattak a pacifista szirének énekére. És a CDU vezetősége kénytelen számot vetni ezzel a befolyással még saját választói egy részénél is. Ezért hívtak meg ötszáz fiatalot, akik nem tagjai a pártnak, novemberre Hamburgba, a párt következő kongresszusára, hogy párbeszédet folytassanak a párt vezetőivel a béke problémájáról.

d) A szakszervezeti mozgalom sem maradt érintetlen. Noha a nagy erejű központ a Deutsche Gewerkschaftsbund (DGB) a maga részéről megőrizte az elővigyázatos tartózkodás távolságát, az október 10-i felvonuláson számos alapszervezet vett részt saját zászlaja alatt.

Nem szűkíthető az ifjonti vitakedv kiélésére

A békemozgalmakban általában a fiatalok vannak túlnyomó többségben, de a mozgalom nem szűkíthető az ifjú vitakedv fellendülésére. A résztvevő egyházi személyiségek és politikusok többsége érett korú ember, sok olyan régi harcos van közöttük, akik azt bizonygatják, egy új háború veszélyét akarják elhárítani, amely néhány perc alatt elpusztítaná mindazt, amit harmincöt év alatt sikerült felépíteni és megszervezni.

— A radikális pacifisták azok, akik szerint minden körülmény között elítélendő az erőszak és a háború. Ugyanide tartoznak azok, akik lelkiismereti okokból antimilitaristák. Többségük vallási vagy filozófiai meggyőződésre alapozza magatartását. Ez a csekély kisebbség.

— Az „egyoldalú nukleáris leszerelés” hívei elsősorban vallásilag befolyásolt pacifisták. Az áramlat egyik irányítója így érvelt: „Egy keresztény nem fogadhatja el a bosszút. Márpedig az elrettentés fogalma az előre megfontolt és megtervezett bosszú elvén alapszik. El kell tehát vetnünk a nukleáris elrettentést és csupán szigorúan védekezésre szolgáló katonai erőt megtartani.”

Ehhez az irányzathoz kapcsolhatók azok, akik a megmaradás egyedüli ösztönén alapuló indítékoknál fogva erre a jelmondatra hivatkoznak: „Inkább a vörösök, mint a halál”.

Az egyház szerepe

Hollandia az az ország, ahol az egyház a legaktívabb a nukleáris fegyverek elleni kampányban. Az Egyházközi Béketanács, amely az ország legtöbb egyházát tömöríti, jelenleg 400 helyi csoportra és 20 000 aktív tagra támaszkodik. 1980 novemberében a legnagyobb protestáns közösség, a hárommillió tagot számláló Holland Református Egyház szinódusa felszólította a gyülekezeteket, hogy „utasítsák el a nukleáris fegyvereket, mint a tömegpusztítás eszközeit”. A tanács, amely a Pax Christi katolikus békemozgalom, támogatását is élvezzi; igen eredményes volt a konzervatív közvélemény befolyásolásában.

Az NSZK-ban az októberi bonni demonstrációt hivatalosan két protestáns egyházi tömörülés szervezte. A brüsszeli tüntetésben nagy számban vettek részt papok, apácák és a keresztény szakszervezetek képviselői. A protestáns egyházak egyébként is aktívabbak az atombomba betiltásának ügyében, mint a katolikus egyház. Észrevehető például, hogy az atomfegyver-ellenes mozgalom erősebb a protestáns észak-német vidékeken, mint a főként katolikusok lakta Bajorországban.

A katolikus Franciaország és Olaszország kevésbé atomfegyver-ellenes. Nem kizárt, hogy ez nem is annyira a vallásból fakad, mint inkább a latin attitűdből.

A brüsszeli demonstráció résztvevőinek kétharmada flamand volt és csak egyharmada (francia nyelvű) vallon, noha mind Flandria, mind Vallónia katolikus.

Statisztikai és közvéleménykutatási vonatkozások

A közvéleménykutatások arról tanúskodnak, hogy a közelmúltban figyelemre méltó változás ment végbe az európai közvéleményben. Abban az öt országban, amelyben a NATO a szárnyasrakéták és a Pershingek felállítását tervezi, az emberek mind nagyobb számban ellenzik a rakétákat, vagy legalábbis kételkednek abban, hogy valóban szükség van-e rájuk. Bár kevesen vannak, akik azt szeretnék, hogy országuk lépjen ki a NATO-ból és válassza a semlegességet, mégis csak egy elenyésző kisebbség akarja a hadikiadások növelését.

Egy angol közvéleménykutató folyóirat tavalyi augusztus—szeptemberi számában megjelent részletes tanulmány Nagy-Britannia, Olaszország, az NSZK, Hollandia és Belgium közvéleményét veszi górcső alá. Eszerint az angolok 50 százaléka ellenzi a rakéták felállítását, és csak 41 százalék helyesli. Ez jelentős változás a megjelölt év szeptemberéhez képest, amikor 43 százalék ellenezte, és 49 százalék helyeselte. 1981 októberében a belgák 66 százaléka ellenezte, és csak 19 százalék helyeselte a rakéták felállítását, szemben az egy évvel azelőtti 42, illetve 26 százalékkal. Hollandiában áprilisban az arány 68—28 százalék volt a rakéták ellen, szemben a tavalyelőtti őszi 53—39 százalékos aránnyal. Az olaszok kevésbé tűnnek rakétaellenesnek, de erről nincsenek megbízható közvélemény-kutatási adatok.

Az NSZK-ra vonatkozó adatok némileg ellentmondóak. Egy májusi közvélemény-kutatás eredményei szerint 39 százalék volt a rakéták ellen, míg 29 százalék mellette. A NATO kettős határozatára vonatkozó bonyolultabb kérdésre ugyanakkor a válaszok 53 százaléka volt helyeslő. Külön kérdésként szerepelt, hogy a NATO-terv értelmében rakétákat állomásoztatnának német földön, ezt 33 százalék ellenezte, míg 37 százalék helyeselte. A nyugatnémet fiatalok azonban túlnyomó többségükben atomfegyver-ellenesek. A húsz éven aluliak 70 százaléka ellenzi az új rakétákat.

Az angolok továbbra is több rokonszenvet mutatnak az Egyesült Államok iránt, mint más nyugat-európai országok lakói, és még a fiatalok kétharmad része is úgy véli, hogy Anglia maradjon bent a NATO kötelékében, és ne legyen semleges. Az egyoldalú nukleáris leszerelés híveinek tábora azonban egyértelműen nőtt. Míg két évvel ezelőtt az angolok 61 százaléka ellenezte az egyoldalú nukleáris leszerelést, és csak 21 százalék helyeselte, egy tavaly októberben tartott közvélemény-kutatás adatai szerint az arány 57—33 százalékra módosult, és a fiatalok véleménye még ennél is egyenlőbb arányban oszlott meg: 42 százalék helyeselte és 48 százalék ellenezte az egyoldalú nukleáris leszerelést, de a „ha-

tározottan helyeslők” aránya (27 százalék) nagyobb volt, mint a „határozottan ellenzők” (24 százalék).

A Gallup szeptemberi adatai szerint az angol Munkáspárt egyoldalú leszerelést követelő politikája nem játszott lényeges szerepet a párt szavazatvesztésében: 37 százalék válaszolta, hogy ez növelte, míg 41 százalék nyilatkozott úgy, hogy ez csökkentette annak valószínűségét, hogy a Munkáspártra fog szavazni. Az angliai Nukleáris Leszerelési Mozgalom, amely az 1963-as atomcsendegyezmény óta szinte alig hallatott magáról, most újraéledt. Tagjainak száma 18 hónap alatt 3000-ról 32 000-re nőtt.

Franciaországban, amely Anglia mellett az egyetlen nyugat-európai ország, amelynek saját atomfegyvere van, az „egyoldalú nukleáris leszerelésnek” nincs jelentős bázisa. Valamennyi jelentős politikai párt (a Kommunista Pártot is beleértve) támogatja az önálló francia atomtőzerőt (force de frappe). A közvélemény-kutatás adatai szerint a többség helyesli, hogy Franciaország önálló nukleáris elrettentő erőt tartson fenn. Ugyanakkor a közvélemény sokkal inkább neutralista, mint a többi nagy nyugat-európai országban. Nincs túl nagy lelkesedés aziránt, hogy ismét csatlakozzanak a NATO katonai szervezetéhez, és egy 1980-as felmérés szerint egy szovjet—amerikai háború esetén a franciák 63 százaléka szerint az országnak távol kellene tartania magát a konfliktusoktól, és csak 22 százalék van amellett, hogy az Egyesült Államok oldalára álljanak. Egy tavaly márciusban tartott felmérés szerint a franciák 40 százaléka a semlegességet választja a nyugati szövetségben való részvétellel szemben.

Az új francia kormány miniszterei bírálták az Európa más országai-ban tapasztalható „neutralizmust”, amely Pierre Mauroy szerint a „pacificizmus álarcát ölti magára”. A párizsi tüntetés októberben nem a force de frappe ellen irányult, hanem általános leszerelést követelt: a tiltakozók a neutronbomba betiltását sürgették, és követelték, hogy a védelmi kiadásokra szánt pénzt a fejlődő országok megsegítésére fordítsák. Az új szocialista képviselők közül ugyan sokan ellenzik az atomfegyvert, de aligha van közöttük olyan, aki a francia nukleáris elrettentő erő ellen van.

Észak-Európában a közvélemény már sokkal határozottabban ellenzi az atomfegyvereket. A nyugatnémetek egyre kevésbé hajlandók harcolni azért, hogy megvédjék hazájukat, és nem fogadják el, hogy nukleáris fegyvereket használjanak erre a célra. Egy közvélemény-kutatás idén tavasszal úgy találta, hogy csak 15 százalékuk helyeselte, hogy harcoljanak az ország védelmében, ha ez azzal jár, hogy nukleáris fegyvereket alkalmaznak az NSZK területén. Egy tavaly májusi felmérés szerint a nyugatnémetek 48 százaléka hajlandó lenne elfogadni egy kommunista kormányt, ha ez az egyetlen mód a háború elkerülésére, 1955-ben 36 százalék gondolkodott így. Csak 27 százalék kész megvédeni a „demokratikus szabadságot”, ha ez nukleáris háborúhoz vezet.

Hollandiában és Belgiumban a kormány az antinukleáris közvélemény

hatására kénytelen volt elhalasztani a szárnyas rakéták befogadására vonatkozó határozatot. És a NATO északi szárnyán, Norvégiában és Dániában meglehetősen népszerű az az elképzelés, hogy hozzanak létre egy skandináv atommentes övezetet. Norvégia és Dánia visszautasította, hogy békeidőben nukleáris fegyvereket állomásoztasson az ország területén, és felmerült a javaslat, hogy már most tiltsák meg az ilyen fegyverek alkalmazását háború esetén.

Ami összefűz

Európa az egyetlen kontinens, amelynek úgyszólván minden országára rányomja bélyegét az egymással szembenálló tömbérdek, s kevés kivétellel minden talpalatnyi földje egyik vagy másik katonai tömbhöz tartozik. Mindezt tetézi a két nagyhatalomnak a kontinensen folytatott fegyverkezése. Ez az óvilágra és népeire ráerőszakolt besorolás, felosztás, az elmúlt három és fél évtizedben mély nyomot hagyott. Ám korántsem törte meg a népek elszánt akaratát, hogy önállóan irányítsák tulajdon sorsukat. Sőt, ez az irányzat mindinkább előtérbe kerül.

S ha létezik olyan eszme, amely a második világháború után olyanmennyire megosztott Európa népeit egybefűzi, akkor ez az abba vetett őszinte hit: nem engedik meg, hogy ismét háborúba taszítsák őket. S ez az atomháborúra fokozottan érvényes.

Tanulságos gondolatokat tartalmaz Horst Eberhard Richter nyugat-német írónak a *Das geplante Inferno* (A megtervezett pokol) című tudományos-fantasztikus regénye: valahol a jövőben egy másik csillagról a még mindig sugárfertőzött Földre érkezett értelmes lények arra keresik a választ, miként aludt ki az emberi élet, hogyan rombolódott le bolygónkon az emberi civilizáció. Némi vívódás után megállapítja, hogy a Föld népei egy nukleáris robbanás-sorozatnak estek áldozatul, amelyet öngyilkosok módjára hosszan és alaposan készülődve rá — saját kezükkel idéztek elő.

Naiiv fatalizmus?

Forrásmunkák

1. United Press International (amerikai hírügynökség)
2. Reuter (angol hírügynökség)
3. The Economist, 1981. október 31-i szám
4. Le Monde diplomatique, 1981. novemberi szám
5. Der Spiegel, 1981. november
6. Božidar Dikić, Dimitrije Šešerinac: Evropa danas. Mała biblioteka Politike, 1980 szeptembere, 34. szám

Az Egyesült Államok a következőképpen tünteti fel az európai közep-hatótávolságú fegyverrendszerek erőviszonyait.

Amerikai rendszerek		Szovjet rendszerek	
F—111 repülőgép	164	SS—20 rakéta	250
F—4 repülőgép	265	SS—4—5 rakéta	350
A—6, A—7 repülőgép	68	SS—12—22 rakéta	100
F—111 b típusú, amerikai területen telepített repülőgép	63	Backfire bombázó	45
		Badger, Blinder bombázó	350
		Fencer-Fitter, Flogger repülőgép	2700
		SS-N—5, tengeralattjáróról kilőhető rakéta	30
Összesen:	560	Összesen:	3825

Nem hivatalos nyugati becslések szerint a Szovjetunió az alábbi módon hasonlította össze az erőviszonyokat:

Szovjet rendszerek		NATO-rendszerek	
Európára irányított SS—20	176	Amerikai F—4 repülőgép	260
SS—4—5 rakéta	320	Amerikai Pershing—1 rakéta	180
Backfire	65	Amerikai F—111 repülőgép	160
Blinder-Badger bombázó	986	Amerikai F—111 b repülőgép	60
SS-N—5 tengeralattjáróról kilőhető rakéta	18	Amerikai A—5, A—7 repülőgép	60
		Amerikai tengeralattjáróról kilőhető Poseidon rakéta	40
		Brit Polaris rakéta	64
		Brit Vulcan bombázó	48
		Francia tengeralattjáróról indítható rakéták	64
		Francia Mirage—4 repülő	32
		Francia S—2, S—3 rakéta	18
Összesen:	975	Összesen:	986

A RETTEGÉS ARZENÁLIA

Korunk békéje közismerten a két egymással szembenálló politikai tömb által felhalmozott fegyverek elrettentő erejére épül. Hogy ez a béke mennyire labilis, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy — a másik fölényére való hivatkozással — hol az egyik, hol a másik fél „pótolja” a lemaradást. Ez természetesen azzal a következménnyel jár, hogy a fegyverkezés spirálja ahelyett, hogy megtörne, mind feljebb és feljebb kapaszkodik. Táblázatunk (a nyugatnémet Sternből származik) a NATO és a Varsói Szerződés ember- és fegyverállományáról ad áttekintést.

Emberállomány		Emberállomány	
4 825 000			4 732 000
Harcocsiállomány		Harcocsiállomány	
27 000			65 000
Repülőgép-anyahajó	15	Repülőgép-anyahajó	2
Nagy hadihajó	473	Nagy hadihajó	409
Atom-tengeralattjáró	224	Atom-tengeralattjáró	257
Helikopter-anyahajó	18	Helikopter-anyahajó	2
Kishadiahajó	717	Kishadiahajó	1328
Atomrobbanófej	6200	Atomrobbanófej	1200
Helikopter	12 000	Helikopter	5000
Taktikai repülőgép (ebből 1600 db 3000 robbanófejjel)	11 000	Taktikai repülőgép (ebből 2500 db 1000 robbanófejjel)	12 000
Közép-hatósugarú bombázó (2000 robbanófej)	421	Közép-hatósugarú bombázó (1300 robbanófej)	540
Nagy hatósugarú bombázó (2000 robbanófej)	340	Nagy hatósugarú bombázó (300 robbanófej)	540
Rakétafegyverek		Rakétafegyverek	
Kis hatósugarú (1000 robbanófej)	1000	Kis hatósugarú (1470 robbanófej)	1470
Közép-hatósugarú 18 db (18 robbanófej)		Közép-hatósugarú (980 robbanófej)	580
Nagy hatósugarú (2154 robbanófej)	1054	Nagy hatósugarú (4500 robbanófej)	1400
Atomakna	300	Atomakna	0
Atomtüzéség (3000 robbanófej)	500	Atomtüzéség (500 robbanófej)	270

Könyv-és folyóiratszemle

KÉT KÖNYV TOPOLYA NÉPRAJZÁRÓL*

Vajdaság etnikai képe folyamatosan alakult a XVI. századtól napjainkig. A török hódoltság alatt a spontánul ideköltözők után — a bécsi udvar telepítésének hatására — egy rendkívül változatos néprajzi kép alakult ki, mely az első világháborút követően tovább gazdagodott, hogy 1945-ben hazánk paszszív tájairól ismét tízezrek találjanak itt otthonra. Szerbek, horvátok, macedónok, szlovákok, ruszinok, románok, Crna Gora-iak, németek, lengyelek, magyarok, zsidók bölcsőhelye lett e vidék, Közép-Európa kicsiben.

A mindennapi kenyér megteremtésében, a földművelésben és az állattartásban alapvető különbség nincs e népek között. Egymástól eltanulták a legjobb művelési módokat, a korai títustervek hatására házaik is hasonlóak, de nyelvüket, szellemi néprajzukat, táplálkozási szokásait, mindazt, ami a hagyományos kultúrával rendelkezőknek az életet jelentette, az idősebbek napjainkig megőrizték. Éppen e rendkívül változatos néprajzi kép a szakemberek

számára érdekes feladatot ad, mert itt vizsgálhatók leginkább az interetnikus kapcsolatok. Egyes népcsoportok, a szlovákok, az ukránok szigetet alkotnak, ezért kultúrájuk gazdag a megőrzött régiségekben. Sok gyűjtőmunkára lesz még szükség ahhoz, hogy elkészülhessen Vajdaság néprajzi monográfiája, mert előbb egy-egy nép hagyományát kell összegezni és csak utána készülhet el az összefoglaló munka.

A jugoszláviai magyarok szellemi hagyatékának összegyűjtését a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének a munkatársai és az ő irányításukkal az amatőr gyűjtők, valamint a zentai és a szabadkai múzeum szakemberei végzik.

Vidékünk szellemi múltjának legteljesebben feldolgozott területét a népballadák képezik. Történelmi múltja van e dalok gyűjtésének. A múlt század végén Kálmány Lajos, a modern folklórkutatás előfutára tevékenykedett a Temesközben. Mikor közzétette balladáit, azt a Gyulai Pál és Greguss Ákos képviselte felfogást cáfolta, hogy az Alföld híján van az igazi tragikumot hordozó népballadának és csak a derűs, tréfás hangvételű románcok ör-

Borús Rózsa: *Topolya népszokásai*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1981.
Tóth Ferenc: *Topolya és környéke népballadáit*. Forum, Újvidék, 1981.

zésére képes. 1915-ben írta Sebestyén Gyulának, kora nagy tekintélyű etnográfusának: „Hogyha az ismeretlen típusú balladákat sikerül teljességében lejegyezni és közölni, az erdélyiek még Greguss után sem verhetik olyan nagyon a mellöket, hogy milyen szegény e téren a magyar föld és milyen gazdagok ők.”

Kálmány után a zentaiak kezdték összegyűjteni a környékükön még fellelhető népdalokat, epikus énekeket. Fábian Jenő, Tripolszky Géza, Burány Béla, Bodor Géza és Bodor Anikó felbecsülhetetlen munkát végzett a Tiszavidéken, Matijevics Lajos és Kovács Ilona a gombosiak, Újváry Zoltán az al-dunai székelyek, Katona Imre és Lábadi Károly a drávaszegiek, Penavin Olga pedig a szlavóniaiak népballadait gyűjtötte össze. Tóth Ferenc posztumusz munkája Topolyának és környékének a népballadait tartalmazza.

Tragikus körülmények között elhunyt folkloristánknek nem ez az első találkozása népballadáinkkal: hét évvel ezelőtt Észak-Bánátot tanulmányozta Kálmány Lajos nyomában, akkor összehasonlítást is végzett. Száz év távlatából figyelte a hagyományváltozást. Nemcsak avarott folklorista volt: előszavából a költő Tóth Ferenc érzékenysége is kiolvasható. Olyan apróságokat is észrevett, melyek a balladák mélyebb esztétikai megértését segítik, márpedig ezekre a csak folkloristák nem figyelnek fel. Ha a két munkát összevetjük, tapasztalhatjuk, mennyit veszített hazai folklór-kutatásunk korai halálával. Utolsó munkájának csak az előszavával és a szövegek tipológiájával készült el. Jung Károly utószavából kitűnik, hogy egy-egy balladatípusról jegyzeteket is szándékozott készíteni, ez a rendszerezésből is kiderült, mert még a pár soros töredékeket is bevette a gyűjteményébe: *A halálra*

táncoltatott lány c. változata, a *Tisza szélén elaludtam* f és g változata, a *Kodelka* d variációja.

Topolya és környéke balladakin-cse gazdagnak mondható. A községben és környékén 84 szöveg került elő Tóth Ferencék gyűjtésében, ezenkívül Penavin Olga 14-et tett közzé a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben; sajnáljuk, hogy ezek nem szerepelnek a kötetben. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk az észak-bánátiakkal, akkor megállapíthatjuk, hogy az említett észak-bácskai községben lényegesen több balladát ismertek, mert Szajánban csupán 55, Verbicán 41 változatot gyűjtött össze Tóth Ferenc és Katona Imre, pedig az urbanizált környezet fordított arányt sejtetne. Itt is, mint Észak-Bánátban, az új stílusú népballadák az ismertebbek: 12 típusból 41 változat került elő. Ezeket követik a betyárballadák (9 típusból 28 variáns), a klasszikus balladák közül viszont 6 típusból mindössze 15-öt ismertek az adatközlők. Ezek közül is csak a *Három árva* tekinthető igazi régi stílusú népballadának, a többi öt átmenetet képez a régi és az új balladák között. Hasonló az arány a balladák dallamánál is: 12-nek a dallama az új stílusú népdalok közé sorolható, 11 variánsnál a műzene hatása érezhető, hétnél idegen eredetű a dallam, és csak négynek a zenéje tartozik az ősréteghez.

A topolyai kutatások is azt igazolják, hogy a nők a hagyományörzők: a 22 előadó közül 17 volt nő. Ők ismerték a klasszikus balladákat is, az öt férfi csak a betyárdalokat énekelte. Az adatközlők az idősebb korosztályból kerültek ki; átlagos életkoruk 64 év. Ha ők meghalnak, nem valószínű, hogy szellemi kultúránk e rétege tovább fog hagyományozódni, mert a mai kor emberét nemigen érdeklik az efféle dalok, valamint megszűnnek

azok a munkaalkalmak, amikor ezeket dalolták, habár Tóth Ferenc szerint „Igen gyakran éneklük az általuk ismert balladákat, egyedül vagy többekkel, pihenésként vagy munka közben, mert szeretik a régi hallgatós nótákat”.

Kár, hogy Tóth Ferenc jegyzeteiből nem kerültek elő egy-egy adatközlőre vonatkozó adatok. Kíváncsiak lettünk volna rájuk. Mindezekelőtt Lászlóné Virág Terézre, aki a gyűjtés idején 72 éves volt és 14 balladát tudott. Jó lett volna megkérdezni tőle, hogy a fentiekken kívül milyen dalokat és meséket ismer még: lehetséges, hogy tehetséges mesemondó is. Az egyik ballada után közölt beszélgetésből kiderül, hogy napszámoskodott a Topolya környéki nagybirtokokon. Ezért hasznos volna tudnunk, mi a véleménye a variálás lehetőségeiről, szigorúan tartja-e magát az általa megtanult szövegekhez, vagy esetenként változtat rajtuk, milyen a szövegek és a dallamok között a kapcsolat. Csak sajnálhatjuk, hogy Tóth Ferencnek a stilisztikai elemzésre már nem maradt ideje, mert bizonyosra vesszük, hogy ezúttal is sok érdekes megfigyeléssel bővítette volna ebbéli ismereteinket.

Virág Terézről még Tóth Ferenc gyűjtőtársai: Borús Rózsa, Tomik Erika és Vass Éva is megtudhatnak sok mindent. Örömmel olvassunk a nótafáról, dalairól, elképzeléseit a variálás lehetőségéről.

A szövegek és a dallamok kapcsolatát, valamint azok jellegzetességeit Kónya Sándor tanulmányozta. Ő jegyezte le a balladák dallamát is. Jegyzetei megbízhatóak. Jó lett volna, ha egy-egy énekesről kritikai észrevételeit is elmondja. Egy-egy személyiség jellegzetességeit, az adatközlők közelebbi jelenlétét hiányoljuk a könyvből, azokat, akik megőrizték számunkra ezeket a balladákat. Nem ártott volna a legtehet-

ségesebbeket lefényképezni, mert ezzel a mű még nem veszített volna tudományos jellegéből.

Írásom elején azt állítottam, hogy a vajdasági magyar szellemi néprajz a népballadákat dolgozta fel legjobban. Ennek ellenére nagyon sok fehér folt van, így például hiányoznak a Szabadka környéki, a kupuszinai, a doroszlói, a temerini balladák. Ezek összegyűjtésével teljes képünk lenne epikus dalainkról. Csakis így készülhetne el egy reprezentatív kiadvány, melyben a legszebb, a legjellegzetesebb darabok lennének. Ennek elsősorban a népszerűsítést kell majd szolgálnia, mert egy ilyen könyvből a köztudatba átkerülnének olyan értékek is, melyek eddig feledésre voltak ítélve.

Az utóbbi időben — a balladagyűjtés mellett — a népszokások és a néphit elemeinek az összegyűjtése is a kutatók érdeklődésének homlokterébe került. Hosszabb-rövidebb tanulmányokat olvashattunk róluk a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben. Jung Károly a gombosi népszokások monográfiáját adta közre, Borús Rózsa pedig a topolyai népszokásokat vette számba. Könyve a múlt év végén jelent meg. Így rövid idő alatt két mű is egy község szellemi múltját mutatja be. Tudomásunk van arról, hogy feldolgozták a város népi építészetét is, úgyhogy lehetőség van arra, hogy Kórógy után Topolya néprajzi monográfiája is elkészüljön.

Borús Rózsa húszévi gyűjtőmunka eredményét összegezte. A naptári ünnepekhez kapcsolódó rítusok feldolgozása a teljesebb, részletezőbb. Talán szerencsésebb is lett volna, ha egyelőre csak ezeket teszi közzé, mert eddigi tapasztalataink alapján az emberélet fordulóíhoz, a munkához kapcsolódó javallatok, tiltások is ugyanolyan színesek, gazdagok, mint a jeles napok szokásai.

Topolyán a téli ünnepek a leggaz-

dagabbak. A két világháború között is élő népszokás volt a betlehemezés. Hogy milyen színes volt a múlt században, azt az 1880-ból származó „forgatókönyv” is bizonyítja. Ismerték a csillagéneket, nagy pompával ünnepelték a farsangot, melynek igazi népi eleme a termékenységi varázsláshoz kapcsolódó tuskóhúzás. Kár, hogy nem tudjuk, meddig gyakorolták ezt a szokást. A farsangi bál és a bőgőtemetés a városiasodás hatására jött divatba.

Borús Rózsa munkájának egyik célja — az előszó szerint — az is, hogy bemutassa, hogyan alakulnak át ezek a szokások. A lakodalomnál és a temetésnél erről részletesen szól, de az ünnepi szokásoknál ez nem derül ki, pedig ha egy-egy jeles napot megtartottak, a hozzá kapcsolódó táplálkozási szokások valószínűleg máig élnek. A szerző beszámol arról, hogy egy-egy disznótóron részt vett, látta a rókatáncot, meghívatta magát a karácsonyi vacsorára. Csodálkozunk azon, hogy nem írta meg, mikor volt ez, mert a gyűjtőknek ritkán van alkalmuk arra, hogy egy-egy szokás spontán megelevenedését szemlélhessék. Érdekesek azok a megfigyelései, amelyeket gyűjtési tapasztalatairól mond. Így például az, hogy egy-egy rítust akkor könnyű leírni, amikor esedékes a betartása, mert ilyenkor eszébe jut az adatközlőnek.

Kár, hogy nem alkalmazta Ortutay Gyulának a betlehemezés összegyűjtésére készített kérdőívét, mert szempontjait valamennyi dramatikus

szokásnál figyelembe kell venni, azokat, melyek egy-egy szokás társadalmi hátterére vonatkoznak minden rítusnál.

Borús Rózsa egyetlen dallamot sem közöl, jóllehet ezek nélkül nem teljes a szokások leírása. Csak a betlehemezésnél taglalja azok társadalmi hátterét, azt, hogy kenyérekészeti lehetősége volt a szegényeknek a két világháború között. Arra azonban már nem tér ki, hogyan álltak össze ezek a csoportok, milyen eszközöket vittek magukkal, volt-e valamilyen szerepe a papságnak a szokás gyakorlatában. Jó lett volna, ha egy kicsit nyomon követi a múlt századból származó szöveg történetét.

Könyve az adatok miatt értékes. A szokások társadalmi hátterét, azok szerepét a közösségekben most már tőlük elvonatkoztatva, külön tanulmányban kell majd összegeznie. Szívesen olvasnánk a topolyai hiedelmekről is, mert ezek szerves részét képezik a szokásoknak. Egy részüket ez a kötet is tartalmazza, de a néphit mitikus alakjairól és tudósairól: a boszorkányokról, esetleg a táltosokról, látókról nem esik szó benne. Bárcsak összegyűjtené és közzétenné a népi imádságokat is, mert valószínű, hogy a viszonylag hagyományörző környezetben ismeretek voltak. Ha ezekkel a munkákkal elkészül, akkor teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy megismertük a topolyai magyarok hétköznapjait és ünnepeit.

BESZÉDES Valéria

DARKO GLAVAN: PUNK

Dečje Novine, Gornji Milanovac, 1980

Aki nyitott szemmel járja a világot, annak valószínűleg szúrja a szemét egy nagy szálla: a punk. Mondom: valószínűleg. Embere válogat-

ja. Tény az, hogy a mozgalom 6—7 évvel ezelőtt tűnt fel (akkor még neve sem volt), mindössze 2—3 évvel ezelőtt pedig a csúcspontból át-

billent az ún. hanyatló ágba — mégis, mit sem változtat a tényen az, hogy ma is éppoly értelmetlenül állunk előtte, éppoly hozzáférhetetlennek és „perverznek” tartjuk, mint az időközben eltelt évek bármelyikében. Mert a punk is szubkultúra — de a szubkulturális jegyeknek csak bizonyos számával illelhető meg: tömegkultúra — de a tömegkultúrára jellemző vonásoknak is csak egy hányadával karakterizálható; társadalmi jelenség — de... (akár a kimerülésig). A „de” mögött pedig, mint általában lenni szokott, a különös áll. Jelenleg is éppen a különösben rejlik a lényeg.

A punk rock a legjelentősebb, egyben az egyedüli jelentős esemény a rock műfajában a hetvenes évek folyamán. A rock még egyszer megmenekült attól, hogy a fogyasztói társadalom élethűen csomagolt árujává váljék. Ismét agresszívan kihirdette a fiatalok és a jogfosztottak álláspontját. A szerző szerint éppen ez képezi a mozgalom alapját. Az első olyan tömegek által birtokolt zene, amelynek kiemelkedő és hangsúlyozott osztályjellegű hozzáállása van — mélyen megfogant tudatossága, miszerint a világ felosztható azokra, akiknek van és azokra, akiknek nincs. És, hogy ez a felosztás nem igazságos kritériumokon alapszik. Bár az „us and them” elv nem új keletű, mégis valódisága itt a legkifejezőbb. A punkban e téren nincsenek kétségek és ködös általánosítások, pontosan tudjuk, ki beszél, milyen szociális helyzetből, melyik ideológia ellen. Én azonban nyomatékosan hozzáteszem: a kezdeti fázisban valóban találkozunk is ezzel a világossággal, de a „tisztaságnak” ezen formája bizony nagyon is gyorsan degradálódik. Érzésem szerint a mozgalom erről az oldaláról kevésbé volt érdekes az író számára. Nagy kár. Megjegyzni ugyan, hogy a punk jószerevével ma-

gába foglalja a nem éppen revolucionáris megszólalást is, de fejtegetéseiben itt mindössze addig jut el, hogy akkor is mindenképpen forradalmi hatású, ha nem más, hát akkor a zene vad nyersessége a klasszikus rock meditatívává váló rezgéseivel ellentétben. Ez azonban enélkül is világos volt már a kezdettől fogva.

Amikor, ugyancsak szűkszavúan, az előadó—tömeg viszonyáról beszélt, Arnold Hauser meghatározásában látja a megoldást: a népművészetben a termelők és a fogyasztók alig választhatók el egymástól, a köztük megvont határok mozgékonyak maradnak, míg ugyanakkor a pop-művészet esetében a közönség nem alkotó jellegű, passzív magatartást tanúsít, áruelfogyasztói szerepet játszik. A punk az előbbihez tartozik. A megfejtés alapjában véve egyszerű, viszont nem tud kellő nyomatékkal bevonulni a tudatba. Hiába áll mellette néhány illusztráció, maga a megvilágosodott összefüggés amolyan példa szintre degradálódik. Az az érzésem, mintha a szerző általában tudatosan kerülne az elméleti kérdésekben történő alaposabb elmélyülést, mintha csak pusztán tudtunkra kívánná adni, hogy tudja és látja a kapcsolatokat a dolgok között, ám mást tart fontosnak. Helyesebben: talán nem az volt a célja, hogy mélyre szántson, hanem inkább csak bemutasson, szemlét tartson. Ezt az érzést kívánja megerősíteni bennem talán az a tény is, hogy nem kevesebb, mint 24 nevesebb énekest, illetve együttest vonultat fel alig 180 oldalon.

A bevezetés röpké néhány oldalán sokadmagával vonulnak fel a már „megemészített”, régebbiről ismert és elfogadott álláspontok, magyarázatok stb. A szerzőnek itt nem sikerült olyan meggyőzően hatnia az olvasóra, mi több, ez a pár oldal egy különös ízt kap. A rippsz-

ropps összegezés amolyan sajátságos „lekezelő” aktussal párosul. Valami hasonló történik akkor is, amikor a turistacsoport repülőből ismeri meg a tájat anélkül, hogy egy perc is 30 000 láb alá ereszkedett volna a gép. Mondanom sem kell, hogy így aztán rengeteget lehet látni a kopárságból, de a lényegből semmit.

Elvártam volna, hogy a könyv két nagy tartalmi egységből tevődjen össze. Szerettem volna az első részben a punk általános kérdéseiről hallani, új összefüggéseket megismerni. A második részben szerettem volna a punk gyakorlatával találkozni. Azzal a punkkal, amely tömegeket képes megmozgatni zenéjével, szövegével, stílusával. Szerettem volna jó néhány kérdésre választ kapni. A feltételezett első részből alig valósult meg valami. A második rész pedig gyakori hiányosságokat mutat. Lehet, hogy éppen az első rész hiánya miatt.

Lévén, hogy hazánkban ez az első könyv, amely kizárólag a punkkal foglalkozik, méghozzá egy olyan neves egyéniség tollából származik, akit a rockműfaj-kedvelő közönség a rádióból éppolyan jól ismer, mint néhány újság kultúrhásábjairól, illetve volna nagyobb teret szentelni a punknak, mint globális jelenségnek a tárgyalására.

Miről szól a könyv? Tulajdonképpen a punkról, de egy sajátos hangon. Az antológia hangján.

Különbséget kell tennünk az olyan tanulmányok között, amelyek a jelenséggel általánosan foglalkoznak és azok között, amelyek a jelenséget az „egyedi” oldaláról igyekeznek megközelíteni. Míg az előbbinek egyértelműen az általános igazságokhoz, fő jellemvonásokhoz kell eljutnia, szinte azokban összpontosulnia, kiteljesednie, addig az utóbbi megközelítési formával már nem ilyen egyértelmű az eredmény. Itt ugyanis már szándékosan kell integrálni a jel-

lemzőket. Ugyanakkor, az „egyedi” útján történő témaközelítés aktusa számtalan lehetőséget kínál a kihívó különbségekbe való elmerülésre. Ez pedig már csak egy lépés ahhoz, hogy az „egyedivel” történő megközelítés tárgya a részletekbe burkolódzva valóban egyedivé váljon és nagyobb hangsúlyt kapjon a különbség, mint az azonosság. Valami ilyesmi történt itt is. Nem kívánom ezzel tagadni a fel-felbukkanó összegező igyekezetet, ám mindaddig, amíg a közösség, a társadalom, az olvasó véleménye ingadozó állásponton támoanyag a témával kapcsolatban, ezt a fényűzést nem engedheti meg magának a szerző.

Miben vélem fellelni az alapvető hiányosságokat?

Az együttesekről, esetenként az előadók személyéről beszél, származásukról, addig a bizonyos „felvilágítás”, és ezzel a tér felét már ki is töltötte. Több helyen például szó van az előadó(k) viselkedéséről egyes koncertek alkalmával, felemlíti anyagi helyzetüket, szociális körülményeiket. Nem ritkán megtudjuk, az együttesen belül az egyén milyen viszonyban volt társaival, munkavezetőjével stb. A punk elsősorban zenéje, szövege, öltözködése és magatartása által vált „hírhedtté”. Mindebben a zenének és a szövegnek legalább olyan nagy jelentősége van (talán még nagyobb is), mint az öltözködésnek és a magatartásnak. Nagyjából éppen ez a néhány jellemző határozza meg a punk mentalitást, szellemet. Éppen ezért nem tartom valami szerencsés megoldásnak, hogy a zene és szöveg mindig csak futólag kerül terítékre.

Mivel tehát az egyedivel foglalkozik, D. G.-nek számtalanszor újfent meg kell állapítania olyan tényeket, amelyekre már előző alanyai bemuatásakor sor került. Ez néhol vonatottságba torkollik. Másrészt ezekről a momentumokról vagyunk

kénytelenek mi összegző jellemvonásokat levonni a punkról ahelyett, hogy a szerző erről önmaga gondoskodott volna egy szisztematikusabb koncepció felállítására révén.

Függetlenül ettől, a könyvre mégis ráillik a kritikai hangvételű jelző. A szerző azért még a szétaprózottság kelepcéjébe kerülve is hangot ad a józan ész kritikájának. Ha elfogadjuk a megszólalásnak ezen módját, akkor néhány remekbe szabott fényképet — ha tetszik kollázskockát kapunk egy-egy együttesről, vokális szövegtárról.

Az első „kép” Iggy Pop-ot és Stooges nevű együttesét mutatja be. Ez a kép annál is inkább fontos, mert itt még nem beszélhetünk kategorikusan a punkról. Szükségünk van tehát erre a láncszemre, ha valamilyen kapcsolatot kívánunk keresni két stílus között, amelyek szemmél láthatóan összefüggésben vannak egymással. Nem hiába hangsúlyoztam, hogy a punkot jórészt zenéje és szövege által lehet jellemezni, ugyanis éppen itt, Iggy esetében D. G. nem egyéb, mint pont erre a két dologra támaszkodhat. A zenén és a szövegen kívül itt aligha beszélhetünk egyéb különbségekről a klasszikus rockkal szemben. A hangzás főleg abban változott, hogy rendkívüli bizonytalanságot árasztottak szét maguk körül a lassú akkordváltásokkal. Ehhez társult még a banális gitár-griffek alkalmazása és a szöveg olyannyira leegyszerűsítése, hogy kizárólag unalmat és értelmetlenséget árasztott magából. D. G. ide sorolja még a hangzás keménységét és energikusságát is, mint alapvető színeképzőket, ám valljuk be, ez inkább a klasszikus rockhoz tartozik, mint a punkhoz. Noha Iggyék nem tudtak a rock zene minden vitális pontjára hatni, éppen ennek a sajátságos kettősségnek köszönve válik jól elkülöníthetővé zenéjük stílusa a klasszikus rockétól.

Kifejezetten örültem pl. annak, hogy D. G. szövegrészletekkel is illusztrálta magyarázatait, s ugyanakkor összehasonlítást végzett Iggyék és más együttesek között. Egyvalamit azonban túlzottan kihangsúlyoz: kifejezőmódjukat expresszív minimalizmusnak nevezi. A klasszikus rockhoz képest valóban mutat ilyen jellemzőket is, de ezt a jelzőt inkább a punk virágkorában használjuk. Akkor éri el mindennemű expresszív minimalizmusát. A Stoges esetében ez a hangvétel csak néhány szerzeménynél válik döntő fontosságúvá, jobbra a kísérő griffeken és a szövegen keresztül.

A New York Dolls esetében mélyre hatoló és kimerítő párhuzamot von a Rolling Stones és az említett együttes között. Ugyanakkor pont ezen párhuzam segítségével tudja nyomatékosabban kiemelni az együttest determináló különbségeket is. Mivel ők tudatosan építenek a Stonesból, de legalább olyan tudatosan el is térnek tőle, azaz: ötvözik az újat a régivel, teljesen világossá válik, miért mondja D. G., hogy az együttes anarchoid image-a az, amely megmenti a kommercializációtól. D. G. azonban, úgy tűnik, elmulasztotta megindokolni, miben rejlik *potosan* a „Too Much, Too Soon” jellege az együttesnek (második, egyben utolsó albumuk címe). Túl sok — mi? — a változás, avagy az idegen hatás? Túl korán ütötték meg azt a hangot, amely akkor még „túl” idegennek hatott? De érthetjük ezt a frázist arra is, hogy a Dollsnak szépszerével akadtak igen gyenge, ártagon aluli szerzemények is.

A Personality Crisis (A személyiség krízise) a Dolls első albuma. D. G. szerint a személyiség krízisének a kérdése (amely itt már új ruhában jelentkezik) általános vonásává válik a punknak. Valóban. Sorsdöntő lenne tehát, hogy itt lehorgonyoz-

zunk, de sajnos, ez nem történik meg. Egyelőre meg kell elégednünk annyival, hogy ezt a hatást a széteső, majd újra egyesülő ritmus, a váratlanság, a kiszámíthatatlanság és a tüntető dinamika érzékelteti. Hogy ez milyen szöveges alakban nyilvánul meg, arról semmit sem tudunk meg. Pedig pusztán a zenei hangzásból aligha lehet következtetni erre a komplex problémára. Már a 4. fejezetben Patti Smith tárgyalásakor jelentkeznek azok a karakterisztikus Glava-féle passzussorozatok, amelyekből vajmi keveset tudunk meg a zenéről, szövegről és tartalomról, de annál többet a kísérő jelenségekről, az előadó egyéb preokkupációiról. Akkor is, amikor Patti Smith valamelyik számáról vagy albumáról beszél, teszi azt úgy, mintha az olvasó teljesen tisztában lenne a kritika mögött húzódó anyag tartalmával. Mi több, ezeknek a kritikáknak a lényege többnyire a jó vagy rossz megállapításáig egyszerűsíthető, és az olvasó számára nem jelentenek egyebet, mint a látatlanban tett összegzést. A szép szóból pedig semmilyen zenét sem lehet kiismerni.

A Television elemzése egyike a legsikerültebbeknek minden hibája ellenére is. Bár itt is indirekt jutunk el az együttes zenei hangjához, az út mégis indokolt. Az együttes sikerének mibenlétét részben Tom Miller és Richard Myers hasonló álmaiban, részben pedig egymástól homlokegyenest elütő mentalitásában véli felfedezni. Mindvégig érzüik, hogy D. G. intenzíven kerülgeti a fogalmat, csak éppen nem jut el addig, hogy ki is mondja.

Verlaine (azaz Tom Miller) és Hell (azaz Myers) nem csak kiegészítik egymást, mint két ellentétes pólus, de egymás részeivé is válnak. Nos, éppen itt kell felfedeznünk az elfojtott vágyak érvényesítési mód-

jairól szóló elméletet. A pszichológia már régebből ismeri ezt a jelenséget, amely nem pusztán a példaképpel való azonosulást foglalja magában (részben), hanem sokkal többet. Ezt a többletet pedig a kielés egy speciális változata nyújtja: az elfojtott vágyak, érzések áttételesen, indirekt sülnek ki. A kielégülésnek ez a közvetett útja sokszor az egyetlen lehetséges útja a feszültségek feloldásának. A XX. század sokkal világosabban látja a médiumok szerepét, helyzetét és jelentőségét ebben a beállításban a technikai forradalom és a szubkulturális forradalmak után. Éppen ezért megértjük, hogy a két ember egymásnak voltaképpen médiuma lett. Eszköz, élő eszköz, amelyen keresztül érvényesülhetnek a „tiltott” vágyak. Minden szubkulturára érvényes ilyen vagy olyan intenzitással. Ez egy speciális transzfer, áttétel, amely kívülről szemlélve bármilyen statikusnak is mutatkozik, mélyében óriási dinamikát rejt. A médium transzfer-médiummá vált, amely eltérően a technikai, tisztán tárgyi médiumoktól élő médium — képes arra, hogy saját karakterét, mint állandóan változó megoldást kínálja fel. Egy személyben válik alanná és tárggyá — kielégüléssé és a kielégülés eszközüvé. Természetesen esetünkben mindez a zenén keresztül nyeri el formáját. Mi azonban ezt a viszonyt csak részben érzékelhetjük, mivel a zene is ennek a nyugtalan állapotnak egy tökéletlen (értsd: korlátozott) megjelenési formája, rezdülése.

A Ramonesek D. G. kétségkívül legsikerültebb kísérlete. Kimerítően foglalkozik a zenei mentalitással és frappánsan illusztrálja az együttes zenei minimalizmusának jellemzőit. Meggyőzően vezeti rá az olvasót a ramonesi stílus eredetére és ebben a megszólalásában valóban

olyan képet villant fel magáról, amely bebizonyítja, hogy jártas a rock területén. Nyilvánvalónak látszik, hogy számára éppolyan ismeretek a matuzsálemi szerzemények mint ezek az újabbak. Ezért nem világos, miért nem használja ki ezt a tudását, jártasságát más, ugyancsak kihívó alkalmak esetében. Bizonyítja ezt az is, hogy az adott körülmények között rendkívül szellemesen és élénk asszociativitással közelíti meg az együttes zenei hangját. A Ramonesek fizikumából nagyszerűen vezeti le a zenéjük tartalmát. A megjelenésüket a képregényekben szereplő groteszk figurákhoz hasonlítja. A felfedezett alaki ellentétek tehát úgy látszik, pozitív ösztönzői voltak a változatosabb és mindenképpen lényegre törőbb konzekvenciák megalkotásában. Nem csoda tehát, hogy az amúgy is rövid, bizarr, különös atmoszférájú számokat epizódoknak nevezi. Az epizódok koordinátái előre megadottak, ismertek — mint ahogyan azt a vizuális tényezőkből következtethetjük. A Ramonesek zenéjében az ellentmondások nem mechanikusan, de nem is realisztikusan ötvöződnek. A minimalizmussal társulva egy váratlan, mégis meggyőző dimenziókban érvényesülő közlésmód születik. Ezért is mondja D. G., hogy a Ramonesek barokkosak. Jelen esetben ugyanis a barokkos az egészen különöst hivatott megtestesíteni és nem a cikornyázást, pompázást vagy holmiféle terjengést.

A The Stranglers esetében az antifeminista szellem jut szóhoz a pálya kezdetén. A női nemet az együttes szexuális objektumként kezeli. Ezt a filozófiájukat rendkívül „izmos” zenéjükkel húzzák alá. Felvetődik azonban egy sokkal mélyebbre mutató kérdés is: miért jut el a The Stranglers odáig, hogy a nőket kritizálja, mi kifogást talál bennük?

Az, hogy szexuális objektummá nyilvánítja őket, még nem ad választ az indítóokra. Valójában fogalmunk sincs, mi váltotta ki ezt az ellen-szenvet, a női nem mely tulajdonságai sodorták őket ezekre a vizekre. Mindenesetre D. G. körültekintőbb magyarázata hiányában a be nem avatott olvasók csak tippelhetnek. No, de hát a The Stranglers sem olyan báránykák, mint ahogyan a férfi nem sem az. A kihívó és a kihívott fél között mindig lennie kell valami közösnek — ezért is áll kettőn a vásár. Továbbá: az sem válik világossá, hogy később, amikor az együttes profilt változtat, megtartja-e valamelyest az induláskor tanúsított antifeminizmusát vagy pedig ez az excessus feledésbe merül. D. G. fontos együttesnek tartja a The Stranglerst, azonban nem tudja kellő erővel érzékeltetni a jövőendő Sex Pistols és a közöttük meghúzódo közös vonásokat, érintkezési pontokat. Másfelől nem csak a The Stranglers kilométerközi szerepe miatt, hanem excentrikus jellemzői miatt is elvártam volna, hogy többet halljunk erről az excentricuságról. Így azonban számunkra a The Stranglers is csak egy maradt a sikeresebb együttesek között. Sem helyéről, sem szerepéről nem tudunk meg sokat — a punk galaxisban a koordináták és határaik továbbra is elmosódtak maradtak egy együttes látszólag értelmetlen prepotenciája végett.

D. G. azonban ismét más helyen tud így is gondolkodni (Siouxie and the Banshees — Cs. R.):

„A Banshees hangzása eredeti és egyedülálló, ezért rendkívül nehéz azt megfogalmazni... Már említettem, hogy a hangzás-újítók vonalához kötődnek, leginkább pedig a Velvet Underground munkásságához, amely az elsődleges helyre a ritmust, a hangszerek természetes hangjának

disztorzióját és az ismétlést helyezi; ezek az elemek a hang intenzitását növelik és neurotikus légkört eredményeznek. A Banshees esetében — a The Switch komplex szerzemény kivételével — karakterisztikussá válik a hangzás egységességbe való tömörítése (egyek kritikusok azokhoz a reggae együttesekhez hasonlítják őket, amelyek a »sötét« ritmikus ellentéteket a szólóhangszerek »világos« betörésével szakítják meg. A Banshees esetében a »világos« részeket a vokálok és az akusztikus hangszerek ritka alkalmazása jelenti, míg a »sötéteket« a ritmusszekció bonyolult hangszerezésű részletei, valamint az elektromos gitár nem konvencionális megszólaltatása képezi). Ebben a hangzásban a hangsúly az össz hangszer uniszónójából hol a gitárra, hol pedig a vokális szólistára száll át...» Éppen ilyesmit vártam. Pont ezt a hangot kívántam hallani a könyv első oldalától az utolsóig. Azonban, hogy az ironia nagyobb legyen, a lényeg most is a zárójelen belül rejtőzködik. Kár, hogy ezek és a hasonló értékes megszólalások csak apró momentumokként tűnnek fel a könyv oldalain egyrészt azért, mert zárójelbe kerülnek, mint a jelen példában, vagy pedig azért, mert nem eléggé kidolgozottak. Ezért több helyen a konkrét színek és vonalak helyett csak azok képzeteit látjuk — ha ugyan észrevesszük őket.

Természetesen ezzel még nincs vége a könyvnek. Egyaránt találkoztunk egyéni és rendkívül jól megfogalmazott értelmezésekkel is, de ugyanakkor megmaradtak a már említett fogyatékoságok is. Említést tehettem volna még a Tom Robinson Band értelmezéséről meg sok másról. Válogathattam volna más indítékok alapján. Nem tettem. Számítottam arra, hogy mindenki egyaránt megtalálja benne azt, ami leg-

jobban érdekli a könyvből. Hogy D. G. munkájából ki és mit ért meg, az nem annyira a könyv erényein és fogyatékoságain múlik, mint azon, hogy ki milyen elvárással nyúlt hozzá. Függetlenül a könyvben felhozott érvek és ellenérvek mellett, valaki másnak lehet egyéb véleménye is a punkról — embere válogatja.

Nagy hibának tartom azonban azt, hogy D. G. megfélekedzik az őt körülvevő valóságról. Ez pedig nem más, mint a hazai punk mozgalom. Nálunk már a könyv megfogalmazásának idején léteztek jelesebb punk képviselők. Ezekről feltehetően szólni kellett volna. Szólni kellett volna már csak azért is, mert ez a punk nem az a punk, amelyet Nyugatról ismerünk. Sem a társadalom, sem az egyén nem képes létrehozni azt a hangulatot, amely idegen tőle. Bármennyire is tagadhatatlan a mozgalom e két ágának közös eredete, a kettő között a közös vonások legalább olyan számottevőek, mint a különbségek. Akkor, amikor a hazai mozgalom képes volt arra, hogy átlépjen a pusztai másolatok határvonalán, megengedhetetlen mulasztásnak tűnik nem megemlékezni róla. Mindenekfelett elsősorban azokról az új színekről kellett volna D. G.-nek szólnia, amelyek túlemelték azt a pusztai egzisztenciális kapálódzást. Sajnos, ez elmaradt. Nem tudom, lesz-e még alkalom arra, hogy a viharosan váltakozó szubkultúrák kapcsán egyszer újból terítékre kerüljön ez a téma is. Mindenesetre egy jó alkalom kihasználatlan maradt.

Szembeötlő, hogy D. G. nem tudja felismerni a könyvírás által adott lehetőségeket. Ebben a körülményben ügyetlenkedő kiadónak kellett volna a segítségére lennie. Ennek ellenére azonban örülnünk kell, hogy nálunk is akadt nemcsak író, de kiadó

is, aki nem idegenkedett a témától. Talán ez a példa hozzájárul majd ahhoz, hogy ezentúl közösségünk és a kiadó is szívésesebben lásson az asz-

talán hasonló, aktuális ifjúsági preokkupációkkal foglalkozó könyveket.

CSERVENÁK Róbert

LELKI ÉLETÜNK REJTJELMEI

Szerzői kollektíva: Duševni život čoveka (Az ember lelki élete), Dnevnik — Újvidék, Sloboda — Belgrád, 1981. Szerkesztette: Radul Jovanović.

A pszichológiai érdeklődés, ami évezredekkel előzte meg a pszichológia tudományának önállósulását — kiválását a filozófia tudományrendszeréből —, kezdetben mint gyakorlat, később mint tudomány, mindig magára vonta az emberek figyelmét: a pszichológia a filozófiai eszmék, a politikai-világnézeti állásfoglalások hatása alatt áll, emellett számtalan érintkezési pontja van a természettudományokkal (biológia, anatómia, fiziológia, genetika, stb.) is. Hosszú ideig interdiszciplináris területnek számított, nem lehet tehát véletlennek tekinteni, hogy a tudományok rendszerében elfoglalt helyét ma is az emberrel és az emberi tevékenységekkel foglalkozó tudományok határolják, hogy alig van olyan tudomány, mellyel a pszichológiának (elsősorban az alkalmazott pszichológiának) ne volna átfedési területei.

Manapság, amikor a tudományos és technikai fejlődés korábban elképzelhetetlen változásokat idéz elő a termelőtevékenységek rendszerében, a pszichológiai kutatások homlokterében elsősorban azoknak a — közvetlen és közvetett — hatásoknak a vizsgálata áll, melyeket ennek a tudományos-technikai forradalomnak a következményei váltanak ki az egyedi emberben és az emberiség egészében. Mivel az emberiség fejlődé-

sében új szakasz kezdődött, új szakaszt kellett nyitni a pszichológia fejlődésében is: az egészségre káros vagy a fokozott fizikai igénybevételt jelentő munkák gépesítése nagyjából már lezajlott, napjainkban olyan funkciók gépesítésének lehetünk tanúi, melyeket korábban kizárólag az emberi agy adottságainak tartottunk — az információfelvétel, -átvitel és -feldolgozás, az irányítás, az ellenőrzés...

Mind ezek a funkciók: a termelés, az irányítás, az információátvitel — a társadalmi fejlődés rendkívül fontos feltételei. Ezek változásai közvetlenül és minőségileg befolyásolják az egyén és a közösség kapcsolatait. Az egyedi ember életét ugyanis egyéb tényezők mellett azok a társadalmi erők (szűkebb értelemben vett társadalmi környezet: termelés, család, iskola stb.) határozzák meg, amelyek között és amelyek hatására alakul személyisége, bontakoznak ki képességei, formálódik jellege, valósítja meg belső, alkotó lehetőségét.

A legemberibb törekvések egyike önmagunk létezése értelmének és lényegének megismerése és megértése. A technika és a tudomány fejlődése nem csökkentti, éppen ellenkezőleg: növeli az emberi tényező szerepét a termelési, és a társadalmi élet minden területén. Természetes tehát, hogy az ember ezzel kapcsolatban minél alaposabban meg akarja ismerni önmagát. És mivel az egyéni ismeretszerzés — az önművelés — leghozzáférhetőbb, legszélesebben elterjedt módja ma még az olvasás,

mivel az információk legnépszerűbb hordozója a korszerűbb tömegkommunikációs eszközök térhódítása ellenére is a könyv, a megnövekedett érdeklődést kielégítendő, kiadókink problémaérzékenységeről (és nem kevésbé: üzleti érzékről) tanúskodik, hogy úgyszólván nap mint nap újabbnál újabb pszichológiai tárgyú sorozatok vagy egyedi kiadványok jelennek meg a hazai könyvpiacra. És mind az emberi pszichikumnak — a laikus számára megfoghatatlan, talán azt sem túlzás mondani: kissé misztikus — kérdéseire kínál választ.

A múlt év utolsó napjaiban kapitális pszichológiai mű kiadását jelentették be a könyvforgalmazók: az újvidéki Dnevnik és a belgrádi Sloboda egy nagyobb létszámú szerzői kollektíva Duševni život čoveka című művét jelentette meg két vaskos kötetben, közel kétezer oldalon.

Talán túlzás is a kapitális jelző alkalmazása — hacsak nem a mű terjedelmére (és árára) gondolunk. A két kötetnyi szövegnek ugyanis alig fele tekinthető pszichológiának. Az is elsősorban alkalmazott pszichológia, melyet bőven át- meg át- szőnek a határtudományok. Az igazsághoz tartozik, hogy ezek sorában olyan tanulmányokra is bukkanhatunk, melyek ilyen összefüggésben eddig alig vagy egyáltalán nem álltak az érdeklődők rendelkezésére. A többinek viszont tartalmánál vagy feldolgozási, illetve megközelítési módjánál fogva a legjobb esetben is csak kiegészítő ismeretek forrásaként van jelentősége a pszichológus számára.

Nem kevésbé zavaró körülmény a közlési szint kiegyensúlyozatlansága — ez ugyanis (a kifejezés színvonala) fejezetenként és szerzőnként változik. A tudományos ismeretterjesztő kiadványokra jellemző stílusban és nyelvezettel megírt tanulmányt olyan magasaróptú okfejtés

követi, melynek a szűk szakmai problematikában (esetleg filozófiában, szociológiában vagy más tudományban) kevésbé otthonosan mozgó olvasó számára alig van információértéke. Éppen ezért nehéz — hogy ne mondjam: lehetetlen — egyértelműen megfogalmazni, kinek is szánták a művet (mellesleg ilyen ajánlással a szerkesztő is adósunk maradt).

A felsorolt körülmények következtében kénytelenek vagyunk a műfajban szokatlan módszerhez folyamodni. A heterogén kifejtési mód arra készlet bennünket, hogy az egyes fejezetek tárgyalásakor kíséreljük meg a magunk *szubjektív* véleménye alapján annak körülhatárolását, hogy az olvasók (szakemberek) mely kategóriáinak ajánljuk figyelmébe.

Előszó helyett Jovan Ristić csevegő hangnemben vezet bennünket végig a pszichikum filogenézisének, párhuzamba állítva vele az egyedi ember pszichikumának, pszichés funkcióinak fejlődését, mintegy hangulatot teremtve a soron következő oldalak, fejezetek elolvasásához.

Az ember idegrendszerének fejlődése (Milisav Nikolić) *Az ember idegrendszerének funkciói és működése* (Stojadin B. Krstić, Srbljub S. Stojiljković), *A genetika alapjai* (Velizar Vučenović), *Az agyfunkciók kutatásának fejlődéstörténete* (Julius Ivanuš) és *Az ember endokrin rendszere* (Miloje Devečerski, Borislav Božović) című fejezeteknek elvben ott a helyük minden átfogó pszichológiai műben, hiszen a lelki élet szervi alapjainak megismerése nélkül nem juthatnánk messzire a pszichikus jelenségek tanulmányozásában sem. Mégis túlméretezettnek tűnik e fejezetek aránya (mintegy 300 oldal!). Ezt a benyomásunkat fokozza a kifejtés módja: az anatómiai-fiziológiai (sőt morfológiai, hisztológiai stb.) mozzanatok túlmagyarázása mellett elsikkadnak a

pszichológiailag jelentős tények. A struktúra és a dinamika aránya viszájára fordul: túlon túl sok információt kapunk a rendszer szerkezetéről, ami még nem is volna hiba, ha ezzel volnának arányosak a rendszer (pszichikai) dinamikájával kapcsolatos közlések is. De ha a felsorolt fejezetek létjogosultságát egy pszichológiai kézikönyvben — az említett fenttartásokkal — még el is fogadjuk, semmilyen logikai igazoltságát sem látjuk annak, hogyan került be a kötetbe Miladin M. Dukić *Az ember vércsoportjai* című, szigorúan szakmai (szerológiai) tanulmánya, önkéntelenül felvetődik az olvasóban, hogy ebben (és talán nemcsak ebben) az esetben a szerkesztők a tartalmat igazították a szerzőhöz, akinek valami okból megjelenést kívántak biztosítani a könyvben.

Dragomir Mladenović a szerzője *A magzat fejlődése a fogamzástól a szülésig* című fejezetnek. A közcímek magukért beszélnek: A nő külső nemi szervei; A belső nemi szervek (ezen belül: a megtermékenyülés); Betegségek a terhesség idején — toxikózisok, koraszülés. Anatómia, fiziológia, ginekológia — keresve sem találtunk utalást, még kevésbé kapcsolatot a könyv címével, a lelki étellel.

A gyermek fejlődése az első életévben a következő fejezetcím. Ebben a szerző, Čedomir Hajduković a személyiségfejlődés legkorábbi szakaszának longitudinális bemutatására törekszik, már előljáróban hangsúlyozva a biopszichológiai tényezők jelentőségét, melyeket „a jövőben személyiség alapvető mozgatóerőinek” tekint. Az újszülött reflexív-ékelenségének, izomtónusának, reticuláris rendszerének bemutatása után áttér a veleszületett adottságok és a környezeti hatások jelentőségének egybevetésére. A pszichomotoros fejlődés, a beszéd és az érzelmek

fejlődésének leírását az első életévben leggyakoribb konvulziók (különböző etiológiájú görcsök) leírása követi, ezek sorában különösen nagy teret szentel az epilepsziának. A pszichiátriai szemléletmód fölébe kerekedik a pszichológiaiainak.

A következő fejezetben — *A gyermek fejlődése az első életévtől a serdülőkorig* — ugyanez a szerző alapállást változtat, amennyiben ezt a viharos, szélsőségekben megnyilvánuló életkori szakaszt a fejlődépszichológia módszereivel követi végig. Nem törekszik teljességre: csak három pszichikus funkciót ragad ki a személyiségfejlődés egészéből — a beszéd, az érzelmek és az intelligencia képezi vizsgálódásai tárgyát —, ezek azonban számtalan érintkezési pontban találkoznak más pszichés funkciókkal és folyamatokkal, ami a fejlődést meghatározó tényezők összefüggéseinek érvényesülését sugallja. Némileg mégis meg rövidítve érezzük magunkat, mert teljesség helyett eszenciát kapunk — még ha ez az eszencia tartalmazza is a teljesség lényegesebb elemeit, legalábbis a vizsgált funkciókat illetően.

A család és a gyermek fejezetcím felett ismét Čedomir Hajduković neve olvasható, éppúgy, mint a következő, *Az ifjúkor* felett. A család pszichoszociális szerepéről vajmi keveset tudunk meg; a rövid, alig 20 oldalas tanulmány csak a sűrűlt, illetve a csonka család néhány személyiség-meghatározó momentumát veti fel.

Az ifjúkort tárgyaló szakasz is viszonylag szűkszavú; semmiképpen sem áll arányban ezen életkori szakasznak a személyiség fejlődésében elfoglalt jelentőségével. Tartalmilag ez a fejezet a könnyed tudományos ismeretterjesztés szintjén mozog. A jellem alakulása; A személyiség normális irányultságának feltételei; Az iskola hatása; Az ifjúkori viselke-

dést befolyásoló társadalmi változások a fejezet közcímei, melyek központjában a szexuális viselkedés áll. Bármennyire jelentősnek is tartjuk a szexuális szférát a fejlődés ifjúkori szakaszában, rajta kívül is vannak ezen fejlődési periódusnak olyan elemei, melyeknek legalább a felsorolását nem volna szabad elhanyagolni, annál kevésbé, mivel ez a fejezet az általánosságokon túl vajmi keveset nyújt. Ezt követően a szexuális viselkedés átmeneti zavarait — az impotenciát, a korai magömlést, a frigiditást, a szexuális perverziókat és a homoszexualitást — érinti futólag, megelégedve a jelenség rövid leírásával, nem is törekedve az értelmezésen túl bővebb magyarázatra. Itt jegyezzük meg, hogy valamivel később, Vladislav Klajn tanulmányában összehasonlíthatatlanul rendszerezettebb és alaposabb formában találkozzunk újra e kérdésekkel. A személyiségzavarokat — a személyiségvonások zavarait, a pszichopátiákat, az antiszociális viselkedést, a fiatalkori bűnözést és annak büntetőjogi rendelkezéseit (nevelési intézkedések, fokozott ellenőrzés, javítóintézeti elhelyezés, büntetőintézeti elzárás) — alaposabban és részletesebben dolgozza fel a szerző, mint az ifjúkor egyéb komponenseit.

Olga Hadžiantonović *A gyermekkori lelki zavarok* című tanulmányában a viselkedési, pszichoszomatikus és pszichoneurotikus zavarok, valamint a pszichózisok leggyakoribb megjelenési formáit írja le, melyek az emberi életnek e legzsengőbb korszakában jelentkeznek.

Viszonylag ritkán publikált, általános honvédelmi koncepciók szempontjából rendkívül jelentős témával foglalkozik Branko Kandić *A hadsereg mint új és specifikus pszichoszociális környezet* című tanulmánya. A katonaság (pszichoszociális és szervezetségi) sajátosságai-

hoz való alkalmazkodás, az emberi reagálásmód rendkívüli helyzetekben (beleértve az egyéni és csoportreakciókat is), a polgári lakosságot sújtó katasztrófák alkalmával megnyilvánuló pszichikus reakciók (atomtámadás, pszichogón mérgek stb.), végül a pszichológiai preventíva azok a központi kérdések, melyek köré a szerző mondanivalóját csoportosítja.

Vladislav Klajn *Az ember szexuális élete* című tanulmánya jellegzetes szexuálpszichológiai nézőpontból vizsgálja a nemiség fejlődésének pszichoszociális aspektusait, az egyes életkori szakaszokra jellemző szexuális zavarokat, a szexuális élet zavarainak szomatikus, pszichés, fejlődési és pszichoszociális forrásait — és azok gyógyítását, illetve elhárítását. Ugyanez a szexuálpszichológiai megközelítés határozza meg a nemi inverziók (elferdülések) — a férfi és a nő homoszexualitás —, valamint a perverziók (elfajulások) — fetiszmus, transzvesztitizmus, exhibicionizmus, voyeurizmus, szadizmus, mazohizmus, szodomia — tárgyalásában. Külön kérdéscsoportként szerepelnek a tanulmányban a maszturbáció, a szexuális forradalom és a szexuális nevelés kérdései. Ez utóbbiak sorában kiemelten foglalkozik a szexuális nevelés szervezett formáival, hangsúlyozva, hogy „a szexuális nevelésre nem azért van szükség, mintha enélkül kihalás fenyegetné az emberiséget, hanem azért, hogy az embert megtanítsuk szebben élni”.

Az öregedés és az öregkor az emberi életnek az a szakasza, melyet anatómiai és fiziológiai, pszichológiai és szociális, gazdasági és demográfiai — és ki tudná felsorolni, hány aspektusból vizsgáltak és vizsgálnak. Joko Poleksić tanulmánya egyike a legkomplexebbeknek a nálunk e témával kapcsolatban publikáltak közül. Minden bizonnyal ez

az egyik oka, hogy 200 oldalas terjedelmével úgyszólván szétfeszítéssel fenyegeti a kötet amúgy is laza szerkezetét. Ha vannak a könyvnek olyan tanulmányai, melyek önálló kötetben való megjelenésre tarthatnának igényt, ez a tanulmány minden bizonnyal egyike azoknak. Annál is inkább, mivel a téma kifejtése távol áll attól, hogy gerontopszichológiainak lehessen tekinteni, így szigorúan nézve ez a tanulmány sem tartozik a kötet címében megfogalmazott témakörhöz.

Vladimir Milanović *Az ember és a munka környezeti tényezői* című tanulmányával zárul az első kötet. Filozófiai, politikai, szociológiai és pszichológiai nézetek és elvek kollízióján keresztül vezeti le a szerző nemcsak az embernek a termelési rendszerben, illetve a munkahelyi társas kapcsolatokban elfoglalt helyét, hanem a munkaszervezés, a munka parcializálásának és automatizálásának hatását az ember motiváltóságára (és demotiváltóságára), hanem mindezek és még a képzés—tanítás—nevelés—tanulás hatását is az eszmei elvekre, a munkaerkölcsre, mindarra, amit a munkapszichológia gyűjtőnéven *munkahelyi pszichés klímának* nevez. Ami kiváltképp megragadja figyelmünket ebben a tanulmányban az, hogy szerzője a munkapszichológia külföldi (elsősorban nyugati) klasszikusainak téziseiből kiindulva tárgyalja a munkapszichológia kialakulását, amely létrejöttét a századforduló gazdasági és technikai fejlődésének köszönheti — első kutatóit a racionális munkavégzés és az alkalmassági vizsgálatok foglalkoztatták, mint a tökéletes termelés alapvető lényege, a profit meghatározója. Ezek után jut el a szocialista öngazgatás gyakorlatával kapcsolatos munka- és szociálpszichológiai következtetésekhez.

Az ember pszichikus funkciói cím alatt Srboljub Stojiljković nyújt be-

pillantást az emberi lét legegyszerűbb pszichés megnyilvánulásaitól a szociális egzisztencia szempontjából döntő jelentőségű, legszubtilisabb pszichikus funkcióiig. Az érzékeléstől a gondolkodáson, az intelligencián, az érzelmeken, a tanuláson, az emlékezésem és a motiváción keresztül a lelki élet csúcát jelentő tudatig (sőt: a pszichikum mélységeit sejtető tudattalanig és tudatalattiig) fogja át ez a tanulmány a pszichikus élet dinamikáját, esetenként utalva az egyes pszichológiai irányzatok eltérő nézeteire is.

Josif Vesel tanulmánya — *A lelki betegségek értelmezése a múltban és ma* — tulajdonképpen a pszichiátria fejlődéstörténete, az emberiség őstörténelmétől az antik koron át a tudományos pszichiátriai gyakorlatig, felvillantva a pszichiátria jövőjét is, amit a szerző szerint egyrészt a differenciálódás, másrészt az integrálódás fog jellemezni.

Ezt a tanulmányt a lelki élet zavaraiával kapcsolatos további tanulmányok követik: Vladislav Klajn két tanulmánya — *Pszichoszomatikus megbetegedések*, valamint *Neurózis és neurotikus viselkedés* —, *A pszichózisok* (Milan Ignjatović), *Az epilepszia és az ember lelki élete* (Jakov Smodlaka), *A lelki zavarok és a társadalom biztonsága* (Maksim Sternić), *A pszichopata személyiség és elferdülései* (Tomislav Kronja). Szorosan ezekhez kapcsolódnak *A mentálhigiéne* (Tomislav Kronja), *A lelki zavarok és megbetegedések gyógyításának lehetőségei* (Dimitrije Milovanović), valamint *A mentális egészségvédelem Jugoszláviában* (Momčilo Kilibarda) című tanulmányok, melyek az egész második kötetnek meghatározóan pszichiátriai színezetet adnak.

Josip Berger *Az ember pszichológiai felfedezése* című tanulmányában a klinikai pszichológia vizsgálá-

lati módszereinek az esettanulmányokban való alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatait teszi közzé, kifejtését a konkrét gyakorlatból vett példákkal támasztva alá.

A második kötet három utolsó címszavát közös szál fűzi egybe, ez pedig a vizsgált jelenségek közös gyökere. Srboljub Stojiljković *Az alkohol és a lelki egészség* és Aleksandar Despotović *A függőségi megbetegedések* című tanulmánya, végül pedig Radul Jovanović *A modern társadalom és a függőségi megbetegedések* című írása. A megdöbbentő tényeket, adatokat felsorakoztató tanulmányok tartalmuk alapján megint csak külön kötetbe kívánkoznak. De kikívánkozik a kötetből a harmadik címszó is, (Radul Jovanović írása nem nevezhető tanulmánynak, sem ismeretterjesztő műnek: publicisztikai jellegű írás ez, mely műfajilag annyira idegen az egész kötettől, hogy ezt a szerkesztőnek eleve éreznie kellett volna — ha a szerkesztő nem volna egyidejűleg a szerző is.) A szerkesztői narcizmust példázza írásának V. fejezete (Az újságírói jegyzetfüzetből). „Ezek a oikkék, karcolatok, riportok, krónikák... az alkoholizmussal kapcsolatos szövegek mellett megfelelő illusztrációt jelentenek” — igyekszik meggyőzni az olvasót a fejezet bevezetésében. Egy *ilyen* kötet szerkesztőjének éreznie kellene, mi „megy el” illusztrációként, mi nem. És ha ezt érezné, nem hígította volna fel a kötetet harminc oldalnyi, húsz év előtt megírt (minden bizonnyal meg is jelent) újságírói jegyzettel. Mert jók ezek a jegyzetek; egyetlen hibájuk, hogy „kírnak” a szövegkörnyezetből.

A bemutatás során műről beszélünk, ami szerkezeti és tartalmi egységet feltételez. A kiadvány ezzel szemben lazán összefüggő tanulmányok sorozata, melyet a közös téma — a cím alapján ez az ember lelki

élete volna — éppúgy nem tart össze, mint ahogy nem érezni rajta a szerkesztői koncepcióból eredő szilárd célkitűzéseket sem. Kiváló és átlagos tanulmányok sorakoznak egymás után, melyek közül egyesek külön kötetben való megjelentetésér (mint néhány helyen utaltunk is rá) esetleg még a szakterület eseményeként is üdvözölnénk. Így, néhány sekély, általánosságokban mozgó, semmitmondó közleménnyel felhívítva nemcsak a gyűjtemény egészéről alkotott összbemórást rontják le, hanem a jóhiszemű vásárlóban a csalódottság érzését is keltik. Ez a megállapítás még akkor is áll, ha a szerzők névsora alapján — tizenhét idegyógyász, két belgyógyász, egy-egy fiziológus, transzfiziológus, nőgyógyász, szociológus, klinikai pszichológus és publicista; neves fővárosi tudományos intézmények neves szakemberei, igazgatók, osztályvezető főorvosok, egyetemi tanárok — eleve nem számíthattunk arra, amit a cím sejtet: pszichológiai tárgyú tanulmányok gyűjteményére. Az viszont már a tudományosság igényének a priori degradálását jelenti, hogy két tanulmányt kivéve sehol sem találunk utalást forrásmunkákra, sem a témával kapcsolatosan felhasznált vagy ajánlott irodalomra.

Nem annyira tartalmi, mint inkább gyakorlati szempontból kell szóvá tenni, hogy a két vaskos kötet (egynek-egynek a súlya 1600—1700 gramm) nehezen kezelhető — három vagy négy kötetre bontva praktikusabb lehetett volna. Ugyanígyen megfontolásból nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a könyv hemzseg a sajtóhibáktól, melyek néhol csak idegesítőek, másutt viszont értelemzavaróak.

Ismeretterjesztő műnek tehát túlméretezett, helyenként túl magas szintű (néhol tudálékos), kézikönyvnek — tartalmát és nívóját tekintve egyaránt — túlságosan heterogén.

Egy-egy részletét a különböző tudományterületek gyakorlati művelői eredménnyel használhatnák, de ki vesz meg egy 3000 (háromezer!) dináros könyvet egy 100—200 oldalas tanulmány kedvéért?!

Mindent összegezve: részleteiben

kiváló, egészében véve célját tévesztett kiadvány. Talán jó is, hogy csak 3000 példányban adták ki — nagyobb példányszám esetén több volna a csalódott vásárló.

Szöllősy Vágó László

REFORM UTÁN REFORM

Dr. Tóth Lajos: Az oktatási központok a szakirányú oktatás és nevelés rendszerében*

Az iskolareformok korát éljük. Szinte az egész világon keresik, kutatják a jobb, hatékonyabb, korszerűbb, célszerűbb nevelési és oktatási rendszereket, módszereket. Mi sem vagyunk ilyen szempontból kivételek, sőt talán még lázasabban, még nyugtalanabban keressük, melyik nevelési-oktatási mód, milyen rendszer, mely megoldások felelnének meg társadalmi igényeinknek, társadalmi szükségleteinknek a legjobban, hogyan tudnánk társadalmunk igényeinek legmegfelelőbben nevelni ifjú nemzedékünket, hogyan tudnánk a legbiztosabb alapokra helyezni népeink, hazánk holnapját.

Az általános iskolák reformjának első részét úgy-ahogy befejeztük. Teljes befejezésről persze nem beszélhetünk, mert a holnap új igényeket támaszt, új feladatokat jelöl ki. Az iskolareform tehát mint a nevelés és oktatás továbbfejlesztése, állandó korszerűsítése, megszakítás nélküli, permanens folyamat.

A szakirányú oktatás átszervezését még csak megkezdtük. Nincsenek még kialakult, egész társadalmunkra

érvényes elképzeléseink, koncepcióink, és még kevésbé vannak mindenhol és mindenkitől elfogadott megoldások az iskolarendszert, de még a célokat és feladatokat illetően sem.

Tartományunkban már 1975-ben hozzáláttunk az új szakirányú oktatási rendszer kialakításához. Ezzel egyidőben csak a Horvát Szocialista Köztársaságban kezdődött el ez a munka, néhány köztársaságban csak két és több év múlva követték ezt a példát, míg egyes köztársaságokban a miénktől részben eltérő koncepciók jutottak kifejezésre.

Néhány év elmúltával Vajdaságban is megállapítottuk, hogy nem mindenben értük el a kitűzött feladatokat, s most új megoldásokat keresünk. Ebben a néhány év előtti munkánkban, és úgy tűnik a mostaniban is, sok a rögtönzés, sok az intuíció, kevés az alapos, a sokoldalú tudományos értékelés, a részre-hajlás nélküli ténymegállapítás és az ezekre alapuló továbbfejlesztés.

Ebben a szituációban próbálta meg dr. Tóth Lajos néhány munkatársával, a tudományos feltárás igényével kutatni a középiskolák reformjának eddigi útjait és felvázolni a továbblépés, a továbbfejlődés irányvonalát. Kutatásuk eredményeit könyv alakban summázta. Könyvének címe: Az oktatási központok a szakirányú oktatás és nevelés rendszerében. A Tankönyvkiadó és a Természettudományi Fakultás Vegy-

* Dr. Tóth Lajos: *Obrazovni centar u sistemu pozitivnosmerenog obrazovanja i vaspitanja*. Tankönyvkiadó Intézet Természettudományi — Matematikai Fakultás — Vegytani Intézet TMASZ, Novi Sad, 1982.

tani Intézetének kiadásában 1982-ben megjelent tanulmány 215 oldalon foglalkozik a feltárt eredményekkel és teljes őszinteséggel igyekeznek rámutatni az eddig megtett útra és a tennivalókra.

A szerbhorvát nyelven, rekordidő alatt megjelent könyvében a szerző már az előszóban rámutat, hogy a korszerű és a minden szempontból hatékony oktatási és nevelési rendszer kialakításának legfontosabb tényezője az ember. Az emberi tényező még igen sok lehetőséget rejt magában. Céljaink közé tartozik, hogy széles körűen képzett kultúr-embert alakítsunk ki, s alkalmassá tegyünk mindenkit a munkára, a társadalmi életbe, az öngazgatásba történő bekapcsolódásra. A szakirányú oktatás terén kutatták az eddig tervezetteket és a megvalósítókat és azt, hogy ezek mennyire vannak összhangban a társadalmi elvárásokkal. A szerző hangsúlyozza a kutatócsoport igyekezetét, hogy tárgyilagosan fedjék fel a valóság alapmozzanatait és ezzel hozzájáruljanak a továbbfejlődés megfelelő irányának kialakításához. Ezek a nem éppen kis feladatok, de különösen a tárgyilagosság igénye tették nehezzé, de egyben motiválónak is a kutatást, amelynek célja objektív képet festeni oktatásunknak erről a fokozatról.

Az 1977 óta folyó kutatásnak a gyakorlat megismerése volt az elsődleges feladata, és ehhez a leíró és összehasonlító—elemző módszert és csak kis részben a történelmi áttekintés módszerét használták.

18—20 iskolaközpont életét ismerték meg. Ez a teljes populáció mintegy 20%-a, tehát elegendő ahhoz, hogy megbízható következtetéseket vonjanak le. Ki kell emelni, hogy sok más tényező mellett 26 termelővállalatban is kutatásokat folytattak, s ezzel alkalmuk nyílt arra, hogy a társult munka és a

szakirányú oktatás számtalan kérdését tüzetesen kivizsgálják. Amint a fentiekből látható, feladat, vizsgálnivaló, munka volt bőven. Ahogy az anyagban többféle szó van róla, ezen a területen sok kérdés további vizsgálata, további kutatása még feltétlenül szükséges.

Az eredményeket a könyv három részben, 22 fejezetben tárgyalja.

Az első rész Vajdaság SZAT szakirányú oktatásának rendszerét mutatja be. Rámutat a célokra és azok gyakorlati megvalósítására. Kritikusan szemléli a kialakult rendszert, és igyekszik mindjárt az elején levonni a megfelelő következtetéseket, vagy ahogyan mondja, a tanulságot a szakirányú oktatásnak mind az első, mind a második fokozatról. Párhuzamot von az egyes köztársaságokban és tartományokban elfogadott megoldások között.

Különösen elgondolkoztató, amit a szakmákról, az oktatási profilokról, azok elaprózottságáról megállapít.

A második rész címe: A kutatások eredményei. Ebben 151 oldalon (12 fejezetben) tárgyalja Tóth Lajos azokat az eredményeket, amelyekre jutottak. Ez tehát könyvének legerjedelmesebb s egyben legfontosabb része is.

Nagy súlyt helyez az öngazgatási viszonyokra, de az öngazgatás nemcsak mint politikai, szervezési, hanem mint nevelési kategória is végigvonul szinte minden fejezeten. Először az oktatási központok öngazgatási megalakulását, szervezethezességét, hálózatát, fejlettségét, belső szerkezetét és szervezeti felépítését tárgyalja, majd a szervezeti szabályzatok (statútumok) alapján vizsgálja őket. Részletesen tárgyalja szinte minden tényező statútummal meghatározott feladatait, és főleg azokat a feladatokat, amelyeket ezek a dokumentumok az iskolaközpontokban nem, vagy alig érintenek.

Hosszan foglalkozik a pedagógiai vezetés kérdésével. Ezt teljes autoritással teszi, hiszen a probléma szakértőjeként ismerjük már régen.

A tervezést is széleskörűen tárgyalja, mintegy kis kézikönyvet adva ezzel mindazok kezébe, akiknek feladatai közé tartozik ez a munka.

Érinti az oktatási-nevelési folyamatot, és sok tanácsot ad ennek javítására. Kiütközik, felszínre jut a pedagógus, a pedagógia tanára ebben a fejezetben. Rámutat a nagy tarkaságra, amely ezen a téren uralkodik oktatási és nevelési központjainkban. Külön részt szentel a tanulók értékelésének, a nevelésnek és nevelési terveknek, a termelőmunkának és a munkaszervezetek szerepének is.

A munkafeltételek után a társult munka szervezetével folyó együttműködést, annak szükségességét és lehetőségeit tárgyalja. Együttműködésük nélkül lehetetlen megvalósítani a szakirányú nevelés és oktatás feladatait. Szükség van ezen a téren a társult munka pozitívabb viszonyulására is.

Az összefoglalóból idézzük: „Az egyik észlelt kulcsprobléma, hogy az iskolaközpontokban a munka túlzottan át van szöve a hagyományos iskolai szellemmel, nehezen és lassan szabadul meg egyes túlhaladott irányelvektől és formáktól, kezdve saját életének és munkájának szabályozásától, egészen az elvégzett feladatok és saját munkájuk hatékonyságának értékeléséig.”

A harmadik részben Tóth Lajos azokat az utakat keresi, amelyekkel szakirányú oktatásunk egy korszerű oktatási rendszer részévé válik. A problémára széleskörűen tekint, és a vajdasági megoldást is egy tágabb rendszer részeként vizsgálja. Néhány lehetséges rendszerbeli megoldást kínál az első foglalkozás megszervezésére is a szakképzettség fokozata szerint.

Külön fejezetet szentel a tervezésnek, megállapítva, hogy nagyon sok ezen a téren a tennivaló, mert még mindig nem értük el a megfelelő színvonalat. Foglalkozik a szakirányú nevelés és oktatás bekapcsolásával a társult munka rendszerébe is.

Az új keresése során a nevelés és az oktatás egész munkaszervezésének megváltoztatását szorgalmazza, illetve az ehhez szükséges feltételek biztosítását követeli. Egyes területeken meglátásait részletesebben is kifejti.

Természetes, hogy az új típusú oktatási szervezetben tovább kell fejleszteni, magasabb színvonalra kell emelni az öngazgatást is. A pedagógiai vezetést is modernizálni kell és főképp hatékonyabbá tenni. A külön fejezetben leírt követelmények kielégítése lehetővé teszi egy olyan hatékony nevelési és oktatási szervezet funkcionálását, amely a ma és a holnap követelményeinek egyaránt megfelel. Mint ahogy már a bevezetőben mondtuk, az emberi tényezőnek ebben fontos szerepe van.

Az információs rendszer, az óraterv és a tantervek készítésének kérdései, majd a fejlődés szubjektív és objektív tényezőinek biztosítása zárják a könyv e részének a problematikáját.

Az anyagot bibliográfia (73 mű), okmányok és néhány táblázat egészíti ki.

Összefoglalva a bemutatott könyv mondanivalóját újra ki szeretném emelni, hogy dr. Tóth Lajos és munkatársai nagyon időszerű kérdést kutattak, és a szerző könyvében gyorsan és sokoldalúan reagált a kutatás során felfedett tényekre és szituációkra. Igen kritikusan nézi a jelen megoldásokat, rámutat a sikertelenségekre, de az eddigi eredményekre is. Az egész könyvön keresztül igen sok tanácsot ad rendszerbeli és részletmegoldásokra is. Éppen ezért sokoldalú meglátásait igen jó

eredménnyel használhatja mindenki, aki a jövődő központok irányelveinek kimunkálásán, szervezésén dolgozik, de azok is, akik majd ezekben az új, modernebb iskolaközpontokban tevékenyen vesznek részt a

célok és a feladatok megvalósításában. Hasznos kézikönyvként használhatják ezenkívül a gyakorló pedagógusok is.

Terhes László

MUNKAÉLETTAN, MUNKALÉLEKTAN, MUNKASZOCIOLÓGIA AZ ERGONÓMIA 1981 ÉVI SZÁMAI

A termelés, és egyáltalán a munka gazdaságos, optimális eredményeket ígérő megszervezése korunk imperatívusává vált. Nem csoda tehát, hogy a fiziológia, a pszichológia, a szociológia és még néhány (jobbára fiatal) tudományág által többszörösen átfedett területen — nem is túl régen: 1959-ben — új tudományág konstituálódott, az ergonómia.* Tudományt íntam, jóllehet az ergonómia egyik megalapozója, Alphonse Chapanis — éppen a vizsgált folyóiratnak adott interjújában — kifejtette, hogy „... az ergonómia nem annyira tudomány, mint inkább speciális eljárások rendszere. És mint ilyen rendszer, megvan a maga sajátos, egyéni, mással össze nem téveszthető arculata. Így például az ergonómia módszerei — a munkafolyamat-elemzés, hibaelemzés, biztonságtechnikai elemzés stb. — lényegesen különböznek a pszichológia vagy a fiziológia módszereitől. Az ergonómiának tehát vannak olyan sajátosságai, amelyek megkülönböztetik a többi, emberrel foglalkozó tudománytól. Hogy tudománynak vagy inkább technológiának tekinthető-e, nem tudom, de nem is nagyon törődöm vele.” (Ergonómia, 1981/1. 40. oldal)

Az ergonómiát illetően egyéb-

ként is elég szélsőséges nézetekkel találkozhatunk. Sokan, amikor ergonómiáról hallanak, nyomógombok, kapcsolók, forgatókarok rendszerének kutatását, kialakítását képzelik bele a fogalomba, mások azoknak a követelményeknek a vizsgálatát, melyeket a fejlett technika és technológia támaszt a kezelőszeméllyel szemben — az operátor munkájának megkönnyítését, korlátainak megismerését —, a berendezések tervezésének, az ember—gép rendszerek integrálásának kérdéseit. (Az Egyesült Államokban az ergonómiát ma is Human Engineeringnek — embermérnöki munkának — nevezik.) A fogalom azonban napjainkban szintén fejlődik, tartalmilag is gazdagodik: a technikának a társadalomra gyakorolt növekvő hatása olyan tény, mely felett nem szabad (és nem is lehet) szemet húnyni. Egy olyan társadalomban, mely az emberre nemcsak a termelés tényezőjeként tekint — és ez elsősorban a szocialista öngazgatás társadalmi rendszerére értendő —, az ergonómia feladatrendszerébe a gépek tervezésének és eredményes működtetésének (tehát a termelés érdekeinek) kérdésein túl seregnyi más kérdés is tartozik: az ember és a gép „kapcsolatának” a termelés módjára, az energiafelhasználásra, az oktatási-képzési rendszerre (rendszerekre), a dolgozók motiváltságára és ennek végső kicsengéseként: az emberek

* ergonómia: a munka gazdaságos megszervezésének elmélete és gyakorlata, az ésszerű erő kifejlesztés tudománya

megelégedettségére (vagy elégedetlenségére) gyakorolt hatásai.

Talán túlméretezettnek tűnik az a tér, amelyet a folyóirat bemutatásának apropóján a tudományág ismertetésének szenteltünk. Ezt két szempontból találtuk indokoltnak. Először: legidősebb és minden teendőnket meghatározó feladatunk, a stabilizációs tervek és intézkedések realizálása közepette sem feledkezhetünk meg a termelés emberközpontú irányultságáról (napjaink helyesen értelmezett ergonómiája éppen humánus beállítottságában különbözik a korábbi — alapvetően profitközpontú — felfogástól), és másodsor: annak ellenére, hogy a Nemzetközi Ergonómiai Szövetség (IEA) több mint két évtizedes múltra tekint vissza — 1961-ben tartotta első közgyűlését —, nálunk még jóformán terra incognitának számít.

Mindezek ismeretében térjünk át most a vizsgált folyóirat, az Ergonómia bemutatására.

Az Ergonómia a budapesti Kohó- és Gépipari Szervezési és Számítástechnikai Intézet kiadásában jelenik meg évente négyszer. Közel másfél évtizedes fennállása alatt (a bemutatásra kerülő évfolyam a XIV.) nemcsak a folyóirat fizionómiája szilárdult meg, hanem sikerült maga köré tömörítenie a munkatársak széles körét. Ilyen következtetés levonására az a tény jogosít fel bennünket, hogy a múlt évben közölt tanulmányok, cikkek szerzői közül mindössze háromnak a neve fordul elő egynél többször.

A folyóirat arculatáról a legtöbbit a közölt elméleti vagy empirikus indítékú tanulmányok, közlemények, cikkek tematikus osztályozása mond. Ilyen szempontból elemezve, a legtöbbször publikált tudományág a munkapszichológia és a vezetéselmélet—vezetéstudomány. Általában minden számban megjelenik egy szervezésméleti, -gyakorlati és egy

vállalatfejlesztés és tervezésméleti írás is. Jóval ritkábban közöl a folyóirat munkaszociológiai, munkavédelmi és informatikai közleményeket, ezzel szemben rendszeresen tájékoztat a nemzetközi ergonómiai eseményekről és figyelemmel kíséri a határtudományok (elsősorban az ergonómia szempontjából jelentős) történéseit is.

A közölt tanulmányok egy része jellegzetesen magyarországi tematikájú, többségben vannak azonban az olyan írások, melyek mondanivalója érdekes a nemzetközi (így a jugoszláv) szakmai közvélemény számára is. Tudatosan vállalva a szubjektivitás kockázatát, a múlt év számainak néhány olyan cikkére, tanulmányára hívjuk fel a figyelmet, mely általános mondanivalója, megközelítési, illetve feldolgozási módja, vagy sajátos következtetései révén a mi olvasóink érdeklődésére is számot tarthat.

Dr. Pupos László a kialakulóban lévő vezetéstudomány tudományelméleti problémáit taglalja az 1. számban, felhíva a figyelmet az új tudományág tárgya pontos meghatározásának, logikailag-módszertanilag kifogástalan fogalomrendszere kidolgozásának fontosságára. Ugyanebben a számban olvashatjuk dr. Klein Sándor két interjúját: Lomov és Zinccsenko professzorokkal a szovjet munkapszichológia helyzetéről és problémáiról, valamint A. Chapanis professzorral (USA) az ergonómia múltjáról, jelenéről és jövőjéről.

A 2. számban Gaál Ferenc Textilipari üzemek gyakorlati zajcsökkentése című cikke mellett két írás ragadta meg különösen a figyelmünket. Dr. Buda Béla A vezetés pszichológiája — avagy a pszichológiai vezetés című tanulmányában azokat a személyiséglélektani és szociálpszichológiai szempontokat ismerteti, melyek meghatározzák a klasszikus és az új típusú vezetői szerep közöt-

ti eltéréseket. Dr. Schleicher Imre cikke — Adalékok a termelői nem-termelői arányok kérdéséhez — az egy vállalaton belüli produktív, illetve nem produktív munkát végzők egymáshoz vagy az össz létszámhoz viszonyított arányának alakulásával, az erre ható okokkal foglalkozik. Mulasztás volna elsiklani a Munkakultúra-vezetékultúra című riport felett, melyben a szerzők — Urbán-Frendl Ildikó és Szász Gabriella — a Budapesti Vegyiművekben 1980-ban szervezett, a munkapszichológia és a munkaszociológia szerepével foglalkozó szimpozion keretében elhangzott előadásokat ismertetik. Interpretációjukból kitűnik, hogy a tanácskozás egészen a humanista pszichológia eszmeáramlatainak hatása érződött, napjaink marxista társadalomtudományaiban integrálva, a vita központi kérdése pedig a társadalomtudományok, főként a pszichológia etikai problematikája volt.

A szervezetfejlesztés „arkhimédészi” pontja: érvényes és hasznos információk — olvashatjuk dr. Varga—Hollós—Mladenecz—dr. Farnady esettanulmányában, a folyóirat 3. számában. A tanulmány a szervezetfejlesztési akciókutatás három fő műveletsorából (az akciócsoport kiépítése, a kutatás, az akció) építi fel a szervezetfejlesztési típusmodellt. A technológiai korszerűsítés két szükségszerű velejárójával — a betanítással és a munkafeltételek ki-

alakításának problémájával — foglalkozik dr. Bartucz Sarolta tizenegy esettanulmányra támaszkodó cikke ugyanebben a számban. Számunkra is van mondanivalója dr. Bálint Boglárka Klinikai pszichológus az üzemben című írásának, melyben a munkalélektan üzemi gyakorlatának egy eddig kiaknázatlan lehetőségét ismerteti: a klinikai szemléletmód és metodika üzemi szükségességét, felhasználhatóságát.

Milyen a jó szervező? — erre a kérdésre kereste a választ dr. Dienes Erzsébet és Szakáts István Szervező szakemberek pályakövetelmény-rendszerének meghatározása című, empirikus kutatásokon alapuló cikkében, melyet az Ergonómia 4. száma közöl. Nem teljesen ismeretlenek számunkra sem azok a problémák, amelyeket Kárpáti Pál boncolgat Az alkotóképesség—kreativitás kibontakoztatása érdekében című írásában: a társadalomnak szüksége van a dolgozók alkotóképességére, de a hivatalos szervezet és ennek működése, a (bürokratikus) vezetési rendszer sokszor megnehezíti, nemritkán meg is gátolja az alkotóképesség kibontakozását, érvényesülését.

A folyóirat minden számát gazdag könyv- és folyóiratismertetés, valamint a közölt cikkek magyar, orosz, német és angol nyelvű annotációi egészítik ki.

Szóllósy Vágó László

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

SZERBHORVÁT NYELVŰ KÖNYVEINKBŐL

Tito — forradalom — párt

Tadić, Aleksandar: PRVI SUSRETI
S TITOM

Sloboda, Bgd. 1981.
600,— din.

KNJIŽEVNICI O TITU — izbor
Ves. Masleša, Sarajevo, 1980.
200,— din.

TITO PISCIMA PISCI TITU
Književne novine, Bgd. 1981.
350,— din.

TITO O VASPITANJU I
OBRAZOVANJU

Cent. za radn. samoupravljanje, Bgd.
300,— din.

Mandić, Blažo: TITO IZBLIZA
Társult kiadók, Bgd.
700,— din.

TITO ŽIVOT I DELO
Vuk Karadžić, Bgd, 1981.
2000,— din.

DVADESETPRVA SEDNICA
CK SKJ
Komunist, Bgd. 1981.
85,— din.

DVADESETDRUGA SEDNICA
CK SKJ

Komunist, Bgd. 1981.
110,— din.

DVADESETTREĆA SEDNICA
CK SKJ

Komunist, Bgd, 1982.
100,— din.

Marić, Dušan: AVNOJ I
PRIVREMENA NARODNA
SKUPŠTINA

R. Čirpanov, N. Sad, 1981.
400,— din.

TITO OD USTANKA DO
POBEDE

Priv. pregled, Bgd. 1981.
800,— din.

Koprivica, Andrija: TITOVE
PARTIZANKE

Nar. knjiga, Bgd, Pobjeda, Titograd
200,— din.

DEMOKRATSKI CENTRALIZAM
U SKJ — izbor tekstova

Marksistički centar, Bgd.
60,— din.

OSAMNAESTA SEDNICA
CK SKJ

Komunist, Bgd, 1982.
200,— din.

NARODNI HEROJI
JUGOSLAVIJE I—2

Part. knjiga Bgd. Nar. knjiga Bgd.
Pobjeda Titograd, 1982.
2500,— din.

Krizman, Bogdan:

JUGOSLOVENSKE VLADE U
IZBEGLIŠTVU 1941—1943 1—2
Globus, Zgb. 1981.
1600,— din.

Önigazgatás

Neca, Jovanov: OSTVARIVANJE
SAMOUPRAVNE RADNIČKE
KONTROLE

Klub samoupravljača Novog Sada,
Titovo Užice, Beograd, Zagreb, Ša-
bac
45,— din.

Radunović, Dragutin: TITO O
PRODUKTIVNOSTI RADA
Radnička štampa, Bgd. 1981.
120,— din.

Potrč, Miran: DRUŠTVENO
PLANIRANJE
Radnička štampa, Bgd. 1981.
200,— din.

Blagoev, Borislav: STATISTIKA
ZA SAMOUPRAVLJAČE
Radn. štampa, Bgd. 1981.
160,— din.

Jović, Borislav: RASPODELA
PREMA RADU
Rad, Bgd. 1981.
320,— din.

Tadić, Sveta: INFORMISANJE U
SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU
Borba, Bgd. 1981.
30,— din.

Elnemkötelezettség

NASTANAK I RAZVOJ
POKRETA NESVRSTANIH
Eksport-press, Bgd. 1981.
900,— din.

Vučković, Čedomir: NESVRSTANI
U PODELJENOM SVETU
Rad, Bgd. 1981.
350,— din.

Stanovnik, Janez: POKRET
NESVRSTANOSTI I NOVI
MEĐUNARODNI
EKONOMSKI POREDAK
Borba, Bgd. 1981.
30,— din.

A Forum Könyvkiadó terméke

A JKSZ KB XX. ÜLÉSE
100,— din.

A JKSZ KB XXI. ÜLÉSE
100,— din.

A JKSZ KB XXII. ÜLÉSE
100,— din.

Mai marxista irodalom

MARKSIZAM, SOCIJALIZAM,
SAMOUPRAVLJANJE
Komunist, Bgd. 1982.
500,— din.

Kardelj, Edvard: SOCIJALIZAM I
RAT
Komunist, Bgd. 1982.
73,— din.

Grličkov, Aleksandar: SUVREMENI
SVIJET I SOCIJALIZAM
Kulturni radnik, Zgb. 1981.
300,— din.

Lučić, Sveta: KULTURA MEĐU
NARODIMA
Radn. štampa, Bgd, 1981.
250,— din.

Hamilton, Aleksander—Medison,
Džems—Džej, Džon:
FEDERALISTIČKI SPISI
Radn. štampa, Bgd. 1981.
450,— din.

Đokić, Radoslav: KULTURA U
DRUŠTVENOM ŽIVOTU
Borba, Bgd. 1981.
30,— din.

Šmit, Alfred: POJAM PRIRODE U
MARKSISTIČKOM UČENJU
Kultura, Bgd. 1981.
250,— din.

Luhmann, Niklas: TEORIJA
SISTEMA
Globus, Zgb, 1981.
700,— din.

Popović, Dušan: INFORMISANJE
U SAMOUPRAVNOJ
DELATNOSTI

Centar PK SKV za političke studije
i marksističko obrazovanje, N. Sad,
1981.
200,— din.

Lefebvre, Henri: MISAO
POSTALA SVIJETOM
Globus, Zgb, 1981.
600,— din.

Basso, Lelio: SOCIJALIZAM I
REVOLUCIJA
Globus, Zgb, 1981.
600,— din.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Tumbász Erzsébet

A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Garai László és Berta Mátyás

Német nyelvű összefoglalók: Milković Vera

Angol nyelvű összefoglalók: Azucki Livia

Korrektorok: Mladenovics Márta és Dudás Ida

SZÁMUNK SZERZŐI

dr. Kövesdi Illés, a közgazdasági tudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar Informatikai és Szervezéstudományi Intézetének munkatársa

*dr. Radmilo
Todošijević,* a közgazdasági tudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar Informatikai és Szervezéstudományi Intézetének igazgató helyettese

Molnár S. Verona, okleveles közgazdász, a Szabadkai Közgazdasági Kar Informatikai és Szervezéstudományi Intézetének munkatársa

dr. Szalma József, a jogtudományok doktora, az újvidéki Jogi Kar docense

Letsch Endre, az újvidéki Jogi Kar lektora

Cservenák Róbert, diplomás vegyész, Szabadka

Beszédes Valéria, néprajzos, az Észak-Bácskai Községi Műemlékvédelmi Intézet munkatársa, Szabadka

Stevan Doronjski

dr. Gligor Popi, tanár, Versec

Kovács Teréz, a szociológia magisztere, az újvidéki Bölcsészeti Kar tanársegéde

Tóth László, külpolitikus, az Újvidéki Televízió munkatársa

Dujmovics György, külpolitikus, a Magyar Szó munkatársa

*dr. Szöllősy Vágó
László,* a pszichológia doktora, a Magyar Szó Művelődési Rovatának újságírója, Szabadka

Terhes László, a Szabadkai Pedagógiai Intézet tanügyi tanácsosa

Holló Verona, a Forum Marxista Könyvesboltjának vezetője, Újvidék

LÉTÜNK

— társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. — Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. — Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet, 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1. — Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2., Tel.: 024/26-819. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Megjelenik kéthavonta. — Előfizethető a 65700-603-6142-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a LÉTÜNK nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 140 dinár, egyes szám ára 25, kettős szám ára 40 dinár, külföldre egy évre 280 dinár; diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 100 dinár. — Készült a Forum Nyomdájában Újvidéken.

